

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

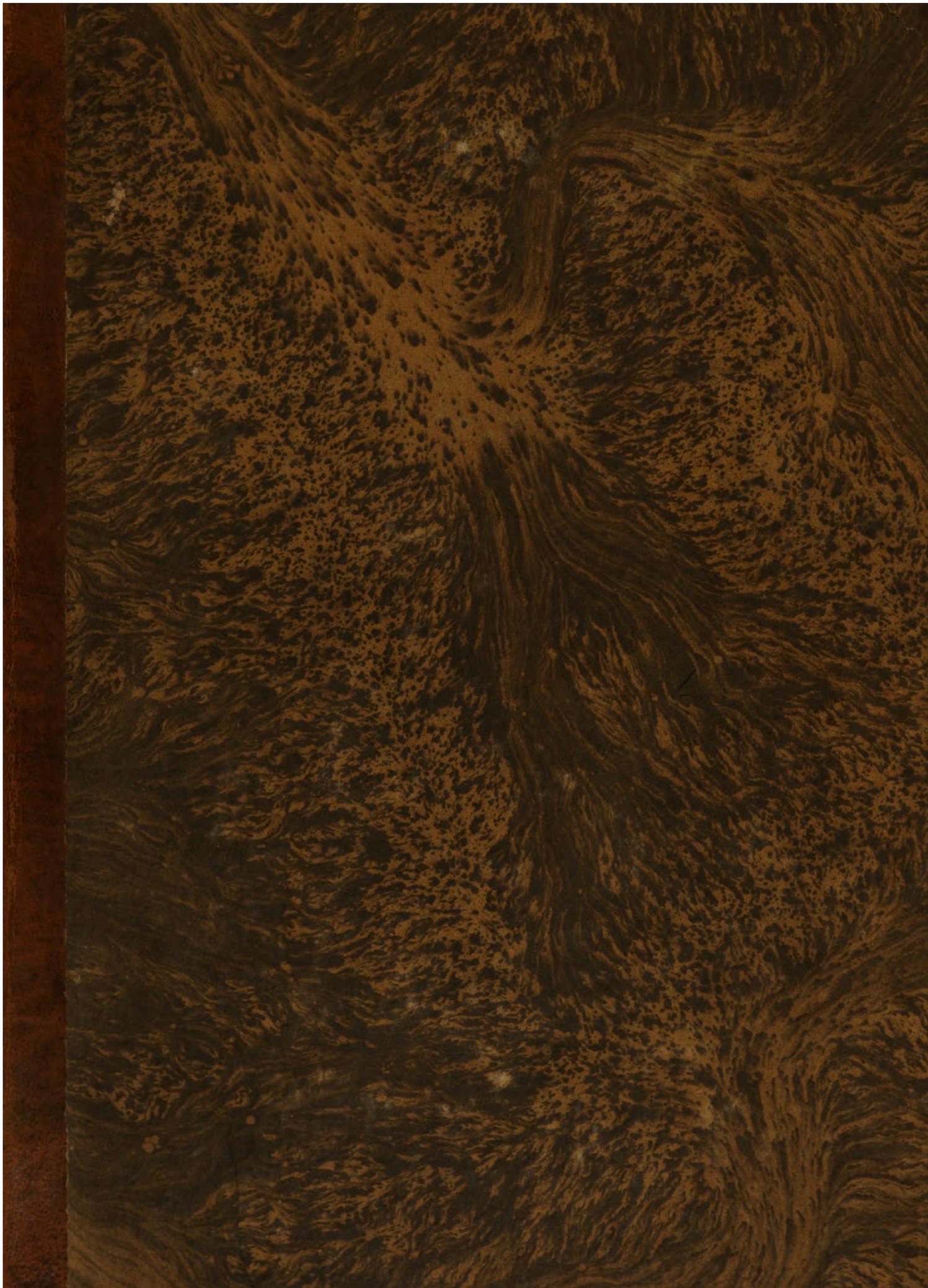
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

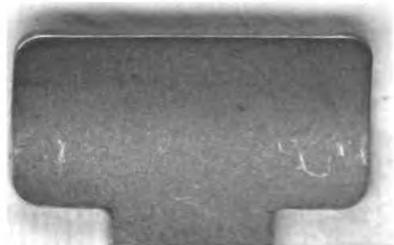
For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

OPERE

DI MONSIGNOR

GIOVANNI

DELLA CASA

EDIZIONE VENETA NOVISSIMA.

TOMO QUARTO

*Contenente le cose latine, sì in prosa che in verso,
da Lui composte.*

I N V E N E Z I A

APPRESSO ANGIOLO PASINELLO

In Merceria all' Insegna della Scienza.

M D C C X X V I I I .

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

ANGELUS PASINELLIUS

LECTORI.

Atina Joannis Casæ monumenta , semel atque iterum Florentiæ edita , Venetis tandem prelis evulgaturus , nolim putes , amice Lector , velle me grande quippiam præfari , & cum Viris eloquentissimis de eloquentiæ laude certare . Neque enim quisquam ita sui oblitus est , ut Petrum ipsum Victorium , verendum in litteris nomen hisce monumentis proludentem cum videat , Præfationem aliam cogitet , seseque majus quiddam asserere posse putet ad Voluminis splendorem ac dignitatem . Ego equidem novi me , probeque intelligo nihil mihi audendum esse ultra typos . Itaque Joannis Casæ ingenium , quæque ab ingenio profecta sunt scripta elegantissima (quantum homini licet , non illi quidem litterato , sed litteratorum tamen studiosissimo) etiam atque etiam miratus , typorum , quod primum institui , rationem reddam , & quidquid industriæ fuit in hoc Volumine concinnando , brevi expediam . Habes hic , Lector benevole , ea omnia , quæ Casa latine scripsit , sive adstricta numeris , seu soluta oratione , nobisque ac posteritati mandata sunt ; ea inquam omnia novo certoque ordine distributa , multisque rebus aucta & commendata . Et Carmina quidem , quæ nuper dispersa erant , juvat rursus colligere , & unum veluti corpus conflare , nequid esset extra chorum ; singulis deinde verba quædam præfigere placuit , quæ rem carminibus declaratam paucis exprimerent , & argumenti loco essent ; postremo nonnulla addidimus ex iis excerpta , quæ Matthæus olim Toscanus Parisiis edidit , uno tantum Epigrammate expuncto , ne-

quid turpiculum aut deforme Italicos typos depravaret :
Ut autem nihil sit , quod fidem diligentiamque vestram
effugiat æquum est , ut errorem nostrum declarem , qui
initio statim apparet in Epigraphe Elegiæ primæ , quæ
ad M. Antonii Flamini Manes inscribitur , atque adeo in-
sequentis , quæ ab *Aloysio Priolo ad Galatbeum* scripta est .
Fuit enim is *Galeatius Florimontius* Aquinatium Episcopus ,
qui Romam diverterat , ut veteri Ecclesia dimissa Sueffa-
nam obtineret . Ut vero illum de sententia sua dimoveret ,
& ad Ecclesiam sponsam suam reduceret , scripsit *Priolus*
Elegiam , quam dedimus , adversus quam *Casa* noster re-
posuit suam , ut Galeatium in proposito confirmaret . Hoc
ut planius fiat , alteram Elegiam subjicio ejusdem Prioli ,
ex eadem Matthæi Toscani latina collectione petitam .

Rumpe moras , iterum moneo , Galatbee ; supremum

Hoc est , quod moneo : plura monere vetor .

Pande aures monitis , quæ non mihi dicat Apollo ,

Vana nec Aoniæ Numina Pierides ;

Sed Deus ora movet , Deus inquam hos edere versus ,

Et fraternus amor pauca monere jubet .

Rumpe moras , iterum moneo , Galatbee ; revertè ,

Dum licet , ad sponsam si sapias ipse tuam .

Hoc te Flaminius , Gibertus & ipse moneret ,

Si campis reditus detur ab Elysiis :

Et nunc cunctantem te miraretur uterque ;

Nunc , certe insanit , diceret , iste senex .

Numne times vanos questus Amaryllidos ? an te

Mœrens lacrymulis detinet ista suis ?

Ab quanto plures lacrymas effundit ocellis ,

Quæ jacet in viduo frigida sponsa toro .

Illam quidem seros reditus defessa querendo ,

Crudelem incusat terque quaterque virum .

Me ne diu solam sine te , Galatbee , manere ?

Te ne mei immemorem degere in Urbe diu ?

*Crudelis Galathee, diu quid in Urbe moraris?
 Dic, sævæ ab Romæ quid, Galathee, facis?
 Rustica sim quamvis, annon tamen ipsa pudore
 Egregio merui sat placuisse meo!
 Nonne ego servavi intactum tibi casta cubile,
 Cum tu Parthenopes captus amore fores?
 Scilicet hoc egi, ut te nunc Amaryllis haberet,
 Possideatque Virum scilicet ista meum.
 Hæcine pro meritis tantis, ingrata, rependis
 Præmia? cum fida Conjuge siccine agis?
 Quod si nulla meæ tangit te cura salutis,
 At saltem exigui commiserere gregis;
 Qui dum per saltus nullo pastore vagatur,
 Heu miser, est avidis obvia præda lupis.
 Hæc & plura equidem audiui, Galathee, querentem
 Sponsam sæpe tuam vocibus horrificis.
 At tu blanditiis formosæ Amaryllidos, eheu,
 Illectus sponsam despicias, atque gregem,
 Oblitus decorisque tui, sponsæque salutis,
 Pro qua vel fuerat mors obeunda tibi.
 Rumpe moras, iterum moneo, Galathee; supremum
 Hoc est, quod moneo: plura monere vector.*

Hæc habui, quæ de carminibus te monerem. Ad pro-
 las autem lucubrations quod attinet, principem inter omne
 locum obtinet, quæ de Vita Petri Bembi est. Hanc
 ego luculentissimis illis adnotationibus illustratam exhibens,
 quas V. Cl. *Apostolus Zenus* in eam scripsit, cum Bem-
 bi Historiam Venetiis edendam curavit anno MDCCXVIII.
 Apud Lovisam, nonnullis nunc demum additis, & emen-
 datis. Sequitur altera de Vita Gasparis Contareni, haud ita
 quidem exculta & perpolita, elegans tamen suoque Auctore
 digna; quam statim excipit non magnus ille, sed aureolus
 Liber de Officiis inter potentiores & tenuiores amicos, quem
 nos commodioris usus gratia in capita distinximus, singulis
 capi-

capitibus *περὶ* suas præposuimus , versionem Italam ejusdem Auctoris , de industria huc reservatam adjunximus , Latinoque Indice locupletavimus . Quæ accedunt Epistolæ , seu Diplomata quatuor Pontificia a me nunc primum in lucem emissa ; ea sunt , quæ pollicitus fui pag. 102. Tomi superioris , cum litteras Cardinalis Caraffæ nomine a Casa conscriptas darem . Hæc *Ludovico Antonio Muratorio* , Viro libris editis celebratissimo , & in multiplici litterarum genere , quarum summo bono natus est , facile principi accepta refero ; quem Virum boni superi diu incolumem servant , nequid litteraria Respublica tanto ab eo opere defensa , amplificata , & ornata , detrimenti capiat . Non est cur reliqua persequamur , satis per se obvia & explorata , ad quæ nihil de nostro collatum est , præter diligentiam ; Utinam vero hæc probari tibi ubique possit ; sed fato nescio quo , typis certe inimico factum est , ut re ex aliis in alias manus traducta nonnulla hic quoque interciderent , suaque menda nihil tale opinantibus elaberentur . Nosti quantopere tua humanitate indigemus ; quare siquid est vitii , id totum judicio tuo , ut æquibonique facias , committo . Verum ut cetera dissimulem , non est cur silentio præteream , quod excidit pag. 79. unde penitus tollenda est tota Adnotatio (c) , quæ ex veteri *Lovisiana* editione perperam huc irrepsit . Jam omnium , quæ ad *Joannem Casam* pertinent , operum hic finis erat , quibus nihil præterea addendum videbatur , nisi ejusdem *Vita* ; sed aliis atque aliis rebus magis magisque supervenientibus , visum tandem est , ne tam diversa miscerentur , Volumen hoc , ut ut est , emittere , novumque Librum , qui coronidis instar sit , ex pluribus additamentis nuperrime a Viro doctissimo eodemque humanissimo *Joanne Baptista Casotto* *Florentia* missis conflare . Nunc vel quia hoc Opus ad quinque partes productum est , cum quatuor promiserim , vel quod hæc ipsa pars cum superioribus comparata justam earum magnitudinem non exæquat , neminem fore arbitror ita difficilem

ac molestum , qui deceptum se clamet , suisque rationibus male a me consultum putet . Nihil hic factum subdole , & avaro . Quamobrem cogitet quisque potius me plura semper dedisse , quam primum spectavi animo , ac publice professus sum . Quod si plura mihi exquirenti oblata sunt , gratuletur quisque potius , secumque præclare a me actum existimet . Vale , mihiq; tuis litteris tuoque commodo studentis , ut soles , humaniter fave.

I N D E X

*Eorum, quæ Volumine hoc Quarto
continentur.*

Hannibalis Oricellarii & Petri Victorii Epistolæ, seu
Præfationes.

JOANNIS CASÆ Carmina omnia in unum collecta	Pag. 3.
Vita Petri Bembi adnotationibus illustrata & aucta.	p. 43.
Vita Gasparis Contareni.	p. 81.
De Officiis inter potentiores & tenuiores amicos. Accedit Italæ Versio ejusdem Auctoris.	p. 132. 133.
Adnotationes ad Versionem Italam.	p. 188.
Index rerum ad eundem Tractatum pertinentium.	p. 190.
Diplomata Pontificia Pauli Papæ IV. nomine a Joanne Casa conscripta.	p. 199.
Epistolæ.	p. 207.
Dissertatio adversus Paulum Vergerium.	p. 225.
Fragmentum Orationis Funebris.	p. 241.
Orationes, seu Conciones e Thucydide expressæ.	p. 251.
Descriptio pestis Atheniensis ex eodem Thucydide.	p. 298.
Platonis Menexenus, sive Epitaphius.	p. 303.

H A N N I B A L
O R I C E L L A R I U S
P E T R O V I C T O R I O
S A L .

NON videor mihi posse amplius, ob preces multorum, qui undique idem hoc etiam atque etiam petunt vel potius flagitant, in consilio permanere; nec, quæ primum suppressenda censueram, JOANNIS Casæ avunculi mei latina ingenii monumenta domi tenere: quibus omnibus omnis hominum generis postulatis, non parvi apud me ponderis, accessit auctoritas tua; qui diligenter mihi suavisti, ut hoc sine ulla dubitatione facerem, nec paterer diutius tam suaves admirabilis naturæ fructus reconditos abditosque iacere, privaremque cupidos ipsorum magna solidaque voluptate, quam se inde hausturos sperant; nec frustra ita, ut tu idem asseverabas, ac sine causa sperant. Cum tu igitur auctor accesseris, vel (ut verius loquar) sponsor, qui quasi damni infecti promiseris, meque hoc tuo periculo facere iusseris, vix possum amplius tot honestorum hominum voluntati refragari. Quare totam rem tibi trado, & amoris tuo magno erga auctorem ipsum, fideique committo. Facies igitur quod ex dignitate illius, communique utilitate esse iudicabis. Unum ego illud doleo, & moleste in primis fero, quod ea quæ maiore animo, nec minori (ut arbitror) consilio aut iam inchoaverat, aut tota mente complexus fuerat, absolvere non potuit: ita enim fortasse sitis illa ingens, quæ

ani

animos fere omnium invasit, legendi ipsius scripta, expleri potuisset; nisi potius ipsa eo pacto excitata fuisset. Neque enim modus ullus est, finisque honestarum & ingenuo viro dignarum voluptatum, sed quanto plus aliquis earum capit, tanto magis desiderio ipsarum inflammatur, ac semper ulterius aliquid ardentem appetit. Unde autem id factum sit tu probe nosti; vel cuncti potius, qui cognitum hominem habuerunt, atque in iisdem, quibus ipse, locis aliquando vixerunt. Cui enim perspectæ non sunt multæ, magnæque ipsius occupationes? cui itidem inaudita est imbecillitas corporis dolorque acer articulorum, quo sæpe ille miserabilem in modum conficiebatur? Ut de vitæ, si non brevitate, saltem non longinquitate taceam; cum illa potissimum ætate mors eum oppresserit, qua mens hominis perfici incipit, & plenos integrosque fructus edere potest. Sed huic quoque rei tu occurris, affirmasque huiuscemodi partus optimorum ingeniorum non ex numero moleque ipsorum, seu ex vi naturaque spectari debere; & hanc semper consuetudinem fuisse eorum, qui recte & ordine iudicarunt: quorum institutum verum esse, multis & veterum & recentium laboribus perspici posse, cum videamus quedam parva monumenta ingeniosorum hominum in honore & pretio esse; alia autem magna aliorum, qui non tam polite sua scripta limarunt, nec laborem illum emendandi tulerunt, contemni magnopere ab eruditis, & omni laude carere: nihil vero ipsum minus unquam studuisse, quam populo placere, contentumque semper fuisse omnibus in rebus iudicio paucorum. Postremum autem hoc quin verum sit, ac prorsus isto modo se habeat, non possum inficiari. Restat igitur unum, quod valde me pungit: vereor enim ne parum pie faciam, si adverser voluntati mortui, & hominis eius mortui, cuius in primis voluntatem ratam esse, & mandata omnia firma optare, & pro viribus etiam eniti debeo. Non multos enim dies antequam e vita discederet, cum mentio facta esset horum laborum, quid fieri de illis vellet siquid ipsi accidisset, plane significavit: deleri enim funditus ipsos, in ignemque imponi statim imperavit. Cum tamen socios multos habeam huiusculpæ, si culpa illa appellanda est, extiterintque omnibus temporibus alii, qui hac in re ultimæ voluntati mortuorum non obtemperarint, sed potius communi bono consuluerint, studioque ac cupiditati honestorum virorum morem gesserint; facilius (ut opinor) crimen hoc sustinebo, & a Manibus ipsius mortui veniam impetrabo. Nuper certe idem factum est ab hæredibus summi ac singularis viri Francisci Guic-

Guicciardini, qui cum historiam illam suam, tantopere nunc omnibus probatam, imperfectam ac minime expolitam relinqueret, mandaverat diligenter ut occultaretur, vel potius interrogatus a scriba, dum testamentum componeret, quid de illa statueret, magno & constanti animo respondit; comburatur: illi tamen recte fecisse existimantur, quod ipsam ediderint; & non solum scelere liberantur, verum etiam eximia quadam laude digni putantur, & maximo beneficio cunctos mortales affecisse creduntur. Idem igitur mihi eventurum, si idem effecero, prorsus confido; id est apud multos me gratiam initurum, & Affinem quoque meum mihi ignotum. Præsertim cum id, quod ille omnino voluit, præstari a me nulla ratione potuerit: neque enim valeo plurimos cohibere, in quorum manus jam pridem non pauca scriptorum illorum pervenerunt, & ne ipsi ea divulgent, impedire. Quod iam de nonnullis ipsorum usu venit, ac non sine magno meo dolore factum est. Postquam igitur animo ipsius satisfieri vix potest, cum ipsa undique emanent, ac formis etiam ubique excudantur, existimavi me rectius facturum, si omnibus iis de causis ipse illa integriora correctioraque edidissem, atque ita assiduis vocibus multorum acerrimosque desideriiis obsecundassem. Quod tamen tui iudicii esse volo, & (ut initio dixi) a te totum proficisci, cum diligenter prius, an fieri debeat, cogitaris. Cur enim ego in hac re non sequar sententiam tuam, & quod tibi probatum fuerit, id verum esse prorsus putem, quem de his litteris recte existimare posse, una omnium voce compertum atque exploratum est. Avunculus certe meus tibi primas deferebat, ac de tua eruditione divinitus sentiebat. Sed, ut omittam nunc doctrinam & præclaram multarum honestarum artium cognitionem, illud in primis me in hac opinione confirmavit, quod video, quanto amore illum mortuum prosequare, quantaque benevolentia memoriam ipsius colas. Cur igitur hoc tuæ potissimum curæ non committam, quod unum nomen ipsius plurimum illustrare potest, & ab omni iniuria temporis oblivioneque vindicare? Nam, cum mos semper fuerit, ut tu optime scis, consuetudoque etiam veterum illorum Græcorum, doctissimorum virorum, labores suos mittendi ad fortunatos homines & maximos reges, quod ita putarent se patrociniū multum gratiæque suis scriptis comparaturos, nec non laudis etiam aliquid eorum ipsorum nomini allaturos, cum aliter se cupidos eorum esse ostendere non possent, statui ego, quidquid honoris ac dignitatis hoc pacto ad quempiam pervenire potest,

tibi potissimum deferre, & tuis propriis laudibus ingenique commendationibus aggregari; quem animi mei sensum tibi non semel antea significavi, etsi tu semper id modestiae causa vehementer recusasti. In eo vero ego non solum iudicium meum sequor, & id, quod magnopere multis modis convenire intelligo, facio; verum etiam aliquo pacto voluntati illius, cujus honori laudique ambo toto animo studemus, pareo, quodque ipse praestare non potuit, & ad exitum perducere, gero. Scio enim illum in animo habuisse magnum opus efficere, ac subtiliter copioseque de tribus plenioribus politioribusque linguis, tamquam alterum M. Varronem, uno volumine disputare, ac tuo nomini vigilias has suas, qui in idem studium toto pectore incubueris, & ad summam intelligentiam ipsarum perveneris, apte (ut aiebat) congruenterque dicare: etsi ille doctissimus vir suum in primis propriumque sermonem celebravit; ipse vero non eum tantum in quo natus erat, sed Graecum etiam Latinumque, cuius imago quaedam ac vestigium noster est, frequentare & colere cogitabat, & veterem etiam ipsorum originem fontemque aperire, atque omnem denique coniunctionem ipsorum ornatumque explicare. Cum igitur magnus hoc ipsius conatus impeditus fuerit, & in medio cursu tam praecleara voluntas fracta, qua ego ratione potui, volui desiderium ipsius implere. Quare hoc amantissimi tui hominis lato animo munus accipe, teque id ab auctore ipso architectoque huius operis accipere existimato, qui tui semper studiosissimus fuit, ac dum vixit demum (nihil enim maius excogitare valeo ad ostendendam egregiam ipsius voluntatem erga te) cumulate tibi in amore respondit. Vale. Roma. Idib. Novemb. MDLXIII.

PETRUS VICTORIUS

HANNIBALI ORICELLARIO

S A L.

Quod mihi, suavissime Hannibal, onus imposuisti, quamvis sua sponte magnum fuerit, numquam tamen grave mihi duxi. Libenter enim id tuli, & in singulis ipsius partibus tra-
ctan

Etandis voluptatem non parvam inveni. Nam, quod in primis alicui molestum esse potuisset, dubiumque ipsum habere, an edi hæc scripta oporteret, mihi negotium non exhibuit, nec ullam in partem suspensum me tenuit. Iam pridem enim mecum statueram rectum hoc esse, dolebamque potius tam sero id fieri, ac de re, quæ scrupulum non magnum in se haberet, tantopere deliberari. Impulit autem me in hanc mentem, fecitque ut certi prorsus animi essem de omni hoc factò iudicium, quod olim feceram de ingenio doctrinaque huius eximii viri; in quo me socios comitesque multos habere præclare intelligebam, qui & ipsi existimabant nihil limatius ac politius his monumentis inveniri posse, nihil Auctoris ingenio acutius perfectiusque. Quos certe fructus antea admirabilis naturæ ipsius videram (videbam autem multos) hanc profecto opinionem de illo in animo meo excitabant. Possem autem multa de summo ingenio huius hominis, infinitaque cura, quam in hoc genere scriptorum poneret, vere prædicare, quæ me ab omni reprehensione culpaque temeritatis (ut opinor) vindicarent: atque id non tam ut me tibi, cui hæc omnia nota & perspecta sunt, quam ut aliis omnibus purgarem. Sed, cum res in eum locum iam venerit, ut cuncti mortales ex his præclaris monumentis specimen aliquod capere illarum rerum facile possint, vel potius perfecte de ipsis existimare, iudicia ipsorum non præoccupabo, nec crimen arrogantiae subibo. De his solum alienis scriptis illud ex animo pronuntiabo, quod M. Cicero aliquando de suo quodam libro, quem valde probabat ac perfectum undique esse arbitrabatur, in epistola quadam scripsit; me non recusare, si forte aliter quam ego sentiam de illis aliquando existimatum fuerit, quin quantum de his libris, tantundem de mei iudicii fama (si ulla ipsa est) detrabatur. Nam non parvi etiam ponderis, ut hoc securo animo facerem, apud me fuit, quod videbam hos viros his scriptis sempiternæ memoriæ commendatos, quorum laudem ac gloriam libenter omnes probi & honesti homines audituri essent, ac si quid etiam macule ac vitii aspersum foret in eorum splendore decoreque illustrando, ipsum illos dignitate eorum captos, & incanditate illa perfusos non animadversuros: improbum vero fuisset, ac nefarii sceleris profecto simile, tam præclarum argumentum occultare, ac vitam horum honestissimorum virorum perpetuis tenebris dicare. Quamvis enim ingenti ipsorum virtuti scriptores deesse potuisse non videantur, non tamen (nisi fallor) facile parem huic nostro, & iudicio & facultate di-

aendi, praëconem illa invenisset. Quod vero pertinet ad labores, quos magnos variosque sustinui, ut liber purgatus & ab omni macula vacuus exiret, omnem ego hanc molestiam indignitatemque devoravi, ut amici hominis laudi honorique servirem: nec umquam odiosos mihi labores illos esse cognovi; non modo enim ipsos grata memoria sodalis condivit, sed omnem penitus inde tristitiam amaroremque depulit. Levavit quoque nonnihil hunc meum laborem, quod eodem tempore me gratum tibi facturum esse cognovi, quem etiam perspexi eidem rei toto animo studere, ac curare quanta maxima diligentia posses, ut hæc affinis tui monumenta integra prodirent. In quo ego officium hoc tuum, vel pietatem potius, vehementer laudo; ac majus quidem te in illum beneficium contulisse iudico, cum memoriam ipsius ita vivam tenueris, quam si illum in vitam revocasses: cum enim ille mortalis natus esset, necessario non multo post extinctus fuisset, hæc autem (ut spero) æterna erunt, & nulla iniuria temporis vetustateque delebuntur. Remitto igitur ad te librum excusum, & jam communem omnium publicumque factum, qui prius tuus privatusque erat, vel potius magis nunc quam umquam tuum, cum ornet plurimum, atque omni dignitate augeat eum, qui tibi avunculus fuit, ac veris propriisque ipsius laudibus celebret, non suspectis & aliunde, ut sæpe contingit, ascitis. Quin autem redundet quoque in te aliquid huius gloriæ dubitandum non est, neque etiam parvi illud æstimandum. Gaude igitur non parum eximio hoc tuo ac præstanti bono, contigisseque tibi in vita cum aliis multis animi & fortunæ donis, ut nascerere e sorore huius præclari viri: & si es tuo nomine nobilissimus, non mediocri tibi laudi ducito, præstatoque te dignum, ut facis, tanta sanguinis egregiæque virtutis conjunctione; quin certe te ille plurimum amarit, & summa cura studioque mores ingeniumque tuum expoliverit, dubium non est. Sed hæc non sunt huius temporis: illud magis addendum est, & ipso tota hæc epistola concludenda; gratum admodum acceptumque mihi munus tuum fuisse, præclarissimum honestissimumque munerum omnium, existimareque me beneficio hoc valde honorem meum crevisse, postquam, de quo tecum prius sedulo egeram, efficere noluisti, ut personam aliquam tanto dono digniorem invenires; satis enim me, satisque testimoniis ipsius crebris in hoc volumine ornatum putabam, ac mihi aliquo modo æternitatem partam rebar. Nam illam consuetudinem illam antiquorum Græcorum non improbo, quam tu in tuis litteris attigisti: unde me-

moxiæ

moriae proditum est quemdam ex illis sapientiae studiosum, habitum fuisse eo tempore contumacem, qui nullum umquam suum opus ad principem aliquem virum miserit, cum multa praeclare scripsisset; quasi eos contempserit, & illo honore indignos putarit. Romani vero scriptores illi veteres, & qui florere ante quam Resp. in unius potestatem caderet, hoc non faciebant, neque institutum illud servabant, quia maiores nullos se aut opulentiores habebant: quare ad amicos familiaresque suos hoc traducebant, quos tu imitari voluisti, cum tamen contra hac aetate magna copia ipsorum sit. Sed postquam tu affirmas hoc etiam in mentem auctori ipsi venisse, ut me huiusmodi aliquo munere honestaret, non possum id, ut caetera ipsius omnia consilia factaque, non magnopere laudare, eoque nomine immortales tibi gratias agere. Vale. Florentia IV. Id. Iun. MDLXIV.

P E T R U S V I C T O R I U S L E C T O R I S.

NON putavi alienum, humanissime Lector, de nonnullis te admonere, quæ tibi cognita esse oportet initio huius novi operis perlegendi, non tam nostri muneris ornandi causa, & Auctoris ipsius celebrandi, quam ut laborem tuum levem, & instruam te ita, ut verius iudicare de omnibus his parvis ingenii magni monumentis possis. Præsertim autem iis ipsorum partibus, in quibus quidpiam ignoratum, aut existimationi ipsius labis aliquid adportare, aut sensum animi tui impedire posset, diligentius id faciam. Nam quædam sunt quæ nulla mea opera egent, nec suspensum te ullo pacto tenere possunt, quia non minus ipse, quam ego, statim ut legeris, percipies cujusmodi illa sint, & quantum ipsis tribui debeat. Hæc autem sunt primum carmina, quæ primum etiam locum obtinuerunt. Illa vero variis temporibus condita fuere, quamvis majorem ipsorum partem scripserit postremis
vitæ

vita^e su^ae annis, cum se in Euganeos montes abdidisset, recessum-
que illum coleret, in quo non parvo temporis spatio bene beateque
vixit. Nam & multo melius illic quam alibi umquam valuit,
& totum se litteris scriptionibusque involvit: unde si se avelli
passus non esset, & vivum adhuc eum superstitemque habere-
mus, & volumen hoc plenius copiosiusque manibus tereremus.
Sed multo plus apud eum consilia aliorum valuerunt, quam ve-
rum ipsius iudicium, quod fecerat de fortun^ae varietate incon-
stantiaque rerum humanarum, qu^ae non satis prudentia consilia
invitum ipsum illinc retraxerunt, & quasi de statu mentis deie-
cerunt. Huius autem animi ipsius testis ego (ut opinor) non
omnino levis esse possum, qui cum eo illo ipso tempore totum
p^oene diem locutus sum in itinere, cum ille Pontificiis litteris
evocatus Flaminia via Romam proficisceretur. Occurri autem
ipsi Pisauri: visus enim mihi est non valde securi animi fuisse de
eventu illius consilii, doluitque sibi invito ac recusanti extor-
tam fuisse bonam mentem, in qua manendum sibi esse, quod
reliquum erat vita^e, secum deliberaverat. Quod sequitur in edi-
tione hac, pertinetque ad vitam nostram informandam, & mul-
tis gravibusque molestiis liberandam, multo prius ab ipso scri-
ptum fuerat, cumque illud saepe Rom^ae lectum & ponderatum
esset ab eruditis & ingeniosis viris, quorum in ea urbe omni
aetate magna copia fuit, semper eorum iudiciis maxime probatum
fuit, & summis laudibus in caelum sublatum, & propter oratio-
nis elegantiam, & propter sententiarum gravitatem, totiusque il-
lius disputationis acumen & subtilitatem. Vita praeterea Petri
Bembi, in qua ille litteris mandanda multum laboravit, ut ami-
ci hominis & qui in iisdem studiis quibus ipse deditus erat to-
tus occupatus fuerat, atque in ipsis vitam cum summa laude con-
sumserat (quamvis in ipsa nihil amicitiae dederit, & omnia
summa cum fide vereque exposuerit) perfecta ab eo expolitaque
fuit. Contareni vero vita, numquam satis laudati hominis, quam-
vis omnes graves & honesti viri in eius doctrina, probitate, ca-
stitate, prudentia, pietate erga Deum celebranda inter se con-
tendere videantur, non omnes numeros absolutionis assecuta est,
neque extremam auctoris manum obtinuit, ut quemadmodum
ille vir integer & undique perfectus absolutusque fuerat, ita
etiam libellus, qui vitam ipsius explicat, & cuncta hominis con-
silia

filia factaque memoriae prodit, nulla parte mancus debilisque foret. Invidisse igitur tantae ipsius gloriae aliquo modo fortuna visa est, nec passa fuisse, ut quemadmodum in huius summi viri vita nihil labis aut culpa inesset, ita etiam omni macula notaque ab his politissimis scriptis abesset: quanto magis autem illa fini extremoque propinqua est, tanto magis rudis inchoataque est; quod iis omnibus, qui legent, cognitum esse debere existimavi, ne si quid forte illic incuriae vitaeque aliquando offendantur, illud auctori assignetur, ipsiusque inscitia aut negligentia commissum esse credatur. Nemo enim est scriptor eruditus, laudisque alicuius & gloriae cupidus, qui non diligenter sua scripta relegat, ac novo quodam studio laboreque suo illa purgare, ac nitidiora reddere conetur; cum hic noster in primis in ea rediligens accuratusque foret, & plurimum studii in suis omnibus laboribus emendandis adhiberet, quod morte praeventus, aut subitis magnisque occupationibus inde abreptus, praestare in eo, quod maxime ornare & omni virtute expolire cupiebat, non potuit; cum argumentum ex sententia nactus esset, & quod omnem ornatum lumenque orationis sustineret. Patet autem quanto animi ardore aggressus hoc sit, & quale quasi vestibulum aditumque huius praecleari operis struxerit. Restat nunc, in quo major adhuc scrupulus mea sententia est, quodque magis me sollicitat honoris causa huius praestantissimi viri, labor quem posuit in vertendis in Latinum sermonem concionibus Thucydidis. Cum enim semper arduum esse ac difficile existimaverim convertere aliquid e Graecis scriptoribus (si quis recte & cum mediocri etiam laude munus hoc obire velit; nam ut plerique hoc faciunt, qui nullo ornatu adhibito, nullo selectu verborum, nullo iudicio, quoquo modo sententias expressisse contenti sunt, si hoc etiam ipsum praestare possent, nihil est tam proclive & paratum) in primis semper durum & laboriosum putavi attingere hunc Scriptorem, & aliquam ipsius partem in alium quempiam sermonem comportare: conciones vero has propter obscuritatem sententiarum orationisque brevitate, ne dicam asperitatem & duritiem, majorem adhuc molestiam in se continere non sine causa (ut arbitror) credidi. Et tamen hic noster tot tantisque difficultatibus deterritus non est, speravitque se posse studio & diligentia sua ipsas superare, vel potius ingenii & industriae suae periculum

lum

lum facere voluit; experiri que, ut fuit semper avidus veræ laudis ac gloriæ, an ex hoc quasi certamine honeste discedere posset, & tamquam palmam inde domum reportare. Nihil enim sibi unquam facile pronamque proposuit; sed semper cum iis, qui summum locum in qualibet laude tenent, contendendum putavit, & aliquos etiam ipsorum fortasse vicit, & omni honore spoliavit. Hoc enim verius esse puto, cum compertum habeam, majorem partem horum laborum ab ipso exercitationis causa fuisse susceptam, cum majora quædam ineditaretur, doctrina ingenioque suo digniora. Ipsas tamen quoque edendas putavi, magis utilitatis aliorum causa, quam illius ipsius decorandi, qui multum operæ ac diligentia in ipsis posuit; quippe cum nihil tentatum ab ipso iudicem negligendum, huiuscemodique ut nullum fructum ferre possit studiosis, habendum. Nec tamen hoc quoque (ut apparet) opus absolvit; nam conatum hunc magnum ingenii ipsius summam laudem inventurum fuisse, si exitum habuisset, dubitandum non est. Fecisset enim, ut prudentissimi gravissimique Scriptoris orationes subtilissimæ, & magnorum consiliorum plenissimæ, eleganter & erudite scriptæ, ab iis etiam legi possent, qui illius ipsius sermonis, quo primum scriptæ fuere, rudes & expertes omnino sunt: ac ne nunc quidem, etsi omnes illæ expressæ non sunt, dici potest id non aliquo modo præstitisse, vel prope saltem ad id ipsum accessisse. Qui enim primi ad rem aliquam arduam aggrediuntur, rationemque illius laboris superandi ac viam monstrant, ii aliquo modo illius negotii difficilisque operis confectores haberi & appellari possunt. Si qui autem extiterint, qui in aliquibus locis ab hoc nostro interprete dissentiant, atque alium fuisse sensum auctoris, quam qui ab ipso expressus est, contendant; ii meminisse debebunt, semper habitas esse has orationes obscurissimas, & iis etiam temporibus, quibus sermo Græcus vigeat & hic luculentus Scriptor in manibus disertorum erat, negotium ipsas facessere solitas iis, qui ipsas accurate legerent; quippe cum M. etiam Cicero ita de illis existimaverit, & hoc suum iudicium monumentis litteratum mandarit. Cum enim Thucydidem ipsum magnopere laudasset, quamvis contra sententiam quorundam oratori nullo modo utilem, nec forensi generi dicendi accomodatam affirmasset, hæc addidit: Ipsæ illæ conciones ita multas habent

bent obscuras abditaſque ſententias , vix ut intelligantur . Si igitur tanta caligo ipſas ſemper texit , ut vix luminibus penetrari ad multas partes ipſarum eo quoque tempore potuerit , quid mirum ſi nunc in maiore multo harum rerum cæcitate diverſa ingenia , & ea quidem acuta & valde exercitata , diverſos ſenſus inde eliciant , & aliqua opinionum varietate distrahantur . Nam iudicium huius noſtri auctoris nullo modo arbitror contemnendum , cum ſit notum omnibus & exploratum , quanta fuerit acies ingenii illius , & quantam curam diligentiamque ille adhibere ſit ſolitus in iis omnibus , quæ litteris prodebat , & in manus eruditorum perventura videbat . Præterquamquod cum ille natura conſuetudineque factus eſſet , ad res magnas publicasque & cogitandas & adminiſtrandas , multo melius ad occultos hos reconditosque ſenſus pervenire poterat , quam qui numquam in Republica gubernanda verſatus eſſet , nec ullo tempore cogitationem aliquam talis hominis propriam ſuſcepſiſſet . Conſideret demum ſecum , ſi forte ipſe antea hoc opus aggreſſus eſſet , quam ſæpe multumque ſecum dubitaturus fuiſſet , & in non paucis fortasſe locis hæſurus , ut humanius clementiusque poſtea de ſcriptis aliorum iudicet . Nam hoc in primis genus exercitationis expoſitum eſſe vocibus malevolorum , & facile ab obtreſtatoribus reprehendi accuſarique poſſe , omnes noverunt : nulli enim adhuc in hoc negotio ita felices fuerunt , ut non incurrerint in maledicta invidorum invenerintque aliquos , qui ex eorum erroribus laudem ſibi comparare ſtuduerint . Sed hoc relicto , in quo ille aut vacuus eſt ab hoc omni periculo maloque , aut ſi qua illic offenſio eſt , noſtra eſt , qui ea quæ ipſi animi cauſa exercitationisque ſtudio ſcripſerat , edere & in manus doctorum hominum tradere volumus ; cum ſciamus ipſum plures epistoſas ſumma elegantia & eruditione refertas variis temporibus ſcripſiſſe , paucas tantum quas ederemus , invenire potuimus , cum bona pars illarum aut amiſſa ſit , aut una cum aliis quibusdam ipſius diverſi generis ſcriptis cuſtodiat , quæ in his locis collocata ſunt , ut his temporibus commode tractari investigarique non potuerint . Nam doctam illam & gravem epistolam (ſi tamen epistolam ipſa appellanda eſt , quæ ante hiftoriam Petri Bembi ſine nomine iam excuſa fuerat) putavi auctori reſtituendam .

Quod

Quod enim ipsum tunc movit, postquam ut scriberet eam ce-
ditus est, ne cuius esset eo tempore intelligeretur (noluit enim
existimari nimis honoris cupidus, si suum nomen in fronte
alieni operis, & illius quidem valde illustris & clari, adfixis-
set; nec suæ dignitatis id esse ullo pacto arbitrabatur) cum in-
commodi nihil nunc gignere possit, non putavi attendendum.
Contra enim hoc tempore nulli alii rei studetur, nisi ut quan-
tum fuerit ingenium hominis ab omnibus intelligatur; atque ita
ope horum monumentorum vivum ipsum celebrequē contra te-
nebras mortis vetustatemque teneatur. Quare non putavi par-
tum illum esse negligendum, qui & ipse meo iudicio ad no-
men ipsius celebrandum valde aptus est. Quod autem narravi,
verum esse novit cuncta illa nobilis & beata civitas. Si ipsæ igitur,
quæ adhuc latent & abditæ sunt, & hæc, quæ reddita
ipsi est, colligi potuissent, non parum (ut arbitror) volumen
hoc auxissent, & utilitatem etiam non parvam iis qui legerent,
attulissent. Idem etiam accidit de aliis nonnullis, quæ præcla-
re inchoaverat, ut alia de causa, quia scilicet plane perfecta
non sunt, ipsa coniungi cum his non potuerint, & specimen
quoque & ipsa dare cum reliquis magni ingenii singularisque do-
ctrinæ huius summi viri. Sed multo maior iactura fuit, quod
ipse mature extinctus est, qui non solum hæc quæ instituerat
absolvere & expolire potuisset, verum etiam alia maiora multo
& grandiora conficere, quod ipse (ut iam dictum a me est, &
multis quoque notum) tota mente cogitabat, & magna cupidi-
tate huius eximii operis efficiendi ardebat. Is enim profecto fuit,
& tali ingenio præditus is vir, ut si diutius vixisset, gloriam
omnium qui inferiore hac ætate vixerunt, omni genere suorum
scriptorum non solum adæquaturus, verum etiam superaturus
esset. Vale.

IOANNIS CASÆ
LATINA
MONIMENTA,
QUÆ
PARTIM VERSIBUS
PARTIM SOLUTA ORATIONE
SCRIPTA SUNT.

I O A N N I S
C A S Æ
C A R M I N A .

AD M. A. FLAMINII MANES,

Adversus Aloysium Priolum, qui conabatur Galateum Roma
avellere, ut Neapolim rediret ad sponfam.

*Laminii Manes, instar mihi Numinis Umbra
Flaminii, hæc campis cernis ab Elysiis?
An tibi, quæ nostri fuerat tam fervida cura
Cocytus nigris eluit annis aquis?
Tu solitus Priulique ausus compescere inanes,
Et molli versus frangere voce truces.*

*At nunc ille malo Galateum carmine vexat,
Et sanctum nobis pellit ab Urbe virum.
Tu ne ausus, Priuli, Galateum pellere ab Urbe,
Asperaque in dulcem dicere verba senem?
Tu ne auctor, Romæ montani ut munera vici,
Fumosi ut curam præferat ille laris,
Aureus ille senex, vitæ cui licia Parcæ
Intacta ducunt candidiora nive?*

A 2

Qui

C A R M I N A

Qui nec Principibus, Urbi me scilicet agræ
Formidet medicas adplicuisse manus;
Quemque adeo nemorum custos, pecorisque magister
Mandarum sacro summus adesse gregi,
Hinc eat, & fuscas ignoti ad flumina Melphe
Pascere cum vili coninge pergat oves?
Quid si animis iuvenumque senumque est illius æque
Dulcior Hybleis alba senecta favis?
Quid si illum resinent quicumque Amaryllida curant,
Huius ad exemplum peccet ut illa minus?
Uxorem hunc tamen ad vetulamque humilemque releges,
Frigida ut in vidua ne cubet illa toro,
Quæ puras pridem didicit perducere noctes,
Et monitis casta est, & proba facta viri?
Sed tu Flamini potius iam nobilis Umbra,
Et multum insigni conspicienda lyra,
Ni te caeca huius capere obliviam lucis,
Cum tibi mors avidas intulit atra manus,
Huc ades, & Priulum compescas: nam male nobis
Iamdudum insolito versus in ore sonat.

A L O Y S I I P R I O L I

Ad Galateum,

Ut Neapolim redeat ad sponsam.

SI cupis ex animo cognoscere, quid sit agendum
Nunc tibi, iam temet consule, non alios.
Te nemo id melius poterit tibi dicere, si quæ
Sæpe aliis dixi, dixeris ipse tibi.
Diceret atque Gibertus, si nunc viveret: Ah quid,
Dic, miser ah, Romæ quid, Galatee, facis,
Oblitus decorisque tui, sponsæque salutis,
Pro qua vel vitam ponere debueras?
Diceret hæc, inquam, tibi quæ, si viveret ille
Increpitans, tute dic, Galatee, tibi;
Arreptaque fuga, sponsam pete; quam licet ipse
Spreveris, hæud alium vult tamen illa virum.
Deperit

IOANNIS CASÆ.

5

Deperit illa unum tantum, tete expetit unum;
 Tu pater, & frater, tuque maritus ei es.
 Rustica fit quamvis, tamen est ea amabilis uno hoc
 Nomine, quod te unum diligit, atque vocat.
 Rumpe moras, moneo; sponsam ne sperne vocantem:
 Dic, miser ah, Romæ quid, Galatee, facis?
 Quid nova cum veteri divortia coniuge tentas?
 An non illa Deo est auspice nupta tibi?
 An non, Partenopes quamvis deceptus amore
 Illam liquisses, maluit illa tamen
 In viduo mærens tabescere frigida lecto,
 Quam, spreto te, ulli vivere iuncta viro?
 Rumpe moras (iterum moneo, semperque monebo)
 Rumpe moras: Romæ quid, Galatee, facis,
 Oblitus decorisque tui, sponsæque salutis,
 Pro qua vel vitam ponere debueras?

A D G A L A T E U M.

Fatetur se adhuc ambitione commoveri; eaque
 omnino levare cupit.

UT capta rediens Helene cum coniuge Troia,
 Lento homine, atque animi lenis nimiumque remissi,
 Incidit in cædem ipsam, & funus forte sororis,
 Quam præceps miseri virtus iugularat Orestis;
 Succisam de more comam missura sepulto
 Germanæ cineri, fertur demsisse capillo
 Vix tandem e summo paulum, ne forte placeret
 Tonsa minus metuens Spartanis improba mæchis.
 Hand aliter, Galatee, malis erroribus actus
 Nuper ego, & Phrygios nautas Paridemque secutus,
 Ausugi longe; atque idem, rediit tamen ut mens
 Ad sese peregre nimium remorata, protervæ
 Ornamenta fugæ sensim lenteque repono.
 Parvi etenim refert Venerisne cupidine, ut illa,
 Incensus, pulchra vel saucius ambitione,
 Tramite declinem recto, violemque pudorem.

Debne-

Debueram dudum crinem secuisse decorum;
 Hoc est argentum, comites, & stragula, cœnas,
 Lususque & Musas missas fecisse loquaces,
 Intrepidus nuper curatae mentis, & acer
 Corrector: sed enim pravus populi pudor obstat.
 Hunc propter pavidi phaleris amicumur ineptis,
 Nec ficci madidam audemus, veriti bene potum
 Convivam vulgus, collo demsisse coronam.

Dedecus ambitio pulcrum est, vitiumque fauentis
 Laudatum populi studio. I bone, quo tua virtus
 Te vocat; i pede fausto, & nomen laudibus auge:
 Æquales aiunt comitesque piique propinqui.
 Quod si natura, aut ratio virtutis habendos
 Germanas propriasque notas evincat honores,
 Publice ut es signant, extemplo ut noscere, nummus
 Quanti quisque fiet, possint; per turbida Ponti
 Curramus rapidi maria, & gelidas properemus
 Ipsa hieme in media tantum ad decus ire per Alpes,
 Obliti podagrae, nervos urentis & artus.

Nunc pravos inter tituli discrimen inanes,
 Atque bonos nullum signant; saepe & toga pectus
 Candidius multo, & maius pulla arctaque textit,
 Quam laxi Tyrioque infecti murice amictus.
 Nam si legitimum nobis virtutis inurant
 Fasces & tituli signum; mercetur honores
 Ipsa vel vita, informis ne prodeat, inque
 Excusus, Priulusque bonus, simplexque Faernus,
 Prudens & verae virtutis cultor uterque,
 Vitrea quos numquam titillat gloria, febris
 Purgatos huius. Nos quamvis cesserit horror,
 Atque aestus, sani nondum tamen usque valemus;
 Sicque animus positam reminiscitur ambitionem,
 Vulnus ut obductum prurit tamen, haeret asello
 Ut nudo clitellis nonnumquam ulcus in armo.

Vos agite, aureolum tondete a vertice crinem
 Lascivo huic capiti, atque domi cobibete severi,
 Non Menelaus uti, erronem me tu, Priulusque,
 Utroque & melior Polus (quod dicere vestra

*Face mihi liceat) nitidaque extradite Roma
 Restantem: ut duri mulam quandoque cerebri
 Luctantem in trivio, atque equiti parere negantem,
 Sibilo agunt primum & magnis clamoribus; inde
 Profiliunt longis armati fustibus: illa
 Nixa diu, tandem plagis deterrita currit.*

S A T Y R A.

*Graviter in eos invehitur, qui, cum nequissimam
 vitæ rationem inierint, ipsum, quod deses sit,
 & quod amet, accusent.*

S I te cura vigil Sophia delectat, & acre
 Ingenium vires si sufficit, utere porro
 Munere tam claro Divum: sic rectius, atque
 Commodius multo, longeque decentius avi
 Quod tibi cumque neant Parca victurus amica.
 Nec de te plebis quæ sit sententia, magni
 Securus pendas: ignarum pleraque vulgus
 Pravo metitur modulo. Tu negliges, & isto,
 Qui nunc te exercet, fugias decedere campo.
 An populi arbitrio quisquam, plebisque, bonorum
 Posthabeat sanus plausum, quem iure ferēs tu?
 Quandoquidem cunctos, quicumque feruntur eisdem
 In spatiis, iam recto nimirum, ac sapiente
 Iudice præcurris Bembo: cum hic interea nos
 Desidia arguimur populo, ne forte probari
 Credideris genus hoc vitæ simplex; etenim ad res
 Versiculis, missisque iubent accedere nugis,
 Ex umbra & tenebris in solem exire diemque;
 Et gnavi me segnem culpant. Altera blando
 Pars animum integrum queritur me dedere amor
 Per luxum, & patruī verbis obiurgat acerbi:
 Qui simul ac stomachum, quamquam permulta ferenti
 Ut placem, morunt; regevo graviora receptis.
 Ut proprium servas auri sceleratus acervum
 Undique congestum; neglectis intra fidemque

Exponis.

Exponis tota venalem legibus urbe :
 Cum miserum atque inopem deiectum rare paterno
 Deseris, atque adeo prudens nummisque redemptus
 Prodis; & emundum producta lite clientem
 Usque adigis, dum ædes etiam proscribat avitas.
 Turpiter aut ultro servis, plerumque furentis
 Mancipium domini: manibus ten' ferre catinam
 Cœnanti ingenuis? Aliam ten' sumere mentem
 Deterioris heri ad nutum, atque aliam? haud animo par
 Est generi, quicumque suos apud ortus honeste
 Imperio abiectus paret, trepidusque ministrat.
 Quid quod amicitia, caro dum cuncta lucello
 Metiris, cultus tu nullos, nullaque nosti
 Officia, anormique decor concinnus inepto
 Quid distet nescis? Pecudis nœ nos cute testam
 Naturam inspicimus. Quid publica cum geritur res
 Per te, si furtis quo sit locus, atque rapina,
 Bellorum causas iussus præcidere, nutris;
 Desidia, aut tu me censor culpaveris otij?
 Flagras ambitione, ardesque cupidine sæva
 Purpurei, haud vitam hanc moresve decentis, amictus.
 Uror amoris ego haud me dignis ignibus; esto.
 Quando ita me infimulas: quid tum? peccamus uterque.
 Nil est cur tu me prior incuses, graviora
 Offendens multo, & nimium distantia recto.
 Nam qui vel parvo conductus peierat, & qui
 Tamquam turbata victum sibi queritat unda
 Piscator, pacem bellis ubi miscuit, idem,
 Iudicium atque crucem si demas, ire latrones
 Inter iam velit, & iugulare homines. Sua quisque
 Defendunt lenes vitia, & minuunt; aliena
 Carpere plerique austeri, nimiumque severi.
 Adde quod incurata gerens, serpentinaque intus
 Ulcera, corrupto tandem pulmone peribis;
 Purgandum illius cum te committere morbi
 Non medico studeas. Annus non unus & alter
 Imminuat quidquam: pulchris macrescere captum
 Divitiis frustra tantus doleamus amici.

Me tamen insequitur populus. Quid si nihil omni
 Est actum in vita nobis, quod ledere quemquam
 Possit? non ego rem, mihi solers quam pater auxit,
 In Venerem effundam, neque lite petitus amator
 Iniusta omittam fundumque laremque tueri.
 Nec fuerim, mimam quo sit mihi laxius unde
 Munerer, usquam inopi nimium contractus amico.
 Denique non mos, non etas alienior: adde
 Ille etiam laqueo statuit qui necere collum,
 Aurata ne trabe, an de putri pendeat ulmo,
 Si quicquam referre putas; quam ego honestius, ac tu
 Intereo. Seu me Musis & Apolline claro,
 Seu quis me pulchro captum culparit amore:
 Me tamen insequeris, colloque ac fancibus anguis.
 Inflat is viro vitam deducere inertem
 Indignum clamat fucos, segnem malus urget.

At tecum si quis sic egerit: Itur ad Urbem
 Europa ex omni, credo, ut vestigia summo
 Inspiciant veteris veneranda in colle Quirini,
 Sive in Aventino Romæ: ac non perditus exul,
 Expes ut quisque est, huc se se contulit, ut si
 Bargutum ad Illyricum dicas, latrociniumque
 Concessum, nimium merito dicatur acerbus,
 Oderit & rabidum populusque patresque venenum.

Non ego: nec vulgi si irritor vocibus, hoc nunc
 Immeritum quemquam latrarim: possum ego multos
 Eximere e numero, turpis contagia morbi
 Quos nulla attigerint, sanos recteque valentes;
 Sincerum ut Molsæ pectus, lavere salubres
 Pierii quem fontis aquæ, puroque Camæna
 Curatum cantu servant; studioque referti
 Spectatus dudum tanto plausuque theatri
 Ubaldinus, inops agrique larisque paterni,
 Virtutis locuples: populo spectante Quirini
 Hunc non donatum scæna decedere turpe est.

In mulieres nuptas Hippolyti.
Ex Euripide.

Concinnum in auras luminis hominum malum
Cur protulisse dixerim te feminas,
Jupiter? etenim erat si serendum hominum genus,
Haudquaquam oriri debuit de femina;
Sed emere liberorum oportuit sibi
Semina genus mortalium, ferens tua
In templa tantum aut æris, aut auri gravis,
Ferrive, quanti unus foret quisque pretij,
Domosque habere feminis sine liberas.
Nam nunc in ædes vehere cum malum parant,
Extemplo opes pro eo rependunt patrias.
Atque hoc liquet malum esse magnum feminam;
Namque ad alienos pellit hanc ex ædibus
A se pater prognatam & educatam suis,
Additque dotem, ut liberet sese malo:
At ille contra, stirpem in ædes noxiam
Qui ad se recepit, letus est cum pessimam
Pulcherrime ornat statuam, & auro & purpura
Certat, beatas sumtibus miser domos
Exhauriens, atque hæret: etenim splendidis
Affinibus gavisus uxorem asperam
Perfert; proba at si ea, sed propinqui futiles
Evenerint, homo miseriam comprimit.
Verumtamen commodius evenit, quibus
Nullius uxor sedet in ædibus pretij,
Ac fatua: nam sapientem ego odi feminam,
Meæ nec intra venerit limen domus,
Quæ, quam mulierem sapere par est, plus sapit.
Facilius etenim perspicaces edocet
Astutias, dolosque Cypris improba;
At fatua mulier ob stoliditatem sapit.
Penetrare nempe ad feminas oportuit
Nulli licere familiarium, simul
Sed belluarum includere rabiem domi

Loqui

*Loqui insciam, sermonem ut inferre alteri
Ipsæ nequirent, nec alii illas adloqui:
Nunc facinora, intus quæ malæ mala cogitant
Domina, foras hæc familiares efferunt.*

AD GABRIELEM FAERNUM,

Cum ab Urbe profectus, Venetias iret.
HUmida Tyrrheni fugientem flamina venti
Cælumque pestilens Latj,
Me Venetum excipient mitissima littora, & auræ
Salubriores putribus
Iam membris senio, & podagra turgentibus acri,
Quæ flare suerunt, nec mala
Imbutæ tussi, neque in ipsis fluctibus ude,
Faerne, mireris licet.
Prorsus, qui Romam liquit, rerum ille carebit
Pulcherrimo spectaculo,
Nec cætum æque illustrem hominum, nec Palladis æque
Instructa pectora artibus,
Terrarum ut cunctas lustret circumvagus oras,
Offendet usquam gentium;
Fragmina nec muri aspiciet maiora vetusti
Non diminutis urbibus.
In primis Bromii latices, & frigida siccis
Requiret idem faucibus
Pocula lympharum sub terras condita opacas,
Aut fossa Lucanam in nivem.
Ipse ego, ferventi delapsam ex imbrice lympham
Nuper, nec altos in scrobes,
Et vappam, salices inter quæ nata palustres
Ceni saporem patrii
Potanti offundet, mediis fervoribus ardens
Arente fauce traxero.
Ast idem hospitibus placidos, & dulcia pacis
Impertientes commoda
Mortales cernam, & locupletem civibus urbem
Dispar probantibus nihil.

*Cernam loricam violentam, ensesque superbam
 Inermibus suffragiis
 Constrictum, & dira execratum cedis amorem
 Longe exulantem gentium.
 Illic cum cano prudentia sera capillo
 Pareat vicissim, & imperat.
 Illo se nusquam propendens contulit Æquum
 Bonæ comes concordie;
 Fraudibus Hesperia ut pulsus est, timuitque rapacis
 Uncas licentiæ manus.*

DE UBALDINO BANDINELLIO.

TAM caro capiti iam nimium diu
 Munus Melpomene lugubre naniam
 Debemur; querulam prome puer. lyram.
 Siccis non ego te genis,
 Mœrore aut vacuus pectora lurido
 Laudabo; neque desiderium moræ
 Nostrum diminuunt, aut hominum atterens
 Furtim tristitiam dies.
 Te morum studium, te sapientiæ
 Cura, & nobilium fecerat artium,
 Ubaldine, quies gnava, operosaque
 Musarum otia divitem
 Non auri, pavidis addere mentibus
 Mordacem validi sollicitudinem,
 Non ostris, experiens quod reparat Ligur
 Nobis merce superflua.
 Irritet fugiens pauperiem equora
 Iracunda levi navita palmula;
 Æstatem Libya perferat igneam
 Idem; idem Æmonias nives
 Vestigans lapides, femina quos petit
 Vel flavo capiti, vel tereti decus
 Collo. Mentibus Atlantiades Deus
 Calcar subdere inertibus.

Ludens.

*Ludens dum cuperet, fertur inutile
 Promississe aurum, acuens illo hebetes, uti
 Exercet puerum non vegetum nuce
 Mater sedula futili.*

*At fortes (quoniam robore stat suo
 Virtus, Peliaca ut quercus, & æquoris
 Saxum Carpathii) nec famula decet
 Auscultare pecunie,*

*Nec firmos fragili fidere: defluit
 Fortuna, ut subitis auctior imbris
 Extemplo aret aquæ rivus inops suæ,
 Nimbos si pepulit Deus.*

*Tu dulcem es Latii copiam adeptus, &
 Graium divitias, & dominam urbium
 Artem: quo mihi nunc, & patriæ occidis
 Multo flebilior tuæ?*

*Arni mæret enim fluminis accola,
 Florens ingeniis accola fluminis
 Arni, tot te animi compositis diu
 Thesauris, tacitum mori.*

*Ut navim pelago præcipitans Notus
 Vertit, quæ remorans largiter alveum
 Implerat spatiosum; illa Arabum ferens
 Gazas, illa ebur Indicum,*

*Et gratum redolens thus Superis ferens,
 Et pexa e foliis vellera sericis,
 Ætneæ Cereris plenaque frugibus,
 Portus strenna patrios*

*Ditaret, populos & procul oppidis
 Effusos studio ad se raperet lucri:
 Nunc sevi arbitrio volvitur Adriæ
 Cæcis obruta fluctibus.*

*At tu, progenies aurea fulmine
 Gaudentis Jovis, o desere ne meum
 Carmen, Musa: diu sed vigeat sacri
 Custos pagina nominis.*

*Hic me Castalii tramitis arduos
 Flexus, Æoliæ hic me docuit Lyre*

Itius:

*Ictus: o nebulam oblivio, & arceat
 Furvam a nomine splendido
 Noctem! ne volucris filia temporis,
 Ne rubiginis atræ admoveas meis
 Dentem carminibus, neu nigra nubibus
 Condas Italiae decus.*

A D H A N N I B A L E M O R I C E L L A R I U M

Sororis filium.

*Diligentissime cavendum esse
 ab adulatoribus.*

M*Entem blanditiæ perdere credulam
 Norunt, non secus ac mortiferas male
 Multo melle novercæ
 Olim cum medicant dapes.
 Viro imbuta malo dulcia murmura
 Mendacis fuge linguæ, & teneras neque
 Falsis laudibus aures
 Admoris, cupidus puer
 Verarum, bona ni decipit indoles.
 Et tete excutias, tinniet improba
 Nugas cum modulans vox,
 Quas atro rapidi ferent.
 Cum fumo Boreæ, & pulvere sordido:
 Ni quicumque libens dicier audies
 Verbis, te labor illum
 Rebus finxerit arduus.
 Sensus ut iuveni pellicit intimos
 Virgo candida, cum turgidulas tegens
 Nulla veste papillas
 Molli illum recipit sinu;
 Sic laudes animum vera ubi concinunt,
 Permulcere solent: nec mulier tamen
 Ut cantu sine dulcis
 Spernit psallere tibiæ;*

Sic

*Sic virtus, populus si taceat, sedens
 Cessabit: nibilo nec minus obsita
 Noctis ferveat umbra,
 Et deserta silentio,
 Quam cum per medias inclyta ducitur
 Urbes, & celebris voce faventium
 Direpta hostibus arma
 Affigit foribus Deum.
 Cum laudis faciem sumserit impudens
 Fraus, affinxerit & cum tibi non tua
 Blanda nomina voce,
 Et dulcem illecebram struet;
 Ne te præcipitem trudat amor tui,
 Ne nugis capiare, ut volucris solet
 Dulci parvula cantu
 Tecti vepribus aucupis.*

Ad Fortunam.

EXpers consilii, quæ pede lubrico
 Incedis, zephyris mobilior Dea,
 Et fluctu Ionii incertior æquoris;
 Te, cum leta sinum pandis, & uberes
 Fundis divitias, ac miseris ades
 Improvisa, boni progeniem Jovis
 Dicunt. Tu ratio, tu sapientia,
 Servatrix eadem crederis urbium,
 Virtutisque sedens in solio nites.
 Sed mox torva domos Regum ubi concutis
 Et congesta diu munera, turribus
 Deiectis, subito turbine dissipas;
 Vanæ te comitem stultitiæ ferunt
 Deliram. Immeritum tu, titulo bonis
 Demto, nobilitas; frena superbiæ
 Atris tu manibus detrabis ebricæ
 Successu, & ruere hanc sic temere ad summum
 Rides arbitrium, mox humilem truces
 Vultus deposituram. O utinam meæ

Oblita

*Oblita ostium prætereas domus;
 Seu tu sanguineis oppida territans
 Bellis, ingrederis per Latium fera,
 Seu pacemque gerens, & populos beans
 Pennis involitas versicoloribus!
 Nam sic instabilem visere te meos,
 Vel lætam atque hilarem, pertimeam lares.*

DE FRANCISCO TURNONO

Cardinali.

QUO tollor pavidus? quo feror insolens?
 O quæ Castaliis fontibus aureos
 Crines, osque lavis virgineum, genus
 Magni Melpomene Jovis;
 Cruri purpureos indue candido
 Soccus: nam iugæ transmittimus alpium
 Soli; est unus enim mi comes argui
 Mendaci metuens pudor.
 Vatem, Diva, tuum tu moneas viæ;
 Si pure colui vestra puer sacra
 Fervens mente nova, si senior tua
 Nunc vestigia persequor
 Quercus umbriferas inter & ilices
 Quærens aerias. Non ego divitum
 Vanis edidici perstrepere auribus
 Empto carmine; non ego
 Corruptus pretio nunc meditor parum
 Castæ ducere te ad vestibulum domus.
 At tu prome, puer prome age barbiton
 Cessantem nimium diu.
 Spartanus veluti, per nemus asperum
 Dumis insidiantem ut pecori lupum
 Egit, cum fremitu & laude faventium
 Pagorum redit ad gregem,
 Villorumque globos sanguine sordidos
 Fert rictu generoso, e iugulis feri

Vulso

Vulsos hostis; aquas sic repetit sui
 Turnonus Rhodani, bene
 Defensa Hesperia clarus & impigri
 Compresso celebrer militis impeta,
 Bellonæ ancipitis numina militis
 Horrere immemoris diu.
 Alternæ sed enim ille admonuit ferum
 Fortunæ celeri vertere turbine
 Gaudentis vacuum corpus, uti choros
 Lasivæ juvenes ubi
 Ducunt, & Zephyris huc agitantibus
 Atque illuc Phrygio Sidonias acn
 Illusas chlamydes, instabili citæ
 Lastrant atria poplite.
 Directa ingrediens passibus Æquitas
 Ad normam paribus, nec modulo sibi
 Maiore atque aliis commoda dividens,
 Quorum non dubia est comes;
 Illos ære micans non peditum cohors,
 Non sævis equitum turma frementium
 Horrens cuspidibus terreat, ant mari
 Vectæ caruleo rates.
 Nam recto favet, & iustitiam bono
 Plerumque æquus alit Iuppiter exitu,
 Obscuram & tonitru & fulmine territans
 Fraudem, atque implicitos dolos
 Nudans. At vigilem fallit amabilis
 Acrem simplicitas, & super æneas
 Accersita fores, & super ardua
 Pernix mania transilit.
 Hanc puro retinens in gremio fovet
 Sincere Italiam & diligit hospitam
 Turnonus, patriam civis uti suam,
 Natorum, & memor aureæ
 Civis coniugis: hunc purpureus pudor,
 Elutisque fides candida sordibus,
 Et presso digitis ore silentium
 Arcanum insequitur, neque
 Casæ Op. Lat. Tom. IV.

*Infandumque nefas ense domans Themis
 Districto comitem se negat inclyto
 Impolluta seni, mundave veritas
 Albo lucida pallio.
 Ergo permadidos felle animos nigro
 Regum diluere est ausus, & aspera
 Permulcere manu pectora turbida
 Plena iræ, intrepidam struens
 Pacem, quæ manibus sanguineis diu
 Attrectata, magis post niteat, velut
 Fulgentes lapides ærave lucida
 Cum tergere volunt, luto
 Conspurcant; id agens egregius senex
 Celtarum procerum sanguis, & oppida
 Firmans obtinuit Marte labantia
 Quassante, & miseris suas
 Urbes restituit civibus, impigram
 Pacem tela cruenta inter & asperos
 Procudens sonitus ferri; etenim gelu
 Torpens quam peperit timor
 Pacem, serviet illa, horrisoni simul
 Bellonæ strepitus ingruerint feræ,
 Imbellis: sed enim desine fervidos
 Dulcis Melpomene modos.
 Nam nec cuncta pudor fert, neque veritas
 Cum lucro alma decorum explicuit caput
 Semper; tum melius tectâ silentio
 Virtus invidiam latet.*

De Horatiano charactere; an, qui lyrica scribunt, sint
poetis adnumerandi.

Sunt qui versiculo minutiore,
 Verum pernitido atque perfluenti,
 Tamquam Palladii liquore olivi
 Complures properent linire chartas:
 Atque, araneoli angulos domorum
 Ut tela tenui solent replere

Quan-

Quantumvis facile, ore fila parvo
Nentes longa, ita compleant libellos
Totos versiculo minutiore.

Hi vatum in numero an ne sint habendi,
Vulgus viderit, atque si qua vulgo
Pars vatum est similis, quibus Thalia
Flacci sordeat optimi poetæ,
Quod is versiculo minutiore,
Atque perfacili, atque perfluenti
Totas spreverit occupare chartas.

De Margarita Regis Gallorum forore.

HEn mos, ut atris sæpe coloribus
Contaminatus purum animum inquinat
Vix eluendis sordibus, per
Tædia solliciti laboris!
Me vitreis & fontibus, & coma
Silvæ virentis lætum, & amabile
Ruris silentium sequentem
Aoniæ puerum Camænæ
Mersere sacri gurgite fluminis,
Intacta ut essem candidior nive;
Immunda sed mox polluit me
Roma luto nimium tenaci:
Quod longa nec dum discutiat dies,
Sacri nec annes hætenus abluant;
Quin horret & me, & ora cæno
Fæda nigro refugit Thalia.
Vulgus venenis vertere Colchicis
Plerasque mentes aptius, eripit
Sensus priores, atque mutat
Alba nigris, maculisque gaudet.
Impurus atra quem populus manu
Tractarit, ille & decolor & niger
Erit diu, obductamque facem
Vix iterans removebit annus
Notam relinquens: at mihi candidæ

Mandanda virgo est regia pagina,
Farnesio iubente ; bacca
Purius illa nitens Eoa ,
Intaminato digna cani Deæ
Est ore . Lucis Castaliis , Deæ ,
Quæ vulgus arcetis profanum ,
Et nitido prohibetis amne ;
O tetra tandem consilia hæc bonæ
Oblivioni tradite turbidæ ,
Laberique nobis rore sacro
Abluite , illuviemque vulgi .

Deflet mortem Horatii Farnesii .

T*E flebimus . nos Hesperie puer ,*
Madente multis carmine lacrimis ;
Et debitam laudi Thaliæ
Nenia lugubris occupabit .
Ille , ense pectus qui tibi candidum
Traiecit , iisdem vulneribus Latj
Cecidit & spes , & virescens
Italiae decus ense carpsit ,
Horati , eodem . Non ego sauciam
Ictu Parentem mortifero tuam
In lacrimas culpam ruentem ,
Nec viduæ gemitus puellæ
Compescere ausim carmine : lugeat
Immo illa dulces funere nuptias .
Miscens amaro , nec sat umquam
Te misera illacrimata fleret .
Iam nec capillo parcere , nec genis
Æquum puella est regia , lacrimis
Efflagita Martem cruentum
Uberibus , pueri cadentis
Dulces ocellis , & tua gaudia ,
Quæ conciderunt exorientia ;
Ut stella , quæ vix dum coorta
Hesperium occulitur sub æquor .

Non ille avorum, nec soceri immemor,
 Dulcique flagrans igne tui, neci
 Ultro obvios gressus superbos
 Intulit, intrepidumque pectus
 Obiecit hosti, qua violentius
 Bellona nigris fæda cruoribus
 Est visa Martis sævientis
 Sanguineas glomerare turmas.
 Nunc lætus umbras vulnere nobiles
 Ostentat inter pulchra, nemus tenens
 Beatum, ubi Hectorque, & Latini
 Sunt veteres, Rutulique Reges.
 At, Thespiis o grata sororibus,
 Obliviosi pellere temporis
 Idonea umbram atræque mortis,
 Gloria, vulneribus mederi;
 O trade Musis, & Polyhymniæ
 Custodiendum nomen Horatii
 Clarum, & domum Farnesiorum
 Hanc, Latii Italiæque lumen.

In Petrum Victorium.

Nobis Calliope magnum alienum æs superest vetus;
 Nam pridem ratio scripta mihi est pectore in intimo.
 Tu quæso patere a te solvam quidquid id est, Dea,
 Non Victorius est exiguis versibus, aut lyre
 Aptandus tenui: vester amat Phœbus eum, neque
 Ulli plura bonum munifica crediderim manu
 Largitum; uber enim sicut ager ruraque pampino
 Mitis florida Iacchi, & Bromio & frugibus oppida
 Circum plena hilarant, muneribus dives Apollinis
 Etruscos populos ingenii fruge bona bonus
 Ille enutrit alens. Sic senior vertice Pelii
 Olim Phyllirides frondifero semifer uberi
 Graios nobilium seminio dicitur artium
 Ditasse. Ille dies è medio tollere qui potest
 Ritu Cecropio scripta tibi clara volumina,

Victori, eripiet roriferis sidera noctibus;
 Idem subtrahet & piscibus, idem equora nantibus.
 Contages populi te tetigit lurida morbidi
 Numquam, te ambitio curriculum prætereuntium
 Obliquis oculis aspiciens nec pepulit, neque
 Illi roboris hoc attribuit Iuppiter, ut sacrum
 Phæbo discutens commoveat pectus, originem
 A Cæo licet & Porphyrione a valido trahat,
 Conatis solium Cælicolum scandere fratribus.
 Non res, cui cumulus semper abest, cunctave metiens
 Aurum te pupugit; te nitidum Musa salubribus
 Fontis Castaliū lavit aquis candida; tu meæ
 Es lumen patriæ percelebris: sat mihi fructuum
 Ignava hæc tulerint exilia in montibus asperis
 Quæ sita, argueris desidiæ ni tibi debitum
 Carmen, nive inopis quod citharæ dinumerem modos,
 Acceptum id mihi te ferre neges, iureque respuas.

Votum, ne somnus ipsi perstreptentis æris campani
 sonitu abrumpatur.

O Quæ terrificos vicina e turre cietis
 Tot nocte æra sonos tinnula, totque die:
 Si mihi venturæ noctis dormire licebit
 Per tot tinnitus particulam misero,
 Nec cum defessos iam iam continget ocellos,
 Vos metuet subito, diffugietque sopor;
 Ipse ego cras vobis ultro tortique rudentis
 Spiras, & firmo e robore fulcra dabo,
 Tutius ut sonitu boreamque laceffere servo
 Possitis posthac, & maria, & tonitrus.

De perpetuo & irrequieto æris campani sonitu.

CUm cinctum nimbis, & nigra nube sedentem
 Deficient olim flammea tela Iovem;
 Cum sueta in Pontum plenis decurrere ripis
 Præcipitem sistant flumina prona pedem;

*Fluctibus & raucis Siculum pertundere litus
Ionii cum iam desinet unda Maris;
Tunc quoque vicinis suspensa in turribus æra
Cessabunt bombos edere raucisonos.*

In idem argumentum.

CUM Mare nec fremitus edet, nec sibila venti,
Nec nimbi, abruptis nubibus igne, sonum;
Et cum nubigenæ Thaumantidis ora sinumque
Deficiet croceus, purpureusque color;
Cum Pontum nitidi pisces, cum litora pictæ
Conchæ, cum densum deseret umbra nemus;
Turre tua tunc, Corneli dulcissime, raucos
Tinnula cessabunt æra ciere sonos.

AD GERMANOS.

Inimicorum hominum maledicta purgat. (a)

QUOD vos apud, Germaniæ humanissima
Genus, culpor, atque turpioris flagitii
Ornasse dicor, nescio quid, laudibus,
Impuro id est ab homine confictum, & levi:
Testisque tellus omnis est mihi Itala,
Tantum me ab omni abesse turpitudine,
Quantum ille ab omni laude semper absuit.
Annis ab hinc triginta, & amplius, scio,
Nonnulla me, fortasse non castissimis
Luisse versibus; quod ætas tunc mea
Rerum me adegit inscia, & semper iocis
Licentius gavisæ, concessu omnium,
Iuventa: quod fecere & alii item boni.
At nunc abit iuventa, lusus permanet;
Et Carmini illi nomen adscribunt meum

Idem

(a) Carmen hoc, propter argumenti vicinitatem, Dissertationi adversus Vergerium in editione Florentina adjunctum est. Nos, quidquid est carminum, in unum colligere maluimus.

Idem, quod ante erat, nec adscribunt diem
 Eandem, erat quæ quando id olim lusimus:
 Sed quod puer peccavit, accusant senem.
 Verum hoc utut tamen sit, obsegni nihil
 Scripsisse me scitote: namque tunc quoque
 Festiva nos a turpibus secrevimus,
 A mollibusque impura: cumque versibus
 Laudavimus Furnum, haud mares laudavimus
 (Quod ille ait per maximam calumniam)
 Sed feminas plane, ut videre carmine
 Ex ipso adhuc potestis: atque moribus,
 Industria, pudore, continentia,
 Lasciviam nos carminis correximus
 Illius, emendavimusque seriis.
 Locus, boni quod literis quam plurimi
 Testantur; inter quos senex ille optimus
 Est Bemus: is me versibus lectissimis
 Ornavit, is pedestribus sermonibus,
 Cum maxima esset dignitate præditus,
 Et splendide habitare in mea dixit domo
 Virtutem, homo gravis, senectute ultima.
 Eburnea tu, Flamini, me concinis
 Lyra, & Libellos dicis aureos meos.
 Victoriusque candidus me laudibus
 Complexus omnibus, vereri vos vetat
 Quid turpe de me. Non ego possum infici
 Calumniæ caligine ulla turbidæ,
 Quando tuetur fama me consentiens,
 Constansque vatum, totaque testimonio
 Et acta pure vita luce in urbium
 Clarissimarum. Diligit me civitas
 Beata Venetum, ut diligit cives suos.
 Quid, clariorem habere quod me neminem
 Se dictitat flos Patria urbium mea?
 Quid nobile oppidum Bononiæ, artium
 Causa bonarum, cognitum vobis quoque?
 Exquirite, amabo vos, quid sentiat
 De me: mea illa civitas nutrix fuit;

Namque erudit illa nos a parvulis.
Quid ipsa Roma? prædicanti ignoscite
De me mihi; non tota nos complectitur
Amore, mater liberos uti sinu
Complexa gaudet? quare habere transfuge
De me fidem nolite perditissimo:
Sed enecate in dies magis siti,
Pædoribusque, & esuritionibus:
Quod bellè adhuc fecisse vos existimo,
Virtute Natio, & fide, atque industria,
Et Litteris clara, ingenique gloria.

T Y P O G R A P H U S L E C T O R I.

QUæ sequuntur carmina, Joanni Casæ tribui editores Florentini testantur, qui serius ad eos missa non suo loco posuerunt. Nos hic loco suo cum aliis. Ceterum nos quoque, quod Florentini primum monuere, & quantum illis tribui debeat, statuendum lectoris judicio committimus.

Psalmus CIII. in metrum latinum versus.

*LAUDE Anime Domino. Quam Tua est, Deus meus,
Evecta in altum gloria!
Laudem, & decorem indutus, & clarissimo es,
Ut veste, amictus lumine.
Tu extendis, ut tentorium, Cæli plagas;
Aquisque summa eius tegis.
Tu nube, ceu currum, uteris. Tu præpetes
Inambulas ventos super.
Mentes solutas, igne radiantes choros
Tibi ministros comparas.
Tu brutam humum firmissimas super bases
In tempus æternum locas.
Hanc vastus humor, tamquam amictus, obtegit.
Insederint ingis aque;
Si tu increpes, refugerint, vocis tuæ
Tonitruo perterritæ.
Montes supini, concavæ valles, eo,
Quem statuis, hæserunt loco.
Tu terminos immobiles figis Mari,
Ne fluctibus Terram obruat.*

Tu emittis in convallibus fontes vagos
 Media inter ima montium.
 Huc se se agrestes conferunt potum ferę:
 Sitim hinc Onagri temperant.
 Aerię aves in editis agunt locis,
 Per saxa, qua rivi strepunt.
 Superne montes irrigas. Opera Tua,
 Tellus repletur ubere.
 Fœnum pecoribus, multiplex herbe genus,
 Obsequium ad humanum, creas.
 Frumenta terra educis, & mortalia
 Quod corda vinum mulceat.
 Et ora olivum læta reddens unguine,
 Ut panis intus roborat.
 Alis alta campis roboras, & Libani arduas,
 Quas ipse sevisisti, cedros;
 Passerculi illic nidulantur: & vage
 Abies Domus Ciconię est.
 Dant tuta Cervis lustra montes editi;
 Cuniculis cavi specus.
 Dirimenda Lunam Tu creasti ad tempora:
 Sol novit occasum suum.
 Tenebras parasti, unde exitit nox, confragas
 Qua permeant silvas ferę,
 Scymni Leonum in prædam biantes, ut suam
 Sibi a Deo escam queritent.
 Orto vicissim sole, turmatim sua
 Conduuntur in cubilia.
 Tum vero ad artes, atque culturam Soli
 Homines diurnam prodeunt.
 Quanta opera Domine sunt tua! omnia affabre:
 Plena opibus est Tellus tuis.
 Magnum hoc Mare, immensisque tractibus patens,
 Vi piscium innumera scatet:
 Insunt pusilla animantia, insunt grandia;
 Illac carinę permeant.
 Inusitata vastitate Belluam
 Finxisti, ut illic luderet.

*Hæc cuncta ab uno Te expetunt, suo sibi
 Ut tempore escam præbeas.
 Te dante capiunt: Te manum ditem Tuam
 Laxante, complentur bonis.
 Vultum Tuum si avertis, hærent; spiritum
 Si iis adimis, in cinerem fluunt.
 Afflante rursus spiritu existent Tuo;
 Faciemque renovabis Soli.
 Domini perennet gloria: Ipse fabricæ
 Se Dominus oblectet sua.
 Labefacta cuius Terra conspectu tremuit,
 Montesque tacti fumigant.
 Cantabo Domino vitam in omnem; quandiu
 Fucro, Deo psallam meo.
 Oratio illi grata sit quæso mea.
 Dominus meum sit gaudium.
 Tollantur e terra impii, ut ne sint quidem.
 At tu Anime Domino plaudito.*

De laudibus Urbis Venetiarum.

A Nte alias, quas Terra colit, quas alluit Æquor,
 Quasque Polo videt ex alto Sol aureus Urbes,
 Urbs Venetum mediis pulcherrima surgit ab undis,
 Regia Neptuni, statio dulcissima Nymphis,
 Humida cui Thetys assurgit, & arida Tellus.
 Illa cavo fundata Mari, caput ardua Cælo
 Molibus insanis, & celsis turribus æquat
 Mœnia, quæ tutos, & propugnacula reddant
 Indigenas: stant Templâ Urbem cingentia circum,
 Summo erecta Deo, Divumque, hominumque Parenti,
 Omnia, & una omnes sub religione per annos.
 Illa loci munita situ, Terræque, Marique
 Imminet, & lentis Orbem moderatur habenis:
 Namque opibus pollens terrestribus, imperat undis;
 Undarumque animos mollit, Pelagique furorem;
 Et stans mole sua, suspensæ cærule nutu
 Regna premit, Pontique immensum temperat æquor.

Classe potens, Nerei coniux, Regina profundi
 Puppe sedet celsa, & ventorum flamina longe
 Observans, summa cum maiestate minatur
 Gentibus, & trepida formidine litora complet,
 Et quatit assiduis totum terroribus Orbem;
 Fortunata, Deumque Italis data Numine Regnis.
 Illa eadem se laude nova super aethera tollit.
 Ex illo, quo Terra die septa aere pendet,
 Non fuit in latis Res umquam publica Terris,
 Nec Regnum, quod perpetua ditioe tot annos
 Floruerit, dederitque suas sua iura per Urbes:
 Iam tempestates, iam dura pericula passa est;
 Non umquam summersa tamen; nunc altior auras
 Carpit, & invicta sulcat freta vasta carina,
 Contemnens imbres pariter, ventosque furentes.
 Et iam tempus erit, tantæ quo viribus Urbis
 Parebunt, Terraque omnes, Undæque repostæ:
 Sic Genius, sic Fata loci, sic Numina mandant,
 Sic & bellandi poscunt, populosque regendi,
 Quas clari retinent artes Civesque, Patresque,
 Ipsis ingenio Diis immortalibus æqui.

Ad Pompilium Amasæum.

Consolatur eum de morte parentis.

NE Tu immerentes, ne muliebribus
 Manes paternos urge ululatibus,
 Neu tinge dulcem, qua fruuntur,
 Ambrosiam, lacrymis amaris,
 Amice. Vixit non ita Romulus,
 Ut iure luctus, vel querimonia
 Post funus illum subsequatur,
 Dura velut mala contigissent
 Vita cadenti. Respice, respice,
 Qua mente virtus sit Patris inclyta
 Latura Natum sic remissum, &
 Turpiter in lacrymis iacentem.

Idem

*Et mysteria non prius
 Sic expressa, stylo non homini dato,
 Nec quali manus est usa Promethei,
 Ignem quæ ætheriis sedibus abstulit,
 Hic mortalibus exprimis:
 Tanti est vis animi, & spiritus igneus;
 Quo nil Dj melius, nilque salubrius
 Concessere homini; stet modo, nec nimis
 Audax mole ruat sua.*

Ad Galeatium Florimontium.

Gratulatio ob egregia opera in lucem edita.

EX animo, Galatæ tuis suavissime, chartis
 Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
 Nam tractant de virtute, & de moribus almis,
 Sermone egregio, ampullis, nugisque relictis,
 Queis aliquis fretus, tumidusque, audaxque inventa
 Pervolat titulos, veterumque excerpta Sophorum;
 Cumque baud percipiat quicquam, improbat omnia demens,
 Et libros facit ipse novos opprobria sæcli.
 Tu vero, Galatæ alba venerande senecta,
 Quæ tecum ipse diu versasti pectore in imo,
 Assiduo studio prisca exemplaria volvens,
 Nunc promis tandem, atque in librum digeris aureum;
 Quem docti plausu excipiunt, releguntque libenter:
 Præcipue magnus Polus, quo doctior alter
 Non est, aut melior, nec erit tempore longo.
 Ipse tuo Polus iusso, Galatæ, libello
 Ad mensam recitari, in Cælum laudibus effert.
 Ergo iure tibi, atque tuis, Pater optime, chartis
 Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
 Cumque illis nomenque tuum, & tua gloria vivet.

Cui-

Cuicumque iucundum, illis rebus excellere, quibus
animum adjunxit.

SI quis, Olympiæ miratus dona Palestræ,
Alipedi contendat equo, celerique quadriga
Declinet metæ compendia doctus habens;
Vel iurvet immani potius decernere Cæstu;
Vel collimet avi; rapidis vel cursibus Euros
Provocet; aut volucris spumantia marmora cymba
Pervolet; aut audax fulva luctetur arena:
Dulce illi est viridi redimitam tempora oliva
Efferri populi tergis, plenoque theatro
Si victor super astra volet rumore secundo.
Si clypeos tractare libet; si Martis amore
Incensus, rapiaris equo per tela, per ignes,
Per densas acies, Getulis qualis in aruis
Impavidus fremit ore leo, ferrataque vasto
Agmina venantum aggreditur, frangitque cruentus
Excitans cervice comas, hostilia tela:
Dulce est post cædes, capitis post mille pericla,
Post ferro domitas acies, populosque rebelles,
Quadrijugo curru gemmis spectandus, & ostro
Per populi plausum roratis undique nimbis
Florum, si scandas Tarpeias victor in arces;
Si videas duci, demissa fronte, Tyrannos
Ante tuum currum, populoque undante, quadrigæ
Segnius ire rotas, & equos consistere turba,
Armorumque strues, victoque ex hoste trophæa.
Si cui pacato risit Sapiencia vultu,
Illius & doctos si non expalluit haustus:
Dulce est occultas rerum cognoscere causas;
Qua coeant elementa fide, qua sidera lege
Æternis defixa globis immota pererrent;
Quæ vigil æthereos concinnet cura rotatus,
Temperet assiduis & decedentia certis
Tempora momentis, Solis, Lunæque labores;
Quo latices veniant fonte, & cur flamina volvant
Casæ Op. Lat. Tom. IV.

E

In

*In mare præcipites undas; quo carcere clausa
 Sollicitent Pontum; teretes qua grandinis orbes
 Parte Poli crescant, rores, gelideque pruine.
 Quid referam quantos accendit laudis amores,
 Palladias rixas ubi miscuit æmulus ardor?
 Si quem blanda iuvat docilis facundia lingue,
 Magna parens Latineque Togæ, mitisque Senatus;
 Seu libet ætherei laudes extollere civis;
 Seu libet audentes lingua terrere minaci,
 Et rapidas, fonti, puroque simillimus amni,
 Mulcere eloquio commoti pectoris iras:
 Dulce est suspensas mentes, lacrimisque rigantum
 Ora videre virum, fixumque in corde dolorem:
 Aut si Pegaseis liquidas e fontibus undas
 Hauriat, & plenum Dircei flumen Oloris
 Ebibat, aut latices melior qua Mincius errat .....*

Ad Apollinem

Ode.

Quam Ranutius Gherius, paucis immutatis, tribuit
 Hippolyto Capilupo.

O *Iovis Magni soboles, decusque,
 Crineque intonso, & pharetra superbe,
 Applies aures precibus benignas,
 Pulcher Apollo.
 Arte tu sanas medicus salubri
 Corporum morbos; tibi nota quæque est
 Herba; tu sortes regis, ac futura
 Præcinis Augur.
 Tuque dum longe iacularis arcu,
 Territas Divos, hominumque cætus,
 At tuæ Matris tacitam pererrant
 Gaudia mentem.
 Tu novem Cæli moderaris orbes,
 Siderum Princeps, obiensque circum*

Et

*Et mare, & terras, nitidoque Olympum
Lumine lustras.*

*Sic novem præstans cithara Camænis,
Dum vagis plaudunt pedibus choreas,
Dulcia æterno modulata plectro
Carmina dicis.*

*Sic refers, nigraque diem relatum
Nocte celas, scilicet ut quiescat
Fessa mens curis hominum, & diurno
Membra labore.*

*Tum tuis contra radiis refulgens
Candidam lunam mediis tenebris
Luce perfundis; nitet illa gaudens,
Splendet & una.*

*Lenta per te pampineis racemis
Uva dependens coquitur, rubetque
Purpureæ certans; tibi plurimum ipse
Debet Iacchus.*

*Quæque mortales miseros aratro
Prima defixo docuit movere
Arva, & immensi dare spem laboris
Semina sulcis.*

*Concipit per te genitale semen
Terra, mox alvum gravidam relaxans
Parturit fruges, variosque flores
Fætâ ministrat.*

*Hoc sciens a te gravidas aristas
Expetit multis precibus colonus,
Ut queat natos teneros, senemque
Pascere matrem.*

*Supplices audi miseros agrestes,
Ne fame heu dira pereant, situque
Horreat campus, penitusque cesset
Fructus aratri.*

*Tu quoque in Thracas metuendus arcu
Bella age, & morbos procul hac ab urbe,
Ut malis rursus redeant fugatis
Tempora in aurum.*

Imminet pestis Latio, & ruina;

En ferus Mavors ruit huc cruore

Italo aspersus, nisi nos ab alto

Aspicis equus.

Eripe e tanto Italiam periclo;

Iulium serua innumeros in annos,

Cui data est rerum merito sacrarum

Summa potestas.

Huc ades lauro caput implicatus;

Nos tibi sacras statuemus aras

Compotes voti, dabimusque sanctos

Turis honores.

Taurus & lento redimitus auro,

Cui modo erumpit tibi fronte cornu,

Pastus, & campis Latiis nitentes

Imbuet aras.

D. O. M.

Jo: Franc. Junio, summo inter Florentinos loco nato,
cujus ardens in patriam caritas scelerata
ficariorum crudelitate extincta est.

Multa tui a se viventi tibi debita cives
Extincto hoc parvo munere persolunt.
Accipe ab exilij socijs fortissime bustum
Et scito patriæ vulnus id esse tuæ.
Quique tuum saxo condunt cinerem hos tua cordæ
Condere sub memori fortia facta puta.
Non cives frenant pro libertate ruentes
Cades sanguinæ & vulnera sed stimulant.

In G. Salvagum.

O Cadavere tabido
Fætens, Salvage, tetrius,
Nigris fœdior anguibus
Obscena occule te miser
Urbis Romulæ pars.
Cernis! plaustra finum velut,
Si gerentia venerint
Casu civibus obviam,
Qua tu iter facis, illico os
Avertunt aliorum.
Namque est stercoreus tibi,
Latrinæ velut halitus:
Fundunt quem ora, velut nates
Ægroti senis, arida,
Podex dentibus auclus.

Ab

T Y P O G R A P H U S L E C T O R I.

Quæ sequuntur carmina, Joanni Casæ tribui editores Florentini testantur, qui serius ad eos missa non suo loco posuerunt. Nos hic loco suo cum aliis. Ceterum nos quoque, quod Florentini primum monuere, & quantum illis tribui debeat, statuendum lectoris judicio committimus.

Psalmus CIII. in metrum latinum versus.

*LAUDE Anime Domino. Quam Tua est, Deus meus,
Elevata in altum gloria!
Laudem, & decorem indutus, & clarissimo es,
Ut veste, amictus lumine.
Tu extendis, ut tentorium, Cæli plagas;
Aquisque summa eius tegis.
Tu nube, ceu curra, uteris. Tu præpetes
Inambulas ventos super.
Mentes solutas, igne radiantes choros
Tibi ministros comparas.
Tu brutam humum firmissimas super bases
In tempus æternum locas.
Hanc vastus humor, tamquam amictus, obtegit.
Insederint ingis aque;
Si tu increpes, refugerint, vocis tue
Tonitruo perterritæ.
Montes supini, concavæ valles, eo,
Quem statuis, hæserunt loco.
Tu terminos immobiles figis Mari,
Ne fluctibus Terram obruat.*

Tu

Tu emittis in convallibus fontes vagos
 Media inter ima montium.
 Huc se se agrestes conferunt potum ferę:
 Sitim hinc Onagri temperant.
 Aerię aves in editis agunt locis,
 Per saxa, qua rivi strepunt.
 Superne montes irrigas. Opera Tua,
 Tellus repletur ubere.
 Fœnum pecoribus, multiplex herbe genus,
 Obsequium ad humanum, creas.
 Frumenta terra educis, & mortalia
 Quod corda vinum mulceat.
 Et ora olivum læta reddens unguine,
 Ut panis intus roborat.
 Alis alta campis roboras, & Libani arduas,
 Quas ipse seviſti, cedros;
 Passerculi illic nidulantur: & vaga
 Abies Domus Ciconię est.
 Dant tuta Cervis lustra montes editi;
 Cuniculis cavi specus.
 Dirimenda Lunam Tu creasti ad tempora:
 Sol novit occasum suum.
 Tenebras paraſti, unde exitit nox, confragas
 Qua permeant silvas ferę,
 Scymni Leonum in prædam hiantes, ut suam
 Sibi a Deo escam queritent.
 Orto vicissim sole, turmatim sua
 Conduuntur in cubilia.
 Tum vero ad artes, atque culturam Soli
 Homines diurnam prodeunt.
 Quanta opera Domine sunt tua! omnia affabre.
 Plena opibus est Tellus tuis.
 Magnum hoc Mare, immensisque tractibus patens,
 Vi piscium innumera scatet:
 Insunt pusilla animantia, insunt grandia;
 Illac carinę permeant.
 Inusitata vastitate Belluam
 Finxisti, ut illic luderet.

*Hæc cuncta ab uno Te expetunt, suo sibi
 Ut tempore escam præbeas.
 Te dante capiunt: Te manum ditem Tuam
 Laxante, complentur bonis.
 Vultum Tuum si avertis, hærent; spiritum
 Si iis adimis, in cinerem fluunt.
 Afflante rursus spiritu existent Tuo;
 Faciemque renovabis Soli.
 Domini perennet gloria: Ipse fabricæ
 Se Dominus oblectet sua.
 Labefacta cuius Terra conspectu tremuit,
 Montesque tacti fumigant.
 Cantabo Domino vitam in omnem; quandiu
 Fucro, Deo psallam meo.
 Oratio illi grata sit quæso mea.
 Dominus meum sit gaudium.
 Tollantur e terra impii, ut ne sint quidem.
 At tu Anime Domino plaudito.*

De laudibus Urbis Venetiarum.

Ante alias, quas Terra colit, quas alluit Æquor,
 Quasque Polo videt ex alto Sol aureus Urbes,
 Urbs Venetum mediis pulcherrima surgit ab undis,
 Regia Neptuni, statio dulcissima Nymphis,
 Humida cui Thetys assurgit, & arida Tellus.
 Illa cavo fundata Mari, caput ardua Cælo
 Molibus insanis, & celsis turribus æquat
 Mœnia, quæ tutos, & propugnacula reddant
 Indigenas: stant Tempa Urbem cingentia circum,
 Summo erecta Deo, Divumque, hominumque Parenti,
 Omnia, & una omnes sub relligione per annos.
 Illa loci munita situ, Terraque, Marique
 Imminet, & lentis Orbem moderatur habenis:
 Namque opibus pollens terrestribus, imperat undis;
 Undarumque animos mollit, Pelagique furorem;
 Et stans mole sua, suspensæ cærulea nutu
 Regna premit, Pontique immensum temperat æquor.

Classe potens, Nerei coniux, Regina profundi
 Puppe sedet celsa, & ventorum flamina longe
 Observans, summa cum maiestate minatur
 Gentibus, & trepida formidine litora complet,
 Et quatit assiduis totum terroribus Orbem;
 Fortunata, Deumque Italis data Numine Regnis.
 Illa eadem se laude nova super æthera tollit.
 Ex illo, quo Terra die septa aere pendet,
 Non fuit in latis Res unquam publica Terris,
 Nec Regnum, quod perpetua ditioe tot annos
 Floruerit, dederitque suas sua iura per Urbes:
 Iam tempestates, iam dura pericula passa est;
 Non unquam summersa tamen; nunc altior auras
 Carpit, & invicta sulcat freta vasta carina,
 Contemnens imbres pariter, ventosque furentes.
 Et iam tempus erit, tantæ quo viribus Urbis
 Parebunt, Terræque omnes, Undæque repostæ:
 Sic Genius, sic Fata loci, sic Numina mandant,
 Sic & bellandi poscunt, populosque regendi,
 Quas clari retinent artes Civesque, Patresque,
 Ipsis ingenio Diis immortalibus æqui.

Ad Pompilium Amasæum.

Consolatur eum de morte parentis.

NE Tu immerentes, ne muliebribus
 Manes paternos urge ululatibus,
 Neu tinge dulcem, qua fruuntur,
 Ambrosiam, lacrymis amaris,
 Amice. Vixit non ita Romulus,
 Ut iure luctus, vel querimonia
 Post funus illum subsequatur,
 Dura velut mala contrigissent
 Vita cadenti. Respice, respice,
 Qua mente virtus sit Patris inclyta
 Latura Natum sic remissum, &
 Turpiter in lacrymis iacentem.

Idem

*Idem tribunal nos manet, urnaque
 Omnes; beatus quem minime premunt
 Culpe; absolutum & rite Judex
 Mittit ad Elysiam quietem:
 Qua dum ille letus perfruitur, Deos
 Frustra lacessis fractus, & impotens;
 Et voce compellas acerba
 Fata tuis inimica votis.
 Non Diis amicum est, optime Pompili,
 Ut quidquid illis est placitum semel
 Nos improbemus; non ea nos
 Lege putres capit ima Tellus.
 Scelus nefandum cæca Promethei
 Aggressa mens est, dum nova corpora
 Effingit ex limo, minaci
 Iuppiter ore, fremensque dixit:
 At non inultum: dira necessitas
 Armata vinculis, & iugo abeneo
 Instabit illis, sive sceptrum,
 Sive graves tulerint ligones:
 Nec Læti aduncas effugient manus
 Collo imminentis, sive perambulent
 Telluris oras, sive turgens
 Per Mare, navim agitante vento.
 Hæc Ille, iurans per Stygios lacus,
 Futura dixit: frustra igitur ferox
 Queris reluctari Deorum,
 Quæ melius patiare, iussis.*

Eloquentiæ laudes.

Ad Cornelium Mussium Episc. Bitont.

Non marmor Parium, non ebur Indicum,
 Nec quidquid Lybicus conditur horreis,
 Non auri rutilans lamina, clavibus
 Asservata tenacibus,
 Corneli, Superum nos rapit ad Cboros,

Aut

*Aut miscet liquidi pocula nectaris,
 Idæus iuvenis qualia dat Iovi,
 Flavescente nitens coma.*
*Fortunæ siquidem munera barbaræ,
 Ut gliscens Pelago Carpathio Notus,
 Ignaros animos ocyus obruunt,
 Fortes disjiciunt ita,
 Ut numquam a tumidis fluctibus enatent:
 Non si Peliacæ præsidio ratis
 Nitantur, potuit quæ Mare turgidum, &
 Robur vincere Colchicum.*
*Sed quæ nos beat, est divitis ingeni
 Vena, & posse graves pectoris edere
 Partus, Mercurio dextro, & in omnium
 Mentis, non sine Gratiis
 Furtim mellifluos serpere rivulos.
 His olim rigidos artibus Orpheus
 Demulsit lapides, & docuit feras
 Iunctas ludere quercubus.*
*His & Thebaicæ conditor arcis est
 Diæus, qui ad strepitum ducere tibie,
 Atque Urbis potuit saxa sequentia
 Circumponere mœnia.*
*His Heros Pylus corda potentium
 Inflammata Ducum, fata sub Ilii
 Sedabat quoties dissidio gravi
 Inter se, ut maris æquora,
 Certabant, Zephiris acta, reslantibus
 Euris. His te, ut olorem prope cernimus,
 Linquentem fluvii prata Caystrii,
 Verno tempore, lucida
 Pennis præpetibus tangere sydera,
 Et dulci sonitu magna palatia
 Perreptare Deum, sive tu ab arduis
 Vibras fulmina pulpitis
 Verborum, & stupidis auribus ingeris
 Temet; sive agili mente sacros choros
 Divorum penetras, sanctaque numina,*

Et

*Et mysteria non prius
 Sic expressa, stylo non homini dato,
 Nec quali manus est usa Promethei,
 Ignem quæ ætheriis sedibus abstulit,
 Hic mortalibus exprimis:
 Tanti est vis animi, & spiritus igneus;
 Quo nil Dj melius, nilque salubrius
 Concessere homini; stet modo, nec nimis
 Audax mole ruat sua.*

Ad Galeatium Florimontium.

Gratulatio ob egregia opera in lucem edita.

EX animo, Galatæe tuis suavissime, chartis
 Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
 Nam tractant de virtute, & de moribus æmis,
 Sermone egregio, ampullis, nugisque relictis,
 Quæis aliquis fretus, tumidusque, audaxque inventa
 Pervolat titulos, veterumque excerpta Sophorum;
 Cumque haud percipiat quicquam, improbat omnia demens,
 Et libros facit ipse novos opprobria sæcli.
 Tu vero, Galatæe alba venerande senecta,
 Quæ tecum ipse diu versasti pectore in imo,
 Assiduo studio prisca exemplaria volvens,
 Nunc promissam tandem, atque in librum digeris aureum;
 Quem docti plausu excipiunt, releguntque libenter:
 Præcipue magnus Polus, quo doctior alter
 Non est, aut melior, nec erit tempore longo.
 Ipse tuo Polus iusso, Galatæe, libello
 Ad mensam recitari, in Cælum laudibus effert.
 Ergo iure tibi, atque tuis, Pater optime, chartis
 Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
 Cumque illis nomenque tuum, & tua gloria vivet.

Cuicumque iacundum, illis rebus excellere, quibus
animum adjunxit.

SI quis, Olympiaca miratus dona Palestra,
Alipedi contendat equo, celerique quadriga
Declinet metae compendia doctus habemus;
Vel iuvet immani potius decernere Cæstu;
Vel collimet avi; rapidis vel cursibus Euros
Provocet; aut volucris spumantia marmora cymba
Pervolet; aut audax fulva luctetur arena:
Dulce illi est viridi redimitum tempora oliva
Efferri populi tergis, plenoque theatro
Si victor super astra volet rumore secundo.
Si clypeos tractare libet; si Martis amore
Incensus, rapiaris equo per tela, per ignes,
Per densas acies, Getulis qualis in aruis
Impavidus fremit ore leo, ferrataque vasto
Agmina venantum aggreditur, frangitque cruentus
Excutiens cervice comas, hostilia tela:
Dulce est post cædes, capitis post mille pericla,
Post ferro domitas acies, populosque rebelles,
Quadrijugo curru gemmis spectandus, & ostro
Per populi plausum roratis undique nimbis
Florum, si scandas Tarpeias victor in arces;
Si videas duci, demissa fronte, Tyrannos
Ante tuum currum, populoque undante, quadrigæ
Segnius ire rotas, & equos consistere turba,
Armorumque strues, victoque ex hoste trophæa.
Si cui pacato risit Sapientia vultu,
Illius & doctos si non expalluit haustus:
Dulce est occultas rerum cognoscere causas;
Qua coeant elementa fide, qua sidera lege
Æternis defixa globis immota pererrent;
Quæ vigil æthereos concinnet cura rotatus,
Temperet assiduis & decedentia certis
Tempora momentis, Solis, Lunæque labores;
Quo latices veniant fonte, & cur flamina volvant

Casæ Op. Lat. Tom. IV. E In

*In mare præcipites undas; quo carcere clausa
 Sollicitent Pontum; teretes qua grandinis orbes
 Parte Poli crescant, rores, gelideque pruine.
 Quid referam quantos accendit laudis amores,
 Palladias rixas ubi miscuit æmulus ardor?
 Si quem blanda iuvat docilis facundia lingue,
 Magna parens Latineque Togæ, mitisque Senatus;
 Seu libet ætherei laudes extollere civis;
 Seu libet audentes lingua terrere minaci,
 Et rapidas, fonti, puroque simillimus amni,
 Mulcere eloquia commoti pectoris iras:
 Dulce est suspensas mentes, lacrimisque rigantum
 Ora videre virum, fixumque in corde dolorem:
 Aut si Pegaseis liquidas e fontibus undas
 Hauriat, & plenum Dircei flumen Oloris
 Ebibat, aut latices melior qua Mincius errat .....*

Ad Apollinem

Ode.

Quam Ranutius Gherius, paucis immutatis, tribuit
 Hippolyto Capilupo.

O *Iovis Magni soboles, decusque,
 Crineque intonso, & pharetra superbe,
 Applies aures precibus benignas,
 Pulcher Apollo.
 Arte tu sanas medicus salubri
 Corporum morbos; tibi nota quæque est
 Herba; tu sortes regis, ac futura
 Præcinis Augur.
 Tuque dum longe iacularis arcu,
 Territas Divos, hominumque cætus,
 At tuæ Matris tacitam pererrant
 Gaudia mentem.
 Tu novem Cæli moderaris orbes,
 Siderum Princeps, obiensque circum*

Et

*Et mare, & terras, nitidoque Olympum
Lumine lustras.*

*Sic novem præstans cithara Camænis,
Dum vagis plaudunt pedibus choreas,
Dulcia æterno modulata plectro
Carmina dicis.*

*Sic refers, nigraque diem relatum
Nocte celas, scilicet ut quiescat
Fessa mens curis hominum, & diurno
Membra labore.*

*Tam tuis contra radiis refulgens
Candidam lunam mediis tenebris
Luce perfundis; nitet illa gaudens,
Splendet & una.*

*Lenta per te pampineis racemis
Uva dependens coquitur, rubetque
Purpure certans; tibi plurimum ipse
Debet Iacchus.*

*Quæque mortales miseros aratro
Prima defixo docuit movere
Arva, & immensi dare spem laboris
Semina sulcis.*

*Concipit per te genitale semen
Terra, mox alvum gravidam relaxans
Parturit fruges, variosque flores
Fætâ ministrat.*

*Hoc sciens a te gravidas aristas
Expetit multis precibus colonus,
Ut queat natos teneros, senemque
Pascere matrem.*

*Supplices audi miseros agrestes,
Ne fame heu dira pereant, situque
Horreat campus, penitusque cesset
Fructus aratri.*

*Tu quoque in Thracas metuendus arcu
Bella age, & morbos procul hac ab urbe,
Ut malis rursus redeant fugatis
Tempora in aurum.*

*Imminet pestis Latio, & ruina;
En ferus Mavors ruit huc cruore
Italo aspersus, nisi nos ab alto*

Aspicis equus.

*Eripe e tanto Italiam periclo;
Iulium serva innumeros in annos,
Cui data est rerum merito sacrarum
Summa potestas.*

*Huc ades lauro caput implicatus;
Nos tibi sacras statuemus aras
Compotes voti, dabimusque sanctos
Turis honores.*

*Taurus & lento redimitus auro,
Cui modo erumpit tibi fronte cornu,
Pastus, & campis Latiis nitentes
Imbuet aras.*

D. O. M.

Jo: Franc. Junio, summo inter Florentinos loco nato,
cujus ardens in patriam caritas scelerata
ficariorum crudelitate extincta est.

Multa tui a se viventi tibi debita cives
Extincto hoc parvo munere persolunt.
Accipe ab exilij socijs fortissime bustum
Et scito patriæ vulnus id esse tuæ.
Quique tuum saxo condunt cinerem hos tua corde
Condere sub memori fortia facta puta.
Non cives frenant pro libertate ruentes
Cades sanguinæ & vulnera sed stimulant.

In G. Salvagum.

O Cadavera tabido
Fætens, Salvage, tetrus,
Nigris fædior anguibus
Obscena occule te miser
Urbis Romuleæ pars.
Cernis! plaustra fimum velut,
Si gerentia venerint
Casu civibus obviam,
Qua tu iter facis, illico os
Avertunt aliorsum.
Namque est stercoreus tibi,
Latrinæ velut halitus:
Fundunt quem ora, velut nates
Ægroti senis, arida,
Podex dentibus auctus.

Ab

Ab prodire die cave:

*Urbis, Selvage, dedecus,
Gentique opprobrium tuæ
Obscena occule te miser*

Urbis Romuleæ pars:

*Nigra nam velus inguina,
Deformesque nates palam
Denudare probos pudet,
Sic tu, Selvage, de die*

Cum prodis, pudet urbem.

*Cum bubonibus ambula,
Noctuisque ululantibus,
Vespertilio ubi evolat
Furvus, umbra ubi manium*

Prodeunt inhumata.

*Aversatur enim, mali
Sicut ominis alitem,
Occursum populus tuum.
Ab prodire die cave*

Tanta dedecus urbis.

Ad Dominum Petrum Bembum Epistola.

HUmani vim, Bembe pater, miramur, & artem
Ingenii, cui pene nihil reperitur inausum,
Nil intentatum. Studuit miracula rerum
Indagare, genus varium, causasque latentes
Querere, & Ætherei penetrare recondita cali.
Admiranda nimis sollertia prisca virorum;
Qui res occultas, certis rationibus acti,
Explicuere: ac si quondam censoribus illis
Usa foret natura parens, dum conderet orbes
Sidereos, Calique globum suffigeret astris,
Et circumfuso firmaret in aere terram.
Sed postquam rerum series, quas mystica nobis
Abdiderat natura, hominum patuere sagaci
Ingenio, & primæ explorata potentia causæ;
Turpe nefas visum est vili recludere vulgo

Viscera naturæ. Quare prudentibus illa
 Tradentes noscenda viris, texere quibusdam
 Figmentis, vulgusque adyto excludere profanum.
 Hinc Phœbum intonsum crines dixere; sororem
 Phœbi Dianam veloci indagine terras
 Cingentem, nunc per montes, nunc per depressas
 Venantem valles. Hinc & finxere Camœnas
 Esse novem, palmamque uni tribuere canendi
 Calliope: dicuntque illam superare sorores,
 Et suavi cantu, & dulci modulamine vocis.
 Quid memorem ulterius, Divosque, Jovemque vocatos
 Oceani cultoribus ad convivium? amatam
 Diti Persephonem, Pani Siringa? catenam
 Calitus in terras jussam pendere: Minervam,
 Jam sterili Junone, Jovis de vertice natam,
 Ægide Gorgonio munitam pectus: inanes
 Aolidum insultus, & semiambusta Typhœi
 Membra sub Inarimes æterna mole sepulti:
 Projectos Pyrrhæ lapides: Simulacra Promethei
 Molli ficta luto: Saturnum parva vorantem
 Corpora natorum: Succisa virilia Celi,
 Et quæ plura manent vatum figmenta, latentes
 Naturæ causas simili servantia nodo.
 Nimirum prout hæc rerum miracula prorsus
 Divini fuit ingenij reperisse; figuris
 Sic eadem variis texisse fatebimur artis
 Eximia. Hinc priscos vates meruisse putandum est
 Jure hominum laudes; & conciliasse favorem
 Naturæ, tectâ quæ gestit imagine cerni.
 Nescio quos vates hæc tempora nostra protervos
 Educunt, latii qui haud argumenta leporis
 Vulgantes, recti sermonis dogmata fraudant;
 Pierios lantant numeros; sacrasque Camœnas
 Fœdant, prostituunt, nudantque: Numenius olim
 Sicut Eleusinas nimio temerarius ausu.
 Hi plumis tentant Pavi vestire coracem;
 Anseris & crepitosa imitari voce canori
 Concentum cycni; suibusque reponere gemmas

Immundis satagunt, & ludicra carmina condunt,
 Quæ canat ad limen juvenis malesannus amica;
 Aut magis in mensa referat parasitus berili;
 Et recitent mimi, scurræ custosque tabernæ.
 Forsitan inquires, quid nos juvet esse latinos,
 Quid juvet ampullas, & sesquipedalia verba
 Cogere carminibus latiis, & claudere sensus
 Arcanos paribus numeris? cum qui legat ista
 Vix unus, aut alter erit. Sed aperta Poesis
 Illorum rudibus dominis, plebique placebit;
 Illorum & magnas volitabit fama per urbes.
 Malim vel segni mentem torpere veterno,
 Aut mea deformes tunicas dare carmina scombris,
 Quam laudes unquam vulgi captare laborem;
 Aut scribam, indoctas aliquid quod mulceat aures
 Tonsorum; Et nugis lippos deleat Etruscis.
 Laudentur vulgo, signentur & indice: verum
 Hectoris exemplo (utmemorat, dum scenica ludit,
 Ennius) optarim potius de classe proborum
 Contingat nobis rarus laudator. Habere
 Quod si contigerit nullum, tunc conscia recti
 Mens aderit saltem sibimet pulcherrima merces.
 Id sedet in primis animo felicis Olympi
 Affectare viam, & rupto de carcere currum
 Quadrijugum ad spatii summas impellere metas,
 Et prohibere, jecur vivax ne tondeat ales
 Terrigenæ; neu sisyphii fallacia saxi
 Torqueat; aut lapsura silex, similisque cadenti
 Immineat; mensæque negent alimenta paratæ;
 Neu rota præcipitet; neu fusilis unda fatiget.
 Cui dabitur vitare sinus Acherontis amaros,
 Stagnantem Styga Cocyti lacrimabilis undam,
 Ardentes Phlegetontis aquas, obliviam letbes,
 Is viveus meritis Divorum æquabit honores.

A D T H E S P I A M

Allegorice .

Vernantem errabat mea Thespia comta per hortum,
Ut daret ornatis florida ferta comis .
Narcissi florem floremque legebat acanthi,
Albaque purpureis lilia cum violis .
Sed dum forte rosas pulcri decerpit Adonis,
Spina repercussam læsit acuta manum .
Hinc lacrimis suffusa oculos, alimenta malignis,
Non dabis ulterius, prodiga terra, rosis .
Dixit, & excisas immo de stipite plantas
Exussit, flammis sedula suppositis .

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

OFFICE OF THE DEAN OF PHYSICS

530 SOUTH EAST ASIAN BUILDING

CHICAGO, ILL. 60607

TEL. 773-936-3700

FAX 773-936-3700

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

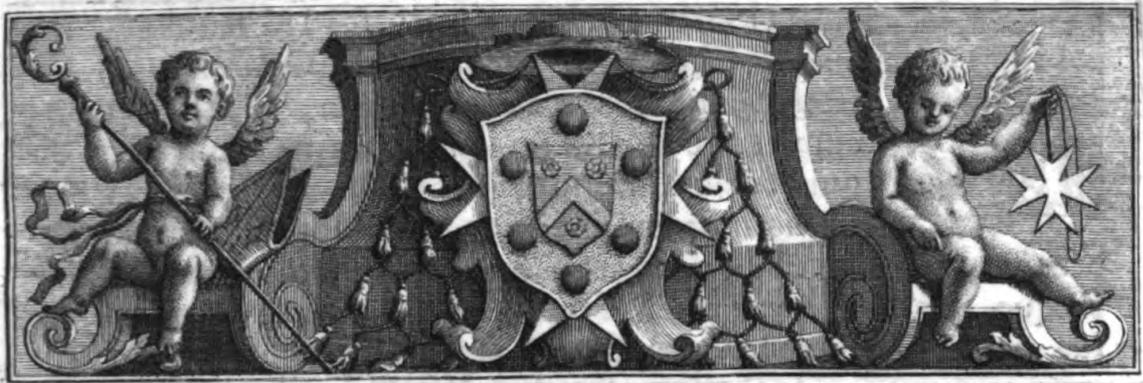
WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

WWW.PHYSICS.UCHICAGO.EDU

(a) P E T R I
 C A R D I N A L I S B E M B I
 V I T A,

(b) Auctore JOANNE CASA.

Notis illustravit & auxit

A P O S T O L U S Z E N U S.

F 2 P E.

(a) *Petri Bembi vita*) *Petri Bembi vitam*, præter *Joannem Casam*, enarravit etiam Italice *Ludovicus Beccatellus*, patricius Bononiensis, archiepiscopus Ragusinus, & apud Venetos Nuncius apostolicus. Vernaculo pariter sermone circumfertur, ad *Bembi* historias in vernaculum sermonem translatas edita, altera ipsius *vita* auctore anonymo; qui tamen in eam inspexisse videtur, quam *Casa* conscripsit, unde præcipua quæque summam excerpta. Hanc minime fortasse aberrant, si qui *Carolo Gualterutio* Fanensi, qui *Bembo* per familiaris fuit, adjudicant. Eamdem quoque exposuere *Franciscus Sansovinus*, ac *Andreas Tbervet* Gallus, aliique multi; inter quos plura scitu dignissima retulerunt *Benedictus Varchius*, & *Speronius Speronius*, uterque in funebri *Bembi* laudatione: alteram e suis typis *Antonius Franciscus Donius*, anno M. D. LII. evulgavit; altera una cum aliis *Speronii* orationibus omnium manibus teritur.

(b) *Auctore Joanne Casa*) *Bembo* familiarissime usus est *Casa*. Satis utriusque opera testantur, quanta inter ipsos intercederet necessitudo, quæ
 alte-

PETRUS BEMBUS (a) VENETIIS natus est, annis post Christum ortum M. CCCC. LXX. (b) Patrem habuit Bernardum Bembum, (c) hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica a certis nominatim familiis administratur: eæ claræ habentur: reliqui cives, quamquam sunt eorum multæ amplæ honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in republica floruerint, ampli in primis, illustresque numerantur. Erat præterea Bernardus suo etiam privatim nomine, propter juris scientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, pro-

---

alterum alteri primum Patavii conjunxit anno M. D. XXVIII. cum Casa una cum Beccatello illuc profectus est, ut græcas litteras a clarissimis illius ætatis doctoribus disceret. Id tradit Antonius Gigas, Forosempronienfis, qui Beccatelli fuit ab epistolis, in ejusdem Beccatelli vita, cujus exemplum debeo humanissimo æque ac eruditissimo viro Joanni-Josepho Ursio. Ipsa Gigantis verba juvat hic exscribere, cum præcipue quædam de Casa vita eadem illustrent, quæ clariora fieri optavit etiam vir litterarum laude clarissimus Joannes-Baptista Abbas Casottus, Pratenfis, in Casa vita pag. 36. Cum enim Gigas enarrasset, filio esse obsecutum Beccatelli patrem, ut, juris scientia dimissa, græcis latinisque litteris operam daret; hæc subjicit: *Da così desiderata risposta preso animo Lodovico, e sollevato da lui (a patre videlicet) non solo col consenso datogli, ma con denari ancora, in compagnia di Giovanni (Joannes Casa hic erat, quem Bononiæ condiscipulum habuerat) e d'alcuni altri. se n'andò a Padova, ove appena arrivato cominciò ad attendere alla lingua greca, trovandosi nell'età di 27. anni. (IV. kal. februarias anno M. D. I. Bononiæ in lucem editus Beccatellus) ed ivi fece stretta amicizia con PIETRO BEMBO, Trifon Gabrielli, Benedetto Lampridio, e con altri uomini dotti, ed eccellenti.*

(a) Petrus Bembus Venetiis natus est annis post Christum ortum M. CCCC. LXX.) Dies Bembi natalis incidit in XIII. kalendas junias. Beccatellus.

(b) Patrem habuit Bernardum Bembum.) Matrem autem Helenam Marcellam pari familiæ splendore, ac vetustate. Beccatellus, Gualterutius, Sansovinus, & infra etiam ipse Casa.

(c) hominem, cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum.) Doctoratus laurea, equestri gradu, & senatorio ordine insignis Bernardus fuit. Plura scripsit, quamvis paucissima typis vulgata sint. Inter Sabellici epistolas libro IX. una occurrit a Bernardo conscripta; una vero

propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas (a). Hic cum a sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeret, faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum a Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum Italicam linguam, qua non elegantissime

Ve-

---

vero atque altera ad Petrum Barotium, Patavinum episcopum, datæ, inter eas quæ Petri filii sunt ad Familiares lib. II. In *Petrarcha Redivivo Tomasini* pag. 27. exstat breve Bernardi præloquium ad duos Francisci Petrarce libros, quos de *Vita solitaria* inscripsit. Refert *Jovius* in Elogiis epigramma a Bernardo confectum, & Ravennæ sepulcro Dantis inscriptum. Codex est manu exaratus apud Hieronymum Baruffaldum, virum doctissimum, cui titulus, *Bernardi Bembi orationes* a. 1487. quarum unam me vidisse memini in funere Bertholdi Marchionis Estensis pro dominio Venetorum imperatoris in Turcas. Inter meos codices pariter manu exaratos commentarius latinus servatur de itinere, quod Romam anno M. D. IV. Bernardus Bembus habuit una cum septem aliis pari nobilitate viris ad Julium II. novum Pontificem legatus: qui tamen commentarius ad finem minime perducitur, quod cum, puto, auctor non absolvit. Bernardi Bembi plurimi cum laude meminerunt ejus ætatis clarissimi viri, Politianus in epigrammatis; Sabellicus in epistolis & decadibus; Carmelita in poematis; præcipue vero Marsilius Ficinus iterum iterumque pluribus epistolarum suarum locis, ubi sæpius id jactat, quod vivere sibi temporibus iis obtigerit, quibus tantum virum licuit præsentem intueri. Domi forisque præcipuos magistratus Bernardus gessit, quorum aliqua incidet mentio. Ad plures abiit mense junio anno M. D. XIX. annos natus LXXXV. menses VI. quod manifestum est ex quibusdam Petri filii epistolis; atque ex consolatoria de patris morte, quam eidem Petro dedit III. non. julias anno M. D. XIX. vir doctissimus Nicolaus Delphinus, Patricius Venetus. Hanc ipse offendi in quodam meorum codicum mss. qui carmina italica præstantissimorum decimiseptimi sæculi virorum continet.

(a) Hic (Bernardus) cum a sua civitate ad populum Florentinum legaretur) Una cum Joanne Emo a Veneta ad Florentinam rempublicam orator Bernardus missus est ob eas causas quas retulit Scipio Ammiratus *Historiæ Florentinæ* parte II. pag. 124. Itaque Petrus cum patrem Florentiam proficiscentem est profecutus, annos tantum octo natus erat: jure hic itaque vocatur admodum puer. Proderit id modo animadvertisse.

Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, (a) emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ est, sic teneræ pueri aures, animusque puro ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde a prima adolescentia, multa cum Latine, tum vero Tusce a se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino elegantius, aut suavius accidere possit. (b) Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinata enim loquebantur; (c) nullus

(a) emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine existimabat posse) Plurimum Bembi studio ac litteris nostratam linguam debere, ne Florentini quidem, qui ejus doctores merito habentur, inficiari audent. Uno id ore confitentur *Salviatus*, *Gellius*, *Varchius*, *Lenzoni*, aliique permulti. Verum, ut Bembi laudem ad suos derivent, eum ajunt omnes etrusci sermonis videres affectum biennio illo, quo cum patre est Florentiæ commoratus. Aliter tamen sentient, si qui secum reputabunt, decennem adhuc *Bembum* Florentia discessisse; qua ætate puer non certas sermonis leges, non nativos, non foris quæsitos orationis colores satis intelligere, quantumvis acri ingenio, poterat. Accedit, quod id temporis & apud Etruscos informis omnino & exlex orthographia, eaque erat loquendi scribendique ratio, ut ex ejus ævi scriptoribus satis patet, quæ multum aberat ab illa, ob quam in honore adhuc est sæculum XIV. sanitate; quamvis *Laurentii Medices* potissimum, & *Politiani*, paucorumque aliorum opera iterum pristinas vires sumere videretur; quorum tamen auctorum scripta, haud illa quidem ita multa, aliquando illius sæculi barbariem redolent, & fluunt lutulenta. Tanti propterea *Bembo* italicam linguam, quanti stetisse latinam, puto. Utamque, non audiendis hominibus, sed doctorum virorum monumentis legendis didicit: utramque ex purissimis hausit fontibus: utramque assidua cura, acerrimoque judicio a sordibus purgatam, priorique decori restitutam, certisque legibus firmatam & ipse adhibuit, & aliis adhibendam tradidit: ut merito utriusque parens & magister, si ejus tempora respiciamus, dici & haberi debeat. Plura cum apud *Varchium*, tum apud *Speronium* legito, oratione in Bembi funere, omnia iis consona quæ hic apud *Casam* occurrunt. Attamen ne ipse quidem diffiteor, plurimum Bembo, quamvis admodum puero, profuisse, quod inter Florentinos, per duos integros annos versatus sit; ut, si minus scriberet emendate, quod per ætatem consequi haud licebat: at saltem castigatior in loquendo esset, quam si per illud tempus aut domi suæ, aut ubivis extra Etruriæ fines degisset.

(b) Jacebat omnino temporibus illis, &c.) Iisdem coloribus jacentis, ac pene demortuæ latinitatis statum expressit laudatus *Speronius*.

(c) nullus erat verborum delectus, &c.) In eandem sententiam locutus elo-

lus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen. Nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemptui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos ceteros, in ludo tantum, idque perpauca, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo. Duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturque abditas, abstrusasque historias aut fabulas: qui iis ineptis referti essent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat. (a) Ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem Latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat; aut magnopere lectione dignum sit: sollemnissimum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum haudquam semper: id unum præstare qui poterant, Latine loqui se se putabant: nulli, qui purus ille incorruptusque veterum Romanorum sermo esset, noverant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat atque idem eorum error, qui Italice scribebant: qui

---

eloquentissimus vir *Marcus-Antonius Muretus* II. voluminis oratione XVI. Cum post restitutas a Medicea potissimum familia litteras, infinita quadam vis existerit hominum in omni genere eruditorum, cumque & nostra, & patrum memoria homines summis ingeniis præditi tam multam in latine loquendi studio operam posuerint, ut id unum prope operis habere viderentur: paucissimi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem prisca illius, & natura latinitatis imaginem contineant, existerunt. Ut Græci proverbio dicunt, multos esse qui thyrsum ferant, sed paucos Bacchos: ita multorum falsa quadam latini sermonis specie inducta, & oblita oratio est: paucorum latina. Duo in Italia summi viri duces ceteris ad hanc laudem capeffendam, & quasi antesignani fuerunt, *Jacobus Sadoletus*, & *Petrus Bembus*: qui etiam propter ejusdem studii similitudinem *Christophorum Longolium*, *Belgam*, in deliciis prope atque in amoribus habuerunt.

(a) Ergo si verum quærimus, &c.) Idem est *Danielis Heinsii* de Bembo judicium oratione XIX. pag. 217. edit. Amstelod. M. DC. LVII. quod scilicet solus prope ea tempestate latine scriberet, & quod proprium tum Italicum erat, puram ac ingenuam, nec calamistris ullis, aut pigmentis infuscatam atque inustam excluderet (fort. excuderet) orationem. Tantam autem ex hac linguarum italicæ ac latinæ reconditori scientia *Bembus* voluptatem capiebat, ut *Speronius* dialogo de linguis pag. 103. ubi illum cum *Bonamico* aliisque colloquentem inducit, ejus ore sensuque asserat, se, quantum linguarum notitiâ valebat, cum Mantuano marchionatu minime commutaturum.

qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius versus & suavitatis plurimum habent & dignitatis, & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permovent atque impellunt, ut de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hos cum haberent auctores duos, utrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abjectissimis verbis; nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quæ tunc multi scriptitarunt, (a) præter unum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legisse Petrarchæ lectissimos versus videatur; ceteros ad unum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur: unum scurrile vigeat genus; in eo sane ridiculi nonnulli; sed ipsi quoque multis in locis inertes ac languidi. Hanc igitur inter erroris atque inscitæ caliginem Bembo ad veterum scriptorum tamquam lumen ac lucem (b) respexit primus, primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus ac repugnantibus, im-

(a) præter unum Politianum, &c. Castigatissimus in scribendo & latine & italice Politianus fuit; quippe qui iis erat instructus ingenii viribus, ut regnantem per illa tempora barbariem totius Latii, totiusque Italiæ finibus posset depellere. Minus tamen eum, non Casa solum, sed alii quoque laudant, quod nullum sibi ad imitandum optimum auctorem proposuit. Haud semper itaque ita purus emendatusque est, ut nihil desiderandum reliquerit. Scioppius *Dissertatione de Rhet. exercit. generibus* pag. 27. ita de illo iudicat: *Ab hoc vitio non satis Politianus caret, etsi id eum ingentibus virtutibus aliis redimere fatendum est.* Eadem tradidere Gyraldus *dialogo de poet. nostr. temporum*; Paullus Cortesius *epistola de imit. Julii. Casar Scaliger IV. Poetica libro*, atque alii. Quin Politianus ipse stylum unice suum, ingeniumque nulli addictum videtur jactare *lib. I. epist. I. his verbis: Est autem omnino stylus epistolarum mearum ipse sibi dispar: quo nomine multum quoque scio, reprehendar. Nam nec eadem mihi semper voluntas, nec idem cuique vel personæ, vel materia congruebat.*

(b) respexit primus) Ita Varchius in *Herculano* pag. 24. PRIMO. *il Bembo di tutti osservando le regole della gramatica, e mettendo in opera gli ammaestramenti del bene e artificiosamente scrivere, l'imitò (Petrarcham scilicet) da dovero, e rassomigliandosi a lui, mostrò la piana e diritta via del leggierda*

impetravit, ut Ciceronis, ut Virgillii, ut Cæsaris similes se se in dicendo, quam Apuleji, Macrobii, Statiique esse mallent; cum contenderet oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quæ optima esset, habere animo & cogitatione comprehensam; ad eam tamquam ad exemplum aliquod orationem scriptionemque suam dirigere; Demosthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere se posse qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire oneris, nimium suis fidere viribus; quorum etiam jam olim errore ac temeritate factum esse existimabat, ut malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli a Cicerone discedere, sui que plane esse vellent, cum aliter, atque ille, dicere studerent, quoniam is perfectus, absolutusque esset; deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam litteris mandaret, ægre ille quidem, sed multis tandem persuasit, spretos ac repudiatos antea scriptores optimos illos repeterent: propositosque sibi ad imitandum haberent.

(a) quo quidem Bembi labore, quibusque præceptis, quantum eloquentia adaucta sit, cuius facile est noscere; si ea, quæ ante hanc illius disciplinam scripta sunt, cum hujus ætatis scriptoribus conferantur. (b) Ea obita legatione domum Bembus cum

Cæsæ Op. Lat. Tom. IV.

G pa-

dramente, e lodevolmente comporre nella lingua fiorentina. Carolus autem Lenzonius, Florentinus, in Defensione florentina lingua pag. 140. A' tempi nostri, PRIMO di tutti gli altri, per quanto io ne sappia, è stato il Reverendiss. Bembo; ed assai copiosamente di non Toscano: arvegnachè più per forza di precetti latini e greci; che per bontà di orecchio, per quanto si può giudicare dalle sue Prose.

(a) Quo quidem Bembi labore) Favet Bembi laudibus, Cæsæque judicio Daniel-Georgius Morhofius in *Polysthor. litterar.* lib. I. cap. XXIII. n. 38. pag. 367. Magni faciendus itaque is auctor est ob honorificum adeo testimonium Jo. Cæsæ, qui romana lingua peritissimus fuit, ut hodieque ejus scripta ut ut pauca, magni aestimentur Italis.

(b) Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit) Verte bat tum annus M. CCCC. LXXX. Statim eum pater Joanni-Alexandro Urticio in disciplinam tradidit. Ab hoc latinam linguam Petrus didicit, excitatusque est, ut græcæ operam daret; cujus consilii pater quoque auctor fuerat, optimæ filii institutioni intentus. Itaque, post duodecim annorum studium, statuit Messanam in Siciliam proficisci, ubi eam publice magnoque cum honore clarissimus Constantinus Lascaris, Byzantius, profitebatur. Iis litteris, quas eidem Urticio, magistro, Bembus dedit ex Noniano suo IV. kal. apr. M. CCCC. LXXXII. cum omnia jam ad iter paraverat, quod insequente luce suscepturus erat, hæc scribit unius adhuc famæ testimonio nota:

Est

patre rediit, jam bonarum artium studiis incensus, jam eloquentiæ, ac scribendi magno quodam amore flagrans. (a) Itaque in Sici-

Est in Sicilia Messana Constantinus Lascaris, vir non modo Græcus, sed etiam Byzantius: quæ quidem urbs sola ex universa Græcia retinere probitatem illam Atticam antiqui sermonis, in qua residet adhuc quidem ejus linguæ probitas, plane dicitur. Eaque in urbe ludum aperuit, exercuitque multos jam annos, & caste, nec sine dignitate. Is valde omnium hominum sermone laudatur. Scripsit de primis grammaticæ elementis librum ad instituendos pueros, qui habetur, & legitur, &c. Hoc de Græcorum grammatica Constantini Lascaris opus, quod toties typis editum est, prima est græco-latina prælorum fetura: prodiit autem Mediolani in folio anno M. CCCC. LXXX. ad cujus editionis calcem hæc habentur: Hoc divinum opus impressum est Mediolani in kalendas octobres. M. CCCC. LXXX. & interpretatum per venerabilem virum utriusque linguæ doctissimum ac optimum Joannem Monachum Placentinum: cujus interpretis opera ac studio pariter Mediolani anno insequente vulgatum est in folio Psalterium Davidicum, ab eodem latine versum. Hoc Joannes Monachus Placentinus idem est, aut ego fallor, ac Joannes Crastonus, Placentinus, instituto Carmelita, qui Venetiis in lucem emisit anno M. CCCC. LXXXVII. Lexicon græcum, cujus, quamquam haud magna cum laude, meminit Epistola de sua typographiæ statu Henricus Stephanus. Hic autem de Græcorum arte grammatica Lascaris liber (id liceat obiter innuere, quoniam sermo de illo est) primus omnium ex Aldi senioris typographia prodiit Venetiis. M. CCCC. LXXXV. octavo martii in 4. Porro typographus lectores allocutus ideo, inquit, se opus illud emittere, ut esset quoddam quasi præludium summis nostris laboribus, & impensis, tantoque apparatus ad imprimenda græca volumina omnis generis, &c. Id etiam inferius asserit, nimirum editionem priorem (Mediolanensem scilicet) longe pluribus mendis scaterere, cum eam ipse Lascaris emendasset in locis circiter centum & quinquaginta. Subjicit vero deinde, ejusdem exemplum, emendatum manu ipsius Constantini, nobis dedere commodo Petrus Bambus & Angelus Gabriel, Patricii Veneti adeo nobiles, præstantique ingenio juvenes, qui nuper in insula Sicilia græcas litteras ab ipso Lascari didicerunt, & nunc Patavii incumbunt una liberalibus disciplinis.

(a) *Itaque in Siciliam) Eodem anno III. kal. apriles Venetiis per Clodiam iter Siciliam versus ingressus est, unaque Angelus Gabriellus, qui idem consilium ob eorumdem studiorum communionem inierat. Terrestris itinere Neapolim pervenit, unde Messanam trajecturus naviculam conscendit, ac satis molesta decem dierum navigatione tandem Messanam tenuit IV. non. majas. De itineris ratione adventuque suo, quaque comitate a Lascari sit exceptus, Bernardum patrem certiore fecit, datis Messanæ litteris III. kal. junias (Familiar. lib. I. epist. IV.) Itaque naviculam nacti, decimo die Siciliam tetigimus nauseantes: sed absterfit nobis omnem molestiam Constantini Lascaris humanissima congressio, qui nos excepit libentissime, & liberaliter est pollicitus: idque res præstat. Erudimur enim mira ipsius diligentia, tum amore prope paterno. Omnino nihil illo sene humanius, nihil sanctius: reliqua etiam omnia ex sententia.*

Siciliam usque ad Constantinum Lascarem Græcarum litterarum caussa profectus, (a) trienniumque ibi commoratus est; tantumque ingenio, labore, assiduitate profecit, ut Græce non modo optime sciret, sed etiam polite, luculenterque scriberet: (b) atque in Sicilia cum esset, Latine de Ætnæ incendiis scripsit

G 2 (a) ad

(a) trienniumque ibi commoratus est. Messanæ annos paulo amplius duos commoratus est. Ipse ad Joannem-Baptistam Statum, qui ex Juliani, sancti Petri ad vincula Cardinalis, familia erat, XXII. kalendas octobris M. CCCC. LXXXIV. Venetiis de itinere Siciliensi, deque suo in patriam reditu litteras (*Familiar. lib. I. epist. IX.*) dedit. Post primos dies, quos rotos dedimus salutationibus congressibusque amicorum, ego Patavium concessi, inde in Nonianum, &c. Rationem igitur ini: a quarto ante nonas majas anni M. CCCC. LXXXII. ad mensem septem. anni M. CCCC. LXXXIV. quo clarum est cum Venetiis fuisse, DUOS ANNOS cum QUATTUOR circiter MENSIBUS excurrisse comperies.

(b) atque in Sicilia cum esset, latine de Ætnæ incendiis scripsit) Hoc vere operum primum, quæ *Bembus* in lucem edidit; edidit autem anno eodem quo Messana in patriam reverterat, ita inscriptum: *Petri Bembi de Aetna ad Angelum Gabrielem liber: hæc porro extremo operi nota apponitur: Impressum Venetiis in ædibus Aldi Romani mense februario. Anno M. DV. in 4.* Opus hoc omnium ex latinis primum, mihi persuasum est, ex Aldinis typis prodiisse venustis characteribus ex eorum genere, quos *rotundos* vocant, descriptum. Probe errat *Hadrianus Baillet* in suo tractatu historico gallice conscripto *des enfans celebres par leurs etudes* (num. XXXVIII. pag. 125.) dum putat *Bembum* DUODEVICESIMUM annum gessisse, cum opus hoc de Ætna confecit, licet alii hunc natum dicant DUOS & VIGINTI annos, librorum aliorumve oscitantia aut inscitia factum conjiciens ex quadam marginali nota, ut pro duo de viginti, duo & viginti scriberetur. Sed *Baillet* ipsum, non autem ceteros falli jam constat, cum *Bembus*, qui ad Ætnam suum scribendum aggressus est in Noniano post reditum e Sicilia, ante annum M. CCCC. LXXXV. operi admovere manus nequaquam potuerit. Tum vero annum QUINCTUM & VICESIMUM, non autem DUO DE VICESIMUM agebat. Hæc omnia satis ejusdem *Bembi* testimonio firmantur, qui ita necessarium suum *Gabrielium* alloquitur ea præfatione, qua librum ad ipsum mittit: *Nunc autem, quoniam jam quotidie fere accidit, posteaquam e Sicilia ego & tu reversi sumus, ut de Ætnæ incendiis interrogemur ab iis, quibus notum est illa nos satis diligenter inspexisse: ut ea tandem molestia careamus, placuit mihi eum sermonem conscribere; quem cum Bernardo patre meo habui paucis post diebus quam redissemus: ad quem rejiciendi essent ii, qui nos deinceps quippiam de Ætna postularent. Itaque confeci librum, quo uterque nostrum communiter uteretur. Nam cum essemus in Noniano, & pater se, ut solet, ante atrium in ripam Pluvici contulisset, accessi ad eam, &c. Quod præterea ad Bembi Ætnam spectat, verissime a *Baillet* dictum fateor, præcocem hunc & juvenilem fetum Bembo ipsi ingenio*

(a) ad Angelum Gabrielem: qui liber, ab eo editus, in manibus hominum eruditorum non sine aliqua laude versatur. Post eam peregrinationem celeriter Bembo affecutus est, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, ejus esset ingenii admiratio: ita etiam, uti res est, sic homines statuebant; perdifficile factu esse unum atque eundem duabus linguis tam scite, tamque ornate copioseque uti posse; quodque pauci uno in sermone unquam præstiterunt, ut præclare scriberent, id ab adolescente Bembo & in Latina & in Italica oratione effici, omnibus, qui de iis studiis aliquid judicare possent, permirum videri necesse erat: præsertim id ipsum in utraque lingua & prosa oratione & versibus, id quod Ciceronem ipsum expertum, sunt, qui negent assequi potuisse. Ac miramur profecto interdum, quid causæ sit, cur, cum oratori poeta maxime finitimus sit, negent fieri posse, ut idem orator bonus, idem egregius poeta evadat; idque non hominum modo existimatione, sed etiam re ipsa comprobatum esse: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: sed cum diuturno studio, magnisque lucubrationibus utraque ars egeat, non suppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, assiduoque usu consuescimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur versus scribentibus; vel poetice, quod contra in prosæ orationis scriptoribus vitiosum in primis habendum est: si quis utrumque studium copularit atque conjunxerit, magnæ cujusdam intelligentiæ, acrisque judicii est, præstare alterum genus, ne incurrat in alterum. Præterea oratorum, poetarumque ingenia atque naturæ contrariæ propemodum inter se

---

nio & ætate maturo non satis probatum. Porro & ipse *Casa* infra narrat, cum *libellum illi postea seni non valde probatum fuisse*.

(a) ad Angelum Gabrielem) Angelus hic, *Silvestri* filius, præstantissimus Senator fuit, equestrique gradu, in obitarum ad exteros Principes legationum honorem, donatus. Ejus est, quæ circumfertur oratio edita Venetiis in 4. anno M. D. I. in laudem Reverendissimi Cardinalis *Baptistæ Zeni*; itemque *Libellus hospitalis munificentia Venetorum in excipienda Anna regina Hungaria. Venetiis, per Bernardinum Venetum de Vitalibus, M. D. II. in 4.* Huic *Aldus* græcam *Lascharis* grammaticam nuncupavit. Plura in epistolis & latinis & italicis dat eidem Bembo benevolentia suæ honestissima testimonia. Eiusdem etiam cum laude meminit *Mariinus Becichemus*, Scodrensis, prælectione in *Plinium*: aliique non pauci.

se sint, oportet: hi enim ratione atque humanitate reguntur; illos furoris afflatus ac divinitas quædam impellit: atque omnino proximis, conjunctisque in rebus facilius a recto declinatio, ac lapsus est, reprehensio vero vel insignior: creat enim errorem similitudo: & cum varia tum est, celeriter, propter rei similis comparationem ac propinquitatem, inversio animadversa internoscitur ac reprehenditur. Neque ii tamen nos sumus, qui aut Ciceronis versus valde improbandos existimemus, aut Platonem atque Æschinem (utrumque enim versus in adolescentia scriptitasse memoriæ proditum est) malos contemptosque fuisse poetas credamus. (a) Post Siciliensem illam peregrinationem, (b) perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus missus est: eum magistratum, magnum in primis atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæ-

---

(a) *Post Siciliensem illam peregrinationem*) Priusquam Ferrariam Bembus euntem patrem prosequeretur, per quattuor ab ejus e Sicilia reditu interjectos annos, aliquando Venetiis substitit, aliquando Patavium se ad philosophiæ studia recepit. Certum sibi esse Patavium, ad operam philosophiæ dandam, concedere, *Stato* significat ea, quam supra laudavimus, data epistola. *Ceterum ne quid desideres de ratione studiorum nostrorum, statuimus uterque (& Gabrielium indicat) Patavium secedere, & philosophiæ nostræ tradere, sic tamen, ut ne omnino poeticiæ nuntium remittamus, qua me quidem mirabiliter delectat. Interea in comparanda græcorum librorum bibliotheca detinemur. Quæ omnia se ex animi sententia exsecutum, eidem Stato narrat, missa ad eum eodem anno kal. octobr. altera epistola (Ibid. ep. X.) Nos Patavium secessimus, quod tibi antea scripseram facturos esse nos, ad otia litterarum, præsertimque philosophiæ. Ducem sibi ac doctorem ad eam comparandam adhibuit celeberrimum Nicolaum Leonicum Thomeum. Qui autem fuerit ejus in rebus philosophicis progressus, iis verbis dicam, quibus usus Varchius in oratione, quam in Bembi funere habuit: *Ed in essa procedette tanto oltre, quanto, e testifica lungamente nel principio del suo dottissimo dialogo dell' immortalità dell' anima Messer Niccolò Leonico, grandissimo, e pulitissimo filosofo suo precettore, e dimostrano largamente tutte l'opere da lui composte, &c.**

(b) *perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus missus est*) Anno M. CCCC. LXXXVIII. Ferrariam Bembus pater Prodominus profectus est, unaque Bembus filius, qui illinc quamplures dedit ad necessarios suos litteras, pleraque jam publici juris factas. Jucundissimo spectaculo adfuit festis bacchanaliorum diebus anno M. CCCC. LXXXVIII. cum agerentur *Plautina Trinummus & Penulus*, atque *Eunuchus Terentiana*; quarum hæc tanto omnium favore & plausu excepta est, ut semel atque iterum reponi debuerit. Id scribit Bembus (*Famil. I. ep. XVIII.*) Gabrielio suo.

etorixque tamquam insigne, gerebant in aliena civitate. eo quoque cum patre filius exiit: sicque eo in oppido per diu fuit, ut (a) cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum vero Herculi Estensi, maximo ac fortissimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alphonfus habebat, gratus in primis, acceptusque esset. Per idem tempus, (b) cum annos natus esset haud amplius XXVI. (c) eos sermones, qui *Asulani* ab eo inscri-

(a) cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur) Inter ceteros, quos sibi amicos *Bembus* Ferrariæ adiecit, recenset *Beccatellus* illam clarissimorum ac doctissimorum hominum trigam, *Herculem Strozam*, *Antonium Tibaldaum*, & *Jacobum Sadoletum*; præterea *Alphonsum Atestinum*, *Herculis* ducis filium, qui patri deinde successit. Ad idem ipse philosophum ac medicum præstantissimum *Nicolaum Leonicum*, a quo etiam philosophiam doctum esse, testatur ea, quæ vicesimaseptima est inter Epistolas Leonis X. nomine conscriptas lib. X. data Romæ IV. non. april. anno IV. qui incidit in annum aeræ vulgaris M.D.XVI. Te vero & amari profecto omni tempore: nunc etiam Petri Bembi scribæ a latinis mei, qui te mirifice diligit, & Ferrariæ in Prodominatu patris sui admodum adolescens cum esset, de tuo pleno fonte hausisse se præcepta philosophiæ dicit, rivulumque duxisse, &c.

(b) cum annos natus esset haud amplius XXVI.) Major annis XXVII. erat *Bembus*, cum primum *Asulani* disputationibus manum admovit. Supra enim vidimus cum parente Ferrariam petiisse sub exitum an. M.CCCC. LXXXVI. id quod constat etiam ex ejus epistola ad *Tryphonem Gabrielium* (quæ inter italicas posthumas prima est libri II. Volum. II. Ita etiam *Beccatellus*: E quibus anni XXVIII. compose i suos *Asulani*.)

(c) eos sermones, qui *Asulani* ab eo inscripti sunt, confecit.) Hos sermones, quamquam *Ferraria* incepit, *Aceli* tamen aliquot post annos absolvit, ibique habitos voluit credi: hinc illis nomen factum. Fuit *Acelum* quondam civitas episcopalis, nunc vero agri *Tarvisini* oppidum haud ignobile, omnibusque opportunitatibus commendatissimum. *Cypriæ* reginæ *Catharinæ Cornelie*, civi suæ, Senatus Venetus, cyprio ab eadem prius regno auctus, redeunti in Italiam dono dederat. Opus hoc elegantissimum *Bembus Lucretia Borgia*, Ferrariensium ducis *Alphonfi* conjugii, dicavit, data Venetiis epistola kal. sextil. M. D. IV. Prodiit autem primum Venetiis ex ædibus *Aldi Romani* anno M. D. V. mense martio in 4. Sæpius deinde editum. Gallice versum prodiit cum illa epigraphe: *Les Azolains de Monsieur Pierre Bembo de la nature d'amour, traduite d'italien en Francois par Jean Martin Secrétaire de Monsieur Cardinal de Lenoncourt. A Paris, pour Galiot du Pri, M. D. LVI. in 8.* In nuncupatoria ad *Aurelianensem* ducem epistola, jussu illius ait interpret, gallice a se redditum esse opus, quod de amore agit, non tam omnibus verborum ornamentis, quam excerptis undique ex morali philosophia & theologia doctrinis, refertissimum.

scripti sunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore atque colore distinctum: feminas omnino cum adolescentibus de amore loquentes amœnissimis quibusdam in hortis facit, ita lectissimis verbis festive ac venuste, ita sententiis copiose atque ornate, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero suavius modulatiusve esse possit. (a) Eos libros tanta hominum, mulierum etiam mediis fidiis approbatione & tamquam plausu exceptos recentes esse meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidissime lectitarit atque didicerit: ut non satis urbani, aut elegantes iis haberentur, quibus Asulanæ illæ disputationes essent incognitæ. (b) Erat per id tempus Urbini Guidusubaldus Feltrius, vir maxime spectata, maximeque nobilitata virtute: is suæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Helisabetha Francisci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, soror, nupta erat: (c) cujus de mulieris laudibus mira quædam litterarum monumentis, cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipso Bembo mandata sunt. Ac datum est profecto Urbinatum civitati, ut non suos domi modo principes omni genere laudis claros atque

infi-

(a) *Eos libros tanta hominum, &c.*) Eadem iisdem fere verbis refert Beccatellus in *Bembi vita*. *La qual opéra da tutta Italia con molto desiderio fu veduta e letta; e da quella cominciarono i svegliati ingegni a considerare che cosa fusse regolatamente scrivere, e far rime veramente toscane, che prima si facevano a caso; nè era per letterato e gentile stimato, chi detti libri letti non avesse.* Venetias Bembus rediit anno M. D.

(b) *Erat per id tempus Urbini, &c.*) Editis jam sermonibus *Asulanis*, anno circiter M. D. VI. ut certum est ex multis ejus epistolis tum italicis tum latinis, Urbinum se Bembus contulit. Quæ causæ animum ejus induxerint, ut aulam illam adiret, felicissimis tunc ingeniis, ob virtutem & liberalitatem ducis tum regnantis, frequentem, Beccatellus luculenter exponit in ejusdem *Bembi Vita*, quæ prodiit Venetiis, anno M. DCCXVIII. præfixa *Historiæ Venetæ*, quæ tunc novissime ex typographia Lovisiana edita est.

(c) *cujus de mulieris laudibus, &c.*) Opusculum illam præfert inscriptionem: *De Guido-Ubaldo Feretrio, deque Elisabetha Gonzagia Urbini ducibus liber*. In dialogi modum conscriptum est; auctorque cum parente suo Bernardo sermonem miscet. Vulgatum est Venetiis per Jo: Antonium, ejusque fratres Sabios anno M. D. XXX. in 4. iisdemque formis iterum Romæ anno M. D. XXXXVII. Illud italica lingua donavit, doctaque præfatione locupletavit Nicolaus Mazzjus, Cortonensis, typisque Laurentii Torrentini Florentiæ anno M. D. LV. in 8. in lucem edidit ita inscriptum: *Vita dello Illustrissimo Sig. Guidobaldo Duca d'Urbino, e dell' Illustrissima Sig. Helisabetta Gonzaga sua consorte.*

insignes habeat, sed etiam, ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matrimonium duxerint, lectissimæ fere, præstantissimæque illi feminarum omnium obtingant. Nam præter eam, quæ a me appellata est, Helisabetham Gonzagiam, habuit Franciscus Maria hujus Guidiubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua est, omni muliebri laude præter ceteras ornatam atque illustrem. Nec vero de Victoria Farnesia, quando in hunc sermonem venimus, sileri ullo modo potest (quamquam invitatus facio, ut de iis, qui nunc sunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modestia ac pudor ingenuus illud profecto præstitisset, quod Periclem ajunt dixisse, primam in muliere laudem esse, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: sed nulla ratione occultari tanta primariæ feminæ virtus potest, quin ad viros quoque emergat, ac suo ipsa splendore se prodatur. Fortunatus igitur Guidusubaldus cum sua illa animi magnitudine atque æquabilitate, suaque illa prudentia; tum vero hac tali conjugæ, vitæque sociæ. Sed cum Urbini, quemadmodum dicere inceperam, Guidusubaldus atque Helisabetha Gonzagia essent, hominum excellentium peramantes, perque hospitales, (a) conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quif-

---

(a) conveniebant ad eos ex omni Italia, &c.) Qua magnorum virorum, dignitate, doctrina præstantissimorum frequentia Urbinatum ducis aula per ea tempora celebraretur, satis vel ex uno constat aureo illo *Balthasaris Castilionis* italico opere, *il Cortigiano*. Aderant nobile *Fregosorum* pars *Federicus*, qui postea Salernitanus archiepiscopus, ac *Octavianus*, qui *Genuesium* dux creatus fuit; Comes *Ludovicus Canossa*, mox *Bajocensis* episcopus; *Bernardus Drovitius* a *Bibiena*, qui tituli sanctæ Mariæ in porticu Cardinalis est renunciatus; *Julianus Medices*, cognomento *Magnificus*, *Nemursii* dux; comes *Balthasar Castilionus*, qui oblatum *Abulentem* in *Hispania* episcopatum reculavit; *Cesar Gonzaga*, *Gaspar Pallavicinus*, alii multi, de quibus mentionem infert *Castilionus*. Omnes hi *Petrum Bembum* ita suspiciebant quam qui maxime: præsertim vero dux ipse *Guidusubaldus*, ac *Franciscus-Maria*, qui *Julii II.* fratris filius erat, jam *Guido-Ubaldo* successor in Urbinatum imperio designatus, eorumque conjuges ipsum parentis loco habitum, cum ob doctrinæ præstantiam, tum maxime ob egregias singulæque virtutes, omni honoris cultu observabant ac diligebant. Cum Urbini subsisteret, de patris litteris accepit, *Helenam* parentem suavissimam morti occubuisse mense novembri anno M.D.IX. Hanc domesticam cladem eo tamen pater ac filius animo tulere, quo par erat ferre viros tanta prudentia tantisque virtutibus. Id manifestum fiet legenti *Petri* epistolam ad patrem datam X. kal. decembres M.D.IX. quæ lib. 8. epistol. ad fam. num. VI. occurrit.

quisque præstanti aliqua in arte præcelleret : eo cum Bembus quoque forte venisset, præcipuo præter ceteros in honore haberi cœptus est : multa enim habuit Bembus, quæ, ad hominum animos conciliandos, plurimum valere consueverunt : nam & in forma summa quædam oris species ac dignitas inerat, & in statura ac proceritate decor ; mira præterea in moribus suavitas quædam lenitasque amabilis ; dulcisque cum sermo, tum tota vitæ, victusque consuetudo mitis ac clemens : ad ea cum præclara ingenii vis ac natura accederet, expetebatur, scilicet unus omnium, maxime ab illustri illo virorum, feminarumque conventu : quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abesset, Urbini que fere viveret : quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Pisaurum quidem usque perfacilis atque expedita navigatio : ita factum est, ut minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut rempublicam capefferet, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere. Fit enim fere, ut qui in libera civitate, præsertim clara atque opulenta, vivant, omnia ad honores referri putent oportere, id unum confectentur & expetant, ut dignitates, ut magistratus adipiscantur : si quæ sint laudes, quæ alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leves atque inanes judicant : atque hæc liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, vique sua fortasse minus probanda, est. nec enim compendij, honorisve causa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, civibusve alijs ullo studio, aut ulla contentione præripiendi : sed unius Reipublicæ ratio habenda est, ejusque unius utilitati, salutique serviendum ; ut dignioribus concedamus ; & sæpe delatus nobis major aliquis, aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendæ nos idoneos sentiamus, accipiendus non fit, aut etiam deponendus : nec enim errare patriam, pati æquum est. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis hæc ambitio cecidit : honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format atque instituit arbitrium, sed ad populi, civitatisque judicium, consilia, mores, vitam, voluntatemque instituunt ; dantque operam, non ut sibi ipsi, aut alijs fortasse quibusdam probati sint ;

sed, ut populo, civitatique, a qua honores scilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque sit omnium civium communiter disciplina; neque singulorum privatim studiis, voluntatibusque variatis, Reipublicæ quoque ratio atque institutio vertatur atque mutetur; quam quidem cautionem, prudentiamque, una, præter ceteras omnes, Venetorum civitas semper adhibuit; ut domesticos suos mores diligentissime retineret, essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembo pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemque summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret atque compelleret; ille contra, alia spatia, cursusque alios animo agitaret, quamquam patri obsequi suadebat pietas, civium consuetudo hortabatur, propinqui, necessarijque efflagitabant; tamen sic animo cogitabat, cujus ipse gloriæ cupidus esset, eam ad se non a suis modo civibus, sed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri, prehendendum sibi ejus rei causa neminem esse, supplicandum nemini, nullius suscipiendas inimicitias, nemini os lædendum: unam enim esse, ex omni laudum genere, ingenij gloriam, qua, sine ulla cujusquam querela, perfrui, ad extremum usque, homines soleant: honores imperitæ modo multitudinis testimonium præferre, ingenij laudem ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem: nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimescere; sed stabilem, firmamque etiam ad posteros commendationem habere: postremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro sua cujusque parte, Respublica geri possit; at, cujus ingenij monumentis civitas ornetur, ne multis quidem sæculis unum extare, aut alterum: satis vero jam Bembo, magnos honores in Republica, ad illustrandam familiæ dignitatem esse consequutos; satis nobilitatem, majorum suorum rebus gestis, suæ memoriam stirpis esse; quando & vetustissima templa a suis jam olim gentibus constructa, ea scilicet, quæ Juliano dedicata sunt, Bembo-
 rum nobilitatem illustrent, & pietatis sint testes; (a) & Francis-
 cisci

(a) Francischi Bembi ejus qui multos annos, &c.) Cum esset hic ecclesiæ S. Marci Primicerius, anno M. CCC. LXXXI. ecclesiæ Castellanae da-

cisci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis institutum, sacrorum antistes ac pontifex fuit, memoria, gentis vetustatem ostentat; tum maritima imperia, clarissimæque (a) Francisci itidem Bembi victoriæ; (b) tum Marci, qui a Cypriis interfectus est; aliorumque multorum ob Rempublicam susceptæ calamitates, interitusque, Bemborum & virtutis, & in patriam caritatis testimonio sint: nec vero ne in præsentia quidem defuturos, qui stirpis, gentisque gloriam tueantur atque adaugeant; habere se se Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis spem inesse intelligat; esse præterea cum alios nonnullos, (c) tum Joannem Matthæum Bembum summa itidem virtutis & ingenii spe præditum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium sefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis Reipublicæ civis est, semperque fuit: (d) nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, ex-

H 2 tin-

---

datum est episcopus VI. kal. aug. anno M. CCCCI. ut refert Ughellus *Ital. Sacr. Tom. V. col. 1355.* Marco Senatore præstantissimo genitus est, ac fratres habuit *Petrum & Paulum*, equestri gradu ob maximas obitas legationes, aliisque in patriam meritis clarissimos.

(a) Francisci itidem Bembi victoriæ, &c.) Præfectus Venetæ classis hic fuit anno M. CCCC. XXVII. *Petr. Justin. Histor. Ven. lib. VI. pag. 147.*

(b) tum Marci, qui a Cypriis interfectus est.) Ab iis qui in reginam *Catharinam Corneliam* conjuraverant, cæsi sunt anno M. CCCC. LXXIII. *Marcus Bembus*, ac reginæ patruus *Andreas Cornelius*. Reginam autem *Bembus* quoque, ejus sororis filia in uxorem ducta, honestissima affinitate attingebat. *Sabell. Dec. III. lib. X. pag. 776. post. edit.*

(c) Tum Joannem-Matthæum Bembum, &c.) Ad *Joannem-Matthæum Bembum* hunc, cui nupserat fratris filia *Marcella Bemba*, tot illæ sunt ejusdem *Petri* epistolæ, quas justo volumine complexus Venetiis edidit Franciscus Rampazzettus anno M. D. LXIV. in 8. In *Ascrivii* propugnatione contra *Ariadenum Ænobarbum* obsidionem intentantem ita se gessit, eaque ad barbarum illum. *Turcicæ* classis præfectum, plena animi & prudentiæ responsa misit, ut singularem sibi gloriam apud omnes comparaverit, brevique honores omnes, qui amplissimis senatoribus demandari solent, sit consecutus. Egregii hujus viri nonnullæ exstant epistolæ inter eas, quas collegit *Hieronymus Ruscellus*, inscripsitque *Lettere de' Principi*, Volumine I.

(d) Nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est.) III. kal. januar. exeunte anno M. D. IV. fato cessit *Carolus Bembus*, *Petri* frater. Ejus mortem cum in plurimis epistolis; tum præcipue

tinctus est: unam hanc litterarum atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: siq̄ honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram; quam invitus suscipiat, & injucundam existimet; & multa præterea a natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore sese quodam ingenio impediri; & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tamquam undis, quotannis commissam esse; propter animi quamdam aut libertatem, aut, si quibus ita videtur, fastidium, pati non posse: nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire sese illam alteram honorum atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam, plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit, voluptarios autem, atque animi modo causa institutos, honestius ac magnificentius; sic illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium ac litterarum institutionem, plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere: ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellæ, primariæ feminae, castigatione, sæpe etiam objurgatione, quam, ut ne singulare ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo atque imperitæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut, per parentes ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in litteris agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi

---

in carminibus questus, inter quæ eminent nobilissima illa ode italica, vulgo *Canzone*, cujus infra mentio fiet. *Carolus* hunc *Bembus* cum *Juliano Mediceo*, *Federico Fregosio*, & *Hercule Strozio*, colloquentes inducit, iis in libris, quas *Profas* nuncupavit. Alius quoque illi frater fuit *Bartholomeus*, cujus obitum contigisse mense julio anni M. D. XXVI. discimus, ex epitola quam dedit *Altobello Averoldo*, Polensi episcopo, & pontificio legato apud Venetos, quæ & vol. I. epist. italic. editionis Ven. 1552. in 8. pag. 232.

sibi liceret. Sed paucis post annis dum sese Bembus libris, literisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis per summum otium, summamque tranquillitatem habet; (a) Joannes Medices Cardinalis, is cui Leo X. nomen postea inditum est, Pontifex Maximus Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut si quid publicæ privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per litteras agi oporteat, si quando, aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut si quid postulandum ab iis sit, si quid denique paulo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id, quasi per familiares epistolas, transigant: eas litteras cera obsignant; nam publicis decretis in plumbo signum est: earum litterarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam, eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem, gravissimis atque honestissimis; ob autem rerum pondus ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur & erat: ipsi autem res erat familiaris per tenuis; vix ut necessarios sumtus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore atque industria: confluebant præterea ad Leonis famam ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina; ut propemodum homini erudito, Roma abesse, turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos

con-

(a) Joannes Medices Cardinalis ..... Pont. Max. Romæ creatur:) Leo X. qui antea Joannes Medices, tituli sanctæ Mariæ in Dominica Cardinalis, renunciatus est Pontifex Maximus V. idus martias anno M. D. XIII. isque prius quam e Conclavi exiret, ME (Bembus ait in exitu suæ historiæ) & Jacobum Sadoletum qui Romæ tunc eramus, sibi ab epistolis adscrivit: Anno superiore Bembus Juliano Medici, Joannis Cardinalis fratri, comes Romam petierat, statimque Julii II. judicio ac benevolentia florere cœpit, cum ab archiepiscopo Salernitano Federico Fregosio ipse ac Sadoletus hospitio accepti essent.

convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tamquam nugas ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero a suo vetere instituto, aut a literis abduci sese propterea arbitrabatur, quippe, qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos natus esset tres & quadraginta; præponiturque epistolis Pontificis Maximi nomine scribendis; eoque in munere gerendo datur illi socius, & tamquam collega, Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane Latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant; ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam transalpinæ nationes, sic Latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret; ac Latinis verbis, quamquam ne id quidem usquequaque, Gallice nihilominus, aut Italice, nescio quo pacto, loquerentur; sed eæ epistolæ cum plane Latine a Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt; tum vero summa a doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas; (a) id quod ex iis libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epistolas a se Leonis X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur. (b) Tantum porro in illum suæ

(a) id quod ex iis libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epistolas a se Leonis X. nomine scriptas continent. In decem libros digessit Bembus epistolas, quas Leonis X. nomine conscripsit.

(b) magno honore afficiebat. Inter præclara decora, quæ magnam Pontificis maximi in *Petrum Bembum* benevolentiam ostendunt, illud perhonorificum videtur, quod ex sequenti Leonis Epistola declaratur. Per eum in nobilissimam Mediceorum Familiam cooptatus est Bembus; atque obtinuit, ut sue gentis insignibus Mediceorum insignia adjungerentur. Epistolam ipsam subjicimus, humanissime nobis a Cl. V. *Antonio Francisco Marmi* Florentino Equite concessam, quæ inter MSS. suæ Bibliothecæ Codices adservatur.

Leone Papa X. al diletto figliuolo salute, ed apostolica benedizione.

Molti segni v'abbiamo mostrati del nostro paterno amore, e benevolenza verso di voi non però maggiore delli vostri meriti, e virtù,

suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem
ve-

tù, de' quali dall' Altissimo siete stato copiosamente adornato: ma nondimeno subito ascesi per divina provvidenza al Pontificato, immediate spontaneamente vi chiamassimo al carico di nostro segretario, e si siamo sforzati di augmentarvi gli onori, e dignità. Questo con l'ajuto di Dio faremo tantopiù abbondantemente, e con maggior magnificenza onorando degnamente l'eccellenza del vostro ingegno, e della vostra dottrina di cui pienamente, e graziosamente siete dotato. Ed inquanto al carico di segretario, tanto grande è la vostra fede, integrità, ed industria, che in quello v'abbiamo dato per onore, e beneficio vostro, pare che abbiamo solo avuto riguardo al comodo, ed utile vostro, non alla dignità, ed interesse nostro; non potendosi intorno a detta carica desiderare in altri cosa alcuna, che non si trovi in voi pienamente corrispondente alla grandezza, e desiderio nostro. Onde quello, che ben spesso deve tenerci segreto liberamente, e volentieri a voi confidiamo; ed in quello, che occorre trattare, negoziare, e scrivere prudentemente sperimentiamo in Voi destrezza, ed eloquenza di molta nostra soddisfazione. Perciò tirati per tante cause ad un paterno amore, ed inclinazione verso di voi quel che sperare, e desiderare dovete da noi a suo tempo vi sarà benignamente concesso. Intanto per verissimo testimonio di ciò, ed espressa dimostrazione della nostra benevolenza, desiderando legarvi a noi, ed alla nostra casa con maggior legami di Parentela, ed insieme accrescere ornamento grande alla vostra onorevolzza, ed in parte anco alla nostra famiglia di quale siamo; stimando essere cosa degna di Principe aver per affini, e congiunti non meno quelli, che sono di nobili, e graziose virtù ripieni che quelli che la natura ha dato per parenti di sangue; conciossiachè questo avvenga per caso, e quella per propria elezione del vostro giudizio Voi a noi per virtù, caro, e per amore congiunto, riceviamo, e adottiamo nel nome, casa, e famiglia, e gente nostra. Concedendovi che possiate usare, e godere delli medesimi onori, privilegi, immunità, precedenza, preminenze che godono, ed usano tutti gli altri del nostro sangue, e famiglia de' Medici, e che possiate, e dobbiate chiamarvi, e intitolarvi Pietro Bembo de' Medici, e con il medesimo cognome esser chiamato, ed intitolato dagli altri: ed acciò che non solo con il nome, ma anco con altre memorie apparisca tanto più questa nostra adozione, vi concediamo che possiate in ogni luteo usare l'arma della nostra famiglia, e comunicarla ancora agli altri vostri parenti della vostra medesima casa, e cognome in modo che la vostra antica arma, e de' vostri sia circondata dalle nostre sei Palle in campo di color d'oro per chiara espressione della benevolenza con la quale vi abbracciamo nel seno della nostra carità paterna: Esortandovi nel Signore, che con le medesime virtù, e meriti con li quali avete meritato un augmento non ordinario d'onore, e sì gran dimostrazione del nostro amore, operiate in modo, che prima ringraziando Iddio che tale vi ha fatto diventare, ed acquistare tanta laude d'ingegno, bontà, e dottrina, che non sia onore benchè grande, che conferendovisi non si stimi piuttosto degno premio della

venisset, suis ex fructibus (a) sestertia amplius cxx. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitate nimia prope quadam perfusum; ut delectationum multarum studia sæculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur, sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cujusque ordinis, cujusque ætatis hominibus: nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis visos esse; aut paulo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse: quam quidem sæculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia, vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id quod dicturus sum, ne multis secus, atque est, de Bembo, existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude, dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur: atque omnino apud omnes gentes, etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, sæculique licentia eximia forma (b) mulier quædam perpulisse Bembum di-

---

vostra virtù, che segno dell'altrui liberalità; e poi servendo rettamente, e fedelmente come fate a noi (la cui buona volontà avete già potuto conoscere, ed in avvenire ne proverete frutti più abbondanti) non solo con quella fede, che si deve verso un Patrone, ma con quello amore, che si richiede verso un Principe, affine, e congiunto procuriate la nostra, ed insieme la vostra gloria, e dignità.

Data in Roma appresso S. Pietro sotto l'anello del Pescatore il primo Gennajo 1515. del nostro Pontificato l'anno secondo a tergo.

Al diletto Figliuolo M. Pietro Bembo Medici Patrizio Veneto Segretario nostro domestico.

(a) *sestertia amplius CXX. caperet*) Nempe coronatorum nummum tria millia.

(b) *mulier quædam, &c.*) Huic nomen erat *Morosina*. Ipso ætatis flore, sexdecim annos nata, *Bembum* in sui amorem pellexit. Post annos duos &

dicitur; neque, diu resistentem, continere eum se a lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, eum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur. Suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur a me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; (a) Lucilium, (b) Torquatum, & Helenam Bembam, feminam lectissimam, quæ cum (c) Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam libros ex sese peperit,

Casæ Op. Lat. Tom. IV.

I

perit,

viginti, cum annum ageret octavum & tricesimum, VIII. idus sextiles obiit anno M. D. XXXV. A Viro Cl. *Jacobo Facciolato* accepi, Patavii, in ædis D. Bartholomæi interno latere, quod dextræ fanuæ proximum est, sub pictis pellibus quibus parietes omnes sunt instrati, exstare vetus marmor cum hac epigraphe: MOROSINÆ TORQUATI BEMBI MATRI. OBIIT VIII. ID. AUGUST. M. D. XXXV. Lapis hic argumento est, *Morosinam* obiisse Patavii, in *Bembæ* ædibus, quæ nunc *Gradonicorum* sunt, intra parietis S. Bartholomæi fines. Hujus mortem epigrammate satis eleganti ad *Bembum* eundem inscripto, deflevit *Bernardinus Rota*, vir & generis & politioris litteraturæ claritate id temporis Neapoli totaque Italia conspicuus: quod epigramma inter *Antonii Terminii* aliorumque illustrium poetarum carmina edidit *Ludovicus Dulcius* Venet. ex typographia Julitorum an. M. D. LIV. in 8. pag. 43.

Ad P. Bembum de Morosinæ obitu.

*Si quemquam dolor acer erat pote perdere; victum,
Bembe, dolore unum te fore credideram.*

*Vivis adhuc, nec cur valeas ita vivere, certum est;
Ni credam extinctum vivere posse hominem.*

Verum inter latina ejusdem *Bernardini Rota* poemata, quæ idem *Gabriel Julitus*, una cum italicis ejus carminibus evulgavit anno M. D. LXVII. exstat, aliquantulum immutatum, hoc idem epigramma, cum lemmate *Ad Horatium Solimæum*; atque illo fortasse *Porciæ* suæ obitum luget.

*Si dolor acer erat potis unquam perdere, victum
Nempe dolore unum me fore credideram.*

*Et, Solimæe, tamen vivo; nec vivere certum est;
Ni credam extinctum vivere posse hominem.*

(a) Lucilium) Decessit *Lucilius* anno M. D. XXXI. mense sept. admodum puer, cum vixisset ann. VIII. mens. XX. d. XV. Ejus epitaphium legimus vol. IV. epist. italic. pag. 56.

(b) Torquatum) Sacris initiatus fuit, & inter Canonicos Patavinos ceoptatus. Litterarum laude satis inclaruit. Eum laudant *Lazarus Bonamicus* in carminibus latinis pag. 26. *Paulus Manutius* in Epistolis item latinis lib. III. aliique.

(c) Petro Gradenigo) *Dominici* filio. Egregiam hic sibi laudem peperit ita-

perit, totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut, si qui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in litteris modo scribendis Bembi fidem atque eruditionem Leo periclitatus est; sed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, sollertiamque plurimum adamavit: itaque cum conspirare adversus Gallie regem cum Cæsare Maximiliano, cumque Hispaniarum Rege Catholico, ita Reipublicæ temporibus postulantis, cogitaret; (a) misit de ea conspiratione Bembum ad Venetorum senatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti a Gallorum, quibuscum consenserat, amicitia discederet, ac sese cum Pontifice, reliquisque conspirationis auctoribus, ducibusque fœdere & societate jungeret. Habita est a Bembo in Venetorum senatu ea de re oratio pergravis sane perque vehemens, quam etiam scriptam reliquit: (b) perlegant eam nostri homines; nihil Italice scriptum, gravius ornatiusve ea oratione, dicent esse. Tenebatur præterea impendio magis Bembus (c) studio signorum antiquo-

italica poesi. Ejus carmina ediderit Venetiis Rampazetti typographi anno M. D. LXXXIII. in 4. collegit vero post auctoris obitum, recensuit, ac Vincentio Gonzagæ, Mantuæ principi, dicavit Franciscus Sansovinus. Vita defunctus est Petrus Gradonicus mense julio anno M. D. LXXXI.

(a) misit ad ea conspiratione Bembum ad Venetorum Senatum, &c. Id mense decembri, anno M. D. XIV. accidisse narrat Paulus Paruta Historiæ Venetæ lib. II.

(b) perlegant eam) Oratio ea perlegitur in primo epistolarum italicarum volumine, ad calcem libri XII. ubi sunt *Residua epistolarum primi libri*; illamque habet epigraphem: *Proposta di M. Pietro Bembo al Principe M. Leonardo Loredano ed alla Signoria di Vinegia per nome di Papa Leone X.*

(c) studio signorum antiquorum) Quid hic *Casa Signorum* nomine intelligat, melius numquam declaravero, quam si verba quædam Bembi ipsius proferam. Cum anno M. D. XXV. in honesto reponi loco deberent, quæ nobilissima ex marmore antiquitatis monumenta Dominicus Cardinalis Grimanius Reipublicæ supremis tabulis legaverat; Andreas Grittius, Dux, muneris largitorisque memoriam immortalitati commendaturus, Joannem-Baptistam Ramnusium, Decemvirum collegii scribam, jussit a Bembo per litteras petere, ut ipse epigramma marmoris inscribendum conficeret. Minime id Bembus detrectavit. Postquam vero ad rem significandam hæc verba usurpaverat: *Quæ SIGNA veterum artificum*, &c. visum est illi, SIGNORUM

quorum, (a) idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulcritudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente atque animo in scribendo unus cerneret præ ceteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paulo magis commovebatur: atque omnino fingendi pingendique artem poeticæ ex altera parte ajunt respondere: illa enim animorum, hæ sensuum mulcendorum magistræ: quam quidem ingenii doctrinæque causam, ii, qui nostra ætate eousque harum rerum cupiditate efferuntur atque insaniunt, magno ut propterea ære in alieno sint, cum afferre homines sine ingenio, sine litteris non possint, quam morbi furorisque sui rationem allaturi sint, ipsi videant: quid enim attinet, cum animum partim per se, vique sua turpem rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum generent: domum modo atque hortos, villasque, tot versuris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere? cumque in dictis factisque honestatis faciem numquam, ne in somnis quidem, aspexerint, decorem pulcritudinemque tanto in ære ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum umquam, non modo exornatum, sed ne factis quidem mundum dixerò, ubi illi cum ea scelerate, cum iis

I 2. ani-

---

nomine nequaquam & *Imagines* significari, quæ tamen eorum monumentorum bona pars erant. Hujus rei causam ab ipso accepimus, quæ tertio voluminis secundi epistolarum italicarum libro occurrit, qua *Ramnusium* admonet, ut *Signis Imagines* etiam adderet, juberetque inscribi: *Quæ SIGNA, quasque IMAGINES veterum artificum, &c.* „ Avertite, che SIGNA sono Gladiatori, e Dei, e Muse, e Bacche, e Satiri, ed altre così fatte figure, che naturali non sono: IMAGINI poi sono tolte dal naturale; come Augusti, Aurelii, Domitiani, Trajani, e somiglianti. Questo dico per la iscrizione breve, che io jeri vi mandai: la quale non ha se non SIGNA: acciò che per niente non si lasci sola quella parola: che potrebbe parere, che non si fosse bene inteso la proprietà di quel vocabolo, essendo nelle cose del *Grimano* forse più le IMAGINI, che i SEGNI. „

(a) idque genus rerum reliquarum) *Bembus* inter primos fuit, qui eruditionis plenas vetustatis reliquas, ex marmore, ex ære signa ac tabulas, idque genus alia quæ ætatem evaserant, ac præcipue antiqua numismata conquisita contraxere. Civis autem sui *Antonii, Sancti Marci Cardinalis, Eugenii IV. Summi Præfulis nepotis* exemplum secretus videri potest. Is enim, ut perhibet *Ezechiei Spanhemius* dissertatione I. de usu & præstantia numis-

animi sordibus habitent. Nam si qui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tamquam suæ, in reliqua vita, munditiæ atque elegantiae, aut rectorum artium, in quibus ipsi excellant corollarium quoddam adferant, id quod in Bembo usu evenerat, iis non modo succensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium disciplinarum expertes, in omni vitæ rudes atque agrestes, hujus unius studii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quasi appendiculam, sed tamquam vitiorum ac scelerum suorum, ut ipsi sperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quæ-

---

matum, pag.24. teste Pio II. in commentariis in dicta & facta Alphonfi Regis, Antonii Panormita, lib.II. pag.480. incredibile est, quam multa numismata conquiescit imperatorum ac principum: amator & hic vetustatis. Licet tamen hic advertere, alucinari nominum errore Spanbemium, seu magis Æneam Sylvium unde hoc sumpsit. Namque Antonium, Cardinalem S. Marci, Eugenii IV. nepotem, novit nemo. Aut igitur hic est Antonius Corrarius, Gregorii XII. fratris filius, Cardinalis S. Petri ad vincula, Eugenii IV. amicitinus; aut Petrus Bembus, Eugenii IV. sororis filius, Cardinalis S. Marci, qui postea Paulus II. fuit. Uter fuerit, non ignotum fortasse Bembo, qui clarissimi civis exemplo studium antiquitatis amplexus est. Inter tot autem illa, quæ in unum collecta, celebri ejus musæo servabantur, nobilis cum primis fuit tabula aenea Ægyptiorum litteris hieroglyphicis celata, quam explicare magna cum laude conati sunt Jacobus Francus, Laurentius Pignorius, aliique. Eodem studio quoque bibliothecam sibi omnium generum omniumque linguarum codicibus tum typis tum calamo descriptis instructissimam Bembus paraverat, quorum non pauci in Vaticanam bibliothecam ex Urbinate sunt translati. In omnium venere notitiam duo illi codices laudatissimi Virgiliannus & Terentianus, qui mille annorum ætatem ferebant. Ipsi fuit etiam Ptolemæi Geographiæ codex graphice & emendatissime manu exaratus, a quo descripsit quidam ea, quæ ad Hyberniam spectantia, exstant in codice CXXX. num.14. bibliothecæ collegii sanctissimæ Trinitatis Dublinensis, ut cernere est in Catalogo mss. librorum Angliæ & Hyberniciæ Vol. II. parte II. pag.24. Aldus senior ad edendorum operum emendationem sæpissime manu scriptis codicibus usus est, quorum ei copiam faciebat Bembus. Id etiam, cum sermo esset de Grammatica græca Constantini Lascaris, supra tetigimus. Italica Petrarci carmina priusquam tanta cura tantaque cum sua laude ederet idem Aldus anno M. D. I. cum eo codice contulit scripto, qui tum Bembi erat, nunc in Vaticana bibliotheca servatur, atque autographum opus creditur, unde variantes illas lectiones excerpfit, quæ editæ sunt, Federicus Ubaldinus. Jure itaque Bembus ab Aldo, in ea præfatione qua Pindarum anno M. D. XIII. editum ad Andreæ Nangerium mittit, vocatur decus eruditorum ætatis nostræ, & magna spes altera Romæ. Legito etiam quæ de ipso idem Aldus ait, cum ei Virgilium dicat, editum anno M. D. XIV.

quærant ; ii non modo acriter vituperandi , sed etiam vehementer illudendi sunt . Sed cum tenui Bembo valetudine atque imbecilla esset , cumque noctu magnis lucubrationibus , magnis vigiliis scribere necesse haberet ; nam interdum , cum a Pontificis latere discedere vestigium vix liceret , cumque multi audiendi , salutandi , deducendi , honestandique , ut Romanus ferebat mos , essent ; relinquebatur otii nihil : gravem diuturnumque in morbum incidit ; ex quo cum ægre ac difficulter convalesceret , nec recreari reficique videretur posse , de medici consilio , ipsius Pontificis hortatu , cæli mutandi causa , (a) Patavium petiit : atque eo anno , Leo moritur . Incredibile dictu est , quanta animi alacritate , quantaque lætitia Romanis laboribus ; curisque liberatus , longa sane , annorum novem , ipsorum intermissione facta , optatum ad otium studiumque suum vetus se Bembo receperit ; nullum ut urbis urbanarumve rerum , aut deliciarum desiderium in eo resedisse , liquido appareret . Et vero ecs , qui a pueris , bonarum artium studiis dediti , ætatem egerunt in litteris , mordere in adolescentia interdum solet ; quod a rebus agendis absint : quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit atque traduxerit , næ illi rem totam , quam , incognitam dum haberent , admirabantur , expertam atque perspectam , præ suo vetere studio , contemnunt . quid enim in se continet , quod magnopere aut laude , aut etiam appetitione dignum sit , præclara ista agendi sollertia ? si modo rem inspiciamus , ac speciosa illa vocabula , communitas , utilitas , salus hominum , paulisper ab hac disputatione faceffant , rogamus : qua enim tota in re non ratio , sed , maximam partem , fortuna domi-

(a) *Patavium petiit : atque eo anno Leo moritur*) Diem suum obiit Leo Papa X. kal. decembr. anno M. D. XXI. cum jam Patavium rediisset Bembo anno M. D. XIX. mense novembri ; quod constat ex prima italicarum epistolarum , lib. I. ad eundem Pontificem data prid. nonas novemb. eodem anno M. D. XIX. qua ipsi nunciat , *Marcellam Bembam* , fratris filiam , nuptum a se datam *Joanni-Matthæo* , tunc annos vigintiocto genito , summæ spei juveni , non patriæ solum , sed sanguinis etiam ac gentis communionem sibi conjunctissimo . Sed ex aliis quoque Bembi epistolis satis apparet , cum Roma reversum per id tempus , Patavium secessisse . Multo quam *Casa* diligentius , facta omnia hujus viri , in suos quodque annos , digessit Beccatellus . Haud me hic in annorum supputandorum ratione falli , argumento est etiam quædam epistola libri II. Vol. I. qua Cardinali *Bibiens* , V. kal. majas anno M. D. XIX. scribit se Roma discessurum .

minatur, quamque non prudentia, sed plerumque (non enim libet semper dicere) malitia, regit; quid aut gloriæ, aut jucunditatis inesse possit? quasi enim cum Judas tesseris, neque contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis; si te is, qui cum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, numquam tu tantum scientia atque artificio profeceris, ut cum illius dolo atque fallacia certare possis; sic in hominum vita hac, & tamquam alea, cum viri boni, ut a justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci sese nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt. Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines litteris dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant: nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamque operam dare se Reipublicæ maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos. Nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed dei immortalis mente, regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in Republica optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere; nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget; illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile litterarum, adolescentes senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patavii multos jam annos esset, in civitate quietis ac tranquillitatis plenissima, ab omnique contentione ambitioneque longe ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam, ad ea studia, quæ a puero adamasset, celebranda, contulisset, vel in iis jam consum-

sisset

fisset potius ; magno quodam casu clementem illam vitam , quietam , tranquillamque prope jam decurso spatio , atque ætate jam fere exacta , recusans atque ingratis coactus est mittere . Erat Romæ temporibus illis , vir summus atque clarissimus , singulari prudentia , admirabili animi magnitudine præditus , Alexander Farnesius Cardinalis is , qui Paulus III. appellatus est , (a) qui , simulac Pontifex Maximus factus est , extemplo tanto imperio ac potestate accepta , ut initium rerum , actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret , faciendum sibi esse existimavit , ut , qui quaque in civitate , quibusque in terris homines essent , illustri quadam aut pietatis , aut prudentiæ , aut doctrinæ laude , celebrati ; (b) illos ultro ipse , eam dignitatem haudquaquam petentes , ac ne tale quidem quicquam suspicatos , amplissimum in cardinalium collegium cooptaret . ea re sperabat cum pontificatus , collegijque , tot clarissimorum hominum accessione facta , auctum iri majestatem ; tum , specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset , magnam de se famam , opinionemque esse facturum : itaque semel atque iterum magna cura , magna adhibita diligentia , summos viros peruestigavit atque delegit ; quibus gravissimam illam dignitatem , nimio a plerisque opere sæpe frustra ac nequicquam expetitam , ultro mandaret : quo facto , opinione majorem est gloriam consequutus . Sed , ut ut aliis ea res evenit , Bembo quidem perincommode cecidit , quod suo ex otio , suaque solitudine dulci illa erutus , rursus in eam turbam , molestiamque senex raperetur , a qua , vix dum inclinata ætate , sese tamen cupidissime vindicasset : etenim , cum præstantes denuo gloria viros Paulus conquireret , atque indagaret , quos in collegium legeret , (c) occurrit in primis homini Bembo : is forte Venetiis erat . Gaudeo , gaudeo , optima post homines natos , atque amplissima civitas , cum investigaretur perquirereturque virtus , ad te iterum potissimum ventum

(a) qui simul ac Pont. Max. factus est) Ad pontificatum evectus est , ac Paulus III. appellatus IV. id. octob. anno M. D. XXXIV.

(b) illos ultro ipse , &c.) Ex eorum numero fuere Gaspar Contarenus , Jacobus Sadoletus , Hieronymus Aleander , Gregorius Cortesius , Reginaldus Polus .

(c) occurrit in primis homini Bembo) Cum Paulus quinto Cardinali cooptaret XIII. kal. januar. anno M. D. XXXVIII. inter ceteros creatus est Bembo , qui tamen tantum insequente anno IX. kal. april. renunciatus est .

tum esse. etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret, (a) sumserat a te scilicet, jam antea, Gasparem illum Contarenum, Italici nominis lumen; in quo, cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est: semel in Contareno; iterum in Bembo. (b) Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, navusque & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis, ille enimvero recusare ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, a quiete ac solitudine illa, quam unam, rerum omnium jucundissimam, antiquissimamque, jam inde a prima adolescentia habuisset; magnas tamen sese Pontifici, magnas collegio gratias agere atque habere; quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent. cum in eo, multos jam dies, perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam, ut Romam Gual-

---

(b) *sumserat jam antea Gasparem illum Contarenum*) Inter Cardinales adscitus fuerat *Contarenus* a Paulo anno M. D. XXXV. XIII. kal. jun. altera Cardinalium creatione.

(c) *Ad eum cum Pauli missu Carolus Gualterutius Fanensis, &c.*) Assentiri haud possum *Casa* asserenti, *Gualterutium* Venetias adventasse, ut pontificium diploma & *rubrum biretum*, quod vocant, *Bembo* deferret. Hac de re ne verbum quidem in *Bembi* epistolis: quin ex iisdem sæpius apparet, Romæ id temporis *Gualterutium* substituisse, & si quid illic novi, id cum amico per litteras communicasse. Præterea hoc in more positum novimus, ut novis Cardinalibus numquam per privatos homines, qualis erat *Gualterutius*, sed per aulæ Romanæ *Prelatos* ea dignitatis insignia deferantur. Sed quid opus pluribus? *Octavianum Zenum*, qui erat a cubiculo honoratio Pontificis, ad hoc missum esse certum est, cum ex litteris (Vol. I. lib. IV.) datis ad Cardinalem *Farnesium* prid. kal. april. anno M. D. XXIX. tum maxime ex eucharistica epistola (lib. VI. Fam.) eodem anno eodemque die ad *Paulum* Pontificem missa: *Quod me in amplissimum Romana reipublica Cardinalium collegium, nihil ejusmodi petentem, sponte tua cooptaveris: quodque Octavianum Zenum, familiarem a cubiculo tuum, ejus rei nuncium, cum litteris humanissimis honorificentissimisque scriptis, cumque priore capitis tegumento purpureo sacroque, magnis itineribus ad me miseris, immortales gratias habeo, habeboque, dum vivam.*

Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant. plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere atque ex animo aspernatum esse, quod omnes, fere summa cupiditate, expetendum atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hac recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitionibus, quos, mendacii atque impudentiæ nostræ conscios ac testes, habere, cur velimus, causa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant, mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat per invidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob causam collegium dicitur Cardinalium a majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia Reipublicæ tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paulus erat; quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum; ut si de suo ille honore putaret sibi liberum esse recusare, dicto certe Pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari. itaque adcurrunt ad eum undique amici ac necessarii; agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis ac posteritatis tamen memoriam nomenque respiciat; ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse a sese abjudicet. Parum primo Bembo eorum moveri oratione; utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: (a) ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, Casæ Op. Lat. Tom. IV. K Prin-

---

(a) ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, haud multo post, Princeps fuit, &c.) Alucinatur iterum Casæ. Bembum renunciatum esse Cardinalem mense martio, anno M. D. XXXIX. supra docuimus; cum Petrus Landus anno superiore jam a mense januario reipublicæ Princeps esset salutatus.

Princeps fuit; qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus; isque longa atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensionis atque invidiæ; quam indigne Pontificem Maximum, quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet, numquam hæc, sine nutu atque consilio dei immortalis, accidere solere; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi injecisset, diligentius deliberaturum sese pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset; fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opiniones captandas simulata, quam in multis videmus, rugis supercilioque horridam, tristitia; sed, vere atque ex animo, pietatis colentissimus; proximum in sanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ a Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod euangelium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari inceperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me. ea vero illi vox, Dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque, cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi Dei accitu Romam proficisci statuit. magnus fit domum ejus omnium hominum atque ordinum concursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plausus. ille vero, paucis post diebus, silvas, recessusque suos, in quibus pacatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset atque exegisset, crebro appellans, atque identidem respectans, (a) Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum; sic homini hoc discessu hilaritatem prorsus excussam, ut ejus pristinam jucunditatem, suavitatemque amici, familiaresque ex illa die desideraverimus, atque, in omne tempus amissam esse, doluerimus. Cultus est Romæ Bembus cum a bonis plerisque omnibus Contareno, Sadoleto, Cortesio, Morono Cardinalibus amplissimis, hominibusque eru-

ditif-

(a) *Romam ire perrexit*) Eodem anno quo creatus est Cardinalis, mense septembri Romam contendit.

ditissimis; tum vero præcipue a Reginaldo Polo, homine, Dei immortalis, dubio procul, beneficio, ex ultima usque Britannia ad nos vecto, vel de cælo potius, si modo dictu fas est, lapsu; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara ac plane divina virtute nemo satis digne umquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur. hoc certe haud facile in præsentia dijudicare audeam; plus ne eam insulam, multis vulneribus Christianæ reipublicæ per summam impietatem infligendis, nocuisse dicam; an, quod in illo solo talis, tantusque vir ortus & procreatus sit, unde veræ, planeque Christianæ pietatis, vitæque exemplum peteremus, profuisse. Is igitur cum Bembo familiarissime vixit; cumque senis optimi multas, magnasque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum, simplexque hominis ingenium, suæ ipsius voluntati atque naturæ conformabile ac par, plurimum semper adamavit. Sed, cum diligentissime Bembus coleretur a multis, summo etiam a Paulo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuisse gratia dicitur, ut nullam umquam rem ab eo postularit, quin perfecterit atque abstulerit: sed enim hoc non solum auctoritatis, gratiæque fuit, sed etiam moderationis & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda sententia, libertas, ea simplicitas, eaque in omni vita clementia atque ingenuitas inerat, ut, si ante eum Paulus mortem obiisset, quod natura postulare videbatur, aliquot enim annos illum Paulus antecessit ætate, creatum iri eum Pontificem Maximum plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paulum in ostio ad parietem latus offendit; qua ex plaga, homo senex ac debilis, in febriculam incidit; atque ex ea, cum sensim extenuari, conficique se intelligeret, cumque mortem multos dies quasi præstolatus esset, animo non modo forti, sed etiam æquo; ut de sua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur; (a) diem suum pie, sancteque obiit. Cultus erat jam pridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Ismerii filio; homi-

K 2 ne

(a) diem suum pie sancteque obiit) E vita cessit XV. kal. febr. M.D. XXXXVII. cum annos vixisset LXXVI. menses VII. dies XXVIII. Id testatur epitaphium quod in æde S. Mariæ super Minervam parentis sepulchro inscribendum curavit ejus filius Torquatus Bembus.

ne partim genere ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum suavitate, ac dulcedine, clarissimo. (a) Is illi statuam mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit; inscripsitque in basi in hanc fere sententiam: propterea a se illam statuam Bembo statutam, atque in publico positam esse, ut cujus animi simulacra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem desideraret imaginem. Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perspicax, acutumque iudicium; plurima in alios, in se nimium pene multa inquirens; in seligendis, collocandisque verbis, multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum sibi persuaserat esse, quod in oratione novitatem, & quasi, patriis moribus conservatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam jucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus præstitit, ut, cum minus fere usitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret. quod si qui sunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum, aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, ve expectent, atque ob eam causam Bembi oratione, quæ a plebejo ac pervagato hoc tabernariorum atque opificum sermone longe dif-

---

PETRO. BEMBO. PATRICIO
 VENETO. OB. EJUS. SINGULARES
 VIRTUTES. A. PAULO. III. PON. MAX.
 IN. SACRUM. COLLEGIUM. COOPTATO
 TORQUATUS. BEMBUS. P.
 OBIIT. XV. KAL. FEB. CIO. D. XLVII.
 VIX. AN. LXXVI. MEN. VII. D. XXVIII.

Situs vero est *Petrus* post aram maximam, inter *Leonis X.* & *Clementis VII.* Pontificum tumulos, a quibus prima & præcipua acceperat suæ fortunæ incrementa.

(a) *Is illi statuam, &c.*) Inscriptionem statuæ subjectam habebis lector ad calcem ejus Vitæ, quam a *Beccatello* descriptam tibi damus. Inscriptioni accedet ejusdem statuæ iconismus, *Danesii Catanæi*, sculptoris celeberrimi opus, quo amicissimi viri memoriam *Hieronymus* voluit, immortalitati commendatam.

diffonat , minus delectentur ; ii erunt ex eorum numero , qui de iis studiis existimare aut leviter , aut nihil possint . Cæsar quidem Cæsar , ut litteris proditum video , & ipse bene loquendi laudem , non populi consuetudine , sed multo studio , multisque litteris , & iis quidem reconditis & exquisitis , assequutus est ; & cum de ratione Latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratissime , pluribus quidem libris , scriberet , verborum delectum originem dixit esse eloquentiæ . Jure igitur Bembus , majore quadam cura , in verbis eligendis torquebatur , præsertim cum Etrusce scriberet : itaque nova , splendida , decoraque ejus in primis oratio est : parum enim fidei consuetudini semper habuit ; quod ea partim varia atque inconstans , partim etiam vitiosa atque corrupta esset ; & , quoniam ne Romam quidem , nec adeo Athenas illas ipsas Atticas , quibus temporibus eloquentia maxime floruit , diutius tenere illud potuisse scriptum legerat , ut ne barbarie earum infuscaretur atque inquinaretur oratio ; repudiandum sibi hunc sermonem , qui nunc est , statuebat esse ; atque eum , qui fuerat in Etruscis olim hominibus purus atque emendatus , cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluerat , adsciscendum : qui cum illi non de populo , futili inanique doctore , discendus esset : sed e veterum libris , gravissimis auctoribus , percipiendus ; illud etiam eadem opera adsequebatur , ut ejus , dignitatem , gravitatemque haberet oratio : nam quotidianus quidem , vulgarisque hic hominum sermo , e sordidis artibus maximam partem ductus , multum ex officina , multum e taberna , e sellaque redoleat , necesse est . (a) Sunt igitur

---

(a) Sunt igitur Bembi de ratione Etrusce loquendi libri tres) Opus ita inscribitur : *Prose di M. Pietro Bembo nelle quali si ragiona della volgar lingua scritte al Cardinale de' Medici che poi è stato creato a Sommo Pontefice e detto Clemente Settimo divise in tre libri* . Prodiit primum Venetiis in fol. e prælo Joannis Tacuini anno M. D. XXV. PRIMUS omnium Bembus fuit , qui nostris hominibus linguæ suæ artem traderet , cujus præcepta ipse longo studio , multaque optime dictorum observatione congefferat , ut grammaticæ artis corpus absolveret . Scio equidem ante editos eos libros , jam ab anno M. D. XVI. de mense septembri , Anconæ , per Bernardinum Vercellensem , in 4. emissum esse in lucem Joannis-Francisci Fortunii opus hoc titulo : *Regole gramaticali della volgar lingua* . Sed Bembus in Epist. vernaculis Vol. III. lib. II. ad Bernardum Tassum scribens , plagii aperte Fortunium insimulat , suaque esse , quæ ille venditavit , aperte profitetur . „ Quanto

tur Bembi de ratione Etrusce loquendi libri tres in dialogo mirabiliter scripti; quibus profecto effectum est, ut quod homines Etrusce loquantur, non bonæ modo jam consuetudinis sit, quam tamen fluxam atque instabilem videmus esse, sed jam etiam scientiæ ac rationis, quæ mutari nullo modo possunt; (a) quamquam video non deesse, qui, cum cogitandi laborem ferre ipsi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi scripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata esse contendant. Sed sit sane suus cuique modus: difficile est enim, in omni re statuere quatenus: & tamen, si cum aliorum libris Bembi scripta conferantur, facile iudicium erit: mihi quidem ejus oratio

ve-

---

al maestro Pellegrino Moretto,, (hic est Pellegrinus ille Mantuanus, qui præter quædam alia perpauca, in vulgus edidit libellum, qui inscribitur: *Rimario di tutte le cadenze di Dante, e Petrarca, raccolte per Pellegrino Moretto Mantovano*: excusus est Venetiis per Nicolaum ab Aristotele mense novembris M. D. XXIX.) ,, che ha segnate le mie Prose con le parole ingiuriose che mi scrivete: potrete dirgli, che egli si inganna. Perciocchè se ad esso pare, che io abbia furato il *Fortunio* perciò, che io dico alcune poche cose, che egli avea prima dette: egli nel vero non è così. Anzi le ha egli A ME FURATE con le proprie parole, con le quali io le avea scritte in un mio libretto forse prima, che egli sapesse ben parlare, non che male scrivere: che vide ed ebbe in mano sua molti giorni. Il qual libro io mi proffero di mostrargli ogni volta, che egli voglia, e conoscerà, se io merito esser da lui segnato e lacerato in quella guisa. Oltre acìo io potrò farlo parlar con persone grandi e dignissime di fede: che hanno da me approximate ed udite tutte quelle cose, delle quali costui può ragionare, di molti e molti anni innanzi, che *Fortunio* si mettesse ad insegnare altrui quello, che egli non sapea. Sane inter easdem Bembi epistolas lib. II. Vol. II. quædam est ad *Tryphonem Gabrielium* Romæ data kal. april. anno M. D. XII. ex qua constat ipsum ex eo tempore duos ex tribus de *Italica lingua libris* jam confecisse, quos emendari etiam ejusdem *Tryphonis* iudicio cupiebat, aliorumque doctissimorum amicorum *Joannis Aurelii*, *Nicolai Theupoli*, *Joannis-Francisci Valerii*, *Joannis-Baptistæ Rammusii*, & *Andreae Naugerii*.

(a) quamquam video non deesse) Minime defuere, qui Bembo tum viventium mortuo obtrectarent, quibus ejus oratio aspera visa est, duriuscula, & parum liberaliter veterum imitationi addicta. Præstat ceteris nobilitate nominis & ingenii *Justus Lipsius*, cujus quale sit de Bembi operibus iudicium, videtis *Epistol. miscellan. Centur. II. Epist. LVII. & Centur. V. Epist. XXXVII. & L. itemque Centur. ad Ital. & Hisp. Epist. VI. & Notas ad lib. I. Politicor. in cap. IX.* Contra obtrectatores tamen ipsum tutati sunt clarissimi viri, ac præsertim *Joannes Clericus* in opere gallico *Bibliothèque Choise* Tom. I. artic. VII. ubi non oscitanter latina Bembi opera cum magna doctrinæ apparatu pensitat.

vehementer probatur: non modo, quia elegans, nova, splendidaque est, &, ut ita dicam, nobilis; sed, quia est etiam, Isocrateo prope amore, uber atque ornata. (a) Sunt etiam ejus versus Etrusce scripti, & quidem permulti, graves atque pleni; ut hanc quidem laudem, si modo nos de iis rebus existimare aliquid possumus, Bembo a ceteris omnibus concedi, necesse sit: (b) in iis est carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare posse, neminem umquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxisse, atque illis Bembo versibus fratris obitum lamentatus est. (c) Scripsit præterea volumina epistolarum aliquot: quarum paulo magis decoram video a nonnullis locutionem existimari. suum cuique omnino iudicium; eamque ob causam difficillimum est, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus a Platone poeta,

(d) ἴδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
 οὐδ' ὄντι πάντα κἀδύσει, ἢ τ' ἀρέχων.

mihi quidem, cum has epistolas cum iis, quæ a Græcis, Latinisve scripta olim sunt, contuli; valde hæc cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures ha-

---

(a) *Sunt etiam ejus versus Etrusce scripti*) Etruscos Bembi versus, quibus titulus *Rime di M. Pietro Bembo*, publicavere primum Venetiis Joannes-Antonius & fratres a Sabbio anno M. D. XXX. in 4. Melior tamen auctiorque tertia editio Romana per Valerium Doricum & Franciscum fratrem mense octobri anno M. D. XXXVIII. curante Carolo Gualterutio. Hanc misit ad Cardinalem Farnesium, Pauli III. nepotem Hannibal Carus, qui in epistola nuncupatoria hæc de illo habet: *E stato M. Pietro Bembo, non solo de' primi scrittori di questi tempi; ma il PRIMO, che abbia insegnato a questi tempi, ed a quelli, che verranno, il vero modo di scrivere.* Recuderunt aliquando eadem carmina, aliisque additis locupletarunt Joliti Venetiis annis M. D. XXXVII. & sequentibus in 12. quorum editiones etiam in pretio.

(b) *in iis est carmen de Caroli fratris morte*) Carmen hoc, vulgo *Canzone*, omni venere quam maxime comtum, ita incipit:

Alma cortese, che dal mondo errante

Illud affert vir clarissimus Ludovicus-Antonius Muratorius lib. IV. de *perfecta Italica poesi* pag. 465. & seqq. deque eodem sic honorificentissime sentit: *Per una Canzone funebre questa ha dei pregi singolari, e può servire d'esempio ad altre, &c.*

(c) *Scripsit præterea*) Quoniam ad hujus Vitæ calcem omnium Bembi operum, quæque latine quæque italice scripsit, elenchum sum daturus, hic ultra nihil addam.

(d) Scilicet: *Juppiter enim neque pluens omnibus placet, neque pluviam sustinens.*

habemus: nec plane dum e vulgi face enatavimus atque emerfimus: paucos enim adhuc bonos auctores Etrusca habuit lingua, quibus lectitandis nostrorum hominum expoliretur, expurgareturque iudicium. Itaque homines ornatæ, factæque orationis infueti, nec pulcritudinem intelligunt, aut cernunt, & splendore ipso præstricti læduntur, præsertim qui in veterum Græcorum ac Latinorum libris usque adeo versati, volutatique non sint, ut illorum virtutes aut transferre ipsi in sua scripta, aut in alienis agnoscere non possint: atque Etrusce quidem a Bembo scripta hæc sunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem scripsit adolescens; quem video libellum illi postea seni non valde probatum fuisse: de Virgilio Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guidobaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus est; a Gabriele quidem Faerno, homine eruditissimo atque hujus generis acerrimo existimatore, in cælum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Joannem Picum libri prope instar, sane perlegenda. sunt præterea ejus versus Latini multi, dulces, elegantesque; ut me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poetarum scripta, delectent. scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate (a) civitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem: est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis atque illustrem.

GASPA-

(a) *civitatis suæ historiam*) Cum in Gallia anno M. D. XXIX. V. id. majas decessisset *Andreas Nangerius*, cui Decemvirum decreto rerum Venetarum scribendarum cura, qua *Sabellicus* desierat, demandata erat: novo amplissimi ejusdem collegii decreto idem negotium datum est *Petro Bembo*, qui tum Patavii totus in studiis suis erat. *Bembus* ipse in historię suæ limine mihi testis est. Per idem tempus & Marcianæ bibliothecæ custos fuit, quemadmodum ante ipsum *Sabellicus* ac *Nangerius*, quod in *Sabellici* vita satis docuimus. Vir clarissimus *Victor Trincavello*, Venetus, nobilis philosophus ac medicus, anno M. D. XXXVI. cum *Bembo* Stobæum, græce editum Venetiis in fol. per *Bartholomæum Zanettum*, dicaret, non sine maxima ejus laude bibliothecam publicam memorat ipsius curæ commendatam. Quas egerit *Trincavello* gratias *Bembus*, ob inscriptum nomini suo illius auctoris opus, ex ejus litteris patet Patavio idib. febr. an. M. D. XXXVI. quæ lib. VI. Famil. occurrunt.

G A S P A R I S C O N T A R E N I V I T A.

CUM permultum inter laudationem , atque historiam interesse oportere facile intelligerem , propterea quod illa virtutis modo præconium quærit ; hæc veritatis in utramque partem testimonium continet ; sæpe mihi de GASPARI CONTARENI vita cogitanti veniebat in mentem vereri , ne , si eam litteris mandassem , laudare me hominem magis quam , qui ejus vitæ cursus fuisset , narrare voluisse , multi arbitrarentur , qui cum commemoratum a me de illo nihil viderent , quod esset a laude sejunctum , quæ reprehensionem habitura fuissent , dedita opera a me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit , de cujus laude dicit , ejus bona verbis amplificare , aliquid etiam alieni adfingere ; vitia oratione attenuare , aut etiam silentio præterire ; in altero facile præstare possum , ut hic meus commentarius plurimum a laudatione dissentiat : nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est : in altero , ut de ejus vituperatione indicationem nihil , non nos , sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet . Quod si qui erunt , qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant , quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant , aut ægre id ferant , aut orationis meæ fidem non habeant ; ii sic cogitare debebunt ; dici hæc a nobis de eo , qui jam non sit ; quique cum suæ Civitatis probis viris omnibus , tum aliarum gentium , exterarumque nationum

num clarissimis quibusque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars sit superites, nulla nobis causa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium praefertim hominum, vanitatis, impudentiaeque nostrae testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus favere potius, quam obtrectare omnes debebunt: mihi certe aut de Contareno tacendum fuit; aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicendum.

Venetorum Civitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum Respublica amplius mille manet: quodque a parvis initiis profecta ad eam opulentiam, atque ad id imperium, quod videmus pervenit: complures urbes, easque magnas, atque florentes, socias, vestigalesque habet: Corcyrae, Cretae, Cypro, multis, magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur: Classem instructam, paratamque habet, quantam nullus Rex, nullae nationes valeant comparare. Ea Civitas una omnium, de quibus memoriae proditum sit, libertatis, aequabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quae durissimis quondam Italiae temporibus, servitutem fugiens, e Continenti sese in undas aestusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot saeculorum spatium versata, studium voluntatemque, usu etiam, atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram, atque incorruptam, ab omni metu vacuam, utinam aspicere in aliis Civitatibus, uti quondam fuerat, deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus a Venetis retentum est, ut Republicae attingendae, praeterquam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti, & tamquam aborigines sunt, potestatem praeterea facerent nemini; nisi si quando deliberata re, bene de Republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam, id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloysius Contareno fuit, cum prudens paterfamilias, & locuplex, tum praestans senator, & nobilis: atque is Polyxenam Malipetram in matrimonio habuit, feminam primariam; ea, cum ali-

aliquot jam peperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas, æqualesque dicitur rursus prægnans retulisse; a quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur, uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum parvulum, ac lactantem venerunt: fore enim ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari Gasparem iussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit magna in eo ingenii indoles erat, magna ad litterarum studia propensio: itaque facile Aloysius pater, consilium quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, rei que augendæ, quippe cui multæ, atque amplæ multis in locis res, rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum. Verum ubi pueri ingenium, naturamque majus quiddam spectare, atque polliceri intellectum est, consilium illud de mercatura funditus pater abiecit; neque ulla in re filii voluntati, ac studio defuit. Is ubi quod satis esset operæ Antonio Justiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis, visus est dedisse: nam ii publice a Civitate constituti erant, qui juventutem in dialecticis, atque in philosophia erudirent, Patavium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno, nobilique philosopho, in disciplinam sese tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, & ut mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quomodo magnitudine, & firmitate potius præstans; & quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum, & tamquam philosophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi ac victus, vitæque totius constantia quædam, ut, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est in omni vita re venerea illum omnino usum esse nunquam, defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dederat, eoque capta, atque alta, nihil præterea concupierat: itaque celeriter affectus est, ut æqualium magister, grandiorum natu, magistrorumque tamquam æqualis, & com-

par haberetur certum temporis spatium, horarum sane haud amplius trium, meditationi, & bibliothecæ attributum, & tamquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec umquam quicquam detraheret, nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, colloctionibusque consumebatur: eæ de litteris scilicet erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret; Idque ipsum, nihil agens, ageret tamen, urgeretque propositum, & tamen animum a contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret numquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggredere ediscere, quin prius ea, quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim a sotorum consuetudinem ajebat, qui crudi sese tamen ingurgitant, quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu, cum sedulitate magis, quam contentione, aut labore admirabiles progressus efficeret: atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloysius pater obiit. Duode viginti ille annos natus erat eo tempore: liberorum autem, magnum sane numerum, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta, implicitaque negotia Aloysius reliquerat: Atque odiosum omnino negotium est homini in cogitationis, ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio: ut minus mihi mirum videri soleat, Democritum, nobilem quondam philosophum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti litteris proditum est, abjecisse. Verumtamen quamquam invitus, ac mærens discedebat a litteris, tamen Patavio profectus est: atque eandem illam animi moderationem, æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas societates Aloysius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis, bene domi constitutis rebus, Patavium reversus est; studiumque haudquaquam longo intervallo a se intermissum, cupide renovavit. In ea urbe doctissimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti aliquot annos commoratus est; cum in principibus jam philosophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum in dies increbesceret. Atque hoc loco postulari, exigique a nobis arbitrati sumus, ut,

ut, qui ejus progressus, & quale tamquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstrarem. A primis igitur Dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiam perlustravit, ut illius singulas tamquam oras non videret modo, atque inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaque etiam illius quasi regione commoraretur, & habitaret: itaque illud affecutus est, nihil in ea ut arte, ita copiosa, & magna, atque varia, tam esset magnum, atque arduum, aut tam minutum, atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam: nihil autem tam abstrusum, aut reconditum, quin promptum illi, expositumque, quamvis subito esset, atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam specimen cepimus: nam cum Florentiæ forte essemus, qua ille Roma profectus, iter in Germaniam habebat ad Cæsarem; erant in ea urbe, cum alii complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti, atque exercitati, tum duo præter ceteros Petrus Victorius, & Franciscus Medices, quorum erat utriusque, & natura admirabilis, & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque, ac peracre vigeat, flagransque, & singularis in utroque industria: sed alterius breve tempus doctrinæ augendæ, & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusque jam tum esset, ea, quæ nunc est ejus doctrina, librique ab eo editi declarant. Ii per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, a quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam a summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, a bibliotheca, & litteris recentibus, quin eam Contarenus, & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima sunt. Præstabat id non tam, credo, memoria, qua tamen valebat, ut antea dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via, ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus: non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut aliam alia suo quæque loco deinceps tamquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur: sed unius quoque, ejusdemque cujusvis scientiæ

tia si quis ordinem , & tamquam seriem conturbaverit , atque resciderit , ad exitum perveniri non posse : magnoque in errore versatos , superioris ætatis homines aiebat esse , qui multa properantes transilirent ; aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur , aut mutilam , atque hiantem : amputatis enim interscissisque disciplinis progredi , perveniri que ad scientiam non magis posse , quam interruptis iter pontibus confici . Unum autem omnino sibi comitem , ac monitorem ad Aristotelis iter , multis sæpe obstructum difficultatibus , Thomam Aquinatem asciverat , hominem non contentionis , sed veritatis amantem , qui , & subtilitatem habeat , nec ultra , quam par est , progrediatur acumine ; atque idem articulatum , partiteque , ac distribute doceat . Doctus etiam Græcis , Latinisque litteris erat . Poetas Homerum , Virgilium , Lucretium , Horatium lectitaverat , atque didicerat . Itaque cum non artis faciendæ , sed eruditionis , liberalisque doctrinæ fruendæ causa , philosophiæ se dedidisset , omnes tamen artifices , magistrosque omnes , non scientia modo , sed fama quoque , & celebritate facile superabat . Erat hominis vita , atque victus non tam excultus , atque expolitus , quam cum gravitate quadam simplex , ac lenis , placatusque ; oratio inculta illa quidem , atque inornata , sed hoc ipso , quod omni careret fuce elegans , ac cum auctoritate : nulla mollities , nullæ , ne in adolescentia quidem , animi , aut corporis deliciae ; sermo nulla assentatione suffusus , nulla animus malevolentia infuscatus : Et cum festivitas , leposque haud magnopere adesset , aberat etiam rusticitas , atque tristitia . Quin etiam hoc ab eo dici meminisse ; devorare sese certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicarent) incommoda , aut etiam vitia solere , simul ac de bonis , quibus illi excellere , aliquid degustasset . Ac cum Galeatus Florimontius , qui nunc Sueffæ Episcopus est , vir cum omnibus honestis artibus perpolitus , tum præcipue castus , atque integer , tum religione , ac pietate in primis incensus ; in notandis autem , reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer , ac liber , castigator nonnumquam etiam subamarior , atque is a Contareno in fratris locum diligebatur . Cum ille igitur , nobis audientibus , nequire se satis mirari diceret , illum , qui omnium esset mundissimus , ac sanissimus , cum hominibus quibusdam , quos ipse appellabat , id quod

nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua, tamquam morbo, adfecti, atque inquinati haberentur, tam sæpe conflari: Quæ ille cum sane commotus, ac stomachans diceret: Quid nos, inquit Contarenius, numquam ne absinthio, aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quid ni? inquit ille. Ergo inquit Contarenius earum potionum exorbemus sapes teterrimos, ut succo epoto, illius juvemur vi salutari; horum vitia, si qua sunt, non devorabimus, & tamquam amaritiam perfereamus, atque exorbeamus, ut illorum tamquam vescamur virtute, atque alimur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus, absolutusque fuerit, esse neminem: laudare se, quod in quoque probaret, libenter, agebat: quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam, alia longe iis majora bona decorabant; summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente, atque in animo inerat: quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius quam constituerat Patavio decessit. Nam cum omnis prope dixerim terrarum Orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, teterrimumque ei Civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum discendi siti scilicet expleta, domum sese recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut Reipublicæ operam navare posset; itaque in iis sese studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tamquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Verumtamen ad Rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tamquam Phidiæ Signum, simul aspectum, ac probatum est: itaque cum tres, & triginta tum haberet annos, a Civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam Orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratusque adipiscendos.

dos commendationem , sæpeque a multis una petitur , & in comitio suffragiis Oratores magna ambitione creantur . Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum Rege Galliæ , cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant , atque cum eo Pont. Max. Leo X. sese conjunxerat : cum Rege Veneti conspiraverant , atque omnis impetus belli ad Mediolanum confederat ; nam eam urbem Gallis , Venetisque defendentibus , Cæsaris ac Leonis copiæ oppugnabant . Ad eum , qui cum bellum suæ erat Civitati , planeque ad hostem ire se Contarenius intelligebat , apud quem exploratoris , non Legati locum obtinere eum necesse esset , atque ipsa res cogeret . Accedebat etiam quod Cæsarem quibuscum inimicitias exerceret , iis solere esse amariorem audierat ; illisque maxime , qui Gallorum faverent rebus . Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adijisse dicitur ; nam & sponte ipse sua verecundus , ingenuo quodam , quod tamen sine segnitia esset , pudore fuit . Verum eadem illa doctrinæ , castitatis , ingenuitatis , innocentia opinio , multo ante ejus adventum ad exterarum quoque nationes perlata , Cæsaris illi animum , voluntatemque conciliaverat ; nam amare ille plurimum ingenuos , apertosque hominum animos dicitur . Itaque ut semel in primo illo , qui ei cum Cæsare fuit , congressu , hilari vultu acceptus , & comiter appellatus est , facile ad eum deinde semper aditus habuit : & illo , quamquam Civitati erat iratus , non modo pacato , sed etiam propitio usus est . Ac paulatim cum eam , quæ antea de se fuerat , opinionem magis ac magis in dies confirmaret , atque augetet , jam ipsi Cæsari non modo gratus , sed etiam familiaris erat . Itaque cum certior factus esset , Gallorum , Venetorumque copias in Insubribus suas , superatasque , Gallos ex oppido esse expulsos cæde , & fuga suorum , qui eam rem nunciarent Contareno misisse dicitur , atque iis præcepisse , ut de incommodo , quod Veneti accepissent , reticerent , neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse : eam in illo sese corporis imbecillitatem aspicere , ut excruciarum eum illam noctem suæ tanta illa patriæ clade nunciata nolit . In Hispaniam Cæsar constituerat reverti , neque per Gallorum fines , qua proximum erat iter , quod exercitum non habebat , ire poterat : itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit ,
atque

atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursus naves solvit, atque in Hispaniam contendit: toto hoc itinere eum Contarenius prosequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea Legatione omnino quinquennio consummato Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod a Græcis quibusdam poetis mandatum versibus video: Magnam gratiosi Nuncii esse utilitatem. Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar, & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent: multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam, obtinuit: multa suæ Civitatis mandata confecit; magno quoque usui Reipublicæ fuit: simulque illud est assequutus, ut multarum, magnarumque rerum diuturna tractatione, ac consuetudine; tot nationum naturis, moribus, institutis cognitis atque perceptis, magnum rerum agendarum usum, magnamque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque suam Civitati mirifice probasset; absens, & in senatum lectus est: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno, & mensibus quattuor est: & quod olim, exiguis etiam tunc Civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui domesticis suis relictis negotiis, ad consilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: ejusque permagna, & potestas est, & dignitas; quippe cui omnis Respublica permessa sit, vicissimque in hac Civitatis amplitudine, ac dignitate clarissimis quibusque civibus summis opibus, summa contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis est in ea Civitate magistratus, cui ab eo nomen inditum est, quod præcipua, magna, atque ampla procuratio demandata illi est, ærarii, ac vectigalium, quæ in Continenti Veneti magna, atque ampla habent; nam eum magistratum illi Sapientes terræ firmæ appellant: hanc quoque potestatem Contarenius statim renunciata Legatione, maxima totius civitatis voluntate, omnibus suffragiis adeptus est. Habuit de ea ipsa Legatione, more majorum, orationem in senatu uberem, ac plenam, cum de Cæsaris ingenio, voluntate, institutis, opibus, copiisque differeret; earumque nationum, ad quas adiisset, mores, leges, facultates consilia exponeret: quæ cum ab eo distinctius scilicet, atque erudi-

tius dicerentur, quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem consueverant; tanta diligentia, tantoque silentio, atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille sane exili fuit, non magnopere desideraretur. Non sum vulgi opinionis, iudicii que nescius: arbitrantur enim philosophiam, hominum, vitæque hujus communis quasi corruptelam esse quamdam: atque eos, qui in studiis cogitationis, ac doctrinæ, paulo ulterius progrediente ætate, versati sint, homines in solitudine, atque in angulis educatos, curiæ lucem aspicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori strepitu, & concursatione, & in rerum agendarum tumultu, & tamquam acie, sine magna animi titubatione negant ausuros esse consistere, hominum consuetudinis imperitos, legum, morum, sermonum, voluntatumque ignaros, atque a communi vita, & hominum sensibus, victuque longe multumque abhorrentes: sic vulgo existimant. Sed falluntur sane, multoque id aliter evenit. Nam, qui tamquam inermes, ad prælium, & pugnam; sic nullis, aut levibus doctrinæ præceptis, quasi armis, instructi ad Rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt, unam quidem omnium maximam, ac difficillimam, Reipublicæ Patriæque periculo discere coguntur; atque ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere; idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane insciis, atque improbis, vulgo, & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita, locataque sit, ita magis magisque splendescere, atque illustrari, ipsi sane videant, ubi nam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, a populo, bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam, virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita. Nam sponte quidem sua, aut prudentiam hominum animus, atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis, tamquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est: quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tamquam consitæ, ad Remp. e populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæpretium est attendere. Nam ii, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidice-

runt;

runt; neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces, ac temerarii, quod stultitia, ac temeritas plurimum ab arte, ac sapientia dissident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo, nec ignaviam a verecundia segregare, neque præcipientem, aut pertinacem civem sejungere a forti, atque constanti magnopere novit, nisi usu demum, atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in Rep. offenderit, & Civitatis periculo, ac detrimento (ut ante a me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis hominum sensibus atque motibus occupata sit, & ut illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis conflictari non incommodè queamus, vias, rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, & qui sit optimus Reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentesque civitates sublevantur, tenet; & ad eas, quæ non optimis institutis, ac legibus temperatæ sint, accommodari sese tamen non recusat; remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria: eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint præcipit: eadem qui, cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi, aut corporis affectioni mores, sensusque comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam ubi usus quoque, atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi, ac singulares cives existunt: qualis vel in primis Contarenius sua in Republica fuit: qui cum ingenuarum artium in gremio educatus, & tamquam philosophiæ alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos cives hortari non desistebat, ut ea pervestigarent, quæ de naturis humani generis, deque Rerumpublicarum gubernationibus a Philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se; nam a principio, cum primum in Senatum lectus fuit, sæpe factum esse ajebat, ut in suggestum ascendere sententiæ dicendæ causâ cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam, & rei insolentia retraheretur: eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi eum animi timorem, ac verecundiam pervinceret, ad Rempublicam posthac non accedere, suumque locum aliis concessu-

rum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus, ac strenuis civibus ab ignavis, timidisque locum præripi: verum nihil necesse fuit, talis civis prudentia, ac consilio Remp. privari. Nam paucis mensibus, cum sese animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisque compositè loquutum umquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite, ac distincte, tum memoriter, ac copiose: animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permovebat, & fide; lingua celeri, ac volubili leporem, atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim civium inflecti, atque incitari, quo maxime tempore sedatos, rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi de Republica essent, turpe, atque inutile esse existimabat: eosque, qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus, atque impetus animorum, & motus commovendos admoverent; si id sue privatæ utilitatis causa susciperent, improbe; si Reipub. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi Rempub. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam ceteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixie Præfectus renunciatus est; eum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret; jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuncius adfertur; Romam a Cæsaris militibus captam, Pontificem Maxim. in arcem compulsam; Urbem ipsam diripi, ac vastari: quibus rebus Venetias nunciatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam, quibus sese ipse assuefecerat, consilio, atque auctoritate, eum magistratum recusavit; atque interim otium a Rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequabatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Franciscomariæ Urbinatum Principi, quem illi Ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsum ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere per

leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia a Cæsaris militibus asservaretur, cumque Urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ, modum homines feri, ac barbari sibi statuerent nullum; cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere: commoti rei indignitate, atque acerbitate Christianorum Principes plerique omnes inter se de Pontif. Max. e custodia educendo conspiraverunt: ejus rei causa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alphonsum Estensem, qui ejus urbis imperium a majoribus acceptum, eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, rei que militaris peritissimum, adjungi sibi vehementer studebant: a quo cum propter consilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magna que auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ, Britannique Reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos: idem, & ii, quibus Pontificis Maxim. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis Dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum Reipublicæ intererat eam confici rem; propterea quod cum Pontificem, quemadmodum dictum a me est, societate, & fœdere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque haud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ Civitatis jussu, Legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere; quod, & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acciperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset; quod superbe, crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus; atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus e manibus, & catenis esset; quod omnia exempla, cruciatusque in suos editi Romæ, atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat quod Florentini Hippolytum, atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium antea obtinuissent, e civitate ejecerant:
quod

quod ille gravissime, atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, expectabatur ab omnibus. Eadem Galliarum Regis causa erat, atque conditio: nam, & bello superatus, captusque, tantum se de veteri virtutis opinione, deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori, & sui, liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de causis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant; atque eam rem ad suam Remp. magnopere pertinere arbitrabantur: quibus omnibus rebus efficiebatur, ut in tanta animorum incitatione, & discordia renovari in Italia bellum necesse esse omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat: &, quo liberius in Patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias; & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim, pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus expectabat. Atque cum Cæsaris duces, & exercitus illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam sese contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut a Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema, ceteraque Imperii insignia acciperet; atque ei advenienti cum obviam Contareus extra urbem processisset, dicitur eum Cæsar per quam longo sane intervallo a se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id a multitudine, quæ visendi causa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem, & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione, & discordia, tot ultro citroque illatis, acceptisque injuriis, ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contareum acta magna ex parte, & confecta, cum suæ Civitati gratissima, atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam, & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo, & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate, atque industria conficere posset. Memoria teneo me Romam illis temporibus venisse; tantus erat omnium,

omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant Civitatis Principes, sed etiam vererentur, & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos: in his, quod vetantur Legati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam Civitates aut reperissent, aut repertum a Venetis imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent; quamdiu enim absunt neglecta, quam susceperunt, Reipublicæ cura, a quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis sese venditant: iidem domum reversi, beneficiis, ac muneribus alligati, atque devincti, quam Patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare, ac persolvere coguntur: ita dum alii aliorum aut Regum, aut Nationum rem gerunt, deserta nimirum a civibus publica res eorum jampridem labat, & corrui. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide, ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donaverunt: tot enim, tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdicitur: itaque cum a civitate ipsa universa, non a singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint, idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet: ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum, aut propinquorum diligentia, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritiæ, sed ipsius Reipublicæ certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis afsecuti sint, iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum, & tamquam spatia, & circuitum iterum, & sæpius sine ulla offensione confecerint: ii clarissimi apud civitatem sunt: iis honos

ab omnibus ætatibus , omnibusque ordinibus habetur : ii , cum opibus , & potentia ne infimos quidem cives antecedant , dignitate , existimatione , auctoritate , gloria anteferuntur omnibus : eadem est enim civium omnium , parque species ; una toga , eaque simplex ; nullus omnino non modo comitatus , sed ne comes quidem ; ut primi civitatis (si quis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint . Sed ii , quoquo venerint , salutantur , appetuntur : iis in viis deceditur , obviam itur ; in curia , in foro assurgitur ; ut mihi virtus nudata phaleris omnibus , & adventitiis ornamentis exuta , in una ea Civitate sua ipsa pulcritudine , & lumine nitere , ac splendescere semper sit visa . Prorsus visendæ Venetiæ sunt , non propter urbis modo eximiam pulcritudinem , novitatemque antea inauditam : etenim maximam , formosissimamque urbem , in mediis excitatam æstibus sese e fluctibus erigere , quis non miretur ? naves onerarias maximas , passim ad privatorum januam religatas , triremes in plateis navigantes , quis sine magna admiratione ; ac voluptate aspexerit ? Mihi quidem sic videtur , hanc profecto urbem si conspiciata modo esset antiquitas , Neptunum nimirum aliquem ex profundo , ac latebris excitasset , atque eum celsissima illa tecta struentem , ac fabricantem fecisset : qui tametsi nullus scilicet umquam fuit , tamen si sit , aut esse si possit aliquis , nullum illi attribui munus , aut opus illa urbe præclarius posset , aut quod magis divinæ conveniret naturæ . Sed hæc oculorum , illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur , ut equidem sentio , vel maxima , quod unæ dominantur apud eos leges : iis , & magistratus obtemperant , & cives æque ad unum omnes : atque eo usque mihi potentiam execrata prudentissima civitas videtur , ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit ; terni , quini , seni , deni imperia , potestates , singulos magistratus gerunt : ut non solum domini os , quo nulla tetrior , nulla oculis detestabilior objici species potest , aspiciendum civibus non sit ; sed ne domini quidem imago , & similitudo , aut effigies . Quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant ; nec urbis modo causa , quod dicere institueram , sed vel maxime civitatis , pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo sese ad eam diem caruisse profecto intelligent .

Postquam Roma Contarenius rediit , confestim ad summos ho-

norum gradus sine ulla dubitatione, vel controversia elatus est; nam, & maturius, quam Civitatis consuetudo antea tulisset, Sapiens magnus factus est, & Consiliarius, qui duo magistratus summi apud Venetos sunt, neque dubium erat quin, si quis ex divi Marci Procuratorum Collegio demortuus esset, ejus Contarenius in locum substitueretur: ea enim procuratio perpetua Venetorum legibus est: id unum ad honorum perfunctionem Contareno abfuit. Itaque sic in Republica versabatur, ut etiam si litteras omnino non didicisset, illustrissimum tamen Civitatis locum obtinere eum necesse esset; sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametsi Rempublicam attigisset numquam, civium omnium, qui fama, ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. Accedebat Christianæ theologiæ singularis quædam, atque exquisita cognitio: eaque non scientiæ modo aut ostentationis, disceptationisve, sed vitæ, ac disciplinæ causa comparata: ad ejus enim præcepta animum, mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat, atque direxerat; ut non modo ad Philosophorum regulas bene, beateque, sed etiam ad Christianorum divinum hoc præscriptum pie, sancteque viveret. Est Venetiis quidam, quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille, atque comitium, quod magnum ab illis Concilium nominatur; ad id Concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conveniunt; ibi cum Contarenius forte esset consiliarius, custosque positus sortibus, quibus Veneti in petendis magistratibus utuntur; nam quorum fors exiit, ii pronunciant quem potissimum sua sententia ei magistratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment; itaque mirifico casu accidit, ut ibi cum esset, in universæ Civitatis conspectu, atque oculis, publice Roma allatæ litteræ sint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata, illi quidem certe ipsi prorsus incredibilis, scripta esset; cooptatum Contarenum a Paulo Pontif. Maxim. in Cardinalium Collegium esse. Legerunt eas inter se litteras primum ejus collegæ; a quibus satis magno interposito ille intervallo, ad sortium urnas, ut dixi, assidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi confederant, susurro primum, & rumore dubio, bonam evenire, felicem, faustamque eam illi dignitatem precante,

ad aures Contareni profluit ; ille vero respuere , nec adduci posse ut eam sibi rem narrari saltem pateretur ; atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere . Verum recitaris palam litteris magna universæ frequentiæ approbatione , ac lætitia , inter se collocuti consurrexerunt collegæ , atque ad eum cum magna , cum lætitiæ , cum etiam observantiæ significatione adierunt ; quod ille cum vehementer commotus recusaret , ac sese id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci , ad curiæ vestibulum ab iis , universo eo concilio comitatus , deductus est . Cumque collegæ , hominis honestandi studio , domum reducere eum summa contentione pergerent , prorsus non tulit . Erat eo tempore inter collegas Aloysius Mozanigus , grandior natu vir , qui apud Civitatem gratissimus cum esset , princepsque consilii publici haberetur , sæpe a Contareno de Republica dissenserat : is ad eum gratulatum cum aliis non adiit , credo quod pedibus erat admodum infirmis ; hic clara voce , ut a cuncto exaudiretur Senatu , rei novitate percitus , adjurans , cum frontem feriret , ac Paulo malediceret , adfirmasse dicitur maximam ab eo Civitati injuriam fieri , quod eam cive privaret , quem illa unum omnium habuisset optimum . Consilio dimisso , id enim is conventus nomen habet , universa civitas domum ad Contarenum læta , atque alacris confluere cepit : ille vero suspensio animo , incertusque etiam nunc quid ageret , minus multo erat , quam ceteri , hilaris ; nec mehercule injuria : quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla , atque illustri , in Republica principi , in toto orbeterrarum claro , atque nobili , afferebat , præter molestias , ac labores ? Mutanda vitæ , victusque quinquagesimo demum anno ratio tota , & consuetudo ; suæ civitatis dediscendi mores , alienæ ediscendi , haud parum quidem ab ea , ad quam ille sese exercuerat , disciplina abhorrentes ; vivendum ad unius hominis non semper prudentissimi pæne arbitrium , atque nutum ; comitatus magni alendi , sæpe diu eodem censu ; aliæ cogitationes , consilia , instituta , officia , actiones , persona suscipienda prorsus alia . Sunt hæc homini æquabilitatis , ac dignitatis potius , quam potentiæ , atque opum cupido incommoda vehementer , odiosa , gravia , ac molesta ; præsertim si quis ante partibus honoribus tamquam exsaturatus , & parta jam gloria con-

tentus est. Sæpe mihi narravit vir omnium clarissimus, atque gravissimus, quem Romæ his paucis annis a sua Civitate Legatum, summa apud duos Pontifices Max. auctoritate, summaque gratia vidimus, Paulum, & Julium Tertios (in utriusque enim tempora ejus legatio incidit) Mattheus Dandalus sese, cum vehementer auctor Contareno fuisset ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione, ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, ut Pauli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine ulla dubitatione duce Deo devenisset, aspernari videretur: præsertim his Reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorum acciperent, atque ille faceret: quique in Romanam Ecclesiam impietatis, scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, seseque in eo impudentissime jactaturi essent; quippe qui, cum a Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quod de causa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret, adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicatos tamen esse non ob animi magnitudinem atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem a se removisse, sed propter imbecillitatem, atque ignaviam defugisse: perverit homo gravis, atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, ut dubitantem confirmaret, atque in suam sententiam diu multum cunctantem, ac tergiversantem perduceret: qui maximam partem eorum, quæ a me posita in hoc commentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus, ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait: Laudem feremus omnium pulcherrimam universa a Græcia, Fecisse cum memorabimur bonis bene: quod ille Græce optime, nos Latine ut potuimus. Verumtamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam si qui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi, &

clari ob eam rem evadant . Id , quod Theseus de se sperabat , Paulus etiam assequutus est : nec enim dici potest quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit , Quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus , virque egregie magnanimus , & plane maximus . Ab hoc tempore aliud tamquam vitæ exordium , & quasi origo , Contareno nascitur . Antiquiores habentur Venetum mores , propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea Civitas passa non est : victu , & cultu non modo a luxuria longe absunt , sed etiam de lautitia hac , quæ plerasque Italiæ civitates nuper invasit , permultum circumscripserunt : quippe qui prisco more esse se principes , quam videri malunt : consuetudo autem eorum , moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil , sed itaut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid ; firmum autem quiddam , ac solidum certe subsit , & levitate , atque ineptiis vacet : quod Romæ contra mihi visum est fieri : aptiores enim in convictu , & congressionibus Romani homines sunt : sed accersito quodam interdum genere , minimeque vernaculo : vitæ autem cultus lautior est , atque , ut video nonnullos existimare , etiam delicatior : in principibus quidem luxus pæne regalis ; magnus equorum , jumentorumque numerus ; multitudo familiarium ; lauta , splendida , sumtuosa suppellex : ut dedisse mihi operam videantur non modo re magni ut essent , atque clari , sed etiam specie , ac pompa . Neque eo hoc dico , quod exterarum rerum , quæ ad dignitatem , ac decorem pertinent , rationem non habendam esse existimem , aut quæ mihi id arrogem , ut utrius civitatis studia rectiora sint , dijudicare me posse profitear : sed illud affirmo , hanc quasi migrationem e sua in alienam , non illam quidem deterius , sed longe , longeque aliter moratam civitatem Contareno , ingravescente jam ætate , subitam , ac repentinam , necessario molestatam fuisse . Verumtamen ita vitæ , victusque mutatio facta ab eo est , ut ingenium tamen , institutaque illa sua pristina retineret : nec ullos spiritus , tanta facta accessione dignitatis , atque fortunæ , sibi sumeret : sed probitas , affabilitas , & eadem , quæ in privato fuerat , facilitas , atque humanitas (quamquam invidiosa illa , tantoque opere a multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta , & quasi personata elucebat

tamen , & agnoscebatur ab omnibus . Nam cum intempestivi ipsi complures , molestique sæpe essent , propterea quod omnibus præsto ille semper erat , admonitus est a suis , non tam faciles ejus ordinis ceteros sese præbere consuevisse , sed certam diei horam constitutam habere , antequam adiri ad se non parerentur , neque cuique sui potestatem facerent . Quibus ille respondit ; non se putare honorem illum sibi soli esse datum , sed ejus partem amicos , partem inopes homines , & egentes jure sibi optimo vindicare , ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret , non ad suum : nec enim æquum esse amicorum , clientumque negotiis , tempus idoneum quod sit , a se præscribi , sed ab iis ipsis , quid rerum suarum occasiones , ac momenta exigant , statui oportere . Itaque ut quique ad eum veniebant , statim admittebantur , ac quibus operam suam semel esset pollicitus , fidem in eo religiosissime servabat ; ut sæpe tenuium , aut miserorum hominum causa ad summos Reges iterum , & sæpius adire non dubitaverit : cum id præcipue Christiani esse officii contenderet , id maxime hominum genus auxilio juvare , quod maxime opis , & auxilii egeret . Quod judicium ipsius etiam faciebat , ut reliquias Græcæ nationis , multis , gravibusque malis conflictatas , foveret , ac , quibuscumque rebus posset , sublevaret : accedebat autem huic animi propensione erga illos , ut miseros , & durissima servitute oppressos , quod memor erat veterum beneficiorum , quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent : inde namque , & bonas artes , & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat . Nam quin Majores eorum pietatem Christianam , cultumque hunc optimum nostræ vitæ strenue adjuvissent , dubitari non posse dicebat , cum Basilius , Chrysofomus , Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent , qui pectora nostra excoluerunt , ac scriptis , laboribusque suis veros ritus , explosis inde falsis opinionibus , eo inseruerunt : quare oportere nos , si grati esse velimus , lapides etiam , stirpesque ejus telluris amplexari , nedum homines , cum quibus tot artissimis vinculis conjuncti sumus , omni amore prosequi non debeamus : vigeat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio , quia illos ipsos summos Theologos , quos appellavi , ut Philosophos quoque ejusdem gentis , quotidie in manibus habebat , & eorum

laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniore eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret, quæ res a potentioribus non paucis neglecta efficere solet, ut multis in locis fit fides angustior; neque hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat; ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret ægre, & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat; quæ culpa moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem; miserosque illos creditores ad desperationem, & laqueum aliquando adigit. Declarat quantopere maculam hanc fugeret, quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset Diæctem suum jubere minutum quemdam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere: addiditque; si unde id faceret non esset, fumeret ex abaco vas, ipsumque divenderet: arbitrari enim se tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento ille, mensæque ornatu egere. Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi, & honesto viro quæstibus: non pauci enim, ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumptibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione, ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam Legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum causas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur.) Esuribimus profecto, nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura; cunctaque in civitate concordia, atque otii plena sunt: inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuncias, cupioque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, ut habeam sumptum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putavi autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoria mandare, quum præsertim hujusmodi brevia dicta, quia ab intimis sensibus proficiunt, subitoque prolata sunt, in singulis factis, ac motibus animi

ut reliquis etiam casibus humanis, videantur in primis mores, voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare: eademque voces multum valere non sine causa semper existimatae sint, ad homines informandos, illosque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur: quam causam fuisse puto, cur plures, & docti, & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. Saepe, multumque ineunte adolescentia cum iracundia, quae paulo sibi consuevisset esse molestior quasi luctatum, ad extremum prostratam illam, & domitam aiebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos a consilio, atque a nobismetipsis abscedere; quod de se Terentianus ille praedicaret, Prae iracundia Menedeme non sum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum (quamquam hoc Scribonio ab inimicissimo homine memoriae traditum est, & qui quacumque re potuit, existimationem ejus semper violavit) sibi nullius pretii hominem videri fuisse, qui cum de compositione agendum esset cum Caesare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter consuevisset irasci; ne res maximae spei, maximaeque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum a se umquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens, ac lentus existimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, saepe cessantibus, saepe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriae proditum est, ut Socrate, Stilpone Megareo; quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio, ac diligentia sua, ut nullum umquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret, id vere de hoc nostro praedicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint; ac quidquid illic aliquod malum, si crevisset, ferre potuisset, tenerum adhuc, & imbecillum fregerint, & omnes ejus fibras extirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra nonnihil significatum est) copia bonorum, quae aut a fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriaque quaesiverat, non fecerat; in quod vitium passim multi, minoribus mul-

to ornamentis decorati , ruunt ; & sane hanc culpam ille , ut scopulum aliquem , magnopere vitabat ; quod si umquam in sermone aliquo aliquid a se forte prolatum intelligeret , quod tenuem modo umbram illius mali retineret , valde dolebat , ut contigit quodam tempore . Cum enim Paulus III. loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum , ostendissetque se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare , Contareno minime probatos (quod ille etiam præferebat , atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari , Pontifex Max. inquit , iis ipsis verbis : Infitum fuit semper Cardinalibus , ut novis repugnarent , ne sibi alii dignitate exæquentur : respondit igitur ille commotior quam solebat : Noli Sanctissime Pater ita de me existimare ; cognitum enim tibi plane est , quot ego nominarim , idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo ; & unde fingi possint personæ tantæ dignitati sustinendæ aptæ ; nam quod ad me attinet , non puto purpuram hanc maximum esse eorum , quos in vita assecutus sum , honorum . Extrema hæc verba , illa occasione edita , statim ut domum rediit , doluit sibi excidisse ; ut qui nolisset specimen aliquod a se umquam datum , aut superbi hominis , aut inanis hujus honoris , & gloriæ cupidi : Quin etiam dictitabat amplissima Sacerdotia plus in se oneris , quam splendoris habere ; quoque majora illa forent , eo molestiæ plus , sollicitudinisque continere , quare se sæpe vicem dolere solitum eorum , qui Pontifices Maximi creati forent , quia pondus Ætna gravius humeris suis sustinerent : cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit ; ille namque dixit ; quæ vox ejus monumentis litterarum mandata est a doctis viris , ut errorem eorum coarguerent , qui falso putant , opulentissimos quosque homines beatos esse , magnisque semper voluptatibus frui , cernentes splendorem vitæ illius , ac florem : inquit igitur ille , nescire privatos illius status incommoda : ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo , quod si scirent tantum , quam arduum sit , ac molestiæ plenum , tot epistolas scribere , ac legere , futurum prorsus ut diadema abjectum jaceret sine honore ullo ; nec quemquam inventum iri tam stultum , qui ipsum tolleret , ac capiti suo imponeret , nec tamen non multo majoribus , gravioribusque curis premi necessario illos , si munus suum fideliter obire vellent , qui vitam ,

moreſque eorum , quibus præſunt , regendos ſuſceperunt , animoſque ab omni labe purgandos , quam qui in eo tantum eximio ſtatu rerum ſuarum , regnoque conſervando , occupati ſunt . Quum igitur hoc crimen Contarenuſ vehementer reformidaret , ac , ſi quis vere exiſtimare poſſet , vacuus proſuſ ab ipſo foret , non tamen penitus potuit ea ſuſpitione carere . Erat ille in omni ſuo ſermone , factoque integer , ac liber ; remotus ab omnibus blanditiis orationis ; acerrimus inimicus vanitatis illius , affectationiſque , quæ nunc in locum invaſit ſimplicis veritatis , libertatiſque loquendi , merito quondam magnopere probatæ ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe , quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur . Hæc igitur probitas nuda , expreſſe omnis fuci , ac fallaciarum ; quæque , uti eo venerat , ita ſe Romæ in longe aliis moribus , inſtitutiſque conſervarat , cauſſa fuit , ut ſuperbiæ a nonnullis inſimularetur ; quaſi ille contemnens ceteros præ ſe , quidquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret , nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus adverſari ; quam anſam quidam arripientes , ipſum , ut contumacem , & inhumanum apud Paulum III. criminati ſunt , quod nimis libere in Senatu contra ipſum ſententiam diceret , atque honeſtiſſimos quoſque viros offenderet : ipſe vero id diverſo conſilio faciebat , neque ut impediret commoda aliquorum , ſed ut religioni ſuæ , & ei , quod rectum eſſe ſentiebat , ſerviret . Ut autem , quod non verum eſſet , nec ordine factum , quamvis intelligeret ſe apud aliquos offenſurum , accuſabat , ita gratiam aliorum aſtuta , ſimulataque oratione non aucupabatur : cui re oſtendendæ in utramque partem exemplum hoc ſatis accommodatum erit . Contigit aliquando , ut eo aſtante in Senatu ageretur de Camarino in poteſtatem tradendo uni alicui Pontif. Maxim. nepotum , eo genere juris , quod feudum appellant : admonuit igitur Contarenuſ Paulum , ut ante quam de tanta re quicquam ſtatueretur , colendæ juſtitix cauſſa , vacuæque a culpa conſervandæ Sanctiſſimæ Sedis , mandaret ut jura Varanæ familiæ , quæ diu in poſſeſſione ejus oppidi fuerat , diligenter noſcerentur , ne injuriæ aliquid ipſa in ea re acciperet . Hæc ſententia , præſenti animo dicta , illa ipſa die per urbem ſparſa , diſſeminataque eſt ; quare Hercules Varanus , qui Romæ tunc erat , ſtatim domum ad

Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, causamque ei suam totam commendavit: cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti, inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit: Non necesse erat te mihi isto nomine gratias agere; quod enim feci tunc, ut æquitati, officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re, præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid a Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studeisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ, novam gratiam addere: animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus, lætasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ, moribusque Dionis Syracusani; ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius, & integerrimi viri maximas virtutes, & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent, libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen ille durior fuisse natura, tristiorque; unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere a doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus enim est Plato ut Gratiis hostias immolaret, suavitque ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium; non quia id omnino verum esset; sed quia ad congressus hominum frequentandos, benevolentiamque eorumdem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor, suavorque fuit; quod in dicenda sententia numquam invidiam reformidavit, multaque contra collegarum suorum commodum sæpe suscepit, atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus, & idem dabatur custos, qui Græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus expectabatur, qui annalibus Pontificum

Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiantur. Has atque hujusmodi alias pravas, corruptasque consuetudines sua Contarenius sententia delet: moresque sacerdotum hominum, nimium nonnumquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem Reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium, ceterarumque civitatum senatus, aut consilium; nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos senatus, qui aptissimi visi sint, legunt; in collegium Cardinalium e toto Orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet; eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe e Christianorum flore decerptus, atque collectus. Verumtamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paulus Pontif. Max. magni, atque acris iudicii vir, eximia, singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat; ut ei Collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenius potissimum ad id munus delectus est: causa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius, sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque eum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditiõibus de religione contendebant, atque intestinis diffensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abjecti quidem, perditique, ac desperati homines, xxx. fere abhinc annis, jampridem receptas, rataque disciplinæ Christianæ sententias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti a Romano Pont. quod caput Christianæ Reipublicæ, atque Ecclesiæ est, desciscerent, seseque in libertatem vindicarent: quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, a quibus opprimi id & poterat, & debebat, paulatim infimæ plebis, vulgique mulierum animis, legum vinculis laxandis, & dissolvendis, pollicendaque cupiditatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcrevit: idem-

que nefarius furor, postquam populare existimari ceptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos ne a suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent; partim rerum novarum studio, partim levitate, & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere sese de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam avaritia, quod sacerdotum maximas, amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur: multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram, integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli se se passi sunt; eaque a majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque exitit non modo contentio, ac disceptatio, sed jam concertatio, atque pugna, tantumque exarsit odium, ut maxime bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo, ante hunc furorem, religiosissimæ, optimeque de Republica meritæ nationis vires, opes, & copiam absumentæ, in sese ipsa conficienda, atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo, & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum, sedarique discordiæ possent: qua de re cum omni contentione cum Germaniæ Civitatibus ageret; primo Christianorum omnium Concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent; is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis se se gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id Concilium venturos, ejusque decretis, judiciisque staturos sese pollicentur: id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Maxim. numquam eo descensurum sibi persuaserant: verum ubi probari a Paulo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paulatim regredi, neque in eo, quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque esse, dicere; longum esse expectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni; ad colloquium venitur;

magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui se ipsi Protestantés appellant, disputatur, atque in omni genere calumniæ delitescitur; eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conveniret profus disjunctis, discordibusque opinionibus, infecta re a colloquio discedunt: quod, quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans Germanos suum aspectum, atque auctoritatem reveritos; aliquid de pertinacia, atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi causa Ratisbonam conveniant; atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere a Paulo III. per litteras petit, Legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam, & tam gravem maxime esset idoneus. Paulus e tanta præclarissimorum hominum facultate, & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas causas, quæ commemoratæ a nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus; idemque innocentia, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderatio- nis, magna apud Germanos opinione excelleret; quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax. Eo cum venisset mirabiliter acceptus a Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit. Nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis causa, domum ad eum venit; & in sacris, ceremoniisque solemnibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermisum est; quæ, tametsi ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatus, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta. Accedebat quod Cæsar jucundissima ejus consuetudine, & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat: cumque de gravioribus negotiis, deque Republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quærebat; quibus ille scientiis, quod ex
ad

ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat : illa autem cum in promptu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quæ cum de Contarenî apud Cæsarem familiaritate, ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate, & fama, Romam essent allata; ventum est in spem fore, ut res convenirent, mitigatisque Contarenî lenitate, & prudentia Germanorum animis, teterrimæ discordiæ tollerentur; quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de causâ ipsum Germanis gratum, acceptumque esse, nisi quia adversariis indulgisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæc vero graves, acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem, gloriamque Contarenî non ferebant, emanabant: nec tantum illic, ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ, ac disseminatæ, magnopere illius existimationem, ac dignitatem lædebant: quas tamen ille, magno animo præditus, rei que ipsius naturæ non ignarus, primo contempsit; ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis, arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ Reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum, ac dissipatum sit: id autem magna ex parte factum est malitia, fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniæque pacata, crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant; hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis causâ non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant in aures eorum, quibus commissa res erat, infusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inferentes. Ut autem astuta hæc consilia rem remorabantur, & ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret, finemque disputa-

tioni

tioni illi, ac colloquio faceret: hoc autem fuit incurfus Tur-
 carum Regis in Pannoniam cum maximis copiis, communis-
 que hostis metus; nec enim effecit tunc timor ille, quod ple-
 rumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum
 periculum tantum admoveret ad odia extinguenda, & gratiam
 reconciliandam; sed potius spem, quæcumque erat, malorum
 illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis
 igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quin-
 ctili, ceperunt Germani arma, totosque se ad impetum illum
 coercendum, finesque suos tuendos contulerunt. Cæsar vero
 aliam rationem iniit ejus periculi callido consilio propulsandi,
 quod a veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, &
 satis tutum semper, utileque cognitum est: statuit enim cum
 classe, quam maximam ædificaverat, ornaveraturque, in Africam
 navigare: magno namque spatio Solimanus inde remotus, au-
 xilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem
 etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine causa me-
 tuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret,
 assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant,
 quæ cuncta illa maritima Regio quotidie accipiebat, ob frequen-
 tem irruptionem piratarum: adeo ut mare pæne omne clausum
 illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum
 liberaret, deleretque maculam, quam sibi videbatur suscipere
 ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, appa-
 ratum illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum,
 si posset, omni ratione evertere; quamvis inimici timoris ipsum
 arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem,
 quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo, de-
 stitueret; in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri,
 quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem fa-
 ctum esse vidisset Contarenius, nec se posse amplius navare ope-
 ram Reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero
 quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret,
 rogavit; velle enim se, quum commode id facere posset, Ec-
 clesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, in-
 visere: ac postquam publice non posset, privatim religioni, of-
 ficioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma a
 Pontifice Maximo litteræ, quæ juberent ipsum, persona Le-
 gatti

gati retenta, apud Imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris imperii juris, non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse, Cæsarque statuerant simul congregari, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & a vera ratione aliena, in Germania comprobaret: cui statim respondit ille; eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent: se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Maximi concessurus adversariis fuisset, ea etiam quæ rata in primis sunt, & firma aliter recepturum non fuisse: non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit; rem aliter, atque ille putaret, se habere: neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque litteras vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent: non potuit homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur, exclamaretque; Digna vero merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras: statimque, ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Maximum, qua valde questus est de injuria illa, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset: rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa ne condemnaret, nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile causam suam probaturum, ostensurumque laude se, ac præmio, non reprehensione, aut pœna ulla, ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis,

nis, notum, testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hæere voluit: cumque hoc ille modestiæ causa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus princeps uni e famulis, ut pæne invitum ipsum traheret, ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumsit cum eo jucundissimis sermonibus; id vero quum personæ, dignitatique datum non sine causa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse iudicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno laudi, & honori futuram. Et sane litteris mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandream, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum, Areum, gravissimum, & eruditissimum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse; quem etiam, ut magis eum cives sui suspicerent, ac fortunatum judicarent, manu teneret; erat enim philosophus ille Alexandrinus. Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret; id quod animadversum ab aliis opulenti viris, qui in eo comitatu erant, fecit ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat: imperaratque ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur: quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Maximus venturum significarat. Contareno igitur breviori via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Maximum vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit: nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paulo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati; quibus omnibus virtutibus, in munere illo obeundo, usus fuerat in Germania; nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem, & dignitatem ipsius, quum ille integre, sincereque per-

sonam eam sustinisset , ac negotia cuncta cum fide administrasset : cui statim sapientissimus senex , quique ignarus non erat artium malarum , quibus plerique Romæ utuntur , aut invidia commoti , aut , si alios depresserint , sperantes se in locum illorum invasuros , respondit : sibi eximie cognitam esse , ac probatam Contareni virtutem ; seque eam ob causam ipsum tunc in Germaniam misisse , tantumque oneris ei imposuisse ; facturumque etiam brevi , ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum , ac , quo denique loco eum haberet , se omnibus declaraturum . Non contentus autem hoc Pontifex , ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret , gauderetque ille secum tam prompto erga se animo fortunatissimi hominis , ac tam præclaro testimonio suarum virtutum , notum esse voluit ipsi eum sermonem : simulque suasit illi , ut contemneret malevolas voces improborum , nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam : fontem etiam hujus mali aperire volens , testimonium citavit veterum poetarum , qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt ; moremque illam habere tradiderunt , ut summa loca feriret non minus , quam venti editissima quæque appetere , ac violentius verberare consueverunt : omnique demum ratione , qua potuit , ostendit se eum valde carum habere ; cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus , fecit ei potestatem , ut tot itineribus defatigatus , Romam reficiendi sui causa brevior via accederet ; ipse namque vicinitate invitatus , Bononiam profectus est , indeque Ariminum venit , ac Flaminia denique via Romam reversus est ; nondum autem duobus mensibus transactis , memor ejus quod dixerat , de augenda dignitate Contareni , Legatum ipsum Bononiæ declaravit : quæ publica cura , provinciaque reliquas omnes superat , quas intra suos fines , imperiumque status Reipub. possidet . Ille igitur , hoc novo onere sibi imposito , ut qui non minus rebus gerendis , quam contemplandis factus erat , Martio mense sese in provinciam contulit : factumque est , ut VI. Kal. Aprilis in urbem ingrederetur , qui dies apud eos maxime celebris agitur , consecratus Genitrici Ejus , qui salutem nobis dedit . Summa igitur lætitia totius Civitatis exceptus est , conataque est illa , quam spem conceperat animo de probitate , & prudentia ipsius , externis

ternis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem, & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem; in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti, & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, si quis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille causis audiendis, controversisque tollendis operam dabat: nec unquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis, studiisque educato, defatigabatur: hoc autem faciebat, naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacumque re poterat, studebat: quare quodcumque munus obiret, dignum viribus, operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæc curæ, cogitationesque hoc tempore Contarenii; procurabatque ille comoda ejus nobilissimæ Civitatis: cum repente, inopinante illo, Roma litteræ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari numquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, sed quotidie magis novis iniuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gerereturque, aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies Reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime piæ nationes, officii sui esse ratus est Paulus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque, & tam sævum incendium extinguere; quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos Reges, Legatos, prudentissimos viros, & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in Ministris ad unamquamque rem efficiendam; hancque curam, omnium maximam, requirere personas in primis sapientia, & auctoritate præditas, atque ornatas, & non minus gratas acceptasque Principibus iis, quorum animos delinire, ac flectere deberent. Elegit igitur quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenium: & ad Gallorum Regem ire voluit Jacobum Sadoletum;

ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; & , ut collegas in amplissimo Sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ: quare significavit per litteras Pontifex Contareno, quid de illo statuisset; mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuncio ille, qui nullum umquam utilitatis aliorum causa laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit sibi onus illud imponi, quod si animam etiam in ea Legatione se profusurum esse certo scisset; tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse Summo Pontifici cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime expectabatur, ipsum oppressit: nec enim (ut a me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contareno ætatis suæ annum LIX. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus: partem tamen illarum jam in id munus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto, ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui causa se in propinquum Urbi locum conferebat: ubi manens, & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum a perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam siquid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur; ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de causis delectabatur, erat sacellum Divæ Mariæ a Monte vocatæ, cujus possessio procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuerat, fratris filius, illius salutandi, & visendi causa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus: cum autem probus adolescens esset, feminaque nonnullarum virtutum in se contineret, a Contareno diligebatur. Ille igitur primo apud suos
in

in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipseque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetravit a suis, ut se illic esse paterentur, quæ causa reliquis causis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab Urbe abest spatium mille passuum, amænissimus, & natura, & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum: & sane, qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixisset, facile judicaret paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita umquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris, & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum a me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quamdam declinandorum illorum causa veniebant: & ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad septentriones; Urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit: quin etiam remotiores Urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida: quare non sine causa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitium comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiusculusque aer, cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, paruoque momento sæpe commoveretur, facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, e genere eorum, quæ *αποσίματα* Græci vocant, quare statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumpsit; quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se ægrotare, Bononiam reversus est. Ipse autem in primis naturam, vimque ejus morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni e familiaribus suis, quo plurimum

mum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur gravitatem ejus morbi non apparere, reconditasque corporis partes magis ipsum oppressisse, quam exteriores male habere: in promptuque esse: addiditque genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, ut spatio trium, quattuorve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturaque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. Cui ille, qui salutem ipsius omni studio prospiciebat, respondit, rogans ut abduceret paulisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia, diligentiaque medicorum positam esse vellet: affirmans præterea Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum: esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad Imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe majorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos brevi cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat se e vita discedere: intelligere enim se præclare quot, quantaque beneficia a Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemoravit, non gloriæ causa, ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum ut se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur se ortum esse ea in Civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in universo terrarum Orbe existunt; e familiaque, quæ haud postremum locum in ea Rep. teneret: consecutumque itidem illic esse honores non parvos: & , ut domi, ita etiam foris, gradus maximos dignitatis adeptum esse: utramque vitam se cum laude aliqua coluisse: & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit: pervenisse ad ætatis annum LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse, canereque se debere unam cum sacro Hebræorum Vate carmen, quod ad æquum, gratumque animum significandum pertinet, nomenque Illius laude, gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum,

lum , gentemque . Unum tantum sibi molestum esse , quod , ut optabat , commodis quorumdam tenuiorum hominum non prospexerit , qui sibi , postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit , fideliter ministrarint : sperare tamen se Deum optimum max. Pontificemque , cujus dignitati toto animo inservierit , fortunas eorum sublevaturos . Nec oblitus est suo , opportunoque tempore mandare custodi ipsius , ut privilegium , quod beneficii locò a Pontifice impetrarat , ad delicta penitus abstergenda traditum , sibi legeret , dum mente , orationeque consisteret . Cum hæc animo verfaret , sane constanti , ac forti , atque hoc sermone semet consolaretur , suos , qui præsentés aderant (ii autem erant , ut quisque maxime illi acceptus , probatusque fuerat) angebat , atque ita perturbabat , ut lacrimas vix tenere possent : a quibus tamen sibi diligenter temperabant , quamvis intelligerent ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum , posse ipsum commoveri , & e statu illo animi dejici . Eadem vero hominis providentia in intelligendo , prædicendoque suis vitæ suæ fine , exitu ipso comprobata est , quæ in ceteris rebus judicandis significandisque sæpe apparuerat ; crescente enim semper vi morbi , remediisque omnibus superatis , oppressus ille est , animamque efflavit . K. Sept. meridie . Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset , non tamen sensu animi , intelligentiaque extremo illo tempore caruit , ut certis quibusdam notis , indiciisque perspectum est , confiditque clementia Conservatoris nostri , ut Christianum virum decet ; & cum aliter non posset , se spem omnem suam in Eo collocatam habere nutu , admonitus diligenter de hoc , significavit . Ut vero se constantem in hoc , maximeque pium præbuit , ita , quæ moris est , consuetudinisque , non solum magno , verum etiam alacri animo geri , custodiri-que passus est , quæ sane , ut nuncia mortis , perterrefaciunt plerosque , ac valde omnes , qui non firmas radices egerunt in persuasionem Christianam , perturbant . Reliquit vero ille discessu suo suos omnes meroris , ac luctus plenissimos : ut universam quoque Civitatem dolore magno adfectam , quæ sane , quacumque ratione potuit , funus illius honestavit , & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset , planum fecit : die autem , quæ secuta est mortem ipsius , funus ductum est . Ora-
tio

tionem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus, & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores litteras docebat, & negotia publica Reip. administrabat. Corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulcroque majorum ipsius clarissimorum virorum collocaretur. Paulus III. nuncio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit: declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius; nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fidei, & utili usus fuerat, verum etiam Romæ ceteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt; nam, quantum luctum eadem in patria excitavit, non facile dici potest: omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem, collegaque ipsius in amplissimo Sacerdotio Petrus Rembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam a medicis salute, notum omnibus esse voluit: in epistola enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo adfectus animo esset, audito casu illo, & propinqua morte optimi, & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint, alioque sermone edita, supersedebo. Possent etiam aliorum multorum doctorum, & excellentium virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu Christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, extiterunt, magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt; quod fere usu venire non solet, ut a quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam contentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paulus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto, Ludovico Beccatello, honesto in primis, & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum; declarat enim mansisse diu in animo Pon-

tificis ægritudinem hanc , ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam ; nisi forte aliquis putet sapientissimum illum senem quotidie magis , in magna penuria talium virorum cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri , qui ut quietorum temporum ornamentum ingens , ita perturbatorum præsidium firmum erat : quum enim ad se illum evocasset , opera ipsius quibusdam in rebus usus , diligenter ex eo quæsit , an præsens forte ille adfuisset , quum fato Contarenius functus est ; rogavitque ut diceret aliquid de institutis , & vita illius ; cui statim , mihi affirmavit ille , se respondisse id , quod erat : mirificam fuisse Contareni integritatem , fidemque in iis omnibus rebus gerendis , quæ mandatæ illi ab ipso forent , intelligeretve ipse sua sponte , facere ad dignitatem Romanæ Reipub. conservandam : virumque illum vera probitate præditum fuisse , non ficta , ac simulata , quam personam plerique , ut eo perveniant , quo cupiunt , sibi callide imponunt : unumque omnium Contarenorum veteres , ac maxime ratas opiniones , & animo probasse , & verbis etiam semper defendisse : quo sermone accepto , commotum Pontificem Maximum , qui deambulabat , stetit , manumque iterum percussisse mensam prope positam , dixisseque non sine gemitu quodam , ac suspirio , quod indicavit evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem , quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat : Amisimus profecto magnum virum , ac valde utilem Reipub. nostræ civem , sed , ut alia , ita hoc , magno constantique animo ferendum . Quoniam autem non semel dictum est in hac vita de magna labe animi quorundam , quum ab ipso illo vitio magnopere Contarenius abhorreret , qui alienam personam induentes (unde Græco vocabulo , sumto ab actoribus fabularum , vulgo ὑποκριται appellantur) & eam quidem semper meliorem , vel optimam potius omnium , longe alii videri volunt , quam vere sint ; atque ita magnis in rebus imponunt simplicibus hominibus , nihil inde mali suspicantibus , unde plurimum ipsos expectare oportebat ; non alienum esse duxi de hoc etiam differere : etsi enim numquam defuerunt , qui fallacias , & dolos horum nefariorum hominum aperirent , ac maxime illos esse cavendos in vita admonerent , numquam

tamen ita probi viri eruditi, & instructi fuerunt, ut factis possent artes eorum intelligere, atque insidias etiam vitare. In primis autem in pietatem nostram Christianam, quæ tota in simplicitate animi fundata est, radices egit, atque incommoda sæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni sunt hi pessimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura, integraque est, eo magis probatur, astutis consiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo significasse videtur doctissimus vir Plato, qui hoc genus hominum notans, inquit; postremam injustitiam esse, videri velle optimum virum, quum minime sis: Idemque ab Æschylo, non solum gravi poeta, sed etiam docto in disciplina Pythagorea prolatum est, quum ferret in cælum magnis laudibus Amphiaræum, summum illum augurem, eundemque sanctissimum virum; inquit enim ipsum non studuisse, quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut esset: nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios, & incertos, faciuntque, ut probos, honestosque viros ab improbis, & impuris distinguere nequeamus, non dici etiam potest quantopere hoc pacto obsint, cum apud Euripidem etiam sapiens antea semper habitus Theseus, eo nomine suspectam habuerit eximiam probitatem, castitatemque filii; insimulatus enim falso Hippolytus, quod cubile ipsius violasset, quum se ille apud eum purgaret, quod vita sua ab eo scelere valde remota esset, fidem ea de causa non fecit; timuit enim pater ne tenuis victus, cultusque, quo filius delectabatur, abstinentiaque a vescendis animantibus, simulata foret; simulque ne disciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritasque demum Dianæ, in qua se valde jactabat, ficta esset: quare in alteram partem miserabiliter peccavit. Sed eo redeamus unde digressi sumus. Idem etiam intimus consiliis Contareni, nec minus studiosus famæ existimationisque hujus optimi, ac prudentissimi viri, quem sibi in vita tamquam vivum quoddam exemplar probitatis proposuerat, notam, quam improbe vitæ ipsius inurere præposterus quidam amicus studuit, hoc pacto delevit. Nar-

rat

rat enim forte evenisse , ut illo ipso tempore , quo graviter Contarenius ægrotabat , Bernardinus Ochinus , ille novæ condendæ Franciscanæ familiæ dux , & auctor , Bononiam venerit , Romam ad causam dicendam evocatus : infimulabatur enim in iis concionibus , quas Venetiis habuerat , nonnulla dixisse , quæ veteribus Decretis Romanæ Reipub. adversabantur : additque habuisse illum litteras ad se scriptas a Giberto Episcopo Veronensi , quibus a se petebat , ut diligenter ageret cum Legato , ut hortaretur hominem ad sistendum se in iudicio : coramque ad ea , quæ ipsi objiciebantur , defendenda : quum cognovisset ipsum timide ad id descendere , egereque stimulo quopiam , & auctoritate magni alicujus , & gravis viri : neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem , inconstantiamque perspexerat : is autem vesperi venerat , quum jam cænassent omnes , Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret : qui , quum speraret morbum postridie leviolem fore , ut commodius eum audire posset , loquique cum ipso familiariter , jussit ut præberentur illi , quæ ad curandum corpus pertinerent : contigisse vero contra , ut ea nocte morbus ingravesceret , quare mane Legatum totum distentum fuisse in remediis , quæ medici adhibenda jusserant , fumendis , novisque curationibus : unde factum fuerit , ut neque de hospite illo , neque de alia ulla re agi cum eo poterit . Bernardinus interim , cui in primis mala sua mens , malusque animus cognitus erat : atque umbras etiam , ut , qui sibi alicujus sceleris conscii sunt , faciunt , reformidabat , cœpit vereri , ne astute illic detineretur : putabat enim fingere morbum Legatum ; quo metu homo oppressus (nam hoc verum esse non multo post e consilio , quod cepit , perspectum est) non cessabat Ludovicum urgere , ut rogaret Legatum potestatem sibi faceret abeundi ; in quo ille ipsi non obtemperabat , putans brevi fore ut melius esset Legato : videbatur enim sibi perspexisse cupere illum magnopere cum Bernardino loqui ; qui sane usque ad id tempus magnum sibi nomen ex facultate illa dicendi , & opinione sanctitatis conciliarat . Cum autem , magis magisque semper timore crescente , instaret , Ludovicus importuno sane tempore coactus

est, cum æstu febris in lectulo Legatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque ut pateretur ipsum abire; in quo sane humanissimus vir ei morem gessit; quumque ad eum Bernardinus introductus esset, hæc ipsa verba protulit: Vides quo in statu sim; excusatio hæc apud te justa sit; & ora, ut Deus optimus maximus mihi propitius sit; feliciterque institutum iter perage: cui ille tantum, demisso (ut moris est) capite, respondit, se prorsus ita facturum; illicoque abiit. Hic est sermo, quem Bononiæ habuit cum sanctissimo, & modestissimo viro Bernardinus; nec verbum præterea additum est; qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deseruisset, acerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet, a perditaque causa, & flagitiis multis contaminata, merito defecisse, habereque se multos socios ejus consilii, probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque, ac litteris prodere; questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus, institutisque Romanorum Antistitum; & infestatione sæva, atque injusta bonorum, hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum a veritate abhorrent, sed etiam vitæ ejus, cui adfecta erant, nullo modo convenirent. Quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus, & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii causa, & purgandæ innocentiae viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat; nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentibus illic adfuerant; in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium; qui post ejus mortem, & ob naturæ prohibitam, & ob commendationem patris, creatus est Pont. Civitatis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pæne iisdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare. Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo, prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimum,

limi, & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit, simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris profint; perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude, & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine Urbem eam rexerat.) Ego, quod mihi videor meo jure facere posse: nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror; adfirmo hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse, & scientia multarum rerum, & judicii firmitate: ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo diserebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam auditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipsum sæpe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium faceretur: in qua quæstione quum paulo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die consumsisssem; ille vero, ut existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte, & exquisite nodos illos dissolvebat, ut videretur diu multumque non multo antea de ea cogitasse: quare (inquit) sæpe ego pæne stupidus evasi; mihi que potius cum cælesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prædico,
nulla

nulla alia causa impulsus : quis enim non videt assentationi nunc locum non esse, quæ præterea a persona, quam sustineo longe semper abesse debet ? Hæc asseveranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant . Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt : quæ sane, ut ordine a me tradantur, hæc sunt . Edidit juvenis adhuc (xxx. enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra iudicium Petri Mantuani doctoris sui ; nec tamen ea de causa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit : ille enim in omni sermone suo adfirmare solitus erat, ex opinione, sententiaque Aristotelis existimari debere animos nostros esse mortales : quum contra ipse, sedulo adversus eum disputans, citatis multis locis, & tamquam tabulis obsignatis, ostenderit longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse, viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse ; cuius opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat . Argumenta autem illa firma ad probandum, & gravia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur, quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit eum librum, & doctissimum omnium, & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt, additque videri profusum eum divina opera, & manu fabricatum fuisse . Scripsit etiam de Elementis libros quinque ; in quibus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit : misit autem illos ad Matthæum Dandalum sororis suæ virum ; cuius hic supra mentio cum magnis, verisque ipsius laudibus facta est . Addidit his in altiore philosophiæ parte libros quattuor, quos dicavit Paulo Justiniano nobilissimo, & clarissimo suo civi : qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum ; ut facilius divinas contemplaretur, Deoque ipsi toto animo serviret, in Etruscos montes, cætumque Camaldulensium se contulerat . Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, &

quan-

quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis . Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur factum illum natura , & studio fuisse ad personam eam sustinendam , quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex , multumque semper omni in re providens , imposuit) juvenis adhuc , vitamque colens liberam , ac nullis sacris adstrictam , occasionem hanc ejus rei nactus , quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat , ipsum instituere cupiens , duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum ; finxitque ita , atque informavit talem virum , quales si forent , quibus tantum hodie commissum est , non laboraremus . Quis enim non fateatur pias in primis , castasque fuisse cogitationes ipsius , totaque mente , ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum , postquam alium instruere , & ornare in ea vita ausus est , quam ipse adhuc non attigerat , nec umquam cogitarat , præcepta illa sibi utilia aliquando futura ? Præterea , quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Maxim. potestate , divinitus ne illa stabilita foret , an humanis consiliis regeretur ; quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset , domum reversus , ut quid ipse de eo sentiret , ostenderet , omnique errore cives suos liberaret , spatio unius noctis libellum confecit , qui nunc excusus in manibus versatur . Sed , ut iisdem etiam in suo , proprioque ipsorum munere prodesset , effigiemque ejus Reipublicæ , in qua natus erat , exprimeret , quinque libros confecit de Magistratibus , Reque publica Venetorum , qui itidem divulgati sunt . Postquam vero in amplissimorum Antistitum Collegium cooptatus est , perlectis diligenter synodis omnibus , quæ variis temporibus ob emendandum statum Christianæ Reipub. coactæ sunt , in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit : servato temporum ordine , materiaque omni , quam persecutæ sunt , demonstrata . Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo , de qua tunc summis contentionibus agebatur ; quamque Paulus III. adversariis , reconciliandorum animorum gratia , proponebat : multumque opis adferre illis omnibus , qui in eo certamine versari deberent : misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad Eum , cujus maxime intererat ,
quid

quid de ea re fieret, & qui eo tempore tota mente in illam curam incumberebat. Absoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quattuor libros de ritibus, caerimoniisque nostrae religionis, persuasionisque Christianae, quae Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, & quae radix, visque ipsarum fuisset, declaravit: quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit: nam ipsum, argumento hoc sumpto, si quod pollicitus erat, praestare voluisset, debuisset omnem quaestionem, de qua nunc tot, tantaeque lites, & concertationes inter dissidentes partes Reipub. existunt, explicare planum, & exploratum est: quare sic quoque praclare instruxit, & armavit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & causam eam malam obstinate defendentibus. Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius, potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationemque accipere cupiens, qua salvum ipsum, incolumemque redderet, quum graviter aegrotare non parvam partem ipsius cognosset: quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam, nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo revolvens, ut erat summus, & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tamquam institutionem quamdam brevem Christiani hominis, collegitque, quae magis mordere animum debent, probra omnia, & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti; illum autem commentariolum *κατὰ χριστιανισμὸν* appellavit, qui sane non uni illi civitati sanandae factus videretur, sed Christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis: eum vero gravis ille vir ad suos comportavit, divulgatumque studio quodam, & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique se

viae

vix illi tenendæ, legibusque servandis astringerent, statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditæ, ac desperati forent; posteaque & ipse formis excusus est. Quum autem, ut gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen, & civitatis, & Præfeti ipsius in sacris rebus curandis celaverim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam a me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est a Pontifice maximo: cujus amplissimi Sacerdotii insigne Bononiæ manibus suis Legatus capiti ipsius imposuit. Illustravit etiam scholiis quibusdam suis Contarenius multos obscuros locos in epistolis Divi Pauli, quum ipsas accurate legeret, quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum morseum oppressit. Sed etiam epistolas ipse non paucas conscripsit eruditæ, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus; præcipue autem studiis amicorum, variisque eorum temporibus serviens, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene, beateque degendam; qua traditur liberam esse potestatem nostram, omnique nexu causarum, ac necessitate solutam, veteres illi *περὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν* ipsam vocabant, & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt: eum vero librum misit ad Victoriam Columnam, feminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, ut sorori suæ, quæ se in castissimum cætum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret, animumque ipsius suavissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicaverat, interpretatus est duos Hebræorum illorum cantus Italico nostræ ætatis sermone; cum enim ille doctrina, ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret, non visus sibi est posse suis ullo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, ut utilitatibus fratrum suorum serviret, qui crebro mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æstu

maris , & quam caussam reciproca illa fluctuum agitatio haberet , diligenter monstravit : qui tamen liber amico ipsius commodatus , magno adhibito studio , recuperari numquam potuit . Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera , quæ plurima sunt , enumerem ; in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ , ac iudicii , finem faciam ; possum enim vere adfirmare , quodcumque temporis vacuum a negotiis nanciscebatur , in his rebus ipsum consumere solitum , omnesque vigilias suas eum consueisse temporibus amicorum , necessariorumque suorum consecrare , neque enim ostentationis , & gloriæ causa hujuscemodi scriptiones suscipiebat ; in hisque se dies , atque noctes macerabat ; quamvis justus inde honos , nec magnopere reprehendendus consequatur ; sed , ut dixi , voluntati amicorum , commodisque indulgens , sive studiis suis , memoriæque serviens , a scribendo numquam cessabat .

DE OFFICIIS

Inter potentiores & tenuiores Amicos

LIBER

IOANNES CASÆ,

CUI ACCEDIT

ITALA VERSIO EJUSDEM AUCTORIS.

* * * * *
 * * * * *
 * * * * *
DE OFFICIIS
I N T E R
P O T E N T I O R E S,
ET TENUIORES AMICOS.

C A P. I.

*Molestius esse multo nostris temporibus herile imperium in homines
liberos, ut moris est, quam olim fuerit in ser-
vos, exercere.*

Magna omnino veteres, diuturnaue molestia carui-
 se mihi videri solent: qui non, quo modo nobis
 fere institutum est, ingenuos homines, sed plane
 servos in famulatu habuerint: quorum ad victum,
 cultumque, & cæteras vitæ opportunitates, opera,
 ac ministerio uterentur. Nam cum hominis natu-
 ra celsa, amplaue, & erecta sit, longeque ad imperandum
 magis, quam ad parendum accommodata; in eam vigentem,
 atque integram herile imperium, quod nos facimus, exercere
 qui volunt, ii molestum negotium, atque odiosum aggrediun-
 tur. Itaque veteribus in edomitos jam, & quasi mansuefactos,
 quippe quos prius aut compedes, ergastulumque, aut a pueritia
 usque captivus animus enervasset, atque emollisset, neque dif-
 ficilis, opinor, neque injucunda dominatio fuit. Nobis contra
 cum robustis, valentibusque, & tamquam adhuc feris res est,
 qui & propter naturæ spiritus dominatum aspernantur, & ode-
 runt, & propter libertatem dominis etiam resistunt: rationem
 qui-

TRATATTO
DEGLI UFFICJ
TRA GLI AMICI
SUPERIORI, E INFERIORI.

C A P. I.

**Quanto sia più difficile a' nostri di il soprastare , e comandare
 ad uomini liberi di quel che fosse una volta a' servi. Pro-
 posizione della materia , che s'imprende a trattare .**

O istimo , che di un grande , e continovo travaglio privi fossero gli antichi , li quali non di uomini liberi , come quasi è nostra usanza , ma di servi la famiglia loro fatta avevano , della cui opera , e per agio del vivere , e per farsi riputare , e per gli altri bisogni della vita si servivano . Imperciocchè , essendo la natura dell' uomo nobile , ampia , e diritta , e al comandar assai più , che all' ubbidire atta ; dura , e odiosa impresa coloro si pigliano , i quali sopra essa gagliarda , e intiera di forze , la maggioranza , come oggidì si fa , vogliono esercitare . Agli antichi non fu , al mio parere , difficile , o noiosa cosa il comandare a quelli , che già domati , e quasi domesticati erano , come gente , a cui o le catene , o le lunghe fatiche , o l' animo infino dalla fanciullezza servile , avesse (1) l' orgoglio , e la forza levata . Noi per lo contrario con animi robusti , gagliardi , e quasi feri abbiamo affare , i quali pel vigore della natura lo star soggetto rifiutano , e odiano , e per conoscersi liberi a' padroni fanno resistenza ,

o al-

quidem dominationis, iniquius interdum, sæpe tamen jure, ab ipsis heris requirunt, & repetunt: ex quo querelarum, expostulationum, litium plena sunt omnia. Sic enim est profecto: Nam injusti rerum nostrarum ratiocinatores sumus: ac, cum sua quisque, quam alius æque bona nimio carius æstimet, eoque plus in omni ratione ferat expensum, quam acceptum referat, res convenire non potest. Hinc acerba illa sane querimonia, atque exprobratio: Ego me domitux contrivi: contraque: Ego te sustentavi, alui, in honore habui. Quamquidem inter homines controversiam, quodque diffidium, ut, quantum est in nobis, sedemus, & componamus, a nobis, hoc est ab hominis officio, minime duximus esse alienum. Quamobrem, cum in eam cogitationem sæpenumero incumberem, præcepta quædam, & tamquam artem de necessitudine, & communione ea, quæ potentes inter, ac tenuiores conjugatur, quæque ab ea re, quam imitari plurimum visa est, servitutis acerbum sane nomen invenit, degenda composui, eamque litteris mandare institui; ut labore nostro, si modo quod cupiebamus aliqua ex parte affecuti sumus, normam utrique haberent, ad quam dirigere si se vellent, iis commoditatibus, propter quas eam conjunctionem, quæ sane una omnium maxime turbulenta videtur, copulassent, placide, tranquilleque fruerentur.

o almeno ricercano, e dimandano (il che spesso con ragione, ma talvolta ancora senza, da essi vien fatto) che nel comandargli alcuna regola si servì. Da che nasce, che (2) di querele, di rimbrotti, di quistioni ogni cosa è piena. Ed è così certo; perciocchè noi delle cose nostre siamo giudici ingiusti, e essendo vero, che ognuno le cose sue più, che l'altrui, quantunque di valore uguali, oltre al convenevole apprezzi, e perciò si persuade sempre avere dato più, che ricevuto; la cosa non può con pari passo andare. Quindi nasce la (3) noiosa querela dell'uno; Io a casa tua consumato mi sono: e il rimproverare dell'altro; Io mantenuto ti ho, e pasciuto, e onorato. E mi per questo paruto cosa degna dell'ufficio dell'uomo, e a me non disdicevole, operare sì, che, se possibile sia, cotai discordie, e rammarichi s'acquetino, e si levino via. Perchè sopra ciò molte siate considerato avendo, insieme ho raunato alcuni ammaestramenti, e quasi composto un' arte di quella amicizia, la quale è tra gli uomini potenti, e ricchi, e le persone basse, e povere, e a cui l'odioso nome della servitù, per la simiglianza, che con lei ha, è stato posto: acciocchè per opera mia, se pure ottenere lo potrò, all'uno, e all'altro il modo si dia, col quale possa ciascuno, che attarvisi voglia, tranquilla, (4) e pacificamente godere di quello, perchè a vivere in tale amicizia se stesso recato avesse, la quale molto più, che tutte l'altre, di turbazioni piena pare che sia.

C A P. II.

Tria esse, quæ homines hominibus conciliant: quæ mutuo inter potentiores & tenuiores amicitia intercedit, hanc utilitate dumtaxat conjungi: ejus societatis officia hic quæri, quæ inter dispares est.

Quoniam igitur communionis, societatisque unius cujusdam inter homines præcepta tradimus: plures autem sunt hominibus inter ipsos, & variæ communitatum species, quarum aliud aliis propositum sit: principio hæc ipsa, de qua sit nobis hoc tempore explicandum, secerni a ceteris, sejungique debet; ut, quamquam de omnibus quædam communiter præcipi soleant, quæ ad uberiores quamdam, amplioresque artem pertinent: tamen, quoniam hujus quoque generis separatim præceptiones sunt, eæ a nobis distincte, dilucideque exponantur. In omni itaque societate vincienda, aut voluptatis dulcedine, fruendæque jucunditatis studio homines ducuntur, aut rerum, quibus utuntur, facultatem, potentiam, opes, & copias, ceteraque id genus adipisci, tuerique, aut etiam adaugere volunt; quæ omnia in rationem utilitatis cadunt: aut honesti, rectique, ac decori pulcritudine, & splendore excitati, illectique rapiuntur. Ac priori quidem in genere (exemplis enim res fiet apertior) libidinosi amores sunt, & quæ deliciæ appellantur, ceteraque ejusdem modi. Utilitatis autem genus latissime fufum est: continet enim Rempublicam primum universam; deinde singulas fere Civitatis partes: nam inita est civibus communiter inter ipsos societas eam ob causam, ut congregati, salvi, incolumesque esse possent: tum multæ quæstus, lucrique causa communionem sunt privatim contractæ. Tertium autem genus amicitiam complectitur, non hanc popularem, sed illam bonorum; cum scilicet honestum, laudabile, decorum, non emolumento captans aliquo, sed sua ipsum vi, ac dignitate inductos homines virtutis amantes conjunxit arte, atque devinxit. Tenuiores autem homines cum se ad Principum civitatis amicitiam applicant; contraque clari, potentes, opulenti, cum obscuros, infirmos, exiles in con-
tuber-

C A P. II.

Di tre forte essere le amicizie , che insieme fanno gli uomini :
i poveri stringersi co' ricchi , e i ricchi co' poveri per
ragione dell' utilità : l' amicizia di cui vogliono
spiegarfi gli ufficj , essere tra disuguali .

Volendo noi adunque di una sola , e certa compagnia , e amicizia di
uomini gli ammaestramenti dare , e diverse trovando essere le ma-
niere dell' amicizie , quale ad un fine , e quale ad un' altro riguardanti ;
necessaria cosa giudico , quella , di cui al presente ragionar intendiamo ,
distinguerne dall' altre , acciocchè , quantunque di tutte insieme alcuna
dottrina dare si soglia , la quale a (5) più copiosa , e più profonda
scienza appartiene , nondimeno essendoci ancora di questa i suoi partico-
lari ammaestramenti , quelli siano da noi chiaramente d' uno in uno di-
mostrati .

(6) Gli uomini adunque a vivere , e dimorar insieme si riducono , ov-
vero (7) tirati dalla dolcezza de' piaceri , e dal desiderio di sentir i
diletti ; ovvero mossi dalla cupidigia delle ricchezze , degli onori , delle
potenze , e dell' altre cose simiglianti , quelle d' acquistare , e aumentare
ingegnandosi , il che sotto il nome dell' utilità viene ad esser contenuto ;
ovvero accesi della bellezza dell' onestà , e dello splendore della virtù .
Della prima ragione (per fare la cosa cogli esempi più chiara) sono gli
amori lascivi , e le cose , che dilettono i sentimenti del corpo , e l' altre ,
le quali Piaceri sono chiamate . Della seconda è l' utilità ; la quale a
molte cose si stende , cioè al corpo tutto della città primieramente , e poi
a ciascuna delle parti d' essa : imperciocchè tra i cittadini è generata una
comune amicizia , affinchè tutti insieme salvi , e sicuri essere possano . Ol-
tre a questa , molte ce ne sono delle particolari , trovate solamente per
guadagnare , e acquistare . Della terza è quella , la quale abbraccia l'
amicizia non di uomini volgari , e meccanici , ma di virtuosi , e buoni ,
quando quello , ch' è onesto , e lodevole , non per utile alcuno , ma per la
sua propria forza , e dignità , gli uomini della virtù amatori confor-
tissimo legame insieme annoda , e strigne . Quando gli uomini bassi alle
amicizie de' primi della città s' accostano ; e per lo contrario quan-
do i grandi , ricchi , e potenti , le persone vili , e povere in ca-
Gassæ Op. Lat. Tom. IV. S sa

tubernium, ac familiaritatem recipiunt, neutri fere honestatis decorem confectari, ac ne attendere quidem videntur, sed utilitatem modo, aut voluptatem sequi. Id ex eo intelligere licet, quod neque illi bonos quosdam viros, justosve, aut fortes, ac moderatos, quibus inserviant, sed gratiosos, ac locupletes, si utrumvis liceat, delegerint; & fortunis ditati, confestim, tamquam id operis habuerint, discedunt, aut certe cupiunt: atque hi rursus laboriosum quemlibet, aut industrium, & sollertem, frugique exquirunt, eosque insigniori aliqua virtute præstantibus longe præferunt. Quare, quæ de vera illa, & germana amicitia præcipiuntur, cum morum similitudo, & convenientia bonorum animos stabili quodam amore, & caritate devinxit, huic necessitudini convenire non poterunt: diversorum enim generum eadem præceptiones esse non possunt: neque vero eadem esse genera, quorum exitus, finesque diversi sunt. Atque alia est etiam humanarum societatum divisio: nam aut pares inter se copulantur; quales fratrum conjunctiones sunt: aut dispares; cujusmodi parentum est, ac liberorum inter ipsos communitas. Permultum vero refert ad inveniendi officii rationem, utro quis in genere, eam, qua de agimus, necessitudinem constituerit: quamquam in promptu id quidem est: ambigi enim non potest, quin ad posterius referatur. Sed cum fere constet, dispares hoc amicitiae genere copulari, illud parum percipiunt, aut certe non satis constanter ad extremum usque retinent. Stabiliendum est enim, firmandumque quid sit illud, cujus præstantia princeps in hac necessitudine, & tamquam herus cernatur, ne vagari, errareque hujus ignoratione cogamur.

sa lor ricevono ; amendue pare che della vaghezza dell'onestà non si curino punto , ma solamentè all' utilità , ovvero al diletto intenti siano . La quale cosa da questo conoscer si può , che quelli non ad uomini da bene , giusti , valorosi , e costumati , ma a liberali , e ricchi , se pure l' uno , e l' altro possono ritrovare , procacciano di servire ; questi all' incontro altri , che faticosi , sagaci , diligenti , utili , e moderati , non ricercano , tali apprezzando più , che qualunque virtuoso . Perchè gli ammaestramenti della vera , e propria amistà , la quale gli animi de' buoni , e virtuosi colla simiglianza de' costumi di fermo , e caritativo amore annoda insieme , a questa servire non potranno ; conciossiacosachè a diverse ragioni di cose i medesimi ammaestramenti non convengano . Ma che queste siano cose diverse , da' fini loro , i quali diversi sono , si comprende . Sono oltre a ciò tra se divise le amicizie degli uomini : perciocchè o elle sono tra persone uguali , come tra l' uno fratello , e l' altro ; o elle sono tra disuguali , come tra 'l padre , e il figliuolo . Ma a volere truovare le ragioni di questi ufficj , grandemente giova il vedere in quale di queste due sia da porre la amicizia , di cui parliamo , benchè la cosa sia manifesta ; conciossiacosachè dubitare non si possa , ch' ella non sia della seconda ragione , cioè tra persone disuguali . Ma quantunque il fatto così si stia ; la cosa non per tanto è poco , o almeno non compiutamente intesa . Il perchè è da stabilire , e conchiudere quale sia quella cosa , la quale in questa ragione d' amicizia il primo luogo tiene , acciocchè non la sapendo , a tentoni non andiamo .

In hoc, de quo agendum est, communionis & societatis genere, utilitatem principem locum sibi vindicare: potentiores obsequium & operam a tenuioribus; tenuiores a potentioribus pecuniam aut dignitatem expetere: subjektam materiam, exquisitam omnino tractationis rationem minime pati.

PRincipem igitur locum non, ut plerisque in rebus, ita hoc in genere, doctrina, nec ætas, nec nobilitas, nec vero virtus obtinet; sed pecunia modo, & dignitas, & potentia dominatur. Atque hæc quidem ut concurrant omnia, optabile est: fin minus, vel uni deserviendum est. Satis est autem ad hoc argumenti, quod sæpe unius conversione fortunæ ratio omnis amicitiae commutatur, multique cum iis, quibus diu tanquam præfuerint, non modo exæquantur, sed etiam iis ipsis efficiuntur humiliores; a quibusque antea coli soliti sint, eosdem aut pecunia auctos, aut honoribus amplificatos contra ipsi reverentur, atque observant. Quamobrem sit hoc ceterarum communionum, si quibus ita videtur, præscriptum, & tamquam formula, ut, quod in unoquoque boni sit, subdudum habeant: ac tantidem se quisque faciat, quanti sit, tantidemque ab amico æstimari se vel postulet, vel patiat. Nobis autem alio quodam modo rationem institutam esse intelligendum est: plerosque enim fallit; quorum est error tollendus, ne, quod faciunt, turbent omnia. Cum igitur ratiocinantur, meminerint adnumerari, appendique par esse non omnia, sed pecuniam modo, atque potentiam; quando ea est hæc societas conditione contracta, ut potentibus, ut locupletibus propter id ipsum, quod opulenti sunt, tribuantur omnia. Quare qui sese paupertatem ferre posse non tam negant, quam re ipsa ostendunt, quibus quæsito opus est, quique aliena egere se fatentur potentia, desinant molesti esse; neque ingenium, aut nobilitatem, aut doctrinam, quibus rebus, quamquam pretiosæ alioqui sane sunt, ne ipsi quidem magnopere confidunt, magnum quoddam pondus habere postulent, ut comparari se propterea, quod iis instructi sint, superioribus, aut etiam anteferri putent oportere.

At

C A P. III.

Dell'amicizia di cui dee ragionarsi, il primo luogo darfi alle ricchezze e alla potenza: l'utilità che in questa cercano i grandi, essere le fatiche ed i servigj de' poveri; quella che cercano i poveri, essere le ricchezze e le dignità: la materia non poterfi trattare con tutta la sottigliezza.

E Adunque da sapere, che in ciò non è, come in molte altre cose, il primo luogo alla dottrina, non alla età, non alla nobiltà, non alla virtù, ma si alle ricchezze, alla dignità, e alla potenza dato. Le quai tre cose è da desiderare, che ci si trovino tutte; altrimenti, all'una d'esse almeno servire conviene. E ciò esser vero, di qui apertamente si conosce, che sovente per la mutazione dell'una di esse, la condizione dell'amicizia parimente si muta, e avviene che molti non solamente pari divengono a quegli, cui già comandarono, ma ancora tal volta minori; e coloro alle dignità, e ricchezze saliti riveriscono, e onorano, laddove prima da loro riveriti, e onorati erano. Per la qual cosa, se ad alcuno piace così, questo dell'altre amicizie sia il modo, e quasi la forma, cioè; che elle abbiano la ragione fatta di quanto vaglia ciascuno, e chiunque se stesso tanto apprezzi, quanto merita, nè più desideri, o comporti esser dall'amico apprezzato. Ma a noi conviene intendere, che questa cosa altrimenti stia: perciocchè la maggior parte degli uomini s'inganna, il cui errore è da levar via, acciocchè, come è loro usanza, non abbiano a confondere ogni cosa. Eglino adunque, quando ciò nell'animo rivolgeranno, doveranno ricordarsi, che non a tutte le cose, ma solamente alle ricchezze, e alla potenza riguardo s'ha da avere: conciossiacosachè cotale amicizia sia fermata con patto, che il tutto a' ricchi, e potenti si conceda, perciò solamente, che ricchi, e potenti siano. Il perchè coloro i quali confessano, anzi co' fatti dimostrano, di non potere soffrire la povertà, e hanno bisogno delle altrui facultà, e potenza, astengansi dal rimproverarci, nè tanta stima facciano dell'ingegno, o della nobiltà, o della dottrina (nelle quali cose, quantunque per altro lodevoli, essi ancora poco si confidano) che perciò se dover'esser agguagliati, ovvero preposti a' superiori, si persuadono. Ma dirammi alcuno: io son migliore, più dotto, e più nobile, e in altro non so-

At vi ego, inquit, sum melior, eruditior, nobilior; una modo re inferior, quæ ipsa non in virtute posita est, sed ex fortuna pendet: Sit ita sane; mitto enim, quod plerumque nimium semetipsum diligunt, nimium amplexantur; sed, ut ita sit, tenendum tamen illud, nihil in hac communione relictum esse iis rebus, quas illi commemorant, loci: principem esse pecuniam, imperium obtinere potentiam placuit: accepta semel conditio est, quæ aut tunc recusanda fuit, cum ferebatur, aut ne nunc quidem improbanda. Fuit olim apud Æthiopas lex, ut eum regent facerent, qui procerissimus reperiretur. Num igitur philosophus, brevis si forte fuerit, atque Æthiopiæ regnum affectet, non ea lege puniendus sit? Atqui Sapiencia proceritati, omni que corporis staturæ longe antecellit: nemo negat id quidem; sed ea tamen Æthiopes lege vivunt, quam violare sit nefas: sic nos eam servare legem debemus, quam nobis, quasi populo, usus, vitæque communis promulgavit, & tamquam suasit, quamque adeo ipsi sanximus.

Tantum enim abest, ut quicquam adscribendum cuiquam sit, præter id, cujus haberi semel rationem placuerit, ut sæpe id ipsum, adjectis iis, quæ plurimi alioqui sunt, vilius efficiatur: ut meretrix pudore deterior est: ad quæstum enim ejus æstimatio refertur, quem pudor, quamquam laudabilis ipse per se, tamen imminuit; petulantia vero, tametsi sua ipsa vi, naturaque turpis, auget. Neque vero aliam ob causam quibusdam in civitatibus institutum est, ut eximia quadam virtute cives, populi arbitrio, innocentes relegarentur; isque mos ab Aristotele, quanto, qualique philosopho? non admodum improbat, nisi, quod cum una æquabilitate res eorum publica contineretur, omne quod emineret, cujuscumque tandem id modi esset, amputandum, & tamquam complanandum censebant; ut ne virtuti quidem, se se nimium attollenti, parcerent. Quare divitiarum tantum, atque opes in ea re censenda, atque æstimanda ponderentur, quibus semel principatus, & dominatio data est; reliqua circumcidantur: his se virtus, nobilitas, doctrina submittat: hoc qui recusant (magnus est autem numerus) seditiosi ut in Republica cives, sic in amicitia turbulenti existimandi sunt. Vincuntur igitur necessitudine hæc longe potentia, ac divitiis dispares:

no da meno, che in una sola cosa, la quale veramente non è posta nella virtù, ma dipende dalla fortuna. Or sia pure comunque si voglia; io lascio andare, che questi tali per lo più sono troppo grandi amatori di se stessi, e troppo s'apprezzano; ciò è sempre da avere innanzi a gli occhi; niuno luogo in questa amicizia rimasto esser alle cose, delle quali eglino si vantano; ma il pregio alle ricchezze, e alla potenza esser si riserbato. Laonde a quello è da accbetarsi, che una fiata piacque. Fu da rifiutare la condizione allora, quando ella si offeriva loro, ovvero da non biasmare posciachè vi si accordarono. (8) Era legge degli Etiopi di fare lor Re colui, il quale tra loro di più alta statura essere si trovava. Se adunque uno Filosofo, il quale di picciola statura fosse stato avesse procurato di farsi Re dell' Etiopia, non doveva egli per ciò della sua profunzione, secondo quella legge, esser castigato? O, non è egli più da stimare la sapienza, che l'alta statura, o qualunque altra forma corporale? certo si: ma non per tanto que' popoli vivono sotto quella legge, la quale cosa ingiusta a guastare sarebbe. Così noi quella legge osservare dobbiamo, la quale l'usanza, e l'viver comune, ci ha dato, e noi medesimi ancora imposta ci siamo. Perciocchè, non che ad alcuno sia da concedere più di quello, a che egli ha voluto aver si riguardo, ma molte volte si vede una istessa cosa, per la giunta di qualch' un' altra eziandio lodevole, più vile divenire. Le meretrici quanto più di vergogna hanno, tanto sono da meno; perciocchè l' officio loro è di compiacere per danari a chiunque le richiede; perciò lo avere vergogna, quantunque per se cosa lodevole sia, men compiute nell' officio loro a fare ne le viene; laddove l' esserne senza che di sua natura è biasimevole, da molto più divenire le fa. Sono alcune Città, le quali hanno per usanza di mandar in esilio a volontà del popolo que' cittadini, quantunque innocenti, i quali veggano essere in qualche virtù più degli altri eccellenti. E questa usanza non è molto (9) biasimata da Aristotile (10) maestro di coloro, che fanno. Nè per altra cagione ciò in quelle città si fa; se non perchè volendo esse, che tutte le cose loro pubbliche con pari passo procedessero, giudicavano ogni cosa, qual ch' ella si fosse, la quale si trovasse più eccellente dell' altre, essere da tagliare, e quasi da abbassare, sì veramente, che alla virtù, la quale troppo s'innalzasse, niuno riguardo s'avesse. Laonde poichè alle ricchezze l'onore, e la signoria s'è dato, quelle solo, gittato tutto il resto dopo le spalle, s'apprezzino, a quelle sole la virtù, la nobiltà, la dottrina si sottoponga. Quelli, che ciò fare non vogliono, de' quali la moltitudine è grande, tali in questa amicizia riputati esser deono; quali nelle città i cittadini di nimicizie, e scandali commettitori. Questa amicizia è tra coloro, i quali di ricchezze, e d'autorità sono disuguali; e quel-

vinculum autem est non charitas, sed utilitas: ex quo illud conficitur, quod antea quoque dictum est a me, errare eos, qui hanc necessitudinem veræ illius, justæque amicitiae legibus temperari putant. Nam hoc quoque genus importunum est, magnam quamdam, æquabilemque benevolentiam, atque ardorem amoris requirentium: distinguenda sunt enim necessitudinum genera, ne temere omnia ab omnibus expectentur: quibus enim sua cuique privatim utilitas proposita pæne ex conventu sit, eos nostra causa tantum velle putare, ut alienum commodum anteferant suo, temere optantis est, non considerate judicantis. Neque vero eadem utriusque proposita utilitas est; sed operam, atque obsequium a tenuioribus potentes expetunt: inopes contra a divitibus, atque honoratis pecuniam, aut dignitatem: illi enim, utpote divitiis affluentes, nullum sequuntur emolumentum, sed id modo attendunt, quod eam sibi conjunctionem ad dignitatis splendorem honorificam, ad victum autem, cultumque, atque res gerendas, cum jucundam, tum vero multis sane locis peropportunam esse intelligunt. Inferiores autem propter paupertatem, atque inopiam, pecuniæ fructum, aut dignitatem quærunt: tum propter imbecillitatem factiosos, opulentosque amicos sibi, tamquam adminiculum, parant. Quibus ita constitutis, quoniam expedit cum unaquaque in re eum nos bene cognitum habere, quicum negotium nobis futurum sit, tum in hujusmodi necessitudine vel in primis refert, non ignota nobis esse eorum, quibuscum vivimus, studia, & voluntates, ut vel ad eas nos dirigamus, vel rem totam, si modo fieri possit, repudiemus; operæ pretium est, locupletum, ac potentium, contraque tenuium, atque inopum naturam, & tamquam formam quamdam, & speciem, quoad possumus, investigare, in medioque ponere. Neque vero exquisitam quamdam ad rationem exigi hæc a nobis debebunt; quoniam nec omnibus æque in rebus subtilitas quæranda est, nec vero postulandum, ut pressius agatur, quam ipsarum, quæ subjectæ sunt, rerum vis, & natura patiatur.

e quello , che insieme li congiunge , non è amore , ma utilità . Da che si conchiude , molto , come s'è detto , ingannarsi coloro , i quali colle leggi della vera , e propria amistà questa di governare si presumono ; anzi fastidioso è chi alcuna grande benivolenza in essa desidera , di scambievole , e fervente amore piena . Egli fa di mestieri a distinguere l'una ragione d'amicizia dall'altra , acciocchè in una sola in tutto da ciascuno pazzamente non si ricerchi . Perciocchè il credere , che coloro , i quali non ad altro , che all'utilità propria intenti sono , di tanto benevoli essere ci debbiano , che più stimino l'altrui profitto , che 'l suo , è cosa da uomo nel desiderare disordinato , e nel considerare trascurato . Con tutto ciò , non è ad amendue la medesima utilità proposta , ma i Potenti , le fatiche , e i servigi da' Bassi ricercano ; i Bassi all'incontro ricchezze , e dignità da' Potenti desiderano . Quindi avviene , che gli uomini potenti , siccome quelli , che di ricchezze abbondevoli sono , d'alcuno guadagno non si curano , ma solamente s'appagano del vedere questa così fatta amicizia allo splendore della dignità essergli onorevole , a gli agi del vivere , al farsi riputare , al fornire delle bisogne loro , e a molte altre cose non pure diletto , ma utile ancora donargli . Ma gli uomini bassi , siccome poveri , e bisognosi di dignità , e danari , e siccome deboli ; potenti , e ricchi quasi per sostegno loro , ricercando vanno . Essendo adunque le cose sì fattamente ordinate , e giovando in ogni altra cosa il sapere con cui affare s'abbia , in questa sopra tutto grandemente giova il conoscere gli animi , le volontà , e i desiderj di quegli , co' quali a vivere abbiamo , acciocchè sappiamo , o a quelli attrarsi , o del tutto rifiutare il partito ; e perciò di grandissima utilità sie investigare , e quanto per me si potrà , mettere innanzi agli occhi di ciascuno , e quasi fare assaggiare la natura de' Ricchi , e Potenti , e de' Bassi , e Poveri altresì . Ma non per tanto non vorrei , che da me s'aspettasse , che io di queste cose molto sottilmente disputassi : perciocchè nè in tutte le cose ad un modo medesimo è da ricercare la sottigliezza , nè in questo è da volere , che più minutamente se ne ragioni , che non la natura , e la qualità del soggetto permette .

CAP. IV.

Quinam sint divitum & potentiorum mores.

AC locupletes quidem ita fere sunt morati, ut superbia, & fastidio efferantur: perinde enim affecti vivunt, quasi bonis omnibus affluent: & quoniam, quanti unumquodque sit, æstimari fere nummis solet, eaque ratione argento venire omnia, quia eo ipsi abundant, omnium penes se rerum pretium esse opinantur: itaque beati sibi videntur. Ad hoc accedit, quod homines magnam partem in re facienda, atque exaggeranda occupatos, divitiisque inhiantes vident. Quare illarum possessione, tamquam excellenti inter homines bono quodam, quod unum expetant, quodque admirentur omnes, ipsi gloriantur: reliquos autem despiciunt, nec homines putant: quæ quidem arrogantia, insolentiaque ea quoque re augetur plurimum, neque adeo immerito, quod multos multa locupletem rogare necesse est: tum arbitrantur sese dignos esse dominatu: propter copias enim, quibus ipsi affatim præditi sunt, dominationem, regnumque expeti putant. Gloriosæ itaque, atque insolentes divitiæ sunt: eadem petulantiam habent, superbiæ comitem: difficile est enim, nisi si forte ratio adsit, prudentiaque, secundo fortunæ cursu non auferri. Eorundem est diffuere luxuria: nam & delicati, mollesque sunt, & copiarum ostentatione beati videri volunt. Ad summam stulta pecunia est, sed fortunata, & felix. Præterea autem multo hæc sunt eadem novis in divitiis deteriora, quam in veteribus vitia: repente enim divites facti sunt, abundandi, ut ita dixerim, imperiti; ut plerique Romæ: in quo si qui fortasse fuerint, qui detrahi sibi a nobis querantur, ii meminisse debent, non hunc nobis de hominibus, sed ipsa de re institutum esse sermonem. Potentium autem mores partim cum locupletum natura, & consuetudine congruunt, partim aliquanto sunt etiam probiores: nam, & honorum studium in his est, & animus virilis, atque ad agendum promptus: præbet enim potentia facultatem, & propter dignitatem gravitas quædam inest. Ac de locupletum quidem, ac potentium moribus hætenus. In paupertate vero atque inopia omnia iis contraria reperientur.

C A P. IV.

Quali sieno i costumi de' ricchi, e de' potenti.

(1) **I** Ricchi adunque sono superbi, e fastidiosi oltre modo: perciocchè vivono quasi come se di qualunque bene abbondantissimi fossero. E perciocchè ogni cosa al danajo apprezzar si suole, e con quello il tutto si compera, istimano essi per la molta copia, che ne posseggono, appresso di se avere il prezzo delle cose tutte, e perciò beati si tengono. Aggiugnesi a questo, ch' essi veggono gran parte degli uomini in acquistare, e aumentare delle facultà occupata, e con tutto l' animo alle ricchezze intenta; perciò di quelle, come d' un singulare, maraviglioso, e da tutti desiderato bene si gloriano, sprezzando altrui, e per nulla tenendo. Questa superbia, e arroganza molto maggiore ancora, e certo non senza ragione, diventa, perciocchè molti molte cose da' ricchi chiedere sono sforzati; e ancora perciocchè (12) delle signorie degni si credono, stimando che le signorie, e gli stati per le ricchezze, delle quali essi largamente abbondano, siano desiderati. Sono adunque le ricchezze di vanagloria, e orgoglio piene, e la licenza compagna della superbia se ne menano seco: perciocchè difficil cosa è, se la ragione, e la prudenza per avventura non vi si intramettono, a non levarsi in superbia per li favori della Fortuna. Sogliono ancora i Ricchi, oltre misura essere (13) morbidi; perciocchè sono delicati, e femminili; e colla dimostrazione delle facultà beati vogliono essere riputati. E, per dirlo in una parola: pazza cosa, ma fortunata, e avventurosa è la ricchezza. E questi difetti nelle ricchezze nuove sono peggiori, che nell' antiche; imperciocchè coloro, i quali di subito son divenuti ricchi, con assai poco giudizio della liberalità, e della magnificenza usano, siccome di molti nella Città di Roma si vede. Nel che, se alcuno per avventura fosse, il quale ciò per suo biasimo da me esser detto presumesse, questi vorrei io, che stimasse me, non degli uomini, ma della cosa propriamente ragionare. (14) I costumi de' Potenti alla natura, e all' usanza de' Ricchi sono in parte simiglianti, e in parte alquanto migliori, perciocchè in essi è il desiderio dell' onore, l' animo generoso, e all' operare pronto, conciossiacosachè la potenza gliene presti la via, e la dignità gli aggiunga alcuna gravità. L' avere infina qui detto de' costumi de' Ricchi, e de' Potenti, voglio che mi basti.

C A P. V.

Ad tenuiorum officia erga potentiores invenienda auctor aggreditur . Eorum esse potentiorum incommoda & contumelias æquo animo pati ; omnemque erga eos observantiam & cultum tum dictis tum factis præferre .

Sic igitur animati erga potentes , & pecuniosos tenues amici esse debent , ut illorum incommoda , contumelias , injurias , ineptias non modo facile perferant , sed amanter etiam tægant ; eosque , quoad fieri possit , diligant , colant quidem certe omnibus locis , atque observent : diligere enim volunt , propterea quod existimant , a quibus amentur , iisdem se se probari . Itaque cum omnia sibi divites arrogent , amicorum obsequiis , atque observantia magnopere delectantur : sui enim de se iudicii habere eos ascriptores putant . Difficile est autem diligere eum , quem non probes : nihiloque factu facilius sic moratos , quemadmodum dictum est , probare : verumtamen , ut ait Tiresias ille ,

Quando pauperiem missis ambagibus horres ,
devoranda hæc sunt , ferendumque æquo animo , quod corrigere nequeas : præsertim cum non virtute , & probitate hæc necessitudo contineatur , sed emolumentis , & fructu . Stulte igitur faciunt , atque inutiliter , qui tamquam Horatianus Davus , decembri in dominos abutuntur libertate :

Tu , cum sis , quod ego , & fortassis nequior :

Perniciosa enim hæc sunt , præsertim adversus potentiam , superbiamque . Quare non modo dici , proferrique hæc non expedit , sed ne cogitari quidem sine detrimento possunt : retrahunt enim nos ab obsequio , & cultu potentis amici , sine quo contineri necessitudo hæc diutius non potest . Non minus est autem eorum vitium , damnum certe idem , qui de superioribus amicis in omni sermone absentibus detrahunt , eosque , quos revereri , & colere non modo decet , sed etiam fructuosum est , lædunt . Itaque dupliciter accusandi sunt , & quod ab officio recedunt , & quod eorum cum factis minime consentit oratio :
cum

C A P. V.

Si principia a dire degli Ufficj dell' inferiore verso il superiore :
di quello esser debito la pazienza nell' ingiurie , l' ob-
bedienza, e la riverenza sì ne' fatti come
ne' detti.

Nella povertà, e nella bassezza le cose del tutto contrarie si ritruo-
vano; il perchè i Poveri, e i Bassi doveranno verso i Ricchi, e i
Potenti sì fattamente portarsi, che non solamente sopportino volentieri,
ma eziandio (15) nascondano amorevolmente le ingiurie, le offese, le
melenfaggini loro, amandogli quanto più per loro si può, o almeno in
ogni parte onorandogli, e avendogli in riverenza, perciocchè l' esser
amati gli è sommamente caro, parendo loro, che chi gli ama, gl'è
approvati. Tal che istimandosi i Ricchi d' ogni cosa degni, sentono
gran piacere di vedersi dagli amici onorati, e serviti, perciocchè
giudicano quelli approvare il giudizio, il quale essi di se stessi fan-
no. Difficile cosa è certo lo amare uno, il quale tu non approvi; e
che uno di tali costumi, chenti detti si sono, da te approvato non sia,
è facilissima cosa; ma non per tanto

„ Poichè la povertà t'è in odio tanto
come già disse Tiresia, trangugiarla si conviene, e quello, che am-
mendare non si può, con buon animo sofferrare, essendo massimamente
il legame di questa amicizia non la bontà, o la virtù, ma l' utile, e
il guadagno. Leonde cosa sciocca, e a se stessi dannosa fanno coloro,
i quali a guisa di Davo, di cui ne' Sermoni ha scritto Orazio, usan-
do al Dicembre la libertà contro a' padroni, dicono

„ Essendo tu qual' io, e forse peggiore.

Di niuno profitto sono queste maniere, e specialmente a chi contra la
potenza, e contra la superbia le usasse: anzi non si possono senza dan-
no pensare, non che ridire, perciocchè elle ci levano dalla servitù, e
dall' osservanza dell' amico potente, senza il quale questa amicizia
non può durare. Non è difetto minore, ma è danno uguale di colo-
ro, i quali in qualunque ragionamento biasimano, e offendono gli amici
superiori, laddove riverirli, e onorarli sarebbe più utile, non che più
onesto. Di due cose adunque costoro da riprendere sono, tra perchè man-
cano dell' ufficio loro, e perchè le parole co' fatti non s' accordano :
per-

cum eo enim re vivunt, quem sermone improbant. Superbi etiam, atque arrogantes monendi sunt, atque, ut ab hoc studio desistant, hortandi: nam nihil obsequio, atque observantiæ tam est adversarium, quam arrogantia: observamus enim, & colimus, quos insigni aliqua re antecellere nobis putamus: omnia autem sibi qui arrogant, ne illi longe abest ut cuiquam obsequi velint. Ac sunt omnino quidam nulla de re tam solliciti, quam ut ne cuiquam succumbere, aut quicquam cuiquam concedere videantur: ii se se inferiores appellari mortis instar putant; pauperiores tantum dici volunt: austeri, tristes, duri, omnia summo jure, severe agentes, atque acerbe: qui si appellentur modo, continuo ad calculos abeant; confestim sua, atque aliena digitis metiantur; rationem subducant, a qua ne punctum quidem cujusquam causa decedere jus esse arbitrentur: ii, ut antea dictum est, ad aliud studium traducendi sunt, ne ætatem sollicite, anxieque degant, & ea exacta, frustra, quod nihil processerit, fortunam, quod facere solent, accusent, cum ipsi in culpa sint. Nobis autem leni homine opus est, molli, flexibilique ingenio prædito, qui & de suo jure decedere didicerit, & parere fortunæ; idque animo hilari, aut certe æquo facere possit, ut non appareat coactum obsequi: nemo enim, quem colit, illi invitus obtemperat. Quoniam igitur superbiæ occurrendum est; nihil est autem ad eam molliendam, ac demulcendam valentius observantia, atque obsequio; in eo exiles, atque inopes amici elaborare debebunt, ut in superiores omne officium, omnemque cultum conferant: id partim in dictis apparebit, partim in factis.

perciocchè in effetto con quelli vivendo dimorano , cui con parole biasimano . E il vero , che i superbi , e arroganti sono da esortare , e ammonire , che da questo studio essi ancora si ritraggano ; conaiossiacosachè niente si ritruovi più contrario al farsi ubbidire , e onorare , che l'orgoglio , e l'arroganza . Quegli s'onorano , e riveriscono , i quali per alcuna cosa lodevole , a noi superiori esser sono creduti ; ma chi a se stesso il tutto attribuisce , da a vedere , se non essere per ubbidire ad alcuno : anzi ritruovansi di quelli , i quali non s'affaticano in altro , che in dimostrare se a chi che sia non volerli umiliare in qualsivoglia cosa , ne del suo punto lasciarvi . Questi più che la morte (16) in odio hanno il sentirsi nominare inferiori ; ben d'esser poveri detti sono contenti : gente altiera , ritrosa , e malagevole , e nel fare delle cose tutte severa , e intollerabile ; i quali , se pure nominar si sentono , di subito alle ragioni corrono ; le cose altrui , e le loro in sulle dita annoverano , e sottilmente vedere le vogliono , cosa ingiusta riputando l'iscostarsi punto da quelle per cagione di chi che sia . Questi , come di sopra è stato detto , ad altri esercizi sono da indirizzare , acciocchè in stenti , e crucci l'età lor non ispendano , e ispesala , (17) indarno la Fortuna come poco favorevole , non accusino , siccome sogliono , essendone la colpa di essi . A noi fa di bisogno di uomo mansueto , e d'ingegno facile , e pieghevole , il quale un poco del torto pigliarsi , e alla Fortuna con l'animo gioioso , od almen quieto , ubbidire sappia , talmente che per forza farlo non paja : niuno certo malvolentieri a quelli ubbidisce , cui egli ha in riverenza . Adunque posciachè alla superbia resistere pur bisogna , ne cosa è , che a ciò fare più potente sia , che l'ubbidienza , e l'osservanza ; doveranno i poveri , e bassi amici affaticarsi in far ogni onore , e ogni servizio a Superiori , il che parte ne' detti , e parte ne' fatti mostrerassi .

C A P. VI.

Summissis, & quæ reverentis sint, verbis uti inopes amicos debere: cavendum iis, ne superiores reprehendant, ne illis acrius repugnent & adversentur, ne cum iisdem joculari velint, ne eorum jocos, ut ut contumeliæ plenos, irasci audeant.

Et tristem taciturnitatem, & nimiam inferiorum loquacitatem potentioribus incisam esse: utrique modum adhibendum.

IN fermone igitur, & congressionibus non modo comitas, & suavitas adhibenda est, sed quædam etiam reverentia: assentatio autem, de qua mox dicetur, procul amovenda. Permultum vero id refert; nam neque quicquam est, quod tam crebro incidat, quam ut loquamur; & ad conciliandos hominum animos summa in oratione vis est. Illa igitur primum cautio adhibeatur in verbis, ut summissa, ut humilia sint, ut prope abjecta: blandum enim in sæculum incidimus, cujus in errore nihil est, cur versari nos cum reliquis pudeat: contumax est non modo monere, sed etiam consilium dare: reprehendere vero non ferendum. Longum est autem singula persequi. Quare genus ipsum indicasse sit, opinor, satis. Deinde repugnandum si qua in re forte fuerit, ut pedetentim, timideque fiat, & tamen & raro, & non nisi necessario: neque enim est obsequentis adversari: sæpe autem in congressionibus, aut in conviviis disputationes inducuntur incertis, aut subtilibus de rebus: in quo docti quidam homines, & ingeniosi facere sane imprudenter solent; arripiunt enim ipsi tamquam suo jure fermone, obloquuntur, interturbant, pertinaciter resistunt, redarguunt denique, idque acerbe, atque acriter: non sunt hæc observantiæ, aut obsequii signa. At non mea, inquit, culpa est, quod homo rudis, atque illitteratus, & fortasse hebes, de rebus obscuris, atque involutis balbutiens me laceffat, irritet, in contentionem vocet, præsertim eam ipsam artem, ad quam disputatio pertineat, professum.

Sed

C A P. VI.

Dover l'inferiore usare parole umili e rimesse : non dover mai riprendere il padrone, non ostinatamente contraddirgli, non farsi a motteggiarlo, nè mostrare risentimento de' suoi motteggi ancorchè pungenti : essere odiosa a' grandi la taciturnità de' suoi familiari ; ma dover però questi usar misura nel lor favellare.

NE' detti dunque, e ne' ragionamenti piacevole, e dolce esser conviene, con alcuna riverenza, lontana però da ogni adulazione, di cui poco dappoi si ragionerà. E questa è cosa da farne gran conto; perciocchè più spesso, che 'l fare, a favellare ci occorre, nel quale a guadagnarli gli animi altrui, gran forza è posta. Nelle parole adunque gran diligenza sopra tutto usare ci bisogna, in fare ch' elle siano umili, rimesse, e pressochè sprezzate; perciocchè a tempi delicati abbattuti ci siamo, ne' quali seguendo l' errore loro, niuna cagione è, per la quale d' imitare altrui vergognarsi ci dobbiamo. Cosa profontosa è non solamente l' avvisare, ma ancora il dar consiglio; ma il riprendere non è da essere tollerato. Troppo lungo sarei, s' io volessi le cose tutte ad una ad una raccontare, il perchè l' averne il principio dimostrato sarà, secondo il mio parere, assai. Oltre a ciò, se in alcuna cosa da resistere fosse, ciò fare (18) si deve a poco, a poco, e timidamente, e di rado, e solamente quando la necessità ci strignesse, perciocchè il far resistenza non è di uomo ubbidiente segnale. Sogliono alcuna volta ne' ragionamenti, e ne' conviti nascere quistioni di cose dubbiose, e sottili: nel che sciocamente parmi che facciano alcuni dotti, e ingegnosi uomini, i quali il parlare, come cosa di ragione sua subitamente ripigliano, garriscono, disturbano ogni cosa, contraddicono ostinatamente, e alla fine riprendono, ciò con parole spiacevoli, e agre facendo. Questi non sono segni di osservanza, ne di ubbidienza. Ma diranno essi, qual mia colpa è, se un' uom senza isperienza, senza lettera, e forse ancora senza ingegno, di cose difficili, ed oscure favellando, viene ad incitarmi, e mettere in quistione, avendo io principalmente nella cosa, di cui si ragiona, posto tutto 'l mio studio?

Sed parcendum tamen est, quasque cum amico lucteris, non cum adversario, non est viribus utendum; scitum est enim in loco cedere, aut succumbere; victoria vero sæpe perniciem habet; ex quo vetus illud *ῥίπυ κερδμεία*. At difficile est, inquit, præsertim concalescētis jam altercatione animis: tum in eo ipso, quod profiteamur, cuiquam nos cedere videri, pati non possumus. Ego neque hoc disputo, & si postulant, etiam concedo; Illud teneo, atque denuntio, inutile id illis esse; plane etiam perniciosum. Quare superbiam excutiant, animum molliant, aut amicitiam sese gerere nescire fateantur: diligenter etiam caveant, ne quando committant, ut cum potenti amico joculari aggrediantur, nisi ab eo ipso invitati, ac prope jussi: inest enim in joco æquabilitatis significatio, & securitas quædam, qua superbia irritatur: cavillationem autem, & dicta superiorum, quamquam habebunt sæpe aculeum, & contumeliam, hilaritate, & lepore excipiant; iracundiam, ne qua forte erumpat (effervesceat enim illa quidem) quam diligentissime poterunt, comprimant: ac, ne si acrius quidem pupugit, quicquam mordere audeant: neque enim est obedientis, doloris sui pœnas persequi: quo autem cuiquam uberius erit ingenium, atque acutius, eo difficilius is præstare hoc poterit: multa enim occurrent falsa, quæ vix reticebit: Estque omnino haudquaquam mediocris patientiæ, cum sæpe vapules, telum autem semper teneas, numquam referre: sed iracundia tamen perquam diligenter cohibenda est, neque cum superiore, ne justa quidem de causa, concertandum: nam, & victi oderunt, & pares cum discedunt, tamen vinci se putant. Itaque alio sese convertunt, & eos, quorum tractata semel læsit asperitas, in posterum non attingunt. Quo autem modo jucunda consuetudine, assiduisque sermonibus, & comitate superbia molliatur, ita silentio, severitate, & tristitia recrudescit: tum stultum est, quorum contumelias perpeti necesse habeas, eorum non ferre jocos. Quare ita sese tenues comparare amici debebunt, ut potentis vel immoderatam in jocando licentiam, non modo bonam in partem accipiant, sed etiam, quo

Anzi non è da fare a questo modo, ma conviene aver rispetto, e come con un compagno, e non con un nemico, si lottasse, (19) risparmiare le forze: perciocchè il tirarsi alcuna volta indietro, e lasciarsi vincere, profitto ci apporta, laddove il voler esser vincitore sovente danno ci arreca. Da che ne nacque l'antico proverbio della Vittoria di Cadmo. Qui vi replicheranno essi, malagevole cosa essere questa da fare; massimamente quando gli animi sono già nella contesa riscaldati, e oltre a ciò se non potere sofferire, che altri vegga loro confessarsi d'altrui vinti in quello, di che essi maestri si tengano. Or dicano essi ciò che piace loro; io di questa cosa più disputare non intendo; anzi, se così vogliono pure, gliela concedo. Tengo ben per cosa certa, e si gliela annunzio, che 'l farlo di niuna utilità gli sie, ma si di danno. Perciò la superbia dopo le spalle gettino, e l'alterezza dell'animo abbassino, ovvero di non sapere vivere in questa amicizia confessino. Deono ancora, se prima richieisti, e quasi da necessità costretti non fossero, con ogni diligenza guardarsi di non si porre a motteggiare con gli amici potenti: perciocchè nel motteggiare bacci alcuna sicurtà, la quale gli uomini pari essere dimostra, e la superbia risveglia. All'incontro se essi motteggiati, e da qualche acuta, e odiosa parola morsi saranno, si deono perciò eglino con lieta faccia, e con piacevolezza rispondere, con ogni loro sforzo adoperandosi a fare, che l'ira, la quale veramente non potrà in guisa alcuna star cheta, di fuori non si mostri; e quantunque più agramente del dovere trafitti si sentano, di riscuotersi non si arrischiare; perciocchè non è cosa d'uomo ubbidiente il vendicarsi delle ricevute punture. Io so, che quanto più alcuno sarà ingegnoso e pronto, tanto più malagevolmente ciò potrà fare; perciocchè molte cose argute gli si pareranno davanti, le quali appena ei potrà tacere. Egli è una grande pazienza, essendo tu sovente percosso, a non ripercuotere; massimamente trovandoti l'armi avere in mano. Ma non per tanto l'ira è da raffrenare con grandissima diligenza, ed è da fare sì, che co' superiori (20) ancora ragione non si contenda: perciocchè se perdono, odianoci; e se restano pari, vinti nondimeno ancora si credono: laonde il pensiero altrove rivolgono, e di coloro, da' quali una volta offesi saranno stati, alcuna stima più non fanno. Come adunque la superbia colla familiarità, con gli spessi ragionamenti, e colla piacevolezza si raddolcisce; così coll'alterezza, colla taciturnità, e colla maninconia s'inasprisce. Oltre di questo grande sciocchezza è a non sofferire i motti di coloro, le cui villanie sopportare ci convenga. Per queste cagioni deono gli amici bassi talmente disporsi, che non solamente ad ingiuria non si rechino la troppa baldanza de' Potenti nel motteggiare, ma ancora confessino se avere loro obbligo dell'essere così

familiarius tractentur, habere se gratiam significant. Reliqua vero in vitæ consuetudine ea moderatio adhibeatur, ut in sermone plurimum hilaritatis, plurimum & festivitatis infit, non effusæ; sed ad voluntatem nutumque divitis amici omnis oratio temperetur: tristitia vero, & taciturnitas absit, quæ minime amabiles, & plerumque invisæ, suspectæque sunt: quos enim tristes animadvertunt, iis se suspicantur non satisfacere. Præcidatur etiam loquacitas: est enim reverentis adhibere modum: neque vero sermonem ipsi priores inducant, nisi si forte jussi sint aliquid in medium, consumendi otii causa, ut fit, proponere: ad superiores enim pertinet indicare, qua potissimum de re velint audire; neque immerito is arguitur, qui præfestinet, ubi horus adsit, præloqui.

C A P. VII.

Rationem aliquam honestatis in hac etiam, quæ utilitate continetur, amicitia habendam esse: assentationem propterea vitandam.

Proponitur medium inter assentatorem, & austum & agrestem. Tenuibus verecundo sermone, a quo omnis absit obscenitas, utendum.

QUOD autem dictum a me est, procul ex hac consuetudine amovendam assentationem esse; videamus, quam vim habeat: non sum enim nescius, secus a plerisque solere præcipi: qui cum adulationem unam omnium rerum fructuosissimam esse contendunt, facile permultos nominant haud magni pretii homines, qui una assentatione adiuti, non modo divitias pararunt, sed ad summos etiam dignitatis gradus irreperunt: sed, quamquam ab utilitate profecta hæc ratio est, non debent honestatis, & justitiæ oblivisci. Itaque, ne quid turpitudinis lucris causa contrahatur, operam dabunt, tuebunturque justitiam, si non summam illam bonorum, at hanc popularem salutem vulgi: etenim unum pecuniæ fructum sequi si volumus, neque honestatem audimus, eos ipsos superiores amicos spoliemus licet, aut adversariis prodamus. Cavendum est igitur, quamquam ab utilitate profecta hæc ratio est, ne longius si progressi erimus, justitiæ fines transgrediamur. Quid est autem, quod

dimesticamente trattati. Nel rimanente della vita è da serbare un mezzo tale, che nel ragionare sopra tutto festevoli, e gioiosi ci dimostriamo; non già oltre alla convenevolezza, ma sì che ogni nostro parlare alla volontà, e desiderio dell' amico superiore si confaccia. Fuggasi la tristezza, e taciturnità, le quali non meritano punto d' amore, e per la maggior parte partoriscono odio, e sospetto; perciocchè i Superiori temono di non soddisfare a coloro, cui veggono stare di mala voglia. Abbiamo gli uomini bassi nel parlare misura, il che è segno di riverenza; ne siano essi i primi a favellare, se non quando per fuggire l' ozio, come si suole, fosse loro imposto il ragionare di alcuna cosa: conciossiacosachè a' Superiori appartenga il comandare di qual soggetto vogliono, che si ragioni. Onde giusta riprensione merita colui
 „ Che prima che 'l Padron parlar presume.

C A P. VII.

Che in questa amicizia così si dee cercare l' utilità, che si abbia il dovuto riflesso all' onestà: l' adulazione doverli schivare: si procura assegnare il mezzo tra l' adulatore e il morditore o il zotico: dover l' inferiore sfuggire nel suo parlare ogni disonestà.

MA perchè di sopra dicemmo l' adulazione essere da rimuovere da questa amicizia; veggiamo ora questo quanto vaglia. Io so molti ritrovarsi all' openione mia contrarj, i quali ostinatamente affermando l' adulazione più di tutte l' altre cose giovevole essere, l' esempio di molte persone di niun valore adducono; le quali oltre lo averli coll' adulare solo molte ricchezze guadagnato, a dignità, e ad onori grandi sono ascesi. Ma quantunque a questi nostri ammaestrauenti l' utilità sola proposta sia; non per tanto non si deve l' onestà, ne la giustizia lasciar addietro. Perchè guarderannosi molto di non fare per lo guadagno atti vituperevoli, e osserveranno la giustizia, se non quella che di tutti i beni è 'l fondamento; almeno questa che anco al volgo è nota. S' al guadagno solo, e non alla onestà risguardar si dee; rubiamo le case degli amici superiori, e essi nelle mani de' lor nemici diamo. (21) Deesi adunque, tuttochè il fine di questi ammaestramenti altro che utilità non sia, por mente, che tanto avanti non si scorra, che de' termini della giustizia s' esca.
 Che

quod ab honestate longius absit, quam assentatio; & blanditia? quarum cura, & nutrimentis hominum educuntur, sæpe etiam gignantur, & procreentur vitia. Metuet igitur,

Scurrantis speciem præbere, professus amicum.

Finitima est autem obsequio blanditia: tum in unaquaque re difficile est statuere quatenus: sunt enim vitia cum virtutibus prope continentia, aut ita certe inter se conjuncta, vix ut appareat commissura: sed quædam tamen est regula, qua uti qui volent, neque a probitate discedent, & utilitati tamen confulent. Est igitur in congressionibus sermonis quædam temperatio, & modus, quam quidem virtutem, cum ea vocabulo carere videretur, ab amicitia mutuati, *φιλία*, Peripatetici nominaverunt; quod, ejus compotes qui sint, talem ad omnem congressum humanitatem, affabilitatemque adhibeant, qualem adhibere inter se amici consueverint. In eo autem posita est, ut neque omnia ad voluntatem loquamur, & petulantia tamen absit, & tristitia, austeritasque vitetur. Ad eam autem mediocrem retinendam permagni refert, quicum loquare, quique ipse sis; id quale sit, ut pleraque omnia, in iis animadverti maxime potest, qui, longo quodam interjecto tamquam intervallo, inter se distant, ut in parentibus, & liberis, ut in privatis, & iis, qui sunt in magno aliquo imperio; quæ enim in privatum commode dicta existimantur, eadem in Magistratum collata petulantia habentur non ferenda. Ac parentes quidem objurgare flagitium est, Magistratum nefas, parem vero non dedecet. Hanc in sermone mediocritatem retinere hic noster vel mordicus debet; lubricus enim locus est, ut neque ad assentationem delabatur, minimeque sit amarus, aut agrestis. Id autem, nisi quid me fallit, ea ratione efficere non incommode poterit, si, quæ superiore in amico probanda erunt, ea, & suo loco, & pleniore etiam aliquanto, ut dicitur, ore laudabit, peccata vero non attinget omnino; ad pares enim amicos monitio, atque objurgatio, non ad inferiores pertinet. Qui vero ea laudant, quæ non probant, improbi hominis funguntur officio, & vani, ac fallacis, & fraudulentis. Omnis autem sermo verecundia plenus esse debet; non modo quia sic omnino bene moratos decet, sed quia securitatem etiam petulantia præferre videtur.

Abfit

Che cosa per Dio è all'onestà più contraria dell'adulazione, e delle lusinghe? le quali non solamente i vizj degli uomini mantengono, ma ancora ne gli partoriscono; e ciò molto spesso. Perchè doverà guardarsi l'uomo basso di non fare

„ In luogo dell'amico lo sfacciato.

Al compiacere vicine sono le lusinghe: oltre a ciò, egli è difficoltà grande a volere nelle cose tutte insegnare insin a qual termine a procedere s'abbia; conciossiacosachè i vizj alle virtù quasi vicini siano, ovvero sì fattamente congiunti, che la differenza discernere non se ne può. Ma non per tanto bacci alcuna misura, della quale chi vorrà usare, non trapasserà i termini dell'onestà, e nondimeno ciò, che giovevole sie, potrà praticarsi. Ne' ragionamenti adunque certo mezzo, e certa misura si truova, la qual virtù (22) gli Aristotelici, parendo loro ch'ella senza nome fosse, addimandarono $\Phi\iota\lambda\iota\alpha$, cioè Amicizia, da lei togliendo in prestantza: perciocchè, chi ha questa virtù, suole in tutti i ragionamenti suoi umano, e affabile mostrarsi, non altrimenti, che l'uno amico coll'altro mostrar si soglia. Ma questa virtù consiste in questo, cioè, che le cose a voglia non s'abbiano a dire, e nondimeno levata ne sia la baldanza; e la maninconia, e l'alterezza dopo le spalle siangittate. E il vero, che a servare questo mezzo, ci è di grande ajuto il conoscere, chi noi siamo, e con cui parliamo. Questo in qual modo sia da pigliare, si può, come le altre cose tutte, conoscere in quelli, tra i quali alcuna differenza notabile esser si vede, siccome sono Padri, e figliuoli, sudditi, e Signori. Imperciocchè chi contra il Maestrato dicesse cosa, la quale contra alcun privato convenevolmente detta essere si stimasse, profontuoso, e di castigamento degno riputato sarebbe. Cosa scellerata è per certo riprendere il Padre, e vituperosa riprendere il Maestrato; ma non disdicevole riprendere quelli, che pari ci siano. Questa misura ne' suoi ragionamenti doverà costui con ogni possibile forza ritenere (essendo facil cosa incappare in alcuno errore) acciò non scorra nell'adulazione, e nondimeno fugga il nome di morditore, ovver di zotico. Ciò farà egli, s'io non m'inganno, agevolmente, se a luogo, e tempo, e di qualche vantaggio loderà quelle cose, le quali nell'amico superiore di loda saranno degne, e tacerà i difetti, se pure alcuno vene fosse; perciocchè l'ammonire, e il riprendere a' pari appartiene, e non agl'inferiori. Coloro, i quali le cose da se non approvate lodano, fanno ufficio d'uomo malvagio, bugiardo, e ingannatore. Oltre a ciò doverà ogni ragionamento esser pieno di vergogna; non solamente perchè a costumata persona bene istà, ma eziandio perchè la baldanza pare che dimostri sicurtà.

La-

Abfit igitur obscenitas; terræ etiam, immundæquæ res ne appellentur, fingulisque cum dictis, tum factis significatio quædam infit, non negligere tenuem amicum, quid de se Superior sentiat.

C A P. VIII.

Quæ coram superioribus præterea vitare amici tenuiores debent, afferuntur: quædam de scito eorundem cultu.

Provideant etiam, ut gestus, motus, incessus, status, sessio, accubatio, manus, oculi, vox, non ineptiis modo vacent: est enim id alius cuiusdam disciplinæ præcipere; sed ut reverentiam quamdam erga potentem amicum, cultumque indicent. Removeantur igitur cachinni, & clamores, & palestrici quidam motus; tum oscitatio frequens, atque excreatio, reliquaque id genus, quæ soluti, liberique sunt animi, ad amicorum æquabiles congressiones referventur. Vestitus etiam ratio habeatur, ut elegans, ut mundus, ut aptus sit: volunt enim ostentatione divitiarum, quemadmodum dictum est, beati videri; tum ad luxuriam pertinet, quorum utantur ministerio, eos non agrestes, nec sordidatos habere, sed elegantes, & ornatos.

C A P. IX.

Quales se, in præbenda superioribus opera, gerere debeant amici inferiores. Assiduitatem præstent: graviter imposita munia exsequantur: mandata fideliter, omniaque quæ eorum sunt, diligentius quam sua procurent. Qui potentiorum ab epistolis sunt, in his scribendis, non de artis præceptis, sed de eorum judicio & voluntate solliciti sint: eadem ceterorum in aliis rebus gerendis sit regula.

Quamquam autem in sermone plurimum cultus observantiaque elucet, permultum tamen etiam in factis apparet. Quamobrem superioribus inferiores præsto sint, obsequantur, obtemperent, neque re tantum ipsa, sed etiam significatione quædam, & specie: nihil enim necesse est tantas amicorum catervas
domi

Lascisi dunque la disonestà (23) e le cose lorde, e puzzolenti non pure a nominare si vengano. Ne' detti, e ne' fatti tutti l'uomo basso dia a vedere se grande stima fare, quale dal superiore di lui s'abbia oppenione.

C A P. VIII.

D'alcune cose, che dee schivar l'inferiore stando alla presenza del superiore, e della pulitezza e convenevolezza del suo vestire.

Ponga mente ancora a fare, che gli atti, i movimenti, l'andare, lo stare, il sedere, il giacere, le mani, gli occhi, la voce non solamente non siano di belle maniere prive (24) comechè ciò ad altra scienza più, che a questa appartenga) ma ancora di riverenza, e di osservanza verso l'amico superiore diano segnale. Rimuovansi adunque i risi smoderati, i gridi, e alcuni movimenti da Lottatore; ischifisi parimente lo spesso sbadigliare, e ispurgarsi, e l'altre maniere simiglianti. Le cose ad animi liberi, e scioperati appartenenti alle amicizie de' pari sianoriserbate. (25) Usisi ancora nel vestire diligenza, facendo ch'esso pulito, netto, e convenevole sia, perciocchè vogliono i Superiori colla dimostrazione delle ricchezze parere beati: senz'achè l'aver coloro, della cui opera ne' lor bisogni si vagliono, orrevoli, e appariscenti, piuttosto che rozza, e grossamente vestiti, è segno di magnificenza.

C A P. IX.

Si danno all'inferiore le regole per ben operare: dover esser assiduo nel servizio del padrone; diligente nelle proprie incombenze; fedele e leale nel maneggio de' negozj: in tutte le cose del superiore più attento che nelle proprie. Tanto a' segretarj nello scrivere, come ad ogni altro nell'altre operazioni si dà per regola non dover cercare ciò, che sia meglio fatto, ma ciò che più piace al padrone.

MA quantunque colle parole molta riverenza, ed osservanza si mostri; non per tanto molta ancora se ne può co' fatti dimostrare. Il perchè gl'Inferiori sian apparecchiati e ubbidiscano, e compiacciano a' Superiori, non solamente col fare le cose loro comandate, ma ancora col farle in guisa, che di fuori veduti sian: perciocchè niuno bisogno ci strigne a tenere in casa tanti famigliari,

domi alere : ad speciem comparantur , & pompam . Quare ne hæc quidem negligent : adsint , astent , sectentur , assiduitatem præstent , molestiam caveant : neque sic cogitent , non hæc sibi datas esse partes , sed certum quoddam munus assignatum ; sunt enim communes inferiorum omnium amicorum . Qui vero cunctantur , qui tergiversantur , & cessant , perniciosum genus in hanc communionem inducunt : parce enim , ac restricte munus ipsi suum cum exequentur , potentem amicum prope admonent , ut benignitatem ipse quoque suam contrahat , ac minutatim , exigueque præbeat omnia . In rebus autem gerendis , curandisque mandatis , primum fides , integritasque præstanda est , non modo quia decet , rectumque est , sed quia fructuosum est etiam ; quos enim fideles experti sunt , iis sese totos committunt , & tradunt , eoque bene etiam illis facere coguntur . Deinde cura , & diligentia , & sollertia , quasi in re propria adhibeatur , major etiam si fieri possit , quo difficilior est cura rerum alienarum . Sed hæc communia societatum omnium : illud hujus conjunctionis est proprium . Neque enim , quod commodissimum , aptissimumque quaque in re fuerit , spectare debebunt , sed illud modo attendere , quod maxime potenti amico probetur : id quod una in re notatum ad reliqua omnia transferri poterit . Qui igitur ullo fere in gradu dignitatis locati sunt , homines eruditos , atque in scribendo exercitatos seorsum parant , qui de omnibus rebus , quæcumque inciderint , epistolas componant , ut eæ superiorum amicorum nomine reddantur : ii persæpe ea præcepta servantes , quæ magno labore didicerunt , hominibus illitteratis , a politaque , & accurata oratione abhorrentibus suas lucubrationes non probant : optima quæque , aptissimaque inducuntur : omnia pervertuntur , retexuntur omnia . Quid igitur est tui consilii ? Illud scilicet Euripidis de Phœnissis :

Potentium stultitia perferenda est :

Et (quamquam difficile factu est)

Una cum insipientibus desipiendum .

Unam igitur habebunt non scriptorum modo , sed etiam actionum omnium regulam , potentis amici voluntatem , ac iudicium : ad eam se formabunt , eaque metientur dicta , factaque omnia : neque vero perpendent , quam recta sit , aut prava , sed tantum

cla-

ma ciò fassi per pompa, e per esserne da più riputato; e perciò quest' altre cose addietro non lascino, ma si mostrino presenti, compajano davanti, e accompagnino; siano diligenti, guardandosi nondimeno di non essere fastidiosi, e pensando non una sola essere la loro impresa nella casa: perciocchè di qualunque è l'uno d'essi comuni sono gli ufficj tutti. Quelli, i quali truovano l'iscuse, ovvero sono negligenti, e tardi, a questa amicizia sono dannosi; e essendo essi nell'eseguire le cose loro imposte pigri, e avari, persuadono quasi l'amico superiore, e potente, che la mano della sua liberalità restringendo in ogni cosa, ver di loro pigro, e avaro altresì divenga. Nel recare ad effetto le cose, che a trattar avranno, fedeli, e leali siano; si perchè egli è onesta, e giusta cosa il così fare; si ancora perchè egli è giovole; perciocchè i Superiori a coloro del tutto si danno, cui fedeli esser conoscono, e per questa cagione ancora a fare loro beneficio sono astretti. Usino eziandio diligenza, prontezza, e sagacità, quale nelle sue proprie cose userebbono, e tanto maggiore ancora, se possibile sie, quanto la cura dell'altrui più malagevole esser si vede: ma queste cose sono eziandio all'altre amicizie comuni. Di questa è proprio, e particolare, che l'inferiore a quello non abbia da risguardare, ch'egli in qualunque cosa più comodo, e più convenevole giudichi; ma a quello, che al superiore più a grado sia: E questo in una cosa conosciuto, nell'altre tutte potrà valere. La maggior parte di coloro, i quali a qualche dignità sono ascesi, procaccia d'aver appresso di se uomini dotti, e al comporre usi, i quai di tutte le cose opportune in nome loro le lettere componano. Quivi molte volte avviene, che ad uomini ignoranti, e della bellezza, e della leggiadria dello stile dispregiatori, le cose artificiosamente, e secondo gli ammaestramenti con grandissime fatiche apparati fatte, non piaceranno; quello che meglio, e più leggiadramente sarà posto, essi via ne levano, ogni cosa sottosopra rivolgono, rifanno ogni cosa: che ci consigli tu dunque a fare? ciò, che nella Fenisse scritto ci ha lasciato Euripide.

„ De' Grandi la sciocchezza è da soffrire;
e doverfi (quantunque malagevole sia il farlo) co' pazzi far del pazzo. Laonde, e nello scrivere, e nell'altre operazioni terranno gli uomini bassi la volontà, e il giudicio de' Potenti per regola, alla quale s'atterranno, con essa tutti i detti, e fatti lor misurando, ne ch'ella o diritta, o torta sia, riguarderanno; ma solamente

elaborabunt , ut eam bene cognitam , observandoque notatam habeant : dabuntque operam , non ut recte , si quid mandatum est , curent , sed ad voluntatem superioris amici apte , atque accommodate . Itaque inferior amicus imperium herile discat , ut quod frons velit , oculi sciant . Hæc fere sunt inferiorum partes , atque officia amicorum , vel stirpes potius quædam , atque initia , e quibus ea orta , ac profecta sunt : expositis enim generibus , singulas tamen secare , ac persequi partes cum infinitum duximus , tum vero etiam minime necessarium .

C A P . X.

Locupletioribus quæ sua sint officia , attentius considerandum . Eos , quorum opera divites utuntur , quamquam servi appellantur , liberos esse : in hos quorundam effrenis superbia & immanitas reprehenditur .

Locupletibus vero & factiosis multo , ne errent , hujuscemodi præceptiones attentius audiendæ , retinendæque sunt : est enim potentia , nisi si quis artem , hoc est , rationem adhibeat , ipsa per se licentior . Itaque solutam eam , ac liberam paulo si diutius siveris , ubi se corroboravit , exultat , effrenateque effertur , ac ruit . Quid enim mereat quis , ut nonnullorum , quos significari a me , quam nominari est æquius , immanem , ac barbaram superbiam ferre velit ? Qui quidem eo usque sunt odio digni , nihil ut mirum sit , si abjectissimi quoque homines egestatem vel summam perpeti malint , quam eos non modo ferre , sed ne aspicere quidem . At tennes , atque inopes , satis ab ipsa necessitate , quod sui sit officii , admonentur ; & si quid tamen peccent , sane haud deesse corrector potest . Statuant igitur divites se quoque legem tenere , quando patrium etiam jus quibusdam quasi cancellis natura circumscripsit , quos transire nefas , impiumque sit , nec quos fortuna , atque opibus anteeunt , eos tamquam desertos omnino , ac neglectos , pro nihilo habeant ; nec vero abjectissimum quoddam observantiæ genus , cultumque servitio proximum omnes ab omnibus requi-

in conoscerla, e con diligenza osservarla s' affaticheranno, e con ogni loro industria s' ingegneranno di recar al fine le cose imposte loro, non secondo che a loro ben fatto parrà, ma secondo che la volontà del Superiore essere conosceranno. Per la qual cosa doverà l' inferiore pratico farsi de' comandamenti del Superiore, acciocchè nel viso guardatolo, ciò, che ei voglia intenda. Questi sono quasi gli ufficj degli uomini bassi, ovvero, per dir meglio, le radici, e cominciamenti, da' quali nati, e prodotti sono. Perciò a voler dopo raccontati, e dichiarati i principj generali, distinguere, e trattare le parti tutte ad una ad una, opera infinita, e fatica soverchia c' è paruta.

C A P. X.

Si passa a parlare de' doveri de' superiori. Esser facile che i grandi manchino a' loro ufficj, e perciò dover essi porvi maggior attenzione: i familiari esser liberi, e impropriamente chiamarsi servi. Si rimprovera l' alterigia e l' inumanità d' alcuni padroni.

A' Ricchi, e Potenti conviene con assai maggior attenzione, acciocchè non errino, raccogliere, e osservare questi ammaestramenti; perciocchè la potenza, s' ella non è con arte, e con ragione governata, per se è propriamente licenza: Il perchè se sciolta, e libera alquanto gire ne la lasci, tosto ch' ella le forze ha pigliato, innalzasi, e da niuno freno ritenuta qua, e la strabocchevolmente scorre. E certo quai possono essere i meriti d' alcuno, che voglia soffrire la spietata, e barbaresca superbia d' alcuni, i quali è più onesto accennare, che nominare? I quali veramente di tanto odio sono degni, che niuna maraviglia è, se ci ha di quelli, i quali tuttochè vilissimi, piuttosto in stretta povertà vivere vogliono, che pure guardarli, non che tollerarli. Gli uomini poveri, e di bassa condizione dalla istessa necessità sono abbondevolmente fatti accorti di quello, che loro di fare appartenga, e se pure in qualche errore incappano, mancargli non può chi gli ammendi. Stimino adunque i Ricchi se ancora alle leggi sottoposti essere (quando la autorità de' Padri sopr' a' figliuoli è stata dalla natura quasi d' una siepe intorniata, la quale chi passasse, cosa vituperosa, e scellerata farebbe) ne coloro, cui di ricchezze, e dignità avanzano, sprezzando del tutto abbandonino, e tengano per nulla; ne tutti ancora da tutti ugualmente una vilissima, e alla servitù simigliantissima maniera d' osservanza ricerchino,

per-

requirant ; dilatantur enim intervalla, contrahunturque, quibus alii alios præcurrunt. Ad eorum igitur magnitudinem, & spatium tenuium officia amicorum referantur, neque enim par est superiorum omnium præstantia. Itaque Deum (plurimum enim inter se distantibus in rebus id, quod monstrare volumus, apparebit maxime) Deum igitur veneramur, & colimus ; homo autem paulo locupletior sacrificium sibi quoque ad aram fieri ab inopi amico si postulet, insaniat : nec claros quidem, atque illustres cives pari observantia colimus, ac Persarum Regem. Ut igitur inferioris partes sunt, obsequium ut præstet non gravate, sed libenter, nec semper monitus, sed sæpe ultro: ita superioris contra est officium, eorum sedulitate nec abuti, nec acerbe obsequium exigere ; sicque cogitare, amicorum uti sese opera, si non gratuita, at voluntaria, at certe libera, non autem servis imperitare ; liberi enim sunt, nec lege tantum (nam id quidem perspicuum est) sed etiam natura ; si quidem is natura servus est, cujus unum est, aut certe præcipuum, in corporis, membrorumque usu positum munus: quique ita rationis est particeps, illam ut sensu percipiat, non ea ipse ut præditus sit ; ii autem, quos jamdudum inferiores amicos appello, non ut operarii quidam, ac bajuli membrorum robore, ac lacertis, sed potius industria, & ingenio, & rerum usu, animi denique viribus, non corporis commendantur. Liberi igitur sunt: verum consuetudo, atque dicendi mos famulatum, ut antea quoque dictum est, tristi sane verbo, conjunctionis hujus necessitudinem nominavit ; sed idem tamen molliovit : etenim vel superiores qui sunt amici apud eos, quos diligunt, quamquam tenues sunt, servitute servire sese, quia ita mos est dicendi, dicunt : ut jam benevolentia id, observantiaque nota, non servitii vocabulum sit. Sed verum investigantes de rebus, opinor, potius, quam de nominibus sollicitos esse oportet. Nam quamdiu veteribus servos bella suppeditarunt, nec habere eos lege prohibitum est, nihil magnopere fuit, cur liberorum opera, & ministerio uterentur. Itaque nihil mirum, si non suum, propriumque est ei rei vocabulum impositum, quæ fere esset incognita. Ubi vero, & bellica nostris in hominibus frangi virtus cœpta est, atque hominem religionis socium servitute premere impium existimatum,

perciocchè la differenza de' gradi delle persone ora è molta , ora è poca: secondo la qualità dunque di quegli , agli amici bassi le imprese assegnare si deono ; perciocchè ne anco i Superiori sono tutti d' un medesimo grado . Noi adunque (perciocchè quello , che insegnar intendiamo , coll' esempio delle cose tra se diversissime sarà chiaramente inteso) (27) onoriamo , e adoriamo Iddio : ma se un uomo alquanto più ricco volesse , che da un povero gli si facesse Sacrificio sopra l' altare , non sarebbe egli da riputare pazzo? Vedesi ancora , che i valorosi , e illustri cittadini non sono riveriti con quello onore , col quale il Re della Persia riverire si suole . Come adunque gli inferiori sono tenuti a fare l' ufficio loro non sforzatamente , ne aspettando sempre il ricordo , ma volentieri , e da se ; così all' incontro a' Superiori appartiene non usare oltra alla convenevolezza della diligenza loro , ne comandargli superbamente ; ma tenere per cosa ferma , se usare dell' opera loro libera , e volontaria , postochè non senza costo n' usino , e non comandare a' servi , perciocchè sono liberi , non solamente secondo le leggi , siccome è chiaro , ma ancora secondo la natura , se pure secondo la natura è servo colui , del quale altro principalmente non adoperiamo , se non l' uso delle membra corporali , e il quale della ragione è sì fattamente partecipe , che col sentimento la conosca , ma non la possenga : ma quelli i quali da principio chiamai amici inferiori , non come lavoratori , e portatori di pesi , per la forza delle braccia , e della persona , ma piuttosto per l' industria , per l' ingegno , per la isperienza delle cose , e finalmente per lo valore dell' animo , e non del corpo , sono stimati , e avuti cari . Eglino adunque sono liberi ; e tuttocchè l' usanza del parlare al congiungimento di questa amicizia l' odioso nome della servitù , come di sopra dicemmo , abbia dato , è il vero , che perciò negare non si può , che l' usanza istessa non abbia cotale nome radolcito ; imperciocchè coloro ancora , i quali sono superiori , per esser tale usanza , di quegli servidori si confessano , cui essi amano , quantunque bassi siano ; talmente che questogià s' è fatto segno d' amore , e di riverenza , e non nome di servitù . Ma gl' investigatori del vero deono essere , al parer mio , della cosa più , che del nome solleciti . (28) Mentre le guerre provvedettero agli antichi de' servi , e dalle leggi non fu il ritenergli vietato , poco bisogno s' ebbe dell' opera , e de' servigi degli uomini liberi : perchè non dee esser maraviglia a niuno , se alla cosa , la quale conosciuta quasi non era , il suo proprio nome non è stato posto . Ma poichè la virtù dell' armi cominciò ne' nostri uomini a venir meno , e abbominevole cosa parve il tener sotto il giogo della servitù quelli , i quali di religione compagni ci fossero ;

verisimile est, ut infimi initio homines mercedula adducti eum facere quæstum occeperint, ut opulentioribus Servorum vice ministrarent: deinde vero re paulatim in morem inducta honesti quoque homines eum ipsum quæstum non sint aspernati. Verum sero viguit hic quidem mos, eo scilicet demum tempore, cum ii e medio sublatis sunt, qui ei rei nomen cedere, & tamquam fabricari poterant. Itaque in re nova vetus vocabulum quod usurpemus, nisi quid me forte fallit, non est: novare autem nobis quidem non licet, iis enim hæc tractare conamur vocibus, quæ multis antea sæculis prope conticuerunt, quam hæc inventa communio sit. Sed nos eo redeamus, unde digressi sumus. Tenuiores igitur amicos ad famulatum usque qui deprimunt (quotus autem quisque est, qui id non conetur efficere?) ii non modo inhumaniter faciunt, atque inclementer, sed etiam iniuste, ac plane tyrannice. Cujus enim est dominatus, in xyfto multas horas quotidie ambulantes amicos adesse ad unum jubere, eosque apertis capitibus dextra, sinistra stantes ne respicere quidem? Regibus igitur hæc, atque hujusmodi imperia relinquuntur: qui vero parem illis præstantiam affecti non sunt, desinant eorum speciem affectare: ne & suis odiosi, invisique sint, & irrideantur ab alienis. Nihiloque clementius illud est, cum levi quaque de causa contumeliis, convicioque, & clamoribus honestos sæpe homines confestantur: idque palam in publico. Quid vos servis faceretis? ut enim sit impotentium amicorum ferre omnia, vestrum certe est, quantum eos oneretis, videre. Nam qui eousque protervi sunt, atque effrenati, ut manus etiam hominibus liberis afferant, eos tamquam desperatos aliquos coercendos censemus, non admonendos. Negat Aristoteles, ullum esse officium, quod in servum, quia quidem servus sit, tueri dominus debeat: sed quia homines tamen servi sunt, adversus eos quoque humanitatis leges inviolatas servari censet oportere. Nec vero illud incommodè, quod falsus ille Sauria, quamquam servus, & quidem nequam, homini libero respondit in jurgio:

Tam ego homo sum, quam tu.

At ii ne liberos quidem homines putant, quorum etiam durior est, quam bestiarum quarumdam apud eos causa; etenim quibus equis ipsi vehi consueverunt, eos curari diligenter student,

ne-

credere si può, che al principio alcune persone vili da un poco di guadagno tratte cominciassero a servire a' ricchi in iscambio di servi, e che messa da poi la cosa in uso, gli uomini ancora di qualche stima cotali guadagni non abbiano rifiutato. Ma tardi questa usanza nacque, cioè nel tempo, che già mancati erano coloro, i quali nome convenevole dare, e quasi fabbricare ne le potevano: laonde non conviene, secondo il mio giudizio, che in cosa nuova nome antico usurpiamo, e il farne un nuovo non ci si concede, perciocchè nostra intenzione è di trattare questo soggetto con quelle parole solamente, le quali già gran tempo innanzi, che questa amicizia ritrovata fosse, tralasciate erano. Ma torniamo la, onde ci dipartimmo. Quelli adunque, i quali a guisa di servi gli amici bassi tengono (ma chi così tenergli non si sforza?) non solamente fanno superba, e crudelmente, ma ancora ingiustamente, e da tiranno. Che grandezza è quella, spasseggiando per alcun luogo ogni di gran pezzo, comandare che tutti gli amici innanzi ti vengano, e quale a destra, e quale a sinistra, col capo scoperto stiano, senza pure attentarsi di guardarsi addietro? Questi, e altri così fatti modi a' Re lasciar si deono. Chi a simile grado non è asceso, cessi da cotale apparenza così affettuosamente imitare, acciocchè da' suoi odiato, e dagli altrui scernito non sia. Non meno crudelmente fanno colcro, i quali, per ogni minima frasca, le persone, le quali spesse volte nobili saranno, usano di sgridare, e ingiuriare con villane parole, e ciò in pubblico, e nel cospetto altrui. Che cosa fareste voi a' schiavi? Certo quantunque tenuti siano gli uomini bassi a soffrire ogni cosa, nondimeno a voi è richiesto considerare quanto incarico poniate loro sopra le spalle. E perciò istimo io, che quelli, i quali sono ardit, e sfrenati sì, che le mani addosso d' uomini liberi pongano, siano da castigare agramente, come persone di perduta speranza, e non da ammonire. E sentenza d' Aristotile, (29) niuna cosa essere, nella quale il Padrone al servo, in quanto egli è servo, debba rispetto avere: ma non per tanto, posciachè i servi son pure uomini, giudica egli, che verso d' essi ancora le leggi dell' umanità s' abbiano ad osservar intieramente. E certo fuor di tempo non fu ciò, che quel falso Sauria di Plauto, quantunque servo, e malvagio, essendogli da un uomo libero detta villania, rispose dicendo,

„ Tanto son uomo io quanto tu.

Ma questi tali veramente non pensano gli uomini liberi esser uomini, la condizione de' quali è appo loro assai peggiore di quella d'alcuni animali, perciocchè grandissimo studio pongono in fare, che a' cavalli, cui essi sogliono cavalcare, ottimamente atteso sia,

neque labore nimio defatigari, fessosque recreari, & conquire volunt; hominibus vero quando aut quisquam parcat, aut medetur, aut ulla in re consulit? aut quodnam Romæ genus est tam omni indignitate, atque iniquitate exercitum, quam potentium tennes amici? sunt hæc non modo Christianæ caritati, atque humilitati repugnantia, sed ab humanitate quoque hac communi, longe, longeque abhorrent. Ne igitur humanitatem fortuna obruat, neque opes, & potentia libertatem coerceant.

C A P. XI.

Quinam sit in officiis implendis modus a potioribus servandus. In assignandis muneribus personarum delectum pro variis earum circumstantiis adhibendum: superiorum sermonem, & cum domesticis amicis convictum comitate quadam leniendum, non austeritate & duritie asperandum.

Difficile est autem omnibus in rebus modum non solum tenere, sed etiam, qui sit, cogitatione investigantes statuere: variantur enim officia personis, temporibus, ætatibus, rerum natura, hominum moribus, locorum consuetudine, rebus aliis prope innumerabilibus: quam quidem varietatem uno aspectu intueri, & comprehendere, hominis est acute, celeriterque dispicientis. Nos neque acrius cernere nos quicquam putamus, neque id magnopere nunc quidem necesse esse arbitramur: satisfieri enim huic loco posse statuimus, si præcipiemus, ut ea, quæ superius memorata sunt, retinere velint. Sunt autem duo; unum, ut amicorum obsequio, atque opera tum clementer, & benigne, tum etiam juste, hoc est, congruenter, utantur; alterum, ut ipsi minime sint amari, minimeque difficiles, ac morosi. In muneribus igitur assignandis, dandisque negotiis, personarum ratio, & delectus habeatur, ut, si quid sordidius tractandum inciderit, vilissimo cuique mandetur: neque per homines nobiles, quod nonnulli perversitate qua-

non permettendo, che molto affaticati siano; ovvero che da poi tanto più ampio ristoro, e tanto più lungo riposo sia lor concesso. Ma agli uomini quando si ha riguardo alcuno? Quando nelle infirmità, o negli altri bisogni lor si provvede? Qual sorte d' uomini a Roma è più indegnamente, e con più malvagità lacerata, che gli amici bassi dagli uomini potenti?

Questo non solamente alla (30) Carità, e Umiltà cristiana, ma anco all' umanità volgare grandemente è contrario. Guardiamci dunque di fare, che l' Umanità dalla Fortuna non sia spenta, e la libertà dalle ricchezze, e dalla potenza non sia oppressa.

C A P. XI.

Si cerca in che sia riposta la mediocrità o misura, con cui i superiori deggiono regolare i loro ufficj. Nell'imporre le cose da farsi dover essi aver riguardo alle varie circostanze delle persone a cui le impongono: dover usare co' familiari un contegno dolce e umano, non troppo severo e maninconicoso.

GRan difficoltà è posta in volere nelle cose tutte non solamente osservare la misura, ma eziandio nel pensiero stabilire quale ella sia; perciocchè gli ufficj si mutano secondo le persone, i tempi, le età, la natura delle cose, i costumi degli uomini, l' usanza de' luoghi, e secondo altre cose, le quali senza numero quasi sono. La qual varietà di cose chi volesse in un subito vedere, e intendere, converrebbe, che d' ingegno acuto, e al considerar presto fosse. Io tale non mi reputo, ch' io sappia cosa alcuna sì sottilmente vedere: oltre a ciò parmi questo non essere al presente molto necessario; perciocchè giudico potervisi soddisfare, coll' ammaestrar i Superiori ad osservare le cose di sopra dette, le quali sono due. L' una, che con clemenza, e amorevolezza usino dell' opera, e de' servigi degli amici bassi, riguardando alla condizione, e al grado loro: L' altra, che non siano ritrosi, non difficili, non fastidiosi. Nello imporre adunque delle cose, e nell' assegnare delle imprese, le quali da fare saranno, abbiasi riguardo alla condizione delle persone, talmente che se alcuna cosa lorda ci sarà da trattare, quella al più vile si comandi; ne si faccia (come alcuni di perversa

quadam adducti student, verrantur ædes, aut e tricliniis, conclavibusve immunditiæ efferantur: laboriosa ut ne imbecillis, neve subturpia quædam honestis, aut ludicra & levia grandioribus natu imperentur. Nec enim Homerus Phœnicem Achillis jussu pocula ministrantem facit, hominem senem, & gravem, sed adolescentem, æqualemque suum Patroclum. Illud etiam præstent, ut nihil omnino cuiquam majoris aut oneris imponatur, aut laboris, aut contentionis, nisi necessario, aut certe magna de causa: præcipit enim humanitas, uti ne aliena sollicitudine, & cura, præsertim quæ gravior sit, tamquam animi causa abutamur. Nam ii quoque, qui servi plane sunt, ferre hæc graviter, ægreque pati solent.

Hæc veri immodestia coegit me,

Qui hoc noctis a portu ingratis excitavit:

Nonne idem hoc luci me mittere potuit?

Ferramenta, & vœtes, reliquumque instrumentum animale habuisse Dædalus dicitur: num igitur eum censemus, aut quæ ferræ essent opera, cælo mandare solitum, aut eam ipsam, cum moliendum tamen nihil esset, vetuisse quiescere? Hunc igitur imitentur, sitque imperium in amicos justum, & clemens: Qui vero acerbe ab amicis operas exigunt, qui semel atque iterum cessantibus succensent atrociter, qui sese implacabiles, atque inexorabiles præbent, præterquam quod injuriam faciunt, non amicorum catervis sese stipatos esse cogitare debent, sed hostium. Atque etiam est in sermone, & convivio superiorum comitas quædam, vel severitas potius, sed humanitate, & jucunditate condita; qua præditi qui fuerint, eos domestici amici, quasi parentes verebuntur, non autem, ut tyrannos, metuent, eoque etiam diligent. Omnes enim, quem metuunt, eundem oderunt. Verum plerique familiaritatem nimiam vitare dum volunt, quod apud eos, qui in consuetudinem sese penitus immerferint, retinere se dignitatem vix putant posse, contumaces sunt, atque inhumani. Ac fuit omnino Dejoces quidam Medus, vir sapiens in primis, qui cum propter justitiam, ut est apud Herodotum, rex esset constitutus, cum alia multa dicitur habuisse salutariter instituta, tum illud in primis, quod ad majestatem pertinet: quæcumque enim inciderent, transegisse per interpretem dicitur,

ut

natura fanno) che i Nobili iscopino la casa, e le lordure fuori delle camere portino. Le cose di molta fatica a' deboli non si commettano, ne le vituperose a' costumati, ne le leggiere, e da giuoco agli attempati. Non fa Omero, che Fenice uomo grave, e attempato ad Achille ubbidisca in portargli la coppa da bere; ma cotale ufficio a Patroclo assegna, giovane, e d' un' età medesima con lui. Oltre a ciò pongano mente in non commettere ad alcuno checbè si sia di maggior carico, o fatica, o studio, se non per necessità, ovvero per qualche gran cagione: perciocchè le leggi dell' umanità ci comandano a non usare oltre alla convenevolezza, e quasi per ischerzo della diligenza, e della sollecitudine altrui, specialmente quando si passasse il segno; conciossiacosachè i servi ancora questo malvolentieri sopportar sogliano, e uno ne fu già, che disse: (31)

- „ Quest' importunità di mio Padrone,
 „ Ch' a quest' ora di notte m' ha svegliato
 „ Contra mia voglia, e fammi uscir del porto;
 „ Non poteva egli farmi andar di giorno?

Dicesi che Dedalo legnajuolo aveva le tanaglie, i martelli, e gli altri ferri della bottega tutti vivi; ma crederem noi perciò ch' egli allo scarpello comandasse quello, ch' alla scure di fare s' apparteneva? Ovvero che a lei, quando niente v' era da tagliare, vietasse il riposare? Seguitiamo adunque lo esempio di questo legnajuolo, e facciamo, che i comandamenti nostri sian giusti, e mansueti. Quelli, i quali acerbamente comandano, e per ogni minima tardanza che veggano, fieramente s' adirano, e per niun modo rappacificar si vogliono, oltrechè ingiustamente fanno, deono pensare, se di nemici piuttosto, che d' amici esser attorniat. Nel parlare, e nel vivere degli uomini superiori bacci una alcuna piacevolezza, anzi severità, condita perciò d' umanità, e dolcezza, la quale chi si troverà avere, sarà da' suoi famigliari a guisa di Padre riverito, ed amato, e non a guisa di Tiranno temuto: E tutti quelli, i quali d' alcuno temono, in odio ancora lo hanno. Ma la maggior parte delle persone, mentrechè la troppa famigliarità fuggir vuole, parendole non poter a bastanza servare il grado suo appo coloro, cui per famigliari eletti s' avrà, perversa, e fera diviene. Leggesi nelle Istorie d' Erodoto essere stato uno, per nome chiamato Dejoce, di nazione Medo, uomo savissimo, il quale, perciocchè giusto era, fu fatto Re. Questi ebbe molte cose utilmente ordinate; e tra l' altre quella, la quale alla Maestà reale si richiedeva: conciossiacosachè egli non volesse udire alcuno de' sudditi suoi,

se

ut Medorum audiret ipse neminem, neque cuiquam aspiciendi sui potestatem faceret. Metuebat scilicet vir magnus invidiam; ægreque laturos sentiebat cives suos, quicum pari dignitate tam multos annos vixissent, eum ipsum tanto sibi honore præferri. Huic igitur malo occurri ea ratione putavit posse, si sese non familiaritati modo, sed etiam oculis civium subtraxisset: fore enim ut paulatim ab ea, quam de se cogitationem habere soliti essent, desuefacti, majus quiddam animo conciperent & mente: sic est enim omnino: nam quæ incognita, intractataque habemus, ea majora plerumque animo nobis fingimus, & suspicamur esse. Neque vero ego is sum, qui superioribus id præcipiam, ut sese inferioris ordinis amicis, quasi germanis fratribus, patefaciant, ac nudent: fit hoc simplicis, sinceræque amicitiae proprium: sed, ut hoc non probarim, ita austeros, tristesque, & duros esse eos nolim. Recte autem De joces, ut in Barbaris quidem, dominationeque nova: quamquam multa eum secuta esse incommoda necesse est, in primisque illud, quod æqualium, quod suorum, quod civium denique consuetudine, & conspectu caruit. Dignitatem igitur potentes retineant, sed bono modo; audiantque, negotiis curisque vacui, domesticos amicos, & quidem humaniter, benigneque respondeant: interdum etiam ultro ipsi appellent, familiariter quoque garriant, dentque sese ad lenitatem, ut intelligant homines tennes non tam serviliter se tractari. Est enim hominis natura minime dominationis patiens; quo magis servitutis, ac famulatus species, quæ ut in suis appareat, de industria quidam efficere solent, occultanda est, atque opprimenda.

C A P. XII.

Inique eos agere, qui simulata comitate erga tennes amicos utuntur, ut facilius laborum suorum fructibus eos fraudent.

Sed est etiam in nonnullis malitia quadam simulata comitas, qui, quo diutius amicorum operis fruuntur, gratis homines miseros, atque abjectos spe producunt, & clementiæ, bonitatisque simulatione lætant, ut annorum multorum labores
una

se non per mezzo degl' interpreti. Anzi non voleva egli da alcuno esser veduto; il che per paura dell' invidia faceva, accorgendosi, che gli altri cittadini, i quali tanto tempo in un medesimo grado con esso lui vivuti erano, mal volentieri lui con tanto onore a loro preposto vedevano. Egli adunque a questo male poter rimediare si credette, se non solamente dalla dimestichezza, ma ancora dal cospetto loro tolto si fosse: perciocchè a lui pareva dovere avvenire, ch' essi a poco a poco da quello, che di lui pensar solevano, disusati, avrebbero cominciato a concepire nelle menti loro non so che di maggior istima. E certo la cosa passa in questo modo, (32) perciocchè il più delle volte noi coll' animo fingiamo, e sospichiamo maggiori essere le cose, delle quali niuna contezza, o isperienza abbiamo. Già non son io tale, che ammaestri i Superiori ad iscoprire, e palesare se stessi agli inferiori amici, come a fratelli carnali: serbisi questo alle semplici, e pure amisti. Ma come ciò ben fatto non mi pare; così non vorrei, che essi fossero severi, maninconosi, e intollerabili. Saviamente nel vero fece Dejoce, come colui, il quale tra barbari, e in una signoria nuova era; tuttochè molte cose spiacevoli provare gli bisognasse, e sopra tutto l' esser privato della presenza, e della familiarità de' compagni, e de' parenti, e de' cittadini suoi. Mantengano adunque i Potenti la dignità, e grado loro, ma con buon modo, e coll' animo libero grata udiienza prestino agli amici dimesticchi; rispondan loro umana, e benignamente; invitngli eziandio essi qualche volta a parlare, e con esso loro amichevolmente scherzando, e alla piacevolezza incbinandosi, favellino, acciocchè conoscano se non da servi esser trattati; conciossiacosachè l'uomo di sua natura lo star soggetto abborrisca; e perciò la simiglianza della servitù, la quale molti affettuosamente s' ingegnano di fare, che ne' suoi appaja, con somma diligenza è da nascondere, e da ricoprire.

C A P. XII.

Essere ingiustizia abbondare nelle maniere cortesi per poi scarfeggiare con gl' inferiori nella mercede.

HAcci oltre a ciò di quegli, ne' quali alcuna mansuetudine si truova, ma tutta di malizia coperta. Costoro per potere più lùgamente, e senza costo, delle fatiche altrui godere, pascono di speranza uomini miseri, vili, e di finta clemenza, e bontà gli nodriscono; acciocchè le fatiche di molti anni

con

una cum blanda appellatione compensentur. Tollatur igitur meretricius hic mos: malitiaque, & fraus non ex hac consuetudine solum, sed e tota vita pellatur: nec, pecunia fraudare quempiam si turpe putamus, vitæ, atque ætatis alienæ fructus intercipere, frustrarique per bonitatis speciem homines vel amicos, vel certe familiares, tenues quidem atque inopes rectum, honestumque censeamus. Callida est etiam, malitiosaque eorum interpretatio, qui, quod tenuibus amicis non injuste, aut graviter imperarint, quodque in eos ingenio leni, & clementi sint, vigiliæ, labores, curas, pericula, damna omnia dissoluta illis esse existiment, affatimque satisfactum autument: quasi vero id initio spectatum sit, ut obsequium obsequio, ac non pecuniæ fructu, atque emolumentis compensaretur. Neque enim citharædum, in epulis qui caneret, iidem si conduxerint, atque is ubi postridie mercedem exigat, assidere hominem jubeant, audireque se vicissim vel modulatius canentes non injusti sint: non enim commodata oblectatio est, eandem ut reponere æquum sit, sed quasi vendita.

C A P. XIII.

Levia inferiorum errata æquo animo a superioribus ferenda.

Quomodo autem superiorum incommoda, & contumelias inopes perpeti decet, neque id patienter solum, sed etiam demisse; ita vicissim, si quid offensum ab inferioribus forte sit, si quid repertum vel in natura est, vel in moribus vitii, æquo animo, tolerabiliterque ferre id superiores debent. Quam enim difficile sit ad alienum arbitrium, sensumque viventem, ut cum dicta, tum facta, tum ipse mediusfidius motus, gestusque ad alienam voluntatem dirigatur, nihil offendere, nusquam incurrere, ex eo intelligere licet, quod ne, ad nostrum quidem iudicium, ad libidinemque cum vivimus, facile nobismetipsis satisfacere solemus. Provideant igitur, ne, si quid aut quotidiano in ministerio minus apte, minusve eleganter forte ceciderit, aut in rebus mandatis gerendis non exquisitam quamdam sollertiam, industriam, diligentiam, celeritatem præ-

con alquante lusinghevoli parole lor si compensino. Lievisi questa di meretrici propria usanza: scaccinsi le frodi, e gl'inganni, non solamente da questa amicizia, ma ancora da tutti gli altri umani affari. E se il torre ad alcuno la roba cosa vituperevole stimiamo: perchè doverem noi riputare cosa giusta, e onesta il privare altrui de' frutti della vita, e dell'età, coloro sotto spezie di bontà ingannando, i quali o amici, o almeno famigliari, ma senza dubbio poveri, e d'ajuto privi sono? Astuti ancora, e maliziosi essere pajonmi coloro, i quali assai si credono aver remunerato le fatiche, le vigilie, gli stenti, i travagli, i disagi, e i danni tutti degli amici bassi, e largamente soddisfatto avergli, col non avere dell'autorità, e della maggioranza sua contra di loro ingiusta, e perversamente usato, ma benevoli, e mansueti esser loro stati, come se da principio risguardato si fosse ad iscambiare l'una amorevolezza coll'altra, e non colle ricchezze, e co' guadagni. Non sarebbero costoro ingiusti, se avendo essi prima condotto alcuno sonatore, il quale col suono del suo stromento, mentre a tavola sedessero, gli dilettaffe, e dimandando poi esso la mercede sua, eglino allo'ncontro sedere a tavola, e toccando essi un altro stromento, altrettanto suono eziandio più soave udire ne lo facessero? Certo sì: perciocchè colui quello diletto non gli prestò, per riaverne altrettanto, ma quasi glielo vendette.

C A P. XIII.

Esser propio della dolcezza, e umanità de' superiori il comportare i difetti e gli erroruzzi delle persone soggette.

MA come a' poveri conviene con pazienza, e umiltà soffrire, quando sprezzati, e straziati sono da' Superiori; così scambievolmente deono i Superiori con pieghevole animo, e senza ira comportare, quando in alcuna cosa gl'inferiori errassono, ovvero quando nella natura, o costumi loro difetto alcuno fosse ritrovato. Quanto malagevole cosa sia a chi vive secondo il volere, e secondo 'l sentimento altrui, e sì fattamente, che tutt' i detti, tutt' i fatti, e finalmente tutt' i movimenti, e tutt' i gesti all'altrui volontà abbia ad attare, a non fallire mai, a non incappare in qualche erroruzzo, di qui si può conoscere, che noi, avvengachè secondo il giudicio, e 'l parer nostro viviamo, a noi medesimi senza difficoltà grandissime soddisfare non possiamo. Se adunque avverrà, che delle cose le quali di giorno in giorno da fare occorrono, alcuna men pulita, e men attamente riesca; ovvero che gli amici bassi nell'esquire delle imprese loro assegnate, così esquisita diligenza, o sagacità, o prestezza

præstiterint tenues amici, continuo excalescant, atque efferrantur iracundia: quod faciunt quidam, & sane furenter, & sæpe. Nihil est enim facilius quam per alium efficere, quod velis; qua id ratione commodissime fieri possit, optantem cogitatione designare: sed facientes multa impediunt, multa interturbant, & retrahunt. Quamobrem cum indulgere potentes inopum peccatis æquum est, tum sese ipsos excutere, perscrutarique decet: ne, si quid forte in animo mendii latuerit, quam ipsi culpam sustinere debent, eam amicis attribuant: sæpe enim usu venit, ut Superiorum inconstantia, perversitate, festinatione, iracundia, levitate bene, ac prudenter institutæ, procuratæque res, accurateque, ac diligenter administratæ conturbentur, secusque cadant: Ex quo illud e veteri comædia:

*Quam arduum, Dii boni, negotium est,
Dementi hero cum servitute servias.*

Caveant igitur hoc quoque: neque in amicos stomachum erumpant, cum irati sibimet ipsis esse debeant.

C A P. XIV.

Mercedem tenuiorum operis retribuendam: curandum ne illis aut desint quæ ad vitam necessaria, aut maligne suppeditentur: divitibus studendum, ut alacri & voluntario amicorum obsequio utantur.

QUoniam autem non benevolentia, neque caritate adducti, sed præmiorum illecti spe, quemadmodum antea quoque dictum est, ad hanc conjunctionem accedunt, procurandum est, ut, qui suas partes diligenter, accurateque peregerint, qui observantiam, & sedulitatem, fidemque, & sollertiam præstiterint, ne laborum suorum præmio, ac mercede fraudentur. Ac quo modo ad inferiorum quidem officium pertinet, ut ne quicquam acerbius exigere videantur, neque potentem amicum flagitent, neve urgeant, sed tantum admoneant, & rogent, idque verecunde (longe enim ab obsequio, atque observantia recedit, qui ad summam illam rationem, ac veritatem jus suum

non usino, com' essi vorrebbero, si doveranno perciò i Superiori guardarsi di non accendersi di subita ira, e di non lasciarsi a quella trasportare, come alcuni fanno, i quali in ferventissimo furore, e non di rado, trascorrono: perciocchè niente è più agevole, che col pensiero disegnare in qual maniera meglio fare si possa qualunque cosa tu vogli da un altro esser fatta; ma il mandarla ad esecuzione non è così leggieri, per esserci molte cose, le quali impediscono, disturbano, e tirano indietro gli esecutori. Perchè onesta cosa è perdonare a' poveri, quando errano, e esaminare se stessi, a vedere se negli animi suoi alcuno difetto per avventura nascoso si stesse; per non avere a dar altrui quel biasimo, che essi meritassero: perciocchè molte volte addiviene, che per leggerezza, o per ritrosia, o per fretta, o per ira de' Superiori, le cose ben ordinate si guastano, e le imprese con diligenza, e saviezza in assetto messe al contrario riescono. Laonde nella Commedia antica è stato detto;

„ (33) Quant' è misera cosa, o sommo Giove,
 „ Divenir servo di Padrone sciocco.

Guardinsi dunque da questo ancora; ne sopra gli amici l'ira loro rivolgano, dovendola piuttosto sopra se stessi rivolgere.

C A P. XIV.

Esser obbligo del padrone dar la mercede, e remunerare i servigj della famiglia: non dover esso lasciarle mancare il bisognevole, ne scarsamente somministrarglielo: dover ognun procurare, che i suoi, lieti e volonterosi, il servano.

O Ra poichè al giogo di questa amicizia gli uomini non per amore, o per carità, ma per speranza di guadagno sottentrano; è da porre ogni studio in fare che quelli, i quali nell' ufficio loro diligentemente portati si sono, e riverenti, pronti, e fedeli sono stati, del frutto, e della mercede delle fatiche loro privi non rimangano. E come agli amici inferiori bene sta a non mostrarsi nel domandar alcuna cosa, acerbi, ne fastidiosi, od importuni; ma solamente ammonire, e pregare, ciò anco vergognosamente facendo; che cbiunque il fine d'ogni sua ragione minutamente

suum persequitur, eamque ob causam indigne parentes ferre solent, cum a liberis in iudicium vocantur: exæquari enim cum iis se nolunt) sic hæsitantis est, atque adeo injuriam cogitantis cunctari, expectareque, dum admonearis, ut, quod debeas, dissolvas. Est enim plane debitum, ne forte errent, ut, quorum vita in nostris commodis consumitur, eos remuneremus. Non igitur beneficium sese dare arbitrentur, neque, in gratiæ loco potentes, atque opulenti ponant, cum bene de se meritos tenues amicos facultatibus augment, ac locupletant: sed ita existiment, obsequii se, atque observantiæ præmiumolvere justum quidem, ac debitum: quaque ipsi mensura operas, industriamque ab illis exegerunt, eadem retribuunt mercedem, imitenturque terræ, agrorumque consuetudinem, qui, a quibus diligentius coluntur, ac laboriosius, iis uberiores fructus ferunt: præterquam enim quod officio facient satis, utilitati etiam consulent; grati enim habebuntur, ac benefici; atque ea re omnium erga se voluntates, studiaque amicorum excitabunt, ut summa alacritate, summaque contentione adsint, obsequantur, obtemperent. Illud etiam summopere vitandum est, in quod plerique solent incurrere, ut domesticis, familiaribusque amicis male ne sit, neve cibaria restricte nimium dent, ne vilissima quæque, & contemptissima confectentur, ne algeant, ne esuriant; nam id quoque in mercedis, non in gratiæ loco ponendum est, ut illi, sua quisque pro dignitate, alantur. Qui vero aut demensum quasi servis, exigue, sordideque præbent; aut, si quis quid commiserit, si quis uspiam cessaverit, id cibo & potione subducenda vindicant, dupliciter reprehendendi sunt; & quod illorum in se cum odia, tum etiam voces irritant, a quibus diligi, colique velint; & quod, per quos lautitiam, magnificentiamque ostentari, elucereque volunt (nullam enim aliam ob causam tantos suscipiunt sumptus) per eosdem illorum sordes, avaritiaque detegitur, atque effertur. Huc accedit, quod aspere, avareque tractati, de potentis amici benignitate cum semel desperarunt, in posterum quoque eum contemnunt. Itaque neque dant operam; ut illius sibi gratiam concilient, &, si quam etiam collectam habent, dilabi facile patiuntur: neque enim gratis diligere, ac ne diligi quidem, nisi ex ea re ad se utilitas redeat, volunt.

Ita-

vuol vedere , dall' ubbidienza , e dall' osservanza molto s' allontana ; e perciò a' Padri sommamente dispiace l' essere da' figliuoli dinanzi a' Giudici dimandati ; perciocchè non vogliono a quelli esser agguagliati : Così è cosa da uomo dubitoso , e disposto ad ingiuriare , il differire , e aspettare il ricordo a pagare ciò che deve : conciossiacosachè senza dubbio tenuti siamo a guiderdonare coloro , la cui vita ne' servigj nostri si consuma . Perchè i Potenti , e Ricchi , quando a coloro , i quali meritevoli ne sono , usando della liberalità , donano delle lor ricchezze , non si persuadano operare in essi beneficio alcuno , ma si premiargli de' servigj , e dell' onore da loro ricevuto : anzi vorrei io che la mercede ne gli rendessero con quella misura , colla quale ad essi le fatiche imposte hanno , e colla quale hanno voluto essere serviti , a guisa della terra facendo , la quale maggior copia de' frutti rende a chi nel coltivarla con più industria s' affatica : perciocchè , oltre che faranno quello , che gli conviene , utilità grande ancora ne trarranno , essendone graziosi , e benigni riputati ; di che avverrà , che gli animi degli amici tutti ad ubbidirli , a servirli , e a compiacerli , con ogni cura , e sollecitudine s' accenderanno . Gran diligenza è ancora da porre intorno a questa cosa , nella quale sogliono errare molti , cioè , che i famigliari , e dimestichi amici non infermino , non patiscano freddo , non disagio di mangiare , o bere , non siano delle più vili , e più sprezzate vivande pasciuti : conciossiacosachè non in iscambio di beneficio , ma di mercede sia da porre il dare a ciascuno secondo la di lui dignità , e grado . Di doppio biasimo degni sono quelli , i quali come a' servi strettamente danno il vivere , e quello di cose cattive , e grosse , ovvero quando alcuno in qualch' errore incappa , col diminuiamento del mangiare , e del bere ne lo castigano : perciocchè primieramente contra di se gli odj , e i rammarichi di coloro incitano , da cui amati , e riveriti esser desiderano : dappoi sono cagione , che da quelli istessi , da' quali vorrebbero la loro magnificenza , e liberalità esser palesata (non facendo essi cotante spese ad altro fine) l'avarizia , e miseria loro ad iscoprirsi venga . Aggiugnesi a questo , che gli uomini così aspramente , e così miseramente trattati , tosto che la speranza della benignità del Superiore una volta perduta hanno , nell' avvenire alcuna stima di lui non fanno ; per la qual cosa d' acquistarsi la grazia sua più non si curano , e l' acquistata facilmente andar ne lasciano , non volendo essi amare indarno , ne anco esser amati , se di ciò alcun profitto non gliene siegue .

Quin-

Itaque aut nulli, aut vilissimus quisque in officio est; utilitas enim, quæ hujusmodi necessitudinem constituit, eadem tollit. Quamobrem sua quoque interesse potentes statuere debent, ut quoad fieri possit, alacres, speique bonæ plenos inferiores amicos habeant, amantesque sui, ultroque, ac libenter obsequentes: id assequentur, si leniter, si humaniter utentur imperio, & si bene, benigneque merentibus fecerint. Nunc vero imitantur plerique civitatum quarundam leges, non sapientissimas illas quidem, quæ pœnæ, suppliciique metu deterrere improbos ab injustitia tantum conantur, satisque habent, si illud præstiterint, uti facinorosis inutile sit peccare, aut plane etiam ærumnosum. Rectius autem est eas sequi, quæ regiæ a Xenophonte appellantur: eæ enim efficiunt non modo, ut peccare inutile, perniciosumque sit, sed etiam, ut recte facere sit fructuosum, cum præmia bonis, fortibusque proponant. Studeant igitur potentes, ut voluntario amicorum obsequio utantur: ita enim demum potentia jucunda est, si in volentes eam exerceas: in invitos autem, ac repugnantes, imperium iis dedisse mihi Deus videtur, quos dignos judicavit, qui ita adfecti viverent, quemadmodum Tantalus, quem apud inferos ferunt semper secundæ mortis metu torqueri.

C A P. XV.

Dissidia inferiorum inter se minime a superioribus commovenda: minime eosdem a superioribus deprimendos.

CAllidum est etiam quorundam, versutumque consilium, qui domesticos inferiores amicos inter se congruentes metuunt, eoque in discordiis dissidiisque in familia commovendis, odiisque fovendis, atque alendis sunt occupati: conspiraturam enim in patremfamilias consentientem domum ajunt; dissidentem autem inter se cum eo conventuram: qui si in improbos inciderunt, atque infideles amicos, quid est, cur cavere eos, quam coercere, aut omnino iis carere malint? Sin probos, integrosque nacti sunt, metuere nihil attinet: qui autem esse potest discrepantium inter se amicorum usus? Ad discant igitur imperii gerendi rationem: neque enim facilis quæ-

Quinci avviene che, o niuno, o colui solo, che è più cattivo, fa quello, che deve, perciocchè levatane l'utilità, da cui cotale amicizia si costituisce, la amicizia istessa si discioglie. Per questa cagione deono gli uomini potenti credere, che d'utilità gli sie adoperarsi in fare, che gli amici loro inferiori, quanto si possa il più lieti, e di buona speranza pieni siano, e gli portino amore, e volonterosamente, e senza rimbrotti gli ubbidiscano. Il che essi conseguiranno, se della maggioranza useranno con mansuetudine, e amorevolezza, e se benigna, e largamente coloro guiderdoneranno i quali meritato l'averanno. Ma ne' presenti tempi quasi ognuno segue le leggi d'alcune Città, non già delle più savie, le quali colla sola paura de' supplicj, e delle pene, gli uomini malvagj, e rei dalla scellerata vita ritrarre si sforzano; e per loro assai ottenere, che i ribaldi conoscano il mal fare non essere loro d'utilità, ma sì di danno. Ma meglio è l'esempio di quelle imitare, che da Senofonte regie s'appellano, le quali talmente ordinate sono, che non solamente è punito chi mal fa, ma ancora è guiderdonato chi virtuosamente opera. Pongano adunque ogni studio gli uomini grandi in fare sì, che da' lor famigliari siano volontariamente ubbiditi, perciocchè allora è dolce la potenza, quando a persone volenterose d'ubbidire si comanda. A coloro veramente parmi, ch' Iddio abbia dato signoria sopra genti ritrose, e pronte al resistere, cui esso giudicò degni di vivere a guisa di Tantalo, il quale da' Poeti è finto nell' Inferno essere da paura di continua morte cruciato.

C A P. XV.

Mal fare gli gode di tenere i suoi familiari tra se divisi, e parimente chi gode di tenerli avviliti.

DA esser beffato è ancora di coloro il parere, comechè loro ottimo padre, i quali la famiglia concorde temono, e perciò in seminar discordie, e inimicizie tra quella, in mantenervi odj, e aumentarvegli del continuo s'affaticano, persuadendosi ch' ella, mentre seco stessa in concordia si rimane, a' danni de' Padroni sempre intenda, ma tra se divisa il ben loro procuri. Sciocco pensiero: perciocchè se a' malvagj, e disleali abbattuti si saranno; perchè aver piuttosto a guardarsi da loro, che castigarli, o privarsene del tutto? Se a' costumati, e leali, perchè temerli? Oltre di ciò, quai servigj dagli amici tra se divisi aspettar si possono? Apparino adunque i Superiori l'arte di saper usare della maggioranza; perciocchè ella non è cosa facile,

quædam res est, aut pervulgata: ac, si verum quærimus, ne humanitatis quidem usquequaque, sed magna ex parte divinitatis: verum ea doctrina ab alia quadam arte petenda est, quam qui tenebunt, næ illi facile præstabunt, ut ab iis, qui inter se vel fraterne diligant, colantur ipsi, atque amentur plurimum: ea tamen illud habet præceptum saluberrimum, quo jubentur, qui cum aliquo imperio sunt, eorum quibus dominantur, voluntates, benevolentiamque collectam, & comparatam habere: nam, & dominatio tutior est, ac munitior, & obtemperantium usus tum fructuosior, tum longe, multumque jucundior. Quo magis accusandi sunt, qui æternum cum familia sua bellum susceperunt, qui non modo suorum patrocinium non suscipiunt, sed etiam ipsi oppugnant, & quasi adversariis, atque inimicis, quibus possunt locis, incommodant, ac, quo quemque industriorem, fidioremque experti sunt, eo deprimunt magis, veriti scilicet, ne, si semel emerferint, vel ad alium se conferant, vel rem suam agere velint.

C A P. XVI.

Finem scribendi facturus, docet auctor, utile futurum, si tennes homines a mercenaria & servili amicitia ad gratuitam & liberalem aliquando a locupletioribus evocarentur: idque haud factu esse difficile ostendit.

REctius autem erat, quomodo veteres efficiebant, ut e servis sibi libertos haberent, eos, qui liberaliter fervirent, sic hos a mercenaria, & servili, ad gratuitam, & liberalem amicitiam illos evocare: neque vero rectius tantum, sed etiam utilius. Quod est enim prædium, quæve possessio tam opima, tamque omnium fructuum ferax, & fertilis, quam amicus est? Quantum vero interesse putamus, per gratuitosne amicos res nostra, nosque ipsi curemur, an per hosce, in quibus amicitiae simulacra vix ulla quidem apparent, amicitia vero ipsa plane longe abest? Etenim, qui vitæ suæ, velut usuram, locant, ii, fieri non potest, quin laborum mercedulam, spemque dubiam utilitatis spectent, seseque respiciant, deque se unis anxii, sollicitique sint.

Ita-

ne da ciascuno conosciuta ; anzi se 'l vero investigar vorremo , non opera del tutto umana , ma per una grandissima parte divina essere ne la troveremo . Ma questa dottrina da altra scienza è da pigliare , e chiunque la saperà , otterrà per certo , e facilmente , d' essere molto amato , e riverito eziandio da quelli , i quali tra se di fratellevole amore saranno congiunti . Ma non per tanto quella scienza un utilissimo ammaestramento ci dà , il qual' è , che , chi ha qualche maggioranza , procacci la volontà , e l' amore di coloro guadagnarli , i quali ha per soggetti : perciocchè a questo modo la signoria viene ad essere più riguardevole , e più sicura , e l' uso de' soggetti più utile , e più dilettevole . Laonde maggior biasimo quei meritano , i quai co' lor famigliari continova guerra fanno ; e non solamente non gli difendono , ma ancora gli straziano , e a guisa di nemici , quanto possono il più , gli danneggiano : e quanto più sagace , e più fedele alcuno ne conoscono , tanto più lo avviliscono ; temendo non colui , se pure una fiata di valore alcuno diventi , per un altro lo abbandoni , ovvero al suo particolare utile attenda .

C A P. XVI.

Per persuadere a' grandi lo stringere vera e graziosa amicizia co' loro familiari , dopo avergli sperimentati fedeli , e conosciuti degni , si mostra l' utilità che da ciò lor verrebbe , e la facilità di farlo , e con questo si dà fine al trattato .

MEglio veramente sarebbe , che , come gli antichi que' servi , da' quali erano stati fedelmente serviti , franchi facevano , così noi i nostri dalla servile familiarità alla graziosa , e libera introducessimo : ne ciò solamente meglio , ma di più profitto ancora ci sarebbe . Qual podere per Dio , qual campo si trova tanto grasso , tanto fertile , tanto d' ogni maniera di frutti abbondevole ? Oltre a ciò non è egli da stimare molto più , che e le persone , e le cose nostre siano governate da veri , e graziosi amici , che da uomini , ne' quali , non che amare alcuno , ma non pure ombra d' amore appaja ? Veramente coloro , i quali la vita loro quasi ad usura prestano , fare non possono , ch' alla mercede delle lor fatiche , e alla dubbiosa speranza dell' utilità non risguardino , di niuna altra cosa , che di se stessi , solleciti , e crucciati :

Itaque, quomodo coloni, qui non suos, sed de dominis conductos fundos colunt, nec arbores serere, nec fundum instruere, nec vero villam ædificare ornareve volunt, sed eam modo culturam adhibent, quæ præsentibus fruges, quam minimo fieri possit impendio, quam uberrimas habeat; sic ii, quamdiu quidem, tamquam operarii aliqui, deserviunt, nulla re augeri, aut amplificari superiores amicos student, neque dant operam, illi ne nudi, inanesque sint, sed, ipsi ut quam brevissimo temporis spatio quamplurimum auferant, in eo laborant. Ubi vero a quaestu ad charitatem, atque amicitiam ingenuam illam, ac gratuitam traducti sunt, jam, quasi agrorum domini, non illud modo attendunt, quantum ex ea conjunctione uno illis, aut altero anno reficiatur, quantumque ex ea re capiant, sed, uti nos ornatos, beneque cultos habeant, id vero curant, atque enituntur. Itaque, amore, ac benevolentia complexi nos, omnem laborem suscipere, omneque adire periculum gestiunt nostra causa, non secus quidem ac sua: nec jam defatigantur, aut conquelescunt, aut separatim sibi quicquam a nobis prospiciunt: quæ quidem amicitia, nisi superbia humanitatem obterat, nisi hominis ponamus naturam, immanitatem autem belluarum induamus, sua ipsa sponte oriatur, atque alescat: nihil est enim, quod homini accidere jucundius possit, quam hominis consuetudo, præsertim congruentis; ut sapientem quoque, qui hæc tractant, in solitudine beatum fore negent. Nihil est autem proclivius, quam ut, quorum jucunditate oblectemur maxime, ea diligamus, atque amemus plurimum. Magna præterea est convictus, & contubernii ad hominum animos benevolentia implicandos vis: nam bestiarum quoque nonnullarum animadvertere desiderium licet, cum ab iis eas distrahas, quibuscum pasci consueverint: ut, qui eum, cujus fidem experti sunt, industriam probant, mores laudant, cujusque benevolentiam, atque amorem erga se perspectum, & cognitum habeant, non corde ament, neque cum eo opes suas æquabiles faciant, naturæ mihi vim adferre videantur humanæ.

e perciò, come i lavoratori della terra, i quali non i suoi, ma gli altrui campi lavorano, non piantano arbori, non ingrassano campi, non acconciano, ne abbelliscono edificj, ma solamente a quello attendono, che con pochissima spesa loro grandissima copia di frutti lor rende: così essi, mentre a guisa di lavoratori servono, niente ad utilità de' Superiori fanno, niuno studio in conservare, non che in aumentare le cose loro pongono, ne quando ancora ignudi, e mendicchi fossero, si curano; ma di rubare quanto più, e quanto piuttosto possono, con ogni arte s'ingegnano. Ma perchè dalla viltà del guadagno tolti, alla carità, e alla libera, e graziosa amicizia introdotti sono, tantosto non come lavoratori, ma come Padroni de' poderi, non solamente all'utile, e comodo, che di quella amicizia d'anno in anno traggono, sono intenti, ma eziandio in fare, che noi bene, e agiatamente stiamo, con ogni studio s'affaticano. E così caramente amandoci, ogni fatica prendono; ad ogni periglio s'arrischiano per noi, non meno, che per se stessi; non si stancano; non cessano mai; non cosa alcuna senza nostra saputa si procacciano. Questa si fatta amistà, se noi colla superbia nostra non calpestantissimo l'umanità, e deposta la natura d'uomo quella di fiera non vestissimo, da se stessa certo nascerebbe, e andrebbe crescendo. E veramente niuna cosa può ad uomo più comoda avvenire, che la dimestichezza d'un altro uomo, specialmente conforme, avere; talche dicono gl'intendenti di simile materia, non potere il Savio, il quale solo si truovi, essere beato. Ma certo non è cosa veruna da fare più agevole, che amare, e tenere grandemente cari coloro, della cui grata familiarità sentiamo diletto. Oltre a ciò grand'è la forza del vivere, e dell'abitare insieme, ad operare che gli uomini si amino l'uno l'altro. E ciò esser vero si conosce dal desiderio, il quale mostrano alcuni animali, quando da quelli sono disgiunti, co i quali solevano andarsene pascendo: talmente che alla natura umana forza mi pajono fare coloro, i quali non amano col cuore, e non guiderdonano amorevolmente colui, il quale sagace, fedele, e costumato esser comprendono, e dal quale se amati, e riveriti essere conoscono per isperienza.

ANNOTAZIONI

AL TRATTATO VOLGARE DEGLI UFFICJ COMUNI

DI M. GIOVANNI DELLA CASA.

- (1) Omero Odiss. lib. 17. Traduz. MS. del Sig. Ab. Ant. M. Salvini *Che del valore la metà ne leva L' ampio, veggente Giove all' uomo quando Prendalo il duro dì di servitute.*
- (2) V. Arist. Moral. lib. 8. cap. 14. *delle querele, che accaggiono nell' amicizia contratta secondo l' utile.*
- (3) V. il Bernia nell' Orlando Innamorato.
- (4) Osservò dottamente il Menagio essere i nostri avverbj che finiscono in mente formati dal Lat. *mente* aggiuntovi il suo epiteto. Così Ovvid. *Insistam forti mente rebendus equis. Fortemente.* Qui alla maniera Spagnuola si mette un *mente* solo a due avverbj. Ma non è troppo da seguitare.
- (5) Cioè alla Filosofia morale.
- (6) V. Aristotile nella Morale lib. 8. cap. 3. tit. *Delle differenze dell' amicizia.*
- (7) Virgil. *trahit sua quemque voluptas*, Petr. Son. CLXXVII. *Piacer mi tira; usanza mi trasporta.*
- (8) V. Arist. e Strab. l. 17. il quale dice che gli Etiopi fanno Re massimamente gli eccellenti per bellezza. Di Saule eletto Re più alto di tutto il popolo si legge nel libro primo de' Re. Cap. 10.
- (9) Aristot. lib. 3. della Politica Cap. 9. *Le Città governate a popolo pongono l' Ostracismo, ovvero ammunimento, e bando per dieci anni, conciossiachè esse par che seguano l' eguaglianza più d' ogni altra cosa.*
- (10) Dante Infern. Cant. 10. parlando d' Aristot. *Vidi il Maestro di color che fanno Seder tra Filosofica famiglia.*
- (11) Tolto da Aristot. lib. 2. della Rett: cap. 16. *Mores autem qui divitias comitantur facile omnes perspicere possunt: Contumeliosiores namque sunt, ac superbi qui possessione opum perturbantur. Nam quasi omnia bona possideant sic afficiuntur. Sunt .n. quasi pretium aliorum divitiarum, quibus eorum dignitas aestimatur; Ac idcirco cuncta videntur emi posse divitiis.* Teognide Traduz. M. S. del Sig. Ab. Anton Maria Salvini. *La sazietà produce l' insolenza, Quando seguon ricchezze un cattiv' uomo, E cui non sia la mente intera, e faldà.*
- (12) Arist. cap. sopraccit. *Quia arbitrantur se dignos esse, qui aliis imperent. In banc autem opinionem veniunt quod tenent se putant ea, quae qui possident regno digni sunt.* Così traduce Pier Vettori.
- (13) Aristot. nel d. cap. secondo la Traduz. di Pier Vettori *Et teneri delicatique sunt. E appresso Delicati quidem propter divitias, & ostentationem vitae beatæ.*

- (14) Tolto da Arist. lib.2. della Rett. Cap. 17. ove tratta *De' Costumi de' Potenti*.
- (15) Teognide Traduz. MS. del Sig. Ab. Anton Maria Salvini. *Che ogni uom da povertà domo non puote Dir, ne far nulla, e gli è la lingua avvinta.*
- (16) Diciamo in Proverbio *Poveri, e Superbi.*
- (17) Omero Odiss. lib. 1. Traduz. MS. del Sig. Ab. Anton Maria Salvini fa dire a Giove *Oimè, come gli Dei gli uomini accusano, Che dicono da Noi venire i mali, E da per se medesmi colle proprie Follie hanno travagli oltre al Destino*. Plinio Stor. natur. lib.2. cap.7. *Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna sola invocatur, una nominatur, una accusatur, una agitur rea.* Dante Infer. Cant.7. parlando della Fortuna *Quest' è colei, ch' è tanto posta in Croce Pur da solor, che le dorrian dar lode, Dandole biasmo a torto, e mala voce.*
- (18) Not. *deve per dee, che non è senz' esempio de' buoni.*
- (19) Qui può convenir quel di Tibullo: *Si volet arma, levi tentabis ludere dextra: saepe dabis nudum, vincat ut ille, latus.*
- (20) Ariost. Sat.3. *Pazzo è chi al suo Signor contradir vole, Se ben dicesse c' ha veduto il giorno Pieno di Stelle, e a mezza notte il Sole.*
- (21) Arist. 4. Moral. cap.6.
- (22) Arist. d.1.
- (23) Isocrate a Demon. *Le cose, che sono sozze a fare, queste fa tu ragione, che ne anche sieno belle a dire.*
- (24) V. ciò che ne dice nel Galateo.
- (25) Isocr. a Demon. *Sii nel vestire onesto, e galante, ma non zerbino. Dell' onesto è la magnificenza; dello zerbino la vanità.*
- (26) Verso, il cui principio è accennato da Cic. Epist. ad Attic. lib.2. Epist. ult. *Sed nos tenemus praeceptum illud: τὰς θεῶν κρατύτατον.*
- (27) Nel Decalogo *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.* Il Greco *λατρεύσεις.* Onde il culto di *Latria* a Dio unicamente è dovuto.
- (28) Servitù per ragion di guerra supposta giusta. V. Arist. lib.1. della Polit.
- (29) Secondo Aristot. nel primo della Polit. *Il Servo è totalmente del Padrone, strumento, e possessione di quello.*
- (30) S. Paol. ad Ephes. cap.6: *Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes, quia & illorum, & vester Dominus est in Caelis, & personarum acceptio non est apud eum.*
- (31) Appresso Plauto.
- (32) Tacit. *Major e longinquo reverentia.*
- (33) Principio della Commedia d' Aristofane intitolata *il Pluto.*

I N D E X

RERUM PRÆCIPUARUM,

Quæ in Tractatu de Officiis tenuiores inter, &
potentiores continentur.

A

- A** *Dversari non est obsequentis . 152.*
Adulatio una omnium rerum fructuosissima a plerisque creditur . 156. Procul ex potentiorum & tenuiorum consuetudine amovenda . ibid. honestati contraria . 158.
Æquabilitatis significatione superbia irritatur . 154.
Æthiopes eum regem faciebant , qui procerissimus reperiebatur . 142.
Agrestis & amarus quis . 158. Agrestem inter , & assentatorem quomodo mediocritas retinenda . ibid.
Amare eum , quem non probas , difficile est . 148. Proclivius nihil est , quam ut plurimum amemus , quorum jucunditate maxime oblectamur . 186.
Amici Inopes a divitibus atque honoratis pecuniam aut dignitatem expetunt . 144. De superioribus amicis absentibus detrabere non debent . 148. In verbis cautionem adhibeant , ut submissa , humilia , & prope abjecta sint . 152. Cum potenti amico joculari ne audeant . 154. Superiorum cavillationem & contumeliam hilaritate et lepore excipiant . ibid. Loquacitatem pracidant . 156. Quando nam priores sermonem inducant . ibid. Reverentiam quamdam indicent erga potentem amicum . 160. Superioribus obtemperent non tantum re ipsa , sed etiam significatione quadam & specie . ibid. Fidem & integritatem præstent . 162. Non quod commodissimum sed quod potenti amico probetur , spectare debent . ibid. Non suam , sed potentis amici voluntatem & judicium attendant . ibid. Imperium herile discant . 164. Obsequium præstent libenter , & sæpe ultro . 166. Impotentium amicorum est ferre omnia . 168. Eorum conditio durior , quam equorum . ibid. Nihil acerbius exigere videantur . 178. De potentis amici benignitate cum semel desperaverunt ,

- runt, eum in posterum contemnunt. 180.
Amici Potentes a tenuioribus operam & obsequium expetunt. 144.
Victi oderunt. 154. Pares cum discedunt, tamen se vinci putant.
ibid. Ostentatione divitiarum beati videri volunt. 160. Tenuiores
atque inopes, tamquam desertos omnino ac neglectos, pro nibilo ha-
bere non debent. 164. Abjectissimum quoddam observantiæ genus,
cultumque servitio proximum omnes ab omnibus ne requirant. ibid.
nec acerbe obsequium exigant. 166. Injuste & tyrannice faciunt,
qui ad famulatum usque tenuiores amicos deprimunt. 168. crude-
liter, cum palam in publico eos contumeliis consecretantur. ibid. Qui
manus liberis hominibus afferunt, coercendi. ibid. Amicorum ob-
sequio atque opera clementer & benigne utantur. 170. Amari mi-
nime sint, minimeque difficiles ac morosi. ibid. Personarum ratio-
nem & delectum habeant. ibid. Siquid offensum ab inferioribus sit,
tolerabiliter ferant. 176. Bene de se meritos remunerent. ib. Vitand-
um est illis, ut domesticis familiaribusque amicis male ne sit. ib.
Amicitia vera ac germana quæ sit. 138. Civibus inita est ob utili-
tatem. ibid. Multæ quæstus lucrique causa communionis sunt pri-
vatim contractæ. ibid. Bonorum amicitia honestum ac laudabile
spectat. ibid. Inter pares. 138. inter dispares. ibid. Quenam
ejus formula ac præscriptum, & quomodo ejus ratio sit instituta.
140. Quæ est inter dispares, difficile cum magna benevolentia con-
jungitur. 144.
Amores libidinosi voluptatem sequuntur. 136.
Animi causa, aliena sollicitudine & cura non est abutendum. 172.
Aristoteles ostracismum non improbat. 142. negat ullum esse officium,
quod in servum, quia servus est, tueri dominus debeat. 168.
Arrogantes sunt divites, & cur. 146.
Arrogantia obsequio atque observantiæ contraria. 150.

B

- B**eatitas divitum ubinam sita. 146.
 Bene benigneque merentibus faciendum. 182.
 Benevolentia laborum ac vigiliarum merces æqua non est. 176. Bene-
 volentia obtemperantium dominatio fit tutior & munitior. 183. ac
 proinde eorum usus tum fructuosior est, tum longe multumque ju-
 cundior. ibid.

C

C

- C** *Allida & malitiosa interpretatio.* 167.
Citharædus mercede conducitur, non mutua cantilena. 176.
cur. ibid.
Cives in communi societate incolumitatem suam spectant. 136. *eorum communiones quæstus causa privatim contractæ.* *ibid. ex imia quadam virtute præditi e quibusdam civitatibus relegantur, & cur.* 142.
Civitates, quæ supplicii metu deterrere improbos ab injustitia conantur, non sunt imitandæ. 182. *rectius faciunt, quæ pœnas non modo facinorosis, sed etiam præmia bonis fortibusque proponunt.* *ibid.*
Cognitum in unaquaque re habere nos expedit eum, quicum negotium nobis futurum sit. 144.
Coloni quam culturam adhibent. 186.
Comitate & consuetudine jucunda superbia mollitur. 154.
Consilium dare contumax est. 152.
Contumelia tenuioribus amicis dissimulanda. 154.
Convictus magna vis. 186.

D

- D** *Ædalus faber, ejusque instrumenta animalia.* 172.
Davi Horatiani dictum. 148.
Dejoces Mediæ rex. 172.
Desipiendum una cum insipientibus. 162.
Detrabere de superioribus amicis tenuiores non debent. 148.
Differentia virtutes inter & vitia vix apparet. 158.
Dignitas in amicitia, quæ est inter dispares, principem locum obtinet. 140. *a potentibus retinenda, sed bono modo.* 174.
Discordias in familia commovere stultum consilium est. 182.
Disputationes de rebus incertis aut subtilibus quomodo inducendæ. 152.
Divites, eorumque mores. 146. *cur sibi beati videntur.* *ibid. cur superbi ac petulantes.* *ibid. cur molles ac delicati.* *ibid. dominatu se dignos arbitrantur.* *ibid.*
Divitiæ gloriosæ sunt & insolentes. 146. *stultæ, sed felices.* *ibid.*

novæ cur veteribus deteriores. ibid.
Dominationis impatiens natura humana. 174.

E

E *Qui humanius habiti a divitibus, quam famuli. 168.*
Errare cum reliquis nihil est cur nos pudeat. 152.
Euripidis dictum. 162.
Exprobratio frequens inter Dominum & servum. 134.

F

F *Allaces & fraudulentum sunt, qui laudant, quæ non probant.*
 158.
Famulatus apud veteres non ex liberis hominibus, sed ex servis
constabat. 132. V. Servi veteres.
Felix pecunia, sed stulta. 146.
Festivi & bilares sint amici remes, & quatenus. 156.
Phiæ virtus quid sit. 158.
Fraus e tota vita pellenda. 176.

G

G *Erendi imperii ratio a potentioribus addiscenda. 182.*
Gestus, motus, &c. ineptius vacet. 160.
Gloriosæ divitiæ sunt, & insolentes. 146.
Gratis miserorum hominum spes non sunt producendæ. 174.

H

H *Omeri prudentia in muneribus cuique assignandis. 172.*
Homo, injustus rerum suarum ratiocinator. 134. nimio carius
sua quisque bona æstimat, quam alius æque bona. ibid. obediens,
doloris sui penas non persequitur. 154. ejus natura longe ad im-
perandum magis, quam ad parendum est accommodata. 132. do-
minationis minime patiens. 174. nihil est illi proclivius, quam ut
ea diligat & amet plurimum, quorum jucunditate oblectatur ma-
xime. 186.

Homines , in omni societate vincienda quibus rebus ducantur . 136. inopes , eorumque munia . V. Amici inopes . tenuiores cur non fortes justosque viros deligunt , quibus inserviant , sed gratiosos & locupletes . 138. ingeniosi , pertinaciter resistunt . 152. eruditi , & in scribendo exercitati , quæ præcepta servare debeant adversus illiteratos dominos , lucubrationes suas non probantes . 162. honesti , quomodo opulentioribus servorum vice ministrare occeperint . 168. a potentioribus palam contumeliis consecrandi non sunt . ibid. Humanitas præcipit , ne sollicitudine aliena abutamur animi causa . 172.

I

I*mperium herile in liberos homines exercere difficile est . 132. Imperii gerendi ratio a potentioribus addiscenda . 182. res est magna ex parte divinitatis . 184. Impotentium amicorum percussores puniendi . 168. Improbi sunt , qui ea laudant , quæ minime probant . 158. Inclementis est honestos homines palam in publico clamoribus consecrari . 168. Indulgere potentes inopum peccatis æquum est . 178. Ineptiæ quibus in rebus fugienda . 160. Inferiorum omnium amicorum omnes familiæ communes sint partes , & officia . 162. V. Amici inopes . Ingeniosi homines pertinacibus resistunt . 152. Ingenium quo uberius cuique est , & acutius , eo minus est iræ patiens . 154. Inopes , eorumque mores . 150. V. Amici inopes . Invitus nemo illi obtemperat , quem colit . 150. Jocari cum potenti amico non licet . 154. In joco inest æquabilitatis significatio , qua superbia irritatur . ibid. Iracundia quam diligentissime comprimenda . 154. Jus patrium quibusdam quasi cancellis natura conscripsit . 164. Justitia multiplex . 156. tuenda . ibid.*

L

- L** *Abores multorum annorum blandâ appellatione non compensantur.* 174. & seq.
Laudantes, quæ non probant, improbi sunt & fraudulentæ. 158.
Liberis hominibus qui manus afferunt, coercendi. 168.
Locupletes. V. Divites.
Luxuria diffluunt divites. 146.

M

- M** *Agistratum objurgare nefas.* 158.
Mediocritas in sermone retinenda. 158.
Merentibus bene benigneque faciendum. 182.
Meretrix pudore deterior fit. 142. cur. ibid.
Meretricius mos. 176.
Mollities divitum propria. 146.
Monere potentiorum amicorum contumax est. 152.
Monitio atque objurgatio ad pares amicos, non ad inferiores pertinet. 158.
Mores divitum. 146. inferiorum. 150. mos meretricius. 176.

N

- N** *Natura hominis ad imperandum magis, quam ad parendum accommodata.* 132. *Dominationis impatiens.* 174. *Naturæ vim faciunt, qui eum non amant, cujus amorem erga se perspectum habent.* 186. *neque opes suas cum eo æquabiles faciunt.* ibid.
Necessitudo, quæ potentes inter & tenuiores conjugatur, servitutis nomen invenit, & cur. 134. *una omnium maxima turbulenta videtur.* 134. *utilitatem modo, aut voluptatem sequitur.* 136. 144. *pecuniæ modo, & dignitati & potentiæ principem locum tribuit.* 140. *cur mutationi obnoxia.* ibid.
Νίκη καδμεία, victoria Cadmæa, vetus proverbium. 154.
Nobiles homines vilissimis officiis non occupandi. 172. & seq.
Novare vocabula nobis non licet. 168.
Numis omnia æstimantur. 146.

O

- O**bjurgari potentes non est ferendum. 152. parentes flagitium est. 158. magistratum nefas. ibid. parem non dedecet. ibid.
- Obsequentis non est adversari. 152. neque doloris sui penas persequi. 154.
- Obsequium libenter & sepe ultro præstandum. 166. obsequio nihil tam adversarium, quam arrogantia. 150.
- Observantia nihil valentius ad superbiam demulcendam. 150. observantia pari claros cives non colimus, ac Persarum Regem. 166.
- Obtemperat nemo invitus illi, quem colit. 150.
- Oculi sciant, quid frons herilis velit. 164.
- Odia in familia fovere perniciosum. 182.
- Officia quomodo & cur varientur. 170. familiae officia communia sunt omnibus omnino inferioribus amicis. 162.
- Orationis summa vis est ad conciliandos animos. 152. nihil est, quod tam crebro incidat, quam ut loquamur. ibid.
- Ostracismus ab Aristotele non improbatur. 142.

P

- P**enas persequi doloris sui, obedientis non est. 154.
- Parem objurgare non dedecet. 158.
- Parentes cur indigne ferunt, cum a liberis in iudicium vocantur. 180. eos objurgare flagitium est. 158.
- Patientiae haudquaquam mediocris est, cum saepe vapules, telum autem semper teneas, numquam referire. 154.
- Paupertas non in virtute posita est, sed ex fortuna pendet. 142.
- Peccatis inopum æquum est indulgere. 178.
- Pecunia princeps est. 142. stulta est, sed fortunata & felix. 146.
- Petulantia sua ipsa vi naturaque turpis. 142. superbiae comes. 146.
- Potentes, eorumque mores. 146. diligere volunt. ibid. V. Amici potentes. Divites.
- Potentia in disparium amicitia dominatur. 140. ipsa per se est licentior, nisi si quis artem, hoc est, rationem adhibeat. 164. jucunda est, si in voluntates exercetur. 182.
- Præloqui, ubi verus adsit, quando liceat. 156.

Præ-

Premio ac mercede fraudandi non sunt, qui sedulitatem fidemque præstiterint. 178.

Pudor laudabilis ipse per se. 142. *quo major in meretricibus, hoc deterior.* *ibid. in sermone, homines bene moratos decet.* 158.

R

R *atio dominationis iniquius interdum, sæpe tamen jure ab heris requiritur.* 134. *ratio omnis amicitiae sæpe unius conversione fortunæ commutatur.* 140.

Ratiocinatores injusti rerum nostrarum sumus. 134.

Repugnandum si qua in re forte fuerit, pedetentim timideque fiat; raro tamen, & non nisi necessario. 152.

S

S *Æculum blandum.* 152.

Sapiens in solitudine beatus esse non potest. 186.

Sapientia proceritati, omnique corporis staturæ longe antecellit. 142.

Sauria, servus Plautinus, ejusque responsum in jurgio. 168.

Scurrantis speciem præbere metuat professus amicum. 158.

Sermo omnis verecundiæ debet esse plenus. 158.

Servitus homines edomat & enervat. 132. *Servitutis acerbum sane nomen.* 134. *initio quanam fuerit.* 166. & *seq. quæ nunc.* 168. *quando & quomodo nata.* *ibid. benevolentiae nota, non servit ii vocabulum est.* *ibid.*

Servi veteres qui fuerint. 132. *cur nostris mansuetiores.* *ibid. qui nunc sint.* *ibid. a veteribus liberti habebantur, qui liberaliter serviebant.* 184.

Servi ab epistolis quomodo gerere se debeant cum iis, qui ullo in gradu dignitatis locati sunt. 162.

Servus natura quis sit. 166. *totus domino addictus.* 168.

Severitas superiorum humanitate condita efficit, ut eos, quasi parentes, domestici amici vereantur & diligant. 172.

Silentium inamabile. 154.

Societas hominum quibus præcipue rebus vinciatur. 136. *qua de causa contracta.* *ibid. qua conditione.* 140.

Societatum humanarum divisiones. 138.

Stul-

Stulta pecunia , sed felix . 146. Stultum est , quorum contumelias perpeti necesse habeas , eorum non ferre jocos . 154. Superbia quomodo molliatur . 154. quomodo recrudescat . ibid. Superbiam immanem & barbaram nemo est , qui ferre velit . 164. Superbos significari est æquius , quam nominari . 172.

T

T *Antalus apud inferos semper secundæ mortis metu torquetur . 182. Tetræ immundæque res ne appellentur . 160. Tirannice faciunt , qui ad famulatum usque amicos deprimunt . 162. Tiresiæ dictum . 148. Tristitia & taciturnitas superbiæ invisæ , & suspecta . 154.*

V

V *Erecundia in sermone bene moratos omnino decet . 158. V. Pudor . Verum investigantes de rebus potius , quam de nominibus sollicitos esse oportet . 166. Vestitus qualis esse debeat . 160. Veteribus non difficilis dominatio erat , & cur . 132. e servis eas habebant sibi libertos , qui liberaliter serviebant . 184. Victoria Cadmæa , vetus proverbium . 154. Vinci se putant potentes , cum pares discedunt . 154. Viribus utendum non est cum amico . 154. Vis magna orationis , ad conciliandos animos . 152. convictus & contubernii ad hominum animos benevolentia implicandos . 186. Vitia cum virtutibus ita sunt inter se conjuncta , ut commissura vix appareat . 158. Utilitatis genera . 136. & seq.*

F I N I S.

DI-

DIPLOMATA

QUÆDAM PONTIFICIA

A JOANNE CASA

*Pauli Papæ IV. nomine ad Herculem Estensem Ferrariæ
Ducem conscripta.*

A tergo. Dilecto filio, nobili Viro, Herculi Estensi Ferrariæ Duci, fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus. **P**Aulus PP. IV. Dilecte fili, nobilis Vir, salutem & apostolicam benedictionem. Maximis, justissimisque de causis, quæ tibi quoque non ignotæ sunt, inviti ac mœrentes coacti sumus, ut tandem aliquando de nostra, atque hujus sanctæ Sedis salute & dignitate armis tuenda, Deo ac Domino nostro volente, cogitaremus; operamque daremus, ut quorundam inveteratam audaciam atque licentiam, jam in nos quoque ipsos ingruentem, timore saltem ac metu compescere valeremus; quando id consequi nostra auctoritate ita, uti æquum erat, nobis non licuit: sperantes eadem Divina benignitate freti fore, id quod fere accidere solet, ut bello pacem* paremus, quæ obtineri propter eorundem immensam superbiam, & effrenatam cupiditatem nullis hætenus conditionibus potuit. Atque id, ut commodius efficere possemus, cum carissimo nobis in Christo filio Henrico Francorum Rege superioribus diebus certis legibus & conditionibus fœdus inivimus. Quo in fœdere tu quoque comprehensus es. Cum autem tu ita noster & sanctæ Sedis Apostolicæ Vassallus sis, ut, idem maxime insignis, maximeque nobilis Italiæ pars habitus semper fueris, cum propter eas, quas possides, Urbes tuo labore ac diligentia maximas atque mu-
ni-

---

* *fors. paremus.*

nitissimas, tum propter opes, copiasque tuas a te tuo studio atque industria comparatas atque auctas: tum in primis propter eam, quæ in te est, prudentiam, summamque rerum bellicarum scientiam, propterque animi robur, ac virtutem tuam, perpetuamque erga nos, atque hanc sanctam Sedem observantiam & fidem: Nos ob has ipsas causas de te plurimum in Domino confidentes, omniaque summa nobis de te pollicentes, te, quem ad hoc ipsum tam præclarum munus a Divina benignitate confectum, & conformatum, atque nobis & his sanctæ Sedis Apostolicæ temporibus reservatum existimamus, supradicti fœderis Ducem & Capitaneum Generalem, re cum dilecto nobis filio, nobili Viro, Joanne Daventone prædicti Regis apud nos Oratore communicata, facimus, constituimus, & declaramus, cum omnibus honoribus, dignitatibus, privilegiis, titulis, insignibus, quibus ante hac ceterorum similium fœderum Capitanei Generales uti, frui, & potiri de jure, vel de consuetudine soliti sunt, atque eo etiam amplioribus, quo tua quoque facile insignior dignitas est; & cum eis stipendiis & emolumentis, eisque contra oneribus & conditionibus, quæ in Instrumento seorsum ad id faciendo plenius continebitur. Sperantes in Domino, te tali viro Duce omnia prospera ac felicia nobis, sociis, fœderatisque nostris cum Deo esse eventura. Hortamurque te, ut Majorum tuorum, clarissimorum fortissimorumque hominum, virtutem reminiscens, ita hoc munus suscipias, ut cum illorum virtute tibi contendendum esse statuas; atque illud etiam memineris, quod te oblivisci nullo modo posse arbitramur, tanta te habere ab hac sancta Sede beneficia, ut omnia summa illi a te atque a tua clarissima Familia debeantur.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris die XXVI. Februarii 1556. Pontificatus nostri Anno Primo.

Joannes Beneventanus.

A tergo. Dilecto filio, nobili Viro, Herculi Estensi Ferrariæ Duci, fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus. **P**Aulus Papa IV. Dilecte fili, nobilis Vir, salutem & apostolicam benedictionem. Die XXVI. præteriti mensis Februarii, litteras ad te dedimus, in quibus te Ducem & Capitaneum Generalem ejus fœderis fecimus, quod cum carissimo nobis in Christo filio Henrico Francorum Rege, magno sane cum dolore nostro, facere coacti haud multo antea fueramus, propterea quod salutem ac dignitatem nostram, atque hujus sanctæ Sedis, retinere jam aliter nobis non licebat propter eas causas, quas tu quoque, dilecte fili, minime ignoras; atque in ea voluntate nostra, quam tibi iis litteris declaravimus, perseveramus, nos quidem vel augemus eam potius in dies, consiliumque illud nostrum de te Duce habendo in dies magis probamus. Etenim nota nobis præclara tua virtus est, & singularis prudentia, & perpetua in nos, atque in hanc sanctam Sedem observantia & fides; meminimusque, Majores tuos, homines clarissimos cum Civitatum gubernandarum, tum regendorum exercituum semper esse habitos peritissimos: cum quibus ita te contendere videmus, ut illorum laudes etiam superes. Quibus rebus freti, maximam spem secundarum rerum nostrarum, atque ejus, quem optamus, hujus fœderis eventus, cum Deo in te reponimus. Quibus tamen prosperis rebus nostris unum hoc quaerimus, unumque hoc a Deo Optimo Maximo precibus contendimus, multorum licentia & contumacia, quando coerceri aliter nequit, armis repressa, pacem sine ullis insidiis firmam ac stabilem, incolumemque nostram atque hujus sanctæ Sedis auctoritatem. Sed quoniam in iis nostris ad te litteris adscriptum est de stipendio atque emolumentis, ceterisque conditionibus, & pactis, quæ adhiberi in similibus muneribus mandandis solent, instrumentum seorsum faciendum esse, in quo ea nominatim continerentur; nunc cum id longius fieri propter locorum personarumque distantiam videremus, faciendum nobis esse duximus, quo administrari res celerius possent, ut omnino eum locum, quem idem carissimus nobis in Christo filius Henricus Rex Fran-

corum tibi in supradicto fœdere attribuit , attributurusve est , eosque honores , emolumenta , conditionesque ceteras omnes , quibus te dignum esse decrevit , decreturusve est , his nostris litteris ratas haberemus : id quod libenti animo fecimus , præstantissimi Regis præclarum de te iudicium probantes , cum nullum tam magnum tamque insignem etiam honorem , aut commodum statuamus , quin tibi , virtuti , nobilitatique tuæ merito habeatur .

Datum Romæ apud Sanctum Petrum , sub Anulo Piscatoris die XIV. Martii 1556. Pontificatus nostri Anno Primo.

Joannes Beneventanus .

A tergo . Dilecto filio , nobili Viro , Herculi Estensi , Ferrariæ Duci , fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali .

Intus . **P**aulus Papa IV. Dilecte fili , nobilis Vir , salutem & apostolicam benedictionem . Ingenti quodam dolore nostro factum est , ut dum pacis auctores , effectoresque totis viribus conaremur esse , gravissimis quorundam in nos , atque in hanc sanctam Sedem injuriis , eo coacti deduceremur , ut tandem aliquando de nostra salute ac dignitate armis tuenda , Deo ac Domino nostro volente , cogitaremur , ut eorum , qui nos quasi parentes revereri & colere debuerant , inveteratam audaciam , atque licentiam in nos quoque ipsos irruentem , timore saltem ac viribus compefcere valeremus , quando id nostra asequi auctoritate ita , uti æquum erat , nobis non licuit ; sperantes eadem divina benignitate freti fore , id quod plerumque accidere solet , ut bello pacem pareremus , ut compositis tandem rebus , atque omni insidiarum suspicione remota , otium nobis , spatiumque sit ceteris Christianæ Reipublicæ vulneribus sanandis . Atque id ut commodius efficere possemus , cum carissimo nobis in Christo filio Henrico Francorum Rege , certis legibus , & conditionibus , fœdus inivimus , memoria repetentes hujus Regis Majores , pientissimos homines , Regesque illustrissimos , perpetuos sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatis defensores , libertatisque

que semper fuisse vindices. Sed quoniam, quamvis magnæ, firmæque copiæ, debiles sunt sine capite ac duce, eoque perito atque præstanti, ea nos cogitatio sane perquam sollicitos habebat, cuinam potissimum hoc tantum ac tam arduum munus committeremus: cum te, dilecte fili, ita esse animatum pro tuo in nos, atque in hanc sanctam Sedem, constanti studio ac pietate cognovimus, ut periculorum nostrorum te propugnatorem, auctoritatis defensorem profitereris. Quæ res cum gratissima nobis pro eo ac debuit fuit (quamvis omnia de tua virtute ac fide jam pridem in Deo sperantibus) tum totam dubitationem nostram sustulit. Ut enim in omnes partes dispiciamus, te a Divina benignitate confectum & conformatum, atque nobis, & his sanctæ Sedis Apostolicæ temporibus reservatum existimamus, quem tanto muneri, tantisque rebus præficeremus, quem a Patre tuo, viro fortissimo atque clarissimo, in militiæ disciplina a puero educatum, summa rerum bellicarum scientia ornatum esse scimus, in regendis Civitatibus, quas multas ac nobiles possides, cum maxima vigilantia, integritatis, justitiæ, prudentiæque laude versatum videmus, tum per te, tuisque separatim viribus, firmum ac validum. Itaque cum te, Italiæ ornamentum, atque hujus sanctæ Sedis præcipuum adminiculum semper statuerimus esse, sine ulla dubitatione te Ducem prædicti fœderis, in quo tu etiam comprehensus es, Capitaneumque Generalem, sanctissimum Dei omnipotentis nomen invocantes, deligimus, facimus, constituimus, & declaramus, tibi que omnium ejus fœderis copiarum, peditum, equitum, fabrum, tormentorum, ceterarumque rerum ad id pertinentium omnium curam atque imperium demandamus; universoque huic negotio te præficimus cum omnibus honoribus, dignitatibus, privilegiis, titulis, insignibus, quibus ante hac ceterorum similium fœderum generales Capitanei uti, frui, & potiri de jure, vel de consuetudine soliti sunt, atque eo etiam amplioribus, quo tua quoque facile insignior dignitas est. Et præterea cum annuo stipendio, & ut dicitur, *pro Plato*, Ducatorum duodecim millium cum in pace tum in bello, cujus initium ex Calendis Septembris sumatur 1556. stabileque permaneat non solum Pontificatus nostri tempore, sed etiam Sedis ipsius Apostolicæ. Itemque cum custodia corporis tui quinquaginta peditum cujusvis nationis tuo arbitrio deligendæ, tum et-

iam cum præsidio tercentorum quinquaginta peditum, equitumque centum quinquaginta, ad tuas Civitates, tuosque fines, ab hostium incurfionibus tutandos. Hortamur autem te, ut Majorum tuorum, clariffimorum, fortiffimorumque hominum, virtutem reminiscens, ita hoc munus fufcipias, ut cum illorum virtute tibi contendendum esse ftatuas; atque illud etiam memineris, quod te nullo modo oblivifci poffe arbitramur, tanta te habere ab hac fancta Sede beneficia, ut omnia fuma illi a te, atque a tua clariffima Familia, debeantur.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, fub Anulo Pifcatoris die XV. Septembris 1556. Pontificatus noftri Anno Secundo.

Joannes Beneventanus.

A tergo. Dilecto filio, Nobili viro, Herculi Eftenfi, Ferrariæ Duci fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus vero. **P**AULUS PP. IV. Dilecte fili, nobilis Vir, salutem & apoftolicam benedictionem. Cum pro fingulari tua prudentia, præclarifque virtutibus, te Ducem, Capitaneumque Generalem fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi delegerimus, ad graviffimas eorum injurias propulfandas atque coercendas, qui non modo occultis infidiis, fed nefariis etiam armis, atque aperto latrocinio dignitatem noftram labefactare, atque hanc fanctam Sedem, quam fuma pietate revereri & colere debuerant, pervertere adoriuntur; videamusque falutis, auctôritatifque noftræ tuendæ gratia, te arma nobifcum & cum Rege Christianiffimo eodem fœdere conjunxiffe, nullumque difcrimen, nullas inimicitias, nullas denique vitæ dimicationes, pro noftra dignitate defugiendas exiftimare: pietatem tuam erga nos, atque hanc fanctam Sedem, omni laude atque honore digniffimam judicamus, tuamque cum Rege focietatem in Domino plurimum commendamus, quam ut conferves, & in pacto jam fœdere cum Henrico Rege conftanti animo perfeveres, ad repellendos improborum conatus contra Apoftolicæ Sedis dignitatem, magnopere te hortamur, & pro noftra
pa

paterna auctoritate etiam præcipimus . Quoniam vero Principes tanta pietate præditi conjuncti inter se plurimum Christianæ Reipublicæ prodesse queunt , tibi præterea permittimus atque condonamus pro ea potestate , quam a Deo & Domino nostro Jesu Christo accepimus , ut non modo in præsentia , ac pro defensione , patrocinioque hujus sanctæ Sedis , Francorum Regi deservire valeas , ejusque exercitui præesse , sed in omni etiam alio bello , quod vobis sine detrimento , aut præjudicio Apostolicæ Sedis gerendum esse statueritis . Quod si feceris , ex mandato atque auctoritate nostra feceris , neque id ullo quisquam tempore culpæ tibi vertere poterit . Statuimus enim , ne quis in posterum te tamquam Sedis Apostolicæ Vassallum , hac de causa criminari aut accusare audeat , non obstantibus quibuscumque aliis contrariis constitutionibus ; atque has nostras litteras firmi , validique contractus vim habere decernimus , tuam in nos pietatem grato animo persequentes . Tu vero cum Majorum tuorum præstantissimorum Ducum virtute certabis , & a nobis omnia , quæ ad dignitatem tuam augendam atque amplificandam pertinent , Deo favente , expectabis .

Datum Romæ apud Sanctum Petrum , sub Anulo Piscatoris die XV. Septembris 1556. Pontificatus nostri Anno Secundo .

Joannes Beneventanus .

JOANNIS CASÆ
 EPISTOLÆ,
 AD ILLUSTRISS. AC SAPIENTISS.
 VENETIARUM PRINCIPEM
 FRANCISCUM
 DONATUM

IN HISTORIAS PETRI BEMBI.

Ultæ sunt artes, Illustrissime Princeps, quod tu minime ignoras, cum ad vitam sustentandam inventæ, tum ad cultum, aut etiam ad jucunditatem, voluptatemque ab hominibus excogitatæ: quarum in singulis qui excellenti quadam scientia aliquando præter ceteros præstiterunt, magno apud omnes gentes in honore habiti sunt: nec vero injuria id quidem: nihil est enim præstantius, nihil omnino homini laudabilius, quam de hominum genere bene, quoquo modo possis, mereri; eamque cognationem, quam a natura habeamus, nostra quoque opera, hoc est dandis beneficiis, arctius etiam adstringere. Quod si harum commoditarum, utilitarumque effectoribus tantus honos habendus est singulis: quibusnam tandem aut litterarum, aut operum monumentis ejus gloriam digne illustrabimus, si cujus ars, ac disciplina tanta sit, ut universa illa contineat, ac complectatur? Aut si quis harum omnium artium moderator, & tamquam architectus, quatenus
 quam.

quamque, quoque modo progredi deceat, indicet, atque præscribat? Est enim difficilis illa quidem, & ardua in præclaris nonnullorum hominum ingeniis, ceterarum omnium princeps, ac magistra, minime tibi quidem incognita, facultas quædam, quæ Civitatum procurationem sibi vindicet, & Reip. regendæ muneri præposita sit: atque eam artem civilem rationem, eandemque prudentiam licet appellare; cujus quidem disciplinæ qui compotes sunt, non una modo, aut altera re separatim hominibus commodare, ac prodesse, sed universam eorum gubernationem suscipere volunt: nec illud efficere solum conantur, illi privatim ut libere, ut tuto, ut jucunde, sed ut bene etiam, beateque publice vivant. Quamobrem tanti, ac tam præclari operis artifices, non ut reliquarum artium magistri laudibus solum extollendi sunt, sed etiam, si modo dictu fas est, in Deorum immortalium numero, quibuscum humanarum rerum procurationem propemodum communem habeant, venerandi, atque colendi, atque horum artificum vestro in Senatu maxima omnino facultas est, semperque fuit: id quod res ipsa declarat: nec enim tanta, tamque opulenta, ac beata Civitas vel constitui initio potuit, vel deinceps tantopere augeri, & crescere; nec vero uno, eodemque statu, & tamquam habitu tot sæcula, id quod nullis gentibus, ut totius vetustatis memoriam quam longissime repetamus, usu evenit, manere, sine eximia quadam prudentia, sineque admirabili, ac divino cum Patrum vestrorum, tum vestro, qui nunc eam talem, tantamque tuemini, ac regitis, consilio. Ac video equidem pluribus, quam vos, gentibus aliquot annos dominatam olim esse Civitatem unam, aut alteram; verumtamen (libere enim dicam, quod sentio) imperium bello partum sæpe feritatem, sæpe violentiam, atque injustitiam, fortunæ quidem certe temeritatem semper habet: at bene domi constituta res, sineque ullo Civitatis motu tot sæculorum diurnitate firmata, una, eademque Reipub. ratio moderata, & concors, ea vero tota virtutis est, ac prudentiæ. Itaque in bello illæ, atque inter arma cum stetissent, in pace, atque in otio conciderunt; quippe quæ non ratione, sed viribus nixæ erant: nec enim quietis, hoc est parendi vicissim, atque imperandi, artes didicerant: vos pacis, idest juris, atque æqu-

tatis

tatis studia, quæ vincula sunt Civitatis, cum domi coleretis, nihilominus foris belli gloria floruiſtis. Etenim cum civilis illa, quæ modo a me appellata ratio est, duabus contineatur partibus, bellicarum, atque urbanarum rerum scientia, & tractatione; illi, cum bellicam laudem nimio adamassent opere, alteram Reip. partem incultam propemodum reliquerunt: vos utramque quidem, sed præcipuam, ut par fuit, maxime adepti, complexique estis. Ergo ex omni Italia, tamquam e turbulento, ac formidoloso mari aliquo, tanta hominum vis ad vos confluit, vestramque in Urbem sese, quasi in portum, refert, vix ut jam capere tantam multitudinem suis illa tectis possit; qui cum e suis civitatibus in vestram migrant, protectiores ab injuriis fore domi sese vestræ advenas, quam suæ cives, certe confidunt. Maxima igitur laus vestræ Reip. vobisque magnis, clarisque in ea civibus debetur, quæ in eo munere, quod de humanis omnino muneribus longe præstantissimum sit, una excellat plurimum: præstant enim alii aliis virtutibus populi; vobis autem id unum proprium, perenneque est, rem tueri publicam; hoc est humanum genus animi ratione, non felicitate aliqua, quæ casum habeat necesse est, & varietatem fortunæ propriam, conservare; hæc enim & stabilis ipsa est, & diurnitatem atque adeo, quoad res humanæ ferre possunt, perpetuitatem, quod vestra est Resp. consecuta, parere consuevit. Fortunati igitur cives tui. Te vero equidem semper beatum, semper gloriatione dignum existimaui, cum propter multas, magnasque virtutes tuas, animi magnitudinem, continentiam, suavissimos, eosdemque castitatis, religionis, pietatis plenissimos mores, dulcem illam tuam, ubereque dicendi copiam; tum vero propter divinam istam animi tranquillitatem, atque æquitatem. Cum enim tot annos in hac post hominum memoriam clarissima Repub. summa cum gloria versatus sis; cumque dignitatis præstantia quamplurimis semper anteieris; communis juris æquabilitatem transisti nunquam, ac ne cogitati quidem. quin etiam (memini enim me de hoc ipso Bembo sæpe audire) cum tua te virtus multos jam ab hinc annos ad summam amplitudinem perduceret, tuaque præclarissima patria ad istum honoris gradum, quem unum altissimum habet, ipsa te tollere cuperet, atque adniteretur,

retur, deque tua gloria sollicita esset; liberaſti tu eam omni cura, atque aliis quibusdam, in istum locum magna quadam prope ratione festinantibus, cum antevertere posses, ultro cessisti. Magnifica vero laus honorem, tantum præsertim, cujus cupiditate ceteri inflammentur, tam modice concupiscere; sed eadem tamen ipsa Resp. simul ac data facultas est, jamdudum tibi debitam, tibi que reservatam dignitatem istam ad te scilicet eundem cupidissime detulit: neque tamen, neſicquidem, æquabilitatem animi tui tu illam veterem amiſiſti; atque hoc ipſo in honore maximo gerendo, cum gravitatem, ac dignitatem sic adhibeas quasi Reip. humanitatem, facilitatemque, ut tuam, retines. Ita nec civitatis maximæ, clarissimæque majestas desideranda est; nec optimi, præstantissimique civis humanitas requirenda. Quid, quod duarum maxime insignium virtutum, integritatis, ac prudentiæ tuæ, duos esse certissimos testes videmus, paupertatem alterius, summam alterius tuam apud omnes gratiam, atque auctoritatem? Quo quidem ex testimonio intelligere omnes necesse est, ita te in Rep. administranda ad octogesium usque annum ætatem contriviſſe, ut publicas res sic procurares, ut tuas, sic autem ab iis manus abſtineres, ut ab alienis: ita factum esse, ut, cum tu sic animum induxiſſes tuum, ut bono civi gratis Reip. ſerviendum esse ſtatueres; illa contra egregiæ tuæ erga se voluntatis tibi præmium, quod habuerit præclarissimum, laudis, & gloriæ tribuere cupierit. Ac mihi quidem in te intuenti verum omnino videri illud solet, quod a ſapientibus traditum est: ajunt enim homines ferreis alios, alios æreis, quosdam argenteis animis gigni: esse etiam paucos illos quidem, sed tamen nonnullos, quibus aurea animorum natura data est, iisque seorsum regendarum civitatum munus a Deo adſignatum: illos alios, quo ſua quemque aut duritia, aut vilitas impellat, ferri: at vos ex illo aureo genere natura ipſos per vos locupletes atque honoratos, ad ſalutem civium, populorumque incolunitatem, vitamque omnium quietam, & beatam ortos, nec honores concupiscere, & divitias contemnere, & generosarum volucrum ritu, cælum modo ſpectare, ubi vobis civitatum rectoribus, ac conservatoribus certum locum, ac diffinitum esse teneatis. Quæ cum ita ſeſe habeant; tam præclari hominum maximorum cœtus,

tus , atque concilii instituta , tam diurnæ Reip. moderationem , tam eximiæ Civitatis magistratum descriptionem , opes , & copias , tum res vestras domi , bellique gestas , a populis , gentibusque aliis audiri , manareque ad posteros , non jam ad vestram modo gloriam pertinet , sed etiam ad eandem ipsam , in qua versamini , atque exercemini , hominum salutis curam : habebunt enim exteræ nationes non modo , quod magnopere laudent , quodque admirentur plurimum , sed etiam quod imitari cupiant , undeque exemplum petere possint , qualem esse optimam , firmissimamque Remp. ac statum civitatis maxime diurnum , maximeque expetendum , oporteat . Quare rerum vestrarum historia hæc , quam Petrus Bembus Cardinalis vir idem clarissimus , idem scriptor unus omnium politissimus , scripsit , merito & flagitata jampridem a multis est , & expectata semper ab omnibus . Quid enim aut ad delectationem jucundius , aut ad disciplinam (est enim historia vitæ magistra) gravius , constantiusve esse possit , quam civitatis omnium prudentissimæ leges , mores , instituta , consilia , magnarum , variarumque rerum casus , atque eventa , de omnium dulcissimo , elegantissimoque auctore audire ; eoque ipso nec in mendacio gratiam quærente , nec in veritate simultatem extimescente ? Fuit enim Bembi non stilus modo purus , & elegans ; sed animus etiam sincerus in primis , ac simplex : qui cum summa jam senectute patriæ vestræ rogatu , vel jussu potius , res vestras gestas scribere aggrederetur , neque ad hanc ætatem , memoriamque nostram pervenire sese scribendo posse consideret ; sæpe mecum locutus est , & quidem crebro te appellans , cum permoleste ferret excludi sese tempore a tuarum laudum ; tuique similium commemoratione : qua nos re commoti faciendum nobis esse duximus , ut ejus historiam ad te potissimum mitteremus , optimi scilicet senis , virique clarissimi , atque hominis disertissimi plenas gravitatis , plenas auctoritatis , plenas dignitatis lucubrationes , ad sanctissimum itidem , e germanoque illo Platonis auro senem , in clarissima post homines natos Rep. principem , civemque unum omnium facundissimum . Accipies igitur tu illam , non a nobis quidem , sed a Bembo per nos tibi missam ; Patriæque tuæ utrumque gratulabere : eadem enim res maxime scriptione , ac memoria dignas ad hi-

storiæ suppeditavit ; eadem gravissimum , luculentissimumque suarum rerum gestarum scriptorem , ac testem peperit .

J O A N N E S C A S A
R A N U T I O F A R N E S I O
C A R D I N A L I S .

Non eram equidem nescius , eum jam in locum progressam esse virtutem tuam , ut amplissimo isto honoris , ac dignitatis præmio diutius carere non posset . Cum enim superioribus mensibus , permultos dies ut tecum essem , mihi contigisset , facile , præsertim id curans , atque attendens , intelligere potui , non modo eximiam quamdam , ac prope divinam animi , & ingenii in te indolem elucere , sed ipsos jam apparere virtutis fructus ; eosque , præter ætatem ipsam , plenos , atque uberes . Itaque non dubitabam , quin Paulus Pont. Max. qui eo usque virtuti semper favit , ut eam in alienis ultro tam sæpe hominibus illustraverit , passurus non esset , uti illa in suis inornata jaceret . Sed quamquam exploratum tu quidem , meritumque , ac prope debitum , summum istum honorem assequutus es ; tamen vel hoc ipso nomine , quod istud honoris insigne , virtutis præmium citius , quam avi tui , hominis sanctissimi , in te beneficium omnes dixerint , tibi plurimum gratulor , neque cuiquam concedo ; quamquam omnium bonorum flagrare in te studia , & voluntates , certo scio ; ut plus me voluptatis , ac lætitiæ ex ea re ceperit ; id quod ego tamen pro mea in te , fratremque tuum , virum maxime illustrem , Cardinalem Farnesium , clarissimamque in familiam vestram observantia , mea ipse sponte fecissem , tamen eo etiam non equidem magis , sed , nescio quomodo , libentius facio , quod excitarunt me litteræ tuæ , quibus nihil excogitari potest humanius : invitas enim me non ad gratulandum modo tibi dignitatem tuam , sed etiam ad eam tecum una fruendam ; in quo ego cum suavissimos tuos mores , maximeque in me propensam voluntatem tuam agnosco , tum dupliciter lætor , & quod tantum patrocinium , quantum in tua esse auctoritate , & gratiæ par est , promptum mihi , paratumque esse intelligo ;

&

& quod de tua bonitate, atque humanitate, tanta dignitatis accessione, nihil diminutum esse perspicio, tametsi numquam id quidem aliter fore, putavi. Sed ad illud redeo; ut non modo istam tibi dignitatem gratuler plurimum, magnopereque gaudeam; ne fortunam quidem honori tuo defuisse; sed multo etiam magis ea re læter, beatumque esse te predicem: ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀγαθὴ εὐδαιμονεῖς: Sic enim est profecto; nam, cum fortuna bonis comitatur, vix tum demum laudem habet, & plausum; improborum autem, aut etiam obscurorum hominum, prosperitatis invidia est comes. Quo magis enitendum tibi est, omnique cura, studio, labore, industria perficiendum, ut hominum summam de te expectationem, quam prima tua isthæc ætas, tam vario laudis genere florens, tamquam ver futuram anni ubertatem ostendere solet, sic excitavit, non modo expleas, sed etiam superes. Perge igitur, qua cœpisti, eadem celeritate, & cursu ad virtutem contendere; neque de tuo pristino labore, assiduitate, diligentia, industria, quicquam remiseris: brevi enim & obtrectatorum vocus, si quæ concitatae sunt, comprimes, & Pontif. Max. amplissimique Collegii vestri, in te cooptando, iudicium non comprobabis solum, sed etiam illustrabis; perficiesque, ut nullum esse tam novum, tamque exquisitum honorem, qui in amplificanda dignitate tua extraordinarius videri possit, omnes & intelligant, & fateantur. Qua quidem in re, pro eo quanti te facio, sæpe, multumque de te cogitans, gravem tibi constitutam esse adversariam video: est enim non inepiarum modo, sed vitiorum etiam omnium altrix, & procreatrix assentatio: ea igitur animum tuum, qui & natura firmus est, & educatione, ac disciplina corroboratus, quamquam est illa quidem temeraria, atque impudens, fortasse nonnihil verebitur. Sed eadem tamen, ætate, quæ tua lubrica est, ac periculosa, tum potentia, quæ solet esse licentior, freta, adoriri te minime dubitabit; quæ cum & fallendi, & impellendi omnes vias noverit, omnium temporum momenta teneat, omniaque ad voluntatem loquatur, omnes autem cupiditates exsuscitet, eadem iis ministret omnia, semovenda tibi a te est, proculque ab animo, atque auribus tuis ejus præstigiæ, & quasi cautiones, removendæ. Quod tibi quidem facile factu erit: est enim una, simplexque cautio: etenim, si eos audies, si iis aures tuas de-

dederis, quorum monitis, ac præceptis animus tuus excultus, tamquam astrum, enitet, ac splendet; si eos, qui tibi hæcenus iter monstrarunt, duces habebis; nihil errabis, atque ad virtutem, quamquam *μακρός τε ἔσθ' ὁρθίος ὄμιλος ἐπ' αὐτήν*, quam celerissime pervenies. Verum sentio me ab eo, quod his litteris propositum fuerat, aberrasse longius: fecisseque insolentius, qui te, in eo præsertim, in quo gratulatione magis utendum fuit, cohortari ausus sim. Sed dabis mihi profecto veniam, tuæ laudis, ac gloriæ studiis incenso, si sim ardentius fortasse elatus, quam tua summa dignitas, pudorque meus postulaverit.

P E T R U S V I C T O R I U S

JOANNIS CASÆ ARCHIEP. BENEVENT. S.

Qui alias quasdam ad te scribendi occasiones omisi, ne te in magnis Reipublicæ rebus vehementer occupatum, magis impedirem, diuque mihi ab hoc officii genere temperavi; nunc quum casus tulerit, ut tecum communicare aliquid debeam de iis, quæ ad studia litterarum pertinent, quibus te scio valde, atque ex animo delectari; facere non potui, quin statim ad te epistolam hanc exararem. Hoc autem si aliquis fortasse hoc tempore factum reprehendet, atque ineptum putabit, te non omnino (quæ tua est humanitas) contemturum confido. Quin contra solet potius varietas rerum oblectare, & animum fessum gravioribus curis, assiduisque cogitationibus hujuscemodi aliquis sermo e sinu Musarum promptus reficere, atque recreare. Quum igitur hic adolescentibus nostris, qui Græcæ linguæ perdiscendæ studiosi sunt, Orestem fabulam Euripidis interpretarer, veni ad eum locum, ubi Helena persuasa ab Electra, filix Hermionæ partes illas imponit portandi comam suam ea de causa cæsam, ceteraque, quibus moris erat ea ætate mortuos munerari, ad sepulcrum Clytemnestræ; ut honorem eum sorori haberet, seque magno dolore affectam esse ex acerbo illius interitu significaret. Post quæ verba, quum Electra, plena admirationis, exclamet; naturæque vim incredibilem esse in utramque partem affirmet, sive boni aliquid, sive mali ab initio vitæ illa hominibus dilargitur, ac statim, quod in universum protulerat, illi ipsi rei, de

de qua agebatur , accommodet : dixi , me putare , loqui ipsam de pulcritudine Helenæ , quam tantam fuisse ostendere vult , quemadmodum sane omnium sermone illa ferebatur , ut factò hoc , quod unum maxime corrumpere ipsam , ac labefactare potuit , violata nulla ex parte sit : adjunxique in eam mentem venisse Poetam , eruditum valde , atque ingeniosum virum , magnopere verisimiles esse , ut quum in manibus Helenæ personam haberet , induceretque illam fecisse , quod rationibus ipsius magnopere contrarium erat , depravareque poterat id bonum , quo illa ceteris mulieribus antecellebat ; cogitarit , an ipsi contigisset , quod aliis minore pulcritudine præditis necessario evenisset ; idque nullo modo factum esse ostendere voluerit ; quod multum valet ad famam pervulgatam de illa confirmandam ; constantique omnium opinioni de eximia specie corporis ipsius respondet ; simulque commemoravi , non me fallere , Græcas declaratiunculas aliter locum capere , & ab hac sententia discrepare , quarum tamen auctoritas apud me nulla foret , quum multis signis intelligi possit , ipsas alicujus esse , vel plurium potius , qui superiore ætate vixerint , quum extinctæ jam ita in Græcia bonæ artes essent , ut vix scintillæ aliquæ veteris eruditionis in ipsa restarent . Nam quod ille putavit hoc Electram protulisse , quia pristinam , & innatam malitiam in animo Helenæ manere adhuc ex factò illo cognovit ; leve admodum , ac nugatorium me illud existimare ostendi , ad indicandam naturæ ipsius pravitatem , quæ multis , atque insignibus facinoribus notata erat . Si namque , quod interpres arguit ipsam fecisse , eo animo , ac consilio Helena fecisset , in tenui re illa peccasset , nec satis justam causam exclamandi Electra habuisset . Neque enim decet eam valde mirari , quum usitatum aliquid , quotidianumque fit : nec vocem eo tempore tollere oportet . Affinis enim tunc Helena illi culpæ fuisset , cui omnes mulieres vulgo obnoxia sunt : cunctæ namque formæ suæ conservandæ vehementer studiosæ sunt : caventque quicquam facere , quod gloriam illam suam imminuat . Ut autem hoc infirmum admodum argumentum ejus rei demonstrandæ fuisset ; ita quod ipse cogitavi , magni momenti esse ad id significandum affirmavi : quod etiam inde perspici posset , quia Terentius in Phormione , quum induceret servum admirabilem quamdam , ac novam pulcritudinem Virginis cujusdam commo-

morantem, facit illum his signis ipsam declarare: exponit enim eam inventam fuisse hujuscemodi quodam habitu corporis, vestituque, qui tamen ipsam maculare nullo pacto potuit: Comicus enim hic quoque eadem ratione insitam a natura, & ingentem fuisse pulcritudinem illam significare voluit: inquit igitur apud eum Geta-Virgo pulcra, & quo magis diceres, nihil aderat adjumenti ad pulcritudinem: capillus passus, nudus pes, ipsa horrida: lacrumæ, vestitus turpis; ut ni vis boni in ipsa ineffet forma, hæc formam extinguerent. Sed quid dico Terentium, studeoque hoc testimonio etiam illius comprobare? Qui sane non omnino eodem argumento utitur, quum vetus ipsius interpret Donatus tradat Apollodorum, unde fabulam hanc vertit Terentius, fecisse tonsorem ipsum nuntium, non adolescentem, qui forte in tonstrinam venisset: qui tonsor apud eum diceret, se nuper puellæ comam ob luctum abstulisse, totumque se effunderet, verisimile est in eam pulcritudinem celebrandam, quam factò illo, maxime inimico pulcritudini, non vidit immutatam. Addit autem idem eruditus Grammaticus, varietatis hujus rationem reddens, se scire, hoc Terentium mutasse, ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet. Nam quod videtur huic meæ sententiæ adversari in Græcis verbis, docui aliter capiendum esse, atque interpret ille Græcus accepisset: intelligo, inquam, quod apud poetam est $\pi\alpha\rho' \acute{\alpha}\nu\theta\rho\varsigma \omega\varsigma \acute{\alpha}\pi\acute{\epsilon}\theta\rho\iota\zeta\epsilon \tau\rho\acute{\iota}\chi\alpha\varsigma$: valet enim $\pi\alpha\rho' \acute{\alpha}\nu\theta\rho\varsigma$, prope partem illam capillorum, quæ capiti hæret, tamquam Electra dixerit, ad cutem Helenam comam tondisse: quem magnum ornatum muliebris corporis quum penitus, pietati serviens, sibi demisset, non tamen ipsam inde turpem redditam. Nec existimari debere hoc insolens esse, quod Poeta vocarit summos capillos partem illam, quæ quasi radix ipsorum est: qui enim tondere cæsariem incipiunt, ad eam partem postremo perveniunt: præcipue in muliebri coma, quæ prolixa est valde, atque pendet e vertice, videtur ipsa recte summa appellari potuisse. Addidi etiam, me arbitrari, si Poeta diversa ratione ultimam partem capillorum intelligere voluisset, ipsam præpositionem $\omega\pi\alpha\rho'$ additurum non fuisse: quæ fortasse causa fuerit auctori ejus scholii, ut erraret, qui hoc non animadvertisset, & magis communem, usitatamque notionem ejus nominis secutus esset. Cumque molestum præterea sit, quod se-

qui-

quitur ἐστὶ δ' ἡ πάλαιγενής: qui enim quempiam eundem esse ait, qui olim fuerit, & naturam ipsius, moresque, & formam, effigiemque corporis in eo conservatam esse intelligere potest, gravissimusque scriptor, ac magnæ inter Græcos auctoritatis, contrariam in partem usurpet hanc vocem: confessus sum, hoc me magis perturbare: Plutarchus enim, solitus sæpe locis illustribus Poetarum sensus suos explicare, in Alcibiadis vita, institutisque connumerandis, ubi narrat, quomodo ille Lacedæmone vixerit, ac, quemadmodum ingenium suum ad tempus versarit, quum ostendisset, quid pronuntiari de ipso potuerit, si quis tantum, quæ extra posita in eo forent, quæque ille simularet, spectasset; addidit, si quis contra mentem adhibuisset ad veros ipsius animi motus, factaque exclamari recte potuisse, ἐστὶ δ' ἡ πάλαιγενής. Quamvis enim summa arte celasset sua vitia, eruperant tamen illa nonnullis in rebus, & idem, qui Athenis fuerat, improbissimus scilicet, ac flagitiosissimus juvenis, illic quoque esse Alcibiades intelligebatur. Hujuscemodi tamen voces antiquorum Poetarum, quæ sermone omnium postea celebrabantur, ac vim proverbiorum obtinebant, distorqueri sæpe, ac longe alio sensu, quam quo primum editæ forent, pronuntiari solitas esse affirmavi: quod multis hujus ipsius auctoris exemplis nullo negotio posset comprobari. Id autem huic ipsi loco me arbitrari evenisse; nec sane durum videri debere, a corporis aspectu ad animi vim indicandam hoc Plutarchum transtulisse; ut quod ab auctore de muliere prolatum fuerat, ipse, iisdem verbis retentis, manifesto viro accommodavit: quare me putare posse, hanc quoque tanti viri auctoritatem sustineri. Quod vero statim Electra Helenam execratur, & in odium Deorum immortalium venire optat, ut principium maximorum malorum, & sibi ipsi, & fratri, & universæ Græciæ, videri quoque sententiam meam adjuvare: specie enim corporis, non pravitate animi Helena tanta exitia paraverat: similemque locum hunc esse Homericæ illi, quum gravissimi senes, qui Priamo affidebant, laudata pulcritudine ejusdem mulieris, atque in cælum testimonio suo sublata, intelligentes tamen, quanta incommoda ipsa Trojanis hominibus intulisset, utile rebus suis esse dixerunt ut illa eo, unde venerat, rediret, nec apud se diutius, futura semper ipsis, filiisque detrimento, maneret.

Hæc mihi tunc, ut alia nonnulla hujuscemodi occurrerunt, quibus sententiam meam comprobarem, ut fit, quum semel aliquis opinionem aliquam suam de aliqua re amare cœpit: tuetur enim eam studiose, atque omnia undique ad eam confirmandam rapit. Exposui tamen me nulla alia re tantopere fretum ita asseverare, quantum elegantis illius, ac necessarij sensus opportunitate: quam *φειροσίον* si Poeta reliquisset, putarem non sine causa in hoc loco acumen ingenii ipsius desiderari potuisse. Ecce autem postridie quidam ex iis, qui me audiunt, ad me veniunt, & cum tabellis quidem, ut Cicero ait, obsignatis, qui docent, tibi longe aliter de hac re videri: afferuntque epistolam quamdam tuam versibus scriptam, in qua manifesto contra me stas. Cohorruui igitur subito, atque animo concidi, postquam vidi mihi tecum rem futuram, quem nulla in re adversarium me habiturum umquam putavi, & a cujus judicio, si id scissem, numquam discrepassem. Magna est autem auctoritas tua merito apud hos: atque id & sua sponte ipsi faciunt, ut probent, atque admirentur doctrinam, & elegantiam ingenii tui, & meis etiam assiduis vocibus ad hoc incitantur. Quare quomodo me geram in hac re, non facile mecum statuere possum, atque id, quia veritatem hujus rei non perspicio: neque enim metuerem opinionem meam condemnare, & palam me in errore versatum confiteri. Decrevi igitur te hujus quæstionis judicem sumere, atque ita tibi omnem rem examinandam tradere; ut quum tu rursus, ipsa diligenter ponderata, ostendas te in illa tua vetere sententia perdurare, pollicear prorsus me ita quoque firmiter crediturum, & omnia, quæ contra facere videntur, argumenta nullius ponderis existimaturum. Vale, & me, quod jam pridem fecisti, ama. Florentia Idib. Decemb. MDLVI.

J O A N N E S C A S A
 A R C H I E P. B E N E V E N T.
 P E T R O V I C T O R I O
 S A L.

Quum forte ad quotidianas occupationes meas podagra accessisset sane molesta; redditæ, mi Victori, mihi sunt litteræ tuæ. Eo factum est, ut serius ad eas tibi responderem, quam nostra summa conjunctio postulabat. Sed eas tamen litteras eruditionis, atque elegantiaæ plenas, amore autem singulari illo in me tuo etiam redundantes, gratissimas, jucundissimasque mihi accidisse scito. Quod enim vir omnium doctissimus, atque in judicando acerrimus, pedetentim, verecundeque dissentire a nobis aggrediebare, in re præsertim haud magni apud me ponderis, veterem tuam erga me benevolentiam, amantissimique animi gratum obsequium agnoscebam. Quod autem Electræ orationem aliorum, atque ego, alique multi acceperamus, interpretabare; idque stilo illo tuo subtili, atque presso, qualis eruditorum hominum sermo inter se de studiis litterarum disputantium esse debet, declarabas: in eo ingenii, doctrinæque, & eloquentiaæ tuæ vis, lumenque mihi jampridem cognitum, elucebat. Verumtamen, quod ad me attinet, omni ego te molestia libero: siquidem in eo expedissima mea ratio est. Nos enim Poetarum more uti se res dederit, ita vel populi, vel eruditorum hominum sententiam nostro quodam jure sequimur, atque alias si sit opus, aliter de eadem re dicimus. Quare, mi Victori, optimos adolescentes, mihi que jure carissimos, qui apud te erudiuntur in litteris posthac, mea quidem causa, sententiam tuam ne celaveris: neque id amicitiaæ tribues, quod ab amicitia plurimum discrepat, ut expurgare judicium nostrum non audeas. Atque adeo sic habeto, nihil mihi in litteris tam plane esse exploratum, atque compertum, quam quod tu idem probes, atque confirmes: quamquam de his quidem Euripidis versibus nonnulla mihi in mentem veniebant, cur in pristina illa mea interpretatione propemodum perseverarem. Primo enim vix

E c 2   mihi

mihi verisimile fiebat, calamitosissimæ virgini, in tanto capitis sui, fratrisque sui discrimine, otium ad contemplandam, ac prædicandam Helenæ pulcritudinem fuisse, præsertim quam odisset, quam etiam diris statim prosequeretur, cuique Deos iratos, atque infensos optaret; propterea quod se fratremque suum, totamque Græciam evertisset. Nam ita Helenæ personam tractare Euripidem par fuit, ut Electræ personæ, quam in manibus habebat, ne oblivisceretur. Deinde Helenæ pulcritudinem, quæ nulla ei mulieri sua culpa obtigerat, indigne ferentem Electram facere, fortasse nihil attinuit: at lasciviam, & formæ, cultusque importunum illud studium, in sororis cæde, & luctu, in domus, familiæque ærumna, atque excidio reprehendere, ac detestari; id vero cum Electræ persona congruere, nisi te aliter arbitrati viderem, plane putassem. Nam quod ait Electra, suæ hujusce orationis initio, ad ingenium, naturamque referri mihi aptius videbatur, quam ad corpus, & pulcritudinem posse; sic enim interpretamur. Quam magnæ ingenii sunt, ac naturæ in utramque partem vires; ferimur enim natura alii ad perniciem, alii ad salutem, ut quippe proclives ad virtutem, aut ad vitia sumus: pessumdedit ergo Helenam non forma, sed ingenium. Nam pulcritudo quidem multis sæpe malo, multis sæpe saluti fuit. Quod video idem præcepisse eos, qui de finibus bonorum differuerunt; ut ea sententia, quam duobus his versibus complexus Euripides est, vix futura vera sit, si hoc sensisse illum defendimus; qui pulcritudinis compotes sint, salutare quiddam habere; at invecundum, impudicumque animi ingenium qui possident, iis ea res semper calamitati est, numquam saluti. Helenæ quidem certe non pulcritudo profuit, sed ingenium obsuit. Id igitur mihi accusare videbatur infelix Electra, pannisque obsita, torridaque; Helenam inclinata jam ætate meretricium animum illum pristinum retinere, quum fugæ infamiam illam subiisset, propter quam in publicum etiam prodire non audere ipsa se fateretur. Castissima scilicet puella vehementer indignatur, queriturque, eam jam prope anum factam, ne malo quidem doctam, deterreri a lascivia, ac petulantia posse. Ipsum quoque verbum Mulier, nescio quid vituperationis præferre visum olim mihi est, quum illud nescio quid versiculorum lusimus.

mus. Est eadem, quæ solet: non Helena, inquit, sed mulier. Illud etiam interdum suspicari mihi veniebat in mentem, si ad cutem totondisse Helenam capillum Euripides significaret, dicturum illum fuisse potius ἐν χρῶ, aut ἐν ἐκείνῃ, quam περὶ ἄ-
κρας τριχῆς: quod video doctis nonnullis idem placere. Sed hæc
tu melius scilicet, vel longe potius omnium optime: nam nos
quidem vehementer sane occupati, non tam ut aliquid statue-
remus, quam ut aliquid ad epistolam tuam rescriberemus,
cursim hæc ad te exaravimus. Quare ad illud redimus, quod
initio scriptum a me est: pro sexcentis mihi auctoritas, judi-
ciumque tuum rationibus semper erit: eaque mihi loci hujus,
aliorumque omnium interpretatio erit certissima, quam tibi
maxime probatam esse intellexero. Vale XI. Calend. Februar.
MDLVI.

JOANNES CASA

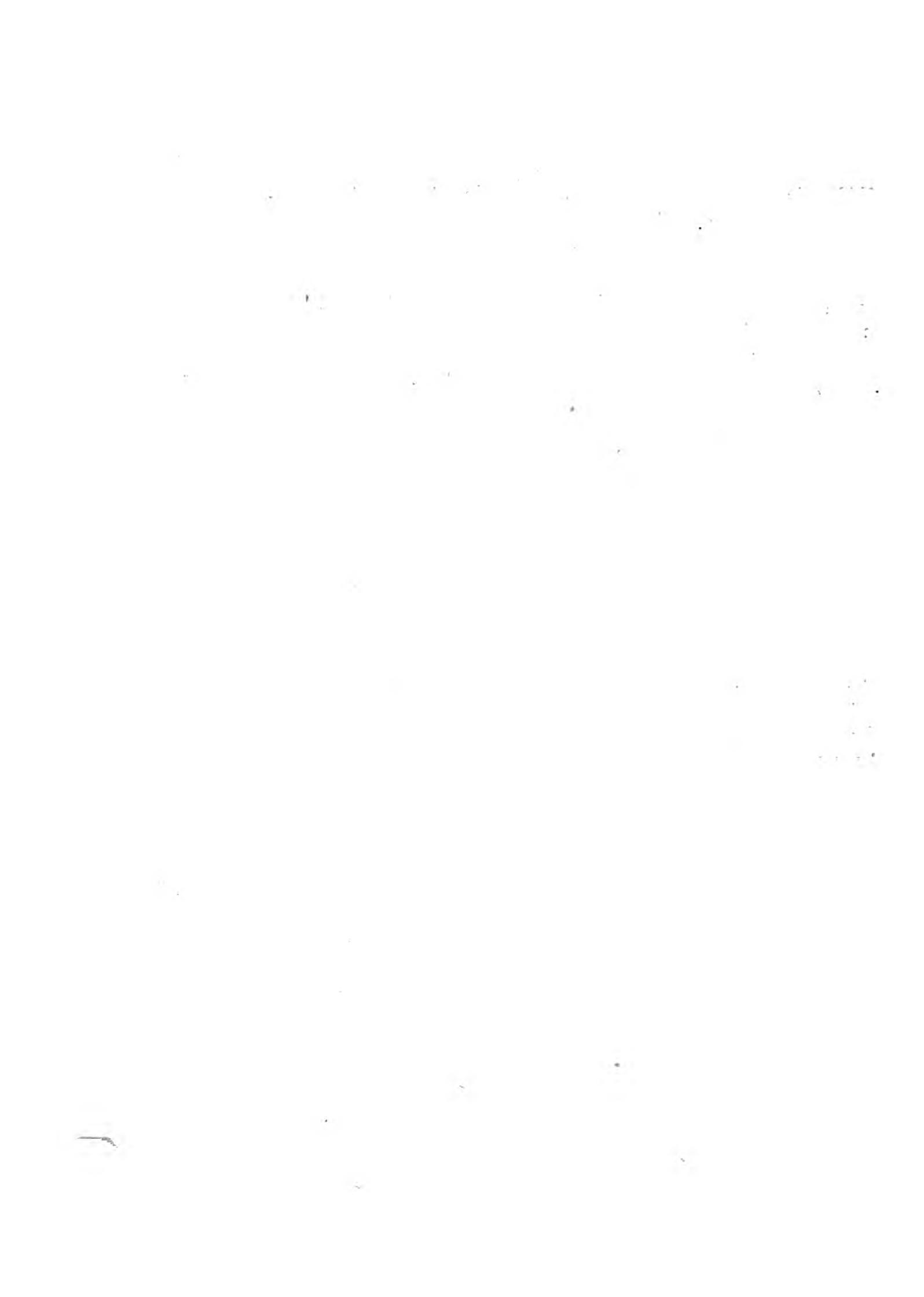
DIONYSIO LAMBINO

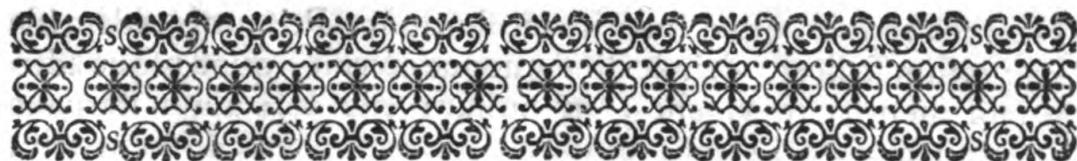
S. D.

Cœpi litteras tuas humanissime scriptas, eademque purissimas, atque elegantissimas. Carmen autem, & libentissime legi, & vehementer probavi; est enim, cum dignitate sententiarum grave, tum splendore verborum, & numerorum jucunditate illustre, atque concinnum. Sane intelligo nihil fuisse, cur Calliope illa nostra inops, quam tu tamen dilaudas, tantum susciperet itineris, cum tu isthic adesses, qui Cardinalis Turnonii, hominis omni laude cumulati virtutem non modo exponere, id quod nos facere nostris verbis conati sumus, sed etiam abundanter ornare, & copiose augere facile posses. Suppudet itaque me; in silvam enim ligna scilicet. Sed tamen nihilominus Blanketo meo, homini conglutinandarum amicitiarum studiosissimo, magnam habeo gratiam; cujus opera factum esse intelligo, ut ego te ista doctrina ornatum, ista scribendi facultate præditum, non modo cognitum, sed etiam amicum habeam. Ac doleo mehercule plurimum, cum vos Venetiis essetis, non frequentasse me vestram domum; quod ut facerem, coegerunt me Reipublicæ tempora, & mea. Carui quidem certe uberibus fructibus, & magna jucunditate consuetudinis tuæ. Cum enim tua hæc ipsa scripta admirans, ab iis, quibus te bene cognitum certo scirem, percunctatus diligentius essem de te, reperiebam id, quod mea ipse sponte animo jam antea statueram, atque perspexeram. Docuit enim me Nasius noster, itemque alii multi, de per-

perpolita, elegantique doctrina, deque singulari probitate, atque humanitate tua. Itaque sic tibi persuadeas velim, factum me tibi esse amicissimum, vel Musarum causa, quas ego a puero amavi plurimum, atque colui, quibusque gratissimum te esse intelligo; vel quod te Vir amplissimus, quem ego unum maxime omnium semper sum admiratus, amat, atque in honore habet; vel quod amantissimis litteris, gravissimoque, ac dulcissimo carmine amorem erga te excitasti, atque inflammasti meum. Illud etiam mihi a te gratissimum accidit, quod Horatii Farnesii miserum casum, atque horribilem versibus præclarissimis deplorans, egregium adolescentem, in quo Italiæ jamdudum jacentis spes nitebantur, divinis laudibus celebrasti. Præterquam enim quod omnis nostra natio hos lætissimos Farnesios fratres, maximo illorum merito, carissimos habet (nihil enim his præclarissimis adolescentibus amabilius fieri aut excogitari potest) mihi privatim quoque vetus cum clarissima illorum familia amicitia intercedit, multis illorum in me beneficiis, perpetuaque mea erga illos observantia confirmata. Quapropter sic habeto, me virtutem, doctrinam, humanitatem tuam, uti debeo, plurimum facere, semperque facturum esse, meamque voluntatem, meaque omnia tam tibi parata esse scito, quam quæ sunt tua. Cardinali Turnonio viro maxime illustri, quem ego, & colo, & revereor plurimum, multam salutem meo nomine dicas velim. Vale. Idib. Novemb. Venet. Anno M.D.LIV.

DISSERTATIO
 JOANNIS CASÆ
 ARCHIEP. BENEVENTANI
 A D V E R S U S
 P A U L U M
 V E R G E R I U M.

Uod Scribis, dictum tibi esse, a nescio quo, qui isthac iter haberet, quosdam, qui Romæ vivant, queri de tua petulantia, ac malevolentia solitos; scito id totum falsum, ac nugatorium esse: nemo enim est, non dicam bonus, aut notus, sed sanus modo, qui te, tuasque istas nugas flocci umquam fecerit. Neque id Romani modo de te, scriptisque tuis, sentiunt; sed idem totius Italiæ de tua stultitia iudicium est. Quamobrem, quod de eo te purges, nihil est. Omni ego te, mi Vergeri, molestia libero: atque animadverti duo omnino esse hominum in Italia genera: alterum eorum quibus ignotus sis; alterum eorum quibus nimium etiam sis bene cognitus. Ac qui te, vitamque anteaactam tuam norunt, ii te ex helluone impurissimo, perditissimoque, tam repente morum magistrum isthic extitisse rident: tu dolere eos fortasse arbitrare. At quibus ignotus es, ii, si quando in tua ista tam præclara scripta inciderunt, quid credis? Negligunt te, atque contemnunt.

Nempe, inquis, quod ineptire me sentiunt. Primum quidem isthuc ipsum scilicet: deinde illud quoque accedit, quod usque adeo palam mentiri te vident, ut nullum esse periculum statuunt quemquam fore in Italia quidem, qui compos modo mentis sit, qui compertum non habeat impudentissimum te ita, uti es, esse, aut qui credi tibi quicquam oportere existimet.

Et quoniam libere, ac fraterne agere tecum, pro nostra mutua inter nos benevolentia, institui; obsecro te, quid tu tibi voluisti, aut quicumque ille fuit, qui de Pauli III. vita scripsit? Putastine quemquam fore, qui tibi de tot, tantisque criminibus, ac sceleribus crederet? Qui tu isthæc scire potuisti? Præsertim cum tam multa sint intestina, ac domestica, de quibus vix unus aut alter ex intimis familiaribus, etiamsi maxime vera sint, suspicari aliquid signis quibusdam possit. Qui igitur tu hæc alienus, ac prope elienigena, tantopere affirmas? Præsertim solus: quis ad te detulit? Qui testes affuerunt? Quæ proferuntur litteræ? Ubi tu interfuisti? Huc accedit illud etiam, quo vel castissimi, atque integerrimi viri, a quibus, ne dicam joco, nos longissime semper abfuimus, a testimonio dicendo removeri solent. Quidnam igitur id est? Inimicitia: ac vereor equidem ne id non exiguum Pauli probitatis signum sit, quod te, moresque tuos oderit. Sed mitto hoc. Inimici tui vitam scribis; nemo tibi de ejus peccatis quicquam credit. Nam cum civibus, amicis, consanguineis tuis, tam petulanter maledicere, atque adeo male etiam facere consueveris, quid homines facturum inimico, atque hosti putent? Nam cum Paulo intercessisse tibi inimicitias, tute mihi millies narraisti: non has novas modo, propter quas isthuc transfugisti; sed veteres illas quoque de tuo stipendio, cum tu magni operam tuam faceres, magnificisque verbis extollereres; cum assiduas operas navasse te Sedi Apostolicæ prædicares; quam tu Sanctam illis temporibus singulo quoque verbo appellabas, quoad scilicet extorquere, & auferre aliquid te ab ea sperasti posse. Cum tu igitur magnam mercedem posceres, ac flagitares, Ille, utpote vir magnus, ac gravis, nebuloni tibi nihil neque crederet; quod tua nihil intererat: neque daret; quod tu iniquissimo animo patiebare: ortæ inter vos sunt, ob eam ipsam causam (qua de causa nunc quoque tantopere irasceris Italiae) gravissimæ inimicitia; quippe ob famem, atque egestatem

tem tuam. Ac si verum fateri volumus, magnam tu Germanis hominibus contumeliam facis, quod idoneos arbitreris esse, apud quos tam impudenter mentiare, quosque usque adeo contemnas, imperitosque rerum putes, ut tibi de tuo inimico tam inepte, tamque aperte mentienti fidem habeant. Si litteras, si testes, si tormenta, atque equuleum, si omnia probationum genera profferes, nemo tibi tamen venefico, atque uxoricidæ crederet; de tot tantisque præsertim rebus. Tu innuenti modo tibi fidem haberi existimas; nihil agis, mihi crede: ne cum dejeras quidem, eum libellum numquam te scripsisse: nihilo enim secius impudens es, cum illo uteris, cum illum venditas, cum in illo scripta convicia illa inania, ac nugatoria pro testimoniis recitas.

Nam quod ais, non ferre te quosdam, qui in Germaniam invehî conati sint, joculari te arbitror, cum te maximæ, clarissimæquæ Provinciæ patronum facis. Tu, furcifer, Germaniæ patrocinium suscipis? Hoc nimirum uno semper valuisti plurimum, ut nihil unquam quicquam usquam te pudeat. Dic mihi, non tu Germaniam, cum tota illa gente humanissima, una cæna, si opus sit, divendas? Verebere credo alienos destituere, ac deserere, qui amicos, qui fratrem, qui conjugem, qui patriam, qui pietatem prodideris? Nonne tibi cum tui simillimo Ioanne Baptista Polæ Episcopo, fratre tuo, diuturnæ, graves, asperæque inimicitia intercesserunt? Cum de hoc uno inter vos pugnaretis, ac digladiaremini; uter vestrum impurior, uter nequior esset? Nam paterna res certe negotium vobis non faceſſebat. Pietatem ludibrio æque utrique habebatis, atque æque ab omni laude, atque ab omni honore utrique aberatis. Nonne hæc notissima iis, qui te, atque illum noverunt, sunt? Quid Elium, amicum, affinemque tuum, nonne frustratus multos annos es pensione ea, quæ illi a te debebatur? Cum ille stipulatus a te esset, eæque extarent litteræ publicæ, in quibus juratum eam te illi pensionem repromisſisse, scriptum esset, tu sanctissime dejerares promississe te ei nihil? Quæ postquam prolatæ litteræ sunt, oblitus ne es quæ tua de eo querela fuerit? Quam aspera? Quam diuturna? Quasi ille, cum te sibi jam pridem debitam pecuniam flagitaret, injuriam magnam faceret: nam illud quidem tibi memoria excidisse video, quod, Elî molestiam, atque acerbicatem caussatus, mutuam a multis eam pecuniam sumpsisti; nec Elîo

umquam persolvisti, nec creditoribus reddidisti: sed hoc, memoriæ tuo vitio evenit; illud humanitatis, ac misericordiæ specimen est tuæ. Quotus enim quisque in tua Civitate est, cui certum, atque compertum non sit, Dianam uxorem tuam, veneno a te esse sublatam, quod obstare illam honoribus, sacerdotiisque, quæ tibi tu, homo vanissime, altero fratre tuo fretus, pollicebare, atque animo vorabas. Quid quod cives tuos consentientes ad diffidium, atque ad odium tua malevolentia compulisti; discissaque, ac dissecta tua a te patria est in eas factiones, ut ne nunc quidem inter se post tot annos ea civitas bene dum congruat? Qui igitur fratrem, præsertim convenientibus moribus, odio habueris, destitueris, prodideris uxori miseræ, atque innocenti venenum dederis, affines fefelleris, patriam everteris, Italiam impotenti, impuroque ore tuo vexes; Germaniam, atque alienigenas trans Alpes usque tuebere? Næ illis perire satius est, quam tuo isto patrocinio salvos esse.

Memoria ne tenes, cum paucis ante annis vir magnus, atque clarus, summa constantia, summaque fide præditus, Joannes Cardinalis Tornonius, per Helvetios iter in Galliam faceret, atque ad cauponem forte divertisset, e viculo quodam ignobili, quem tibi tu ad habitandum delegeras secundum viam, quo gulæ isti voracissimæ tuæ stipe de viatoribus cogenda suppeditares, descendisse te ad eum, salutandi, ut tu dicebas; ut ego interpretor, cœnandi, atque pecuniolæ auferendæ causa: qui cum te squalidum, fordidum, pannis oblitum conspicatus, visusque sibi videre lanionem aliquem esset; quæsit de te qui tu esses: atque ubi Vergerium esse dixisti, multis, homo gravissimus, te verbis male accepit: deinde, cum tibi facile oratione sua excussisset lacrimas, te flentem seduxit ubi soli, oblitus ne es quæ tua fuerit oratio? Quam misera! Quam demissa! Cum magno fletu calamitatem tuam deplorares, levitatem confiterere, stultitiam accusares. Aude hoc negare; non tu ad hominis pedes concidisti? Non fracto animo supplicasti? Precibusque omnibus obtestatus es, uti te in Galliam secum tolleret? Non ea te de Religione, de Helvetiis, de Germania, sensurum, dicturumque recepisti, quæ ille vellet, quæque præscriberet tibi? Hem morum emendator! Hem pietatis columnen! Hem Fidei exemplum! At ille tibi Germaniæ defensori,

ri, Religionis correctori, atque custodi, ne in levitate quidem, atque perfidia, quibus rebus delectatum te semper sciret esse plurimum, fidem habuit ullam: neque inquinari, polluique se, comitatumque suum purissimum, tam lutulentæ suis sordibus, & cœno passus est. At sunt qui aliquando Germaniam liberius appellent: jure tu quidem fere tuo stultitiam, levitatemque universæ nostræ gentis uni tibi vendicas. Sed reliquimus, reliquimus, mihi crede, nostri generis, atque ordinis in Italia homines paucos omnino, sed tamen aliquot; neque omnem fatuitatem nobiscum efferre potuimus, qui, si aliquid aliquando temere effutiunt in Germanos, nolito illis, patrone magne, irasci; nostram enim illi causam, si nescis, agunt, cum vulgus stolidum irritant, quo convenire minus Germania cum Italia possit. Etenim si conveniat res, mihi, tibi, congerronibusque nostris, eo res redierit, ut periculum nobis famæ futurum sit, quam ægre adhuc sustentavimus. Quamquam video bonos quoque aliquot studio, & contentione quadam elatos, paullo proventus longius, sed eos perpaucos tamen, & si tecum, quod illi minime volunt, conferantur, moderatos.

In eo vero mihi versari visus es cum causæ nostræ summo periculo: nec satis mirari possum, qui istuc tibi tam stultum in mentem venire potuerit; quamquam stoliditate, atque stultitia es singulari; qui ausus sis Reginaldo Polo Cardinali maledicere, quod te primum omnium hominum facere ausum esse certo scio. Quicquid enim de optimo illo, ac præclarissimo viro a summa laude sejunctum dicitur, totum id continuo ipsæ respuunt aures, ipsaque mens, atque animus abhorret. Quare videto, ne illi ipsi, quibuscum sentire te simulas, turpe sibi esse existiment a Polo dissentire. Qua quidem in re non jam audaciam, atque impudentiam, quibus rebus excellere te gloriantem audire te soleo; sed cæcitatem, ut dixi, atque imprudentiam tuam sum admiratus. Quis enim non videt; præter te quidem, cui oculi præ inedia caligant; si vera sint, quæ de pietate Christiana Polus sentit, eo magis Lutheranos nos veræ pietati, Christianæque rei obesse, quam Turcas, quo asperius, calamitosiusque intestinum bellum est, quam externum? Neque ille cum Lutheranos accusat, Germaniæ maledicit, sed Sectam redarguit.

Quod

Quod verò hominem innocentissimum accusas, quod fecus de pietate sentiat, ac tu de eo pollicitus es, dupliciter peccas: primum quod plane temere affirmare te de aliis esse solitum confiteris, ut ne de Paulo quidem Tertio, deque aliis, quos tu conviciis insectaris, fidem facere possis: deinde quod eum, quem tu virum gravem, castum, sanctumque prædicaveris, dissentire a nobis demonstras: cujus probitas, integritas, temperantia, castitas, sanctitasque, si eam de Religione sententiam, quam ille defendit, nihil adjuvat, cur eorum, quibus tu maledicis, peccata, etiamsi maxime vera sint, eam ipsam de Religione sententiam coarguunt? Etenim, si quia boni, ita de Religione sentiunt; nullum argumentum est, recte eos credere, ne quia quidem mali nonnulli in eadem sunt sententia, obesse personarum vitia causæ debent. Quod autem miseratus illum es in altera epistola tua; nonne intelligis totidem verbis illum miserari te contra, nosque omnes, posse? Magnum credo negotium homini omnium eloquentissimo, deplorare calamitatem nostram, nostramque vicem dolere, atque in eo commorari, qui vetus inter a sanctissimis Patribus institutum, parentum, majorumque nostrorum vestigiis attritum, reliquerimus, unum Lutherum, levem, apostatam, malevolum, seditiosumque hominem secuti, atque illum ipsum ducem, vexilliferumque nostrum, cæcum, atque improbum deserentes, alio alii abjerimus, diffisi, discifque innumerabilia in fragmina, ac potius frustra, simus: ut memoriæ mandare sectarum, in quas misere ipsi nos discerpimus, nomina, haud facile sit: qui Evangelii nomen modo latebram scelerum, flagitiorum, rapinarum, sacrilegiorum nostrorum habeamus; in sententia vero ludificemur, atque cavillemur; perperamque interpretantes per pietatis simulationem, non libertatem, sed licentiam consecutemur; cæteraque id genus ab omnibus jam decantata: qualia confirmata, comprobataque tandem causa, in epilogo adhibere Oratores magni illi, ac docti olim solebant, amplificandi, non confirmandi gratia. Nos autem rabulæ, ac clamatores, probris, atque conviciis causas peragere consueti, omissis probationibus, quas nullas plerumque habemus, hæc pro argumentis pronunciamus. Memini enim te olim totas Venetiis perorasse causas, ab exordio ad epilogum, maledictis, & contumeliis; & quasi nullo commisso prælio, vi-

ſtoriam tamen conclamaffe: a qua conſuetudine non diſceſſiſſe te video: quamquam Rhetoricæ dediſſe te aſſiduas operas, au-
diebamus, quo ad accuſandum Paulum hunc Tertium intru-
ſtior accederes. Eæque extant litteræ tuæ, in quibus commi-
natus es, meditari te jampridem, ac declamare, & ad perfe-
quendas injurias, quas ab eo acceperis, te comparare. Cave
igitur, ſi ſapis; joci enim mihi tecum libet; quid enim tu
ſapias? Ne poſthac Polum vexes, ac ne appelles quidem: ne-
que tantum noſtræ cauſæ vulnus attingas; potiusque in libel-
lis illis, qui in epiſtola altera tua appellantur a te, acumen
illud tuum exerceto: in quibus ſi qua amphibologia extiterit,
in peſſimam partem vertito: iis facile eluduntur ſellularii, o-
pificesque, & mulieres, atque anus. Si qua autem inventa erit
allegoria, ita uti ſe res dederit, amplecti tibi licebit ſcriptum,
aut ſententiam. Si in exornationem, aut amplificationem in-
cideris, ſingulorum verborum fidem, non tamquam ab Orato-
re, ſed tamquam a teſte exigito. Tum ſi cui libro Papæ ad-
ſcriptæ litteræ fuerint, quæ privilegia quædam continent; vul-
garia illa, atque omnibus paſſim jam dari per ſcribas ſolita;
totum illum librum, ſi paulo hilarior ſit, vel memoriæ man-
daſſe Papam contendito. Si de gravibus, ſanctisque rebus in eo
ſcriptum fuerit, ne aſpexiſſe quidem Papam dejerato; ſed per
alios eas litteras adſcriptas ſuo nomine defendito.

Præterea, ſi qui ſunt paulo minus caſti libelli, per jocum
aliquibus in adoleſcentia ſcripti, eos tu, cui tibi commodum
fuerit, adſcribito: quæ dubia erunt, in peſſimam partem ra-
pito: multa de tuo addito: quod de verſiculis illis qui de *Fur-*
ni laudibus inſcripti jam olim ſunt, feciſſe te video: quam-
quam illos me annis ab hinc quinque, & viginti editos, al-
terius cujuſdam nomine inſcriptos, legiſſe me memini. Tu
Joanni Caſæ attribuis: quem tumet affirmare ſoles ornate, po-
liteque ſcribere, & verſibus poſſe, & ſoluta oratione: Id quod
video Bembo quoque, & Flaminio idem viſum eſſe, aliisque
multis item bonis, doctisque viris, qui de ejus hominis cum
eloquentia, tum temperantia, integritate, humanitateque elo-
gia quædam ſcripta reliquerunt. Sed ſi Joannis Caſæ ii verſi-
culi ſunt; ejus ego hominis gravitatem, & conſtantiam lauda-
re poſſim; niſi tu illi iratus de judicio tantopere ſis; qui to-
ties

ties a te laceffitus, respondit tibi numquam, præsertim cum tribus verbis facere illi hoc licuerit, quicumque eos versus ludens scripsit: nam si tu aliud atque ille dicit, intelligis, tua isthæc culpa est, qui non male dicta male interpreteris: quod si aliud dicitur, aliud significatur, tamen tu in aliam partem accipis, ac cogitatum ab ejus carminis auctore sit: feminæ enim illis versibus plane, non mares laudantur, si modo quicumque præter Furnum ipsum laudatur. Neque tu ignoras, sed vetere illo tuo uteris artificio oratorio, gratificari enim tibi cupio, quando tu te Principum Nuncium, Christi Legatum esse tu jactare, ac prædicare solitus es. Quamobrem videto, ne hujuscemodi viros cum vituperas, per tam apertam calumniam nostræ obstes causæ: clariores enim sunt, quam ut tu fucum facere in illorum possis nomine. Atque hic quidem, non modo cognitus Germanis etiam hominibus multis, atque magnis est, sed etiam gratus, carusque.

De Mutio vero affirmare tibi hoc possum, non tibi illum honorem, cum de te scripsit, habuisse, sed patriæ vestræ. Ejus igitur libri in luce, atque in oculis hominum sunt, laudantur a doctis, emuntur a bonis, & quidem care: tui ab opificibus, sellulariisque leguntur; veneunt vili; quamquam illectas tu plebem, quo vendibiliores eos facias, etiam facetiis. Dii boni! Quam id parum te decet; præsertim, & senem, & theologum: *Cum Privilegio Papæ*, ais, *ad horæ momentum*. Quærerem hic de te, ecquid te pudeat tam inepti, tam scurrilis dicti? Nisi scirem pudorem te in omne jam olim puerum tempus amisisse, vel abjecisse potius. Sed Mutium Italiæ Principes domi suæ jamdiu in magno honore habent, honeste nutriunt, stipendium dant: nos miseri, atque egentes, esurimus scilicet, & algemus. Quamquam te hominem illustrem nactum audiebamus, qui te alere conetur. Is aliis in rebus magnis, variisque, atque omnino ab his, quas tu tibi arrogas, abhorrentibus occupatus, parum adhuc te noscere potuit; ubi te, moresque tuos cognitos habebit; id quod propediem futurum est, non te feret, mihi crede. Quamobrem hortor te pro nostra amicitia, uti memineris his paucis diebus exsaturare te quam maxime, etiam ad futuram famem, atque esuritionem.

Nam de Petro Aloysio Farnesio, quem tu insectaris jam toties
con-

conviciis mortuum , quis est , qui fabulam illam non audierit ? Quotus autem quisque est , qui commentitium id totum esse , atque a malevolis confictum , scire te neget ? A te autem requirunt Itali homines superiora illa scilicet , quibus testibus , atque adeo quibus indiciis id compereris : cur id , quod tibi non magis , quam ceteris omnibus compertum sit , solus affirmes ? Cur hoc tibi sumas , ut hominem vexes mortuum ? Eloquentia te fretum dices : illi malevolentia , atque audacia ; tum inimicitiiis adductum putant : loquacem te , & maledicum , atque malevolum dicunt ; eloquentem , aut disertum negant . Quid , quod secum ipsa tua pugnat oratio , nec cohærere ullo modo potest ? Fama est , inquis , veneno Episcopum illum periisse , ne facere tantum Petri Aloysii facinus palam posset . Mitto ausum te esse veneni mentionem facere ; impudentiam enim profiteris : illud requiro , utrum datum istud venenum sit , priusquam resciri facinus illud potuerit : quod tu , si affirmas , quæro abs te , qui ergo resciscere potuisti ? Sin postquam vulgata ea res est , ut ad te quoque fama , ac nuncii pervenerint , quid attinuit venenum dari ? Sed ego stultior , qui a te dicti ullius rationem postulem . Atque equidem sic existimo , ob unam hanc causam orationem a natura bestiis negatam esse , quod illæ isto , quo tu loqueris modo , si loqui potuissent , essent locuturæ . Eadem tibi de Julio III. respondeant , deque iis litteris , quas tu de Conclavi missas , ad te delatas ais . Negant tibi quicquam credi oportere a quocquam , vanitatis , levitatis , mendacii te convictum defendunt . Profer igitur eas litteras : manum , signum proba . Fingi hæc a te , ab aliisque tui , meique similibus , dicunt : neque conviciorum , sed criminum habendam esse rationem docent . Tum Germanorum humanitatem obtestantur , fidem implo- rant , ne irritari a nobis imperitam , ignaramque rerum multitudinem in se pati velint per nos , perque nostri similes aliquot ; demonstrant factum esse , ut a dissensione ad dissidium , atque ad odium , inimicitiasque ventum sit . Germaniæ gravitatis , humanitatis , prudentiæ fuisse , ita de religione disceptare inter nos , ut jurgiis abstineremus : nunc discedi a publica causa , privata odia exerceri , me meo , te tuo maledicere inimico ; quæ de causa dicenda fuere prætermitti jam fere , ac tacita præteriri ; dirimi rem jactandis

vicissim probris, impudicarum muliercularum more; quæ a moderatione, probitate, caritateque christiana longissime dicunt abhorrere. Tum illud addunt, quid tu tandem, Vergeri, es, qui tibi deligas clarissimos homines, in quos tuo arbitrato declamites? Vin tu vitam tuam a pueritia recenseri? Minime vero; ne ea vitia, quæ tu falso in singulis vituperas singula, universa vere in te uno appareant. Vin tu inopiam domi tuam, foris fordes commemorari; an propter obscuritatem tuam latere hæc mavis in tenebris? Neque tu fortunæ culpa semper eguisti, sed gulæ, sed ceterarum corporis tui partium vitio.

Quid ego de levitate tua dicam? Qui, cum ab omnibus Musis semper abhorrueris, infelici illa laurea coronari caput istud tuum plenissimum vento tantopere expetisti. Quis isthuc moribus nostris facit jam, nisi scurra? Fuit enim olim fortasse ea laurea virtutis, ac doctrinæ insigne; nunc certe vanitatis, fatuitatisque testimonium est. At hoc vetus, inquis, est: quid hoc novum, ac recens? Nonne huic levitati, atque impudentiæ tuæ simile est, atque par? Quod depingi te, ridiculumque istud senis lanionis caput tuum curasti, atque istud os tuum fœtidum, quod oculere, atque obtegere omni industria tu, si quicquam te puderet, debebas, quasi magni cujusdam hominis, ac prope dicam numinis, simulacrum, non obesæ suis rictum, odiosissimis titulis inscriptum per Helvetios, perque Helvetiis finitimas gentes circumferri; id quod, ne illi ipsi quidem, qui tibi favebant, perferre potuerunt. Tu Pontificum Nuncius; tu Christi Legatus, trifurcifer, sis! Magnam omnino tu Italiæ ignominiam jam olim cum natus es, inuissisti, quod in hac terra ortus sis: verum id & casu quodam, nulla tua culpa factum est: ubique enim gentium monstra, & portenta nascuntur aliquando: & Itali dolorem suum uli sunt, quod te diu fame, sitique, rerumque omnium inopia torserunt; quod expulerunt te denique, & tamquam maritimi fluctus cadaver quoddam fætens, ejecerunt; quam illi gratiam Joanni Casæ hosti tuo illi, cui tu tantopere infensus es, habent maximam. Itaque sat tu nobis pœnarum dedisti. Germani vero, quibus tu ultro, sponteque tua tam insignem contumeliam facis; qui non modo ad eos appuleris; & tamquam

quam ad saxum adhæseris, sed clarum etiam, illustremque, & magni cuiusdam numinis instar, haberi te apud talem, tantamque gentem postules, nullas a te penas postulant. Reperti sunt etiam, qui te edacissimam, eandemque immanissimam belluam, domi suæ alant: id quod ne tu quidem tam stultus es, ut non modo perpetuum, sed ne diuturnum quidem futurum speres; quippe qui diuturni habueris umquam nihil præter malevolentiam, & famem istam tuam. Itaque bonum nimium consilium illud est de te ingurgitando, atque dum tibi per clarissimi hominis occupationes, ac profusam, dissolutamque benignitatem licet, ad multos menses, atque adeo ad totos annos inferciendo. Sed, ut ad levitatem tuam redeam, abiisti (qui Dianam scilicet necasses) a Poetis; ad Jurisconsultos te contulisti. Nec vero tibi Themis fuit æquior, quam Apollo fuerat: quamquam aptior natura tu litibus, quam verbis es. Sed tamen quæ diuturno, ac magno labore ediscenda tibi erant, ea tu didicisse te dicere maluisti, quam ut edisceres laborare. Itaque inanissimus doctrinarum omnium e gymnasiis prodiisti. Lingua, atque audacia fretus, causas agere te velle dixisti; sed cum quoties diceres, toties malediceres, mentireris, pejerares, calumniareris, prævaricarere, neque litigatores tibi, jam neque corona, neque iudices fidem habebant; nemoque ferre te, ac ne aspicere quidem poterat. Itaque cum frigeres, atque adeo algeres; qui te uxoris illa molestia facile liberasses, abiisti Romam ad Antonium fratrem tuum. Is Clementi VII. te commendavit, apud quem ille in magna erat gratia, neque bene te, quod per diu domo abfuerat, nosse poterat. Errore quodam missus in Germaniam es, cum plus fidei fratri de te prædicanti Pontifex ille quam par erat, habuisset. Vix dum Roma profectus eras, cum delatæ ad Pontificem sunt virtutes illæ tuæ præclaræ, atque insignes: loquacitas, vanitas, perfidia, ceteræque id genus reliquæ, quæ ornare internuncium solent, præsertim de laureola illa tua. Sed jam stipendium dinumeratum tibi annuum, opinor, erat; tum lacrimæ fratris, quin te Pontifex revocaret iter ingressum, perfecerunt. In Germaniam venisti. Ergo qui linguam, ac vocem venalem semper habuisses; quod enim venderes, aliud habebas nihil; postquam scripturæ, & calami merces

ostentari tibi cœpta est , non tu quæ habebas modo , sed etiam quæ non habebas , proscripisti , ac vendidisti : id quod Germani aliquot , etiam nunc superstites , meminerunt . Revocavit te igitur Paulus Tertius . Hinc illæ lacrimæ scilicet . Atque ibi tu continuo Theologum esse te velle dixisti : eodemque tempore eloquentiæ ajebas te dare operam . Non enim dicam , cur tu Episcopus , quave ratione factus sis , ne aliorum quorundam scelus jungam cum tuo : tametsi pœnas illi sceleris , sacrilegiique illius pertulerunt gravissimas . Sed proventus Ecclesiæ tuæ præ furtis quidem illis tuis provincialibus tenues erant . Gula scilicet creverat , & luxus , atque superbia : quæ quorundam hominum , qui male te noverant , benignitate sustentata aliquamdiu sunt : sed ubi exhausta est ; nec enim tu parvo contentus esse poteras ; convertisti te ad alium quæstum . Homines quosdam non nimium sapientes , supersticiosos , rusticanos , stultasque aliquot mulieres locupletes aggressus es ; sevocasti ; docere eos te posse arcana quædam de religione dixisti : nam quæ adhuc tradita illis essent ab aliis , perperam esse tradita : mutari ea oportere , atque corrigi persuades imprudentibus , ac fatuis quibusdam . Interea ; merces magistri scilicet magna ; pessumdati multi a te sunt , atque ad summam inopiam redierunt . Meministi ne quemdam Patavii , quem appellari a me nihil necesse est , tametsi vulgata res est , qui cum a te magna pecunia esset emundus , cum condemnatus impietatis esset , magna rerum suarum desperatione , & scelerum conscientia furere cœpit ; quem tu virum sanctum divino percitum spiritu diceres , prophetamque salutare ? Cumque tu hoc magna contentione in cœtu magno hominum defenderes , oblitus ne es illum tibi repente maximum fecisse convicium : cum te frustratorem , decoctorem , veneficum , hæreticum appellaret ? Meministi ne ita fractam , ac debilitatam istam impudentiam tuam repente esse , ut pæne concideres ; verbum prophetæ illi tuo , vera quidem omnia de te canenti respondere nullum auderes ? Meministi ne facinora illa tua percrebuisse ; palam facta esse ; ad iudicesque delata , illos ipsos , quos tu clamoribus ad hoc usque tempus , homo caritate Christiana magna præditus , prosequeris ? Meministi ne quam illi humaniter , quam benigne tecum egerint , ut ad sanitatem redires ? Ut
stul-

stultiloquium istud tuum compesceres, ne te perditum ires? Sed tu, qui propter æs alienum, non Dei sed carceris metu, in religionis causam, tamquam in aram confugisses, qui salvus esse nullo modo posses, multa salute creditoribus tuis dicta, abiisti clam ex Italia, iratus Judicibus, quorum culpa nulla erat, præterquam quod te solutum causam dicere passi sunt; iratus Venetis, quos antea jactare solitus eras te patronos habere, iisque fretum, judicia, legesque contemnere. Qui igitur talis sis, qualem te esse tui affines, tuaque omnis Civitas prædicat, qualemque te esse eam vehementer piget, pudetque; noli putare exciri Germaniam posse tuo isto impurissimo latratu. Tum hoc etiam addunt; Date, inquit, hoc, Germani, nobis pro vestra pristina illa humanitate, atque in nos benevolentia: multos ex omnibus civitatibus, pagisque vestris, Venetiis, Romæ, Mediolani, aliisque in oppidis Italiæ habetis: nolite Vergerio de nobis credere: ac ne nobis quidem de Vergerio fidem habetote, sed de civibus vestris exquisitote, quæ de Vergerio jam olim, cum ille nobiscum sentire se de religione dicebat, fuerit fama, quæve hominum æstimatio: quid contra de iis quos Vergerius vituperat, iudicet ea Provincia universa; utros melius reperietis audire, eos probos, castosque habetote; iis creditote. Si ab ineunte ætate Vergerium vestri cives certiores vos facient se comperisse, non levem modo, ac popularem, sed libidinosum, intemperantem, nepotem, asotum; tum malevolum, perditum, audacem, perfidiosum semper esse habitum: hos autem qui ab eo vituperantur, censeri apud suos quemque probos, constantes, temperatosque homines; persuaderi vobis sinitote a vestris civibus, consanguineis, affinibus, hominem illum esse nequam, ac perditum. Hos amatote, qualiacumque ea sint, quæ illi de Religione sibi statuenda esse censuerint: ac contaminatam belluam omnibus sceleribus exterminatote: nec aprum limo, atque adeo fimo turpissimorum vitiorum omnium coinquinatum, in lectissima vestra juventute versari, volutarique permittote. Sed fac illud esse, quod fieri nullo modo potest, ut tu purus, mundus, castusque sis, tamen appellare te Polum præterquam honoris causa non oportuit: quem tu hominem omnium gravissimum, aliud sentire, ac loqui, de pietate præsertim

cujus ille colentissimus semper fuit, cum persuadere Germanis conabare, non modo mentiebare, sed etiam insaniebas: id quod prudentem illam, fideique plenam nationem, numquam tibi credidisse, certo scimus: pertulisse autem ea te dicentem, vehementer miramur. Polliceri de altero graves homines timide solent; occultas enim esse norunt hominum voluntates: reprehendere eos quibuscum inimicitias gerunt, nolunt: verentur enim ne castigare, sed maledicere videantur. Tu utrumque temere, nulla necessitate coactus, facis. Ad hunc igitur modum multi de te, mi Vergeri, loquuntur. Statuendum tibi, Vergeri, est, ajunt, utrum te malis esse, cælibemne, an maritum; sacrumne hominem, an profanum; Causidicum, an Poetam, aut Theologum; Episcopum, an Apostatam; Italum, an Germanum; Principumne Nuncium, an Christi Legatum. Atque hæc ubi statuta tibi, confirmataque tandem erunt, ibi de tua levitate, atque inconstantia te dicentem audiemus. Nam de fide, de probitate, de religione, de castitate, ne tu quidem, opinamur, quamquam bene, ac naviter impudens es, audire te postulas. Ergo hæc de te.

De Germanis vero hominibus, hac una religionis, ac pietatis causa, magna illa quidem, & gravi, sed tamen una excepta, ita sentiunt, gentem unam omnium illam esse humanissimam: nam feritatem illam ejus priscam ita esse mansuefactam, ut virtus, atque animi robur duruerit etiam, immanitas autem, si qua antea fuerit, mollita sit. Præstare fide, excellere industria, florere ingenii gloria Germanos homines, non fatentur modo, sed etiam prædicant. Itaque vehementer mihi eam Nationem diligere videntur; & cum una illa modo religionis exceptione, etiam colere. Sic enim arbitrantur: si res spectetur bellica, Germanos, aut solos, aut cum paucis in præliis locum tenere; & ordinem conservare, & dicto parentes esse a pueris didicisse; proceris corporibus, firmis viribus, intrepidis animis esse; tormentorum, itinerum, castrametationum usum habere maximum: multitudine, equis, armis, ducibus, valere plurimum: ut Germanis, si inter se consenserint, ac conspirarint, quod Vergerius (ajunt) diligentissime pro sua parte prohibet, cum per pietatis simulationem discordias nutrit, ne Orbis quidem terrarum obsistere, ac repugnare possit. Itaque omnem spem Turcarum

im-

impetus repellendi in una ea fortissima gente positam se dicunt habere. Quod si pacis artes quærantur: primum *liberales* illæ quæ appellantur, singulas excoli nusquam gentium majore studio, majoreque fructu, quam in Germania, sentiunt: id quod librorum indicat copia; quos illa gens de singulis disciplinis plurimos, atque eruditissimos a se conscriptos, his paucis annis edidit. Quanta vero sollertia! Qui labor! Quæ patientia! Quæ etiam intelligentia Germanorum hominum in iis elucet artibus, quæ ad vitam, cultumque pertinent! Hæc illi de Germania, cum sæpissime, tum etiam libentissime commemorant; vehementerque dolent decipi eam a nobis nullius pretii hominibus gentem, atque deludi; & qui domi nostræ consistere numquam potuerimus, plebem natura minime malitiosam, minimeque versutam nactos, eoque exultare, ut nobiles, atque insignes etiam haberi nos postulemus, pictarumque imaginum, nominumque nostrorum præstigiis lenocinemur nobis, indignissime ferunt. Et quoniam rem, ita uti est, dicunt, ex animo sese id dicere, facile mihi persuadent. Deus, ajunt, male quibusdam faciat malevolis, invidis, desperatis hominibus, qui partim inopia, atque ære alieno, partim superbia, atque invidia adducti, superstitiosos se repente faciunt, perperam nos de pietate sentire dicunt, atque ad Germanos transfugiunt: eo cum venerunt, asperius de nobis loquendo, iis sese venditant, ac probris, conviciisque in optimum quemque jactandis, eorum gratiam aucupantur, qui se jungere a causa personas non didicerunt, atque homines paullo magis natura credulos, quale proborum plerumque ingenium esse solet, nacti, eos deludunt, atque decipiunt. Sic enim illi arbitrantur, Vergerium puta, odio Italarum hominum, quod illius gentis vitia, & scelera nefaria, homo sanctus tolerare jam amplius non potuerit, relictis rebus, fortunisque suis magnis, ac florentibus, in Germaniam usque penetrasse: præcipue illud secutum ut de religione, quæ vellet libere sentire, ac dicere suo sibi arbitrato liceret. Verum multo aliter atque illi existimant, res est: nam levitate, egestate, superbia, & sui ostentatione Vergerius, non suo judicio, nec Italiæ, sed creditorum odio coactus est, ut in Germaniam transfugeret.

Idemque Vergerii similibus multis contigit, qui cum se, ingenium, industriam, doctrinamque suam plurimi æstiment, seque

que plurimum, sine rivali scilicet, ament, iniquissime ferunt non evocari se continuo Romam; sibi debitos summos honores indignis mandari dolent; illos aspectari, sese jacere, contemni, in tenebris esse anguntur: ubi uri acrius cœperunt homines leves, multa de se sibi frustra polliciti, multa inaniter Pontifici minati, extemplo convicium bonis faciunt, clamoribus, libellis Pontificem maximum, Romanos homines, Italiam omnem conscindunt: magnifice se apud Germanos, harum rerum ignaros, jactant, quot commoda, quas utilitates domi suæ reliquerint; quantos honores, titulosque contemserint, prædicant, pietatis, Religionisque causa; maximis homines mendaciis onerant, atque in Papam, in Cardinales, in omnes probos invecti, sibi, causæque suæ velificantur. Adeone infelix Italia omnis est; tam ampla præsertim, tamque frequens provincia, ut laudari Italus nemo possit? Quod si aliquot probi, honesti, laude digni tamen Itali sunt, cur non ii a transfugis illis, ac proditoribus laudantur potius, quam vituperantur universi? Cur saltem cum aliqua exceptione Italia non accusatur? Nonne id Christianæ æquitatis, caritatisque erat magis, quam eos ipsos bonos seligere, quibus præcipue malediceretis? Quorsum vero pertinet Italiam nominare? De pietate disceptamus. Itali inquinati multis sceleribus sunt. Quid Germania caret ne vitiis omnibus? Quid igitur attinet disputare utri probiores, utri praviores sint? Seditiosum est igitur a causa discedere, in homines invehi, convicia criminum loco habere, exclamationibus pro testimoniis uti, atque id in causa omnium maxima, atque gravissima. Quid quæris? Verum prope, mi Vergeri, mihi dicere videntur.

fortiter cecidissent, cum publico funere, ac Sepultura honorabant; tum vero, qui eorum laudes ad sepulcra singulis annis memoraret, publice constituebant eum quidem potissimum, qui ingenio, atque eloquentia in Civitate excelleret plurimum; ut eorum beneficium, non modo singulorum Civium memori animo includeretur, sed etiam publica auctoritate, tamquam loquentis Civitatis voce, ac præconio testatum esset; neque vero laudes unius ætatis spatio terminarentur: pius vero mos, nec tantum gratus, sed etiam prudens, vereque dignus, qui coleretur Athenis. Primum enim ad Propinquorum mitigandum dolorem, desideriumque leniendum honos hic illis mortuis habitus dulcis, jucundusque in primis; cum exaudiret unusquisque suis, aut Parentibus, aut Liberis, aut Propinquis, Necessariisque ipsam sua pene voce, atque ore Rempublicam gratias agentem, omniaque se illis summa debere non fatentem modo, sed libentissime etiam, atque honorificentissime prædicantem. Deinde quales, quantasque vires ad ejus, quæ superstes esset, juventutis studia, virtutemque excitandam, augendam, inflammandam, habuisse existimamus laudationem illam, tanta in celebritate, tantaque in frequentia, quantam ex universa Græcia Athenas per eos dies, audiendi studio, confluere solitam esse accepimus? Nam non modo quasi fructus virtutis est gloria, sed etiam tamquam fibra, semenque, quo gigni, quoque niti ea, & auferere consueverit: neque vero veluti splendorem solum, & lumen laus diffundit, & prædicatio, sed quasi scintillam etiam, ignemque admovet, unde conflare, incendique virtus solet. At nostris civibus, qui crudelissimo, atque immanissimo hosti Italiæ signa inferenti, suis corporibus aditum obstruere voverunt; cum privatim quidem nemo fere tam durus, ac ferreus fuerit, qui non eos, si non lacrymis, & fletu, at dolore saltem, & desiderio prosequeretur, publice honos nullus est habitus. Quid igitur ne, si horum quidem beneficio suam hoc Imperium majestatem obtinet; ne, si Italia libertatem retinet; ne, si cives liberos suos, Rem patriam salvam, atque incolumem habeamus, vox mittetur ulla? Sed patietur ingrata, immemor, inhumana Civitas ita de se meritorum Civium silentio nomen obscurari, & memoriam emori? Atque eorum, qui pro unis Athenis occubuerunt, virtus, & gloria, & fama, ne tot quidem

ſæculis poſt, mortua eſt; Thucydidiſ enim, Platonis, Demoſthenis denique ingenio, & ſpiritu vivit, & clariffima ſummo-
rum artificum voce, numerique concinitur: noſtrorum vero
Civium, qui pro univerſæ Italiæ ſalute ceciderunt, laus una
cum corporibus occidet? Novi ego exercitus noſtri animos, no-
vi ſpiritus: nullæ, mihi credite, gentes, nullæ nationes, æque
umquam ac noſtræ, laudis exarſerunt amore, & gloriæ ſtudio
conflagraverunt. Sed id ego exemplum cum renovare cuperem,
illud mihi occurrebat incommodum, planeque iniquum: vereor
enim, ne quorum fortitudinis munera, atque opera tam extent
firma, ac illuſtria; eorum imbecillis unius in hominis, & ob-
ſcuro voce, atque oratione laudem agi, & gloriæ periclitari,
injuſtum plerique videatur. Verumtamen noſtrum id vitium fa-
cile veſtra emendabit prudentia: ſi qua enim inciderint, quæ mi-
nus a nobis ornate, minusque ſplendide, ac magnifice dici vobis
videbuntur, quæ jam hinc quam multa futura ſint animo prof-
picio; quantum propterea ea in re de mea laude, atque ingenii
fama detraxeritis, tantumdem illorum virtuti, atque exiſtima-
tioni tacitos vos cogitatione veſtra addere, ac reponere æquum
erit. Quanam igitur ratione potiffimum viris fortibus, qui ma-
ximo quaſi cum lucro ſuam ipſi vitam communi cum ſalute com-
mutarent, ſic alacres, lætique occubuerunt, meritum hodierna
die laudis præconium tribuemus? Nempe ab illorum genere, ac
nobilitate, quemadmodum rerum ordo, naturaque poſtulat,
principium ſi a nobis ducatur, commodiffime, niſi fallor, age-
mus. Ab horum igitur nobilitate, ac genere principium mihi du-
cendum videtur, ut quod illis virtutis exordium fuerit, idem
nos orationis capiamus initium.

Primum igitur communis hæc horum omnium mihi ſeſe pa-
rens offert, eademque altrix Italia, quæ cum ſpeciem mihi ſuam,
omnium quaſcumque Orbis terrarum regiones continet pulcher-
rimam, ameniſſimamque aperit, tum frugibus, & vario fru-
ctu genere feta ſummam quamdam rerum omnium ubertatem
oſtentat, & copiam. Eadem puro, temperatoque Cælo circum-
fuſa, optimo tamquam habitu valens, ſalubriſque nitet, ac flo-
ret, facile ipſa ut ex forma, ac figura, id, quod eſt, omnino
appareat, Terram hanc non modo nutriendis, atque educandis,
ſed etiam pariendis hominibus præcipue a Deo conſtitutam eſſe,

ac designatam . Itaque nulla umquam regio hominum est feracior , atque fertilior . Et quoniam non ubertas solum , fecunditasque agrorum vim , ac naturam indicat , sed earum in primis rerum , quas ferunt , suus sapor , succusque , & natura minime contaminata , incorruptaque , & integra ; neque illud laudatur Solum , e quo vel summa in abundantia ortæ fruges , a seminibus tamen tamquam degenerarunt ; hac quoque in laude præstat , atque excellit Italia : sunt enim nostra ingenia pura , sincera , integra , planeque humana : nihil est immanitatis , nihil feritatis , nihil barbariæ admittum . Itaque ea inest in moribus nostris dulcedo , & suavitas , & mansuetudo , eaque est nostri cultus , atque elegantiae , disciplinæque apud exterarum nationum opinio , & fama , ut illi apud suos probentur maxime , qui apud nos commorati sunt diutissime : quemadmodum enim res est , sic existimant , si quid eorum in moribus pingue forte sit , aut asperum , atque atrox , id consuetudinis nostræ suavitate , & temperatione expurgari , expoliri , & leniri . Itaque tamquam ex humanitatis gymnasio , sic ex Italia , quasi degenerantis animi depravatione sublata , humanamque edocti naturam , nostra mansuetudine , ac venustate imbuti , mutati sane ad suos redeunt : etenim est omnino sermo , non ut aliarum gentium , noster asper , atque inconditus , sed dulcis , aptusque , ut & ad familiares amicorum congressus , sermonesque , verba lecta suppeditent , & dulcia ; neque jam ad scribendum , vel de gravissimis quibusque rebus , ornamenta deficiant : tum vero animus tractabilis , & clementiæ , mansuetudinis , humanitatis plenus . Itaque cum ad ceteras Regiones , obeundi negotii causa , necessitate coacti , homines accedant , in Italiam voluptatis , atque animi causa , peregrinantur . Quæ est enim Tellus peregrinorum amantior , quod omnium gentium tam fidele , tam liberale , tam jucundum est hospitium , quam Italia ? Tum vero ingenia nostrorum non modo magna sunt , atque acria , & peracuta , verum etiam , quod reliquis in nationibus desiderari interdum solet , veluti decora , aptaque , & concinna . Quid est enim , quod ingenii facultate aliqua , aut excogitari , aut excolli , exornarique possit , in quo nostri homines non principes , & tamquam exstiterint architecti ? Mitto enim artium minus liberalium Magistros , quorum est ingenio , atque artificio sic Ita-

Italia omnis exornata, & collustrata, ut exterarum nationum oppida si quis cum nostris conferat, non ea oppida, sed agræstium, montanorumque pagos dicturus sit. Sed ut hos, quandoquidem alio properat orationis meæ cursus, missos faciam; quid litterarum, atque humanitatis studia, liberaliumque omnium artium, ac disciplinarum cultus? Nonne apud nos semper viguit plurimum? Quid est autem homine dignius, quam litteræ? Quarum quidem fructus, ac jucunditatis si qui sunt, quibus non contigerit, ut partem aliquam gustarent, atque perciperent, ii non carere sese ornamento, aut delectatione tantum aliqua existimare debent, sed necessaria etiam re quadam, atque instrumento virtutis uno omnium maxime opportuno. Nulla est autem natio nostra eruditior, sive graviora illa Philosophiæ studia expetimus, sive hanc, quæ cum maxime necessaria sit, summam etiam habet oblectationem, eloquentiam requirimus. Ac eos quidem, qui unis e nostris plures, quam e reliquis omnino omnibus nationibus in Philosophia cum floruerint, Italiæ nomen sapientiæ, ingenii, litterarum gloria illustrarunt, sane commemorarem, nisi hoc ipso in Conventu, atque adeo in ista vestra post hominum memoriam ornatissima, clarissimaque Corona adessent ii, qui hoc in genere suo splendore reliquorum omnium laudibus offecerunt, & gloriæ luminibus obstruxerunt; qui & veterem ejus artis rationem jam conturbatam, & prope subversam emendaverunt, ac restituerunt, & ad Græcorum antiquissimam disciplinam aberrantes alias nationes revocaverunt. Jam vero eloquentiæ hæc Tellus semper habita est domicilium, vel germana potius Patria. Sed vetera me oratione mea persequi nihil attinet, cum & tam multa sint, quæ commemorem recentia, ac prope quotidiana, & illa scilicet nota sint, atque illustria. Tanto igitur hanc quidem artem coluimus studio, itaque nostris ingeniis, tamquam liquidissimis e fontibus irrigavimus, ut nihil omnino possit esse floridius, nihil fertilius, nihil uberius, aut fructuosius. Poetarum vero gloria, quos quidem, si non sanctos summo in honore habuisset antiquitas, numquam Musas Jove natas, quem Deorum Principem, atque adeo Parentem arbitraretur, credidisset, quanta apud nos semper eluxit! Quo quidem in genere nostrorum ingenia admirari

rari equidem satis nequeo; ctm enim olim Barbarorum omnium tamquam alluvio, fato quodam in Italiam redundasset, qua oppressa pene mergeretur; cumque omnium bonarum artium disciplinæ magistris aut cœsis, aut pulsis, jacerent in tenebris, terrimæque in colluvione versarentur omnia, atque in primis latinæ veteres illæ penitus obmutuissent litteræ, ac nova rerum prope essent cudenda vocabula, eoque multum natura valuit, eoque usque pervicit omnia, ut tot, tantisque in angustiis, novum hoc tamen pepererit carminum genus Etruscorum, quo nihil, nisi me mea fortasse Patriæ caritas, amorque fallit, humanis auribus accidere possit suavius, aut modulatus. Ac Italica quidem Poesis, non ut Græcorum demum ingravescens, bonos, nobilesque Auctores habuit, sed ipsis prope in cunabulis, ac pene exoriens, eum perfectorum Poetarum numerum protulit, atque aluit, ut ab Helicone, Parnassoque in Arni mei floridissimas ripas, collesque Tuscos migrare Musæ crederentur. Magna omnino laus est, atque haud scio an maxima, ingenii, mentisque robore, ac viribus, idest, si verum quærimus, propria hominis natura reliquas omnes gentes, nationesque superare, præsertim, id quod enixe ab illis fieri videmus, reluctantes, ac repugnantes. Atqui hæc quidem cogitationis sunt, atque otii, & tamquam quietis, & umbræ. Jam illa, quæ negotii, atque actionis sunt, in quibus prudentia elucet, & vires exercet suas, quæque in labore, & periculis, ac sole versantur, perconsere modo si velim, multorum mihi dierum, ac noctium spatium summam oporteat: tum vetera quidem non modo ex historiis tenemus omnes, sed etiam ex Poetarum fabulis plerique admiramur: recentiora vero persequi si voluissem, veritus sum, ne cui, quod propriæ militum nostrorum virtutes ad legitimam mihi laudationem non satis suppeterent, eo tam multa de communi laude mutuatus esse viderer. Quamquam industriæ quidem, ac prudentiæ ea sunt, non dico vestigia, aut signa, aut indicia, sed munera, atque opera, & lumina, ut non modo ad ea patefacienda, atque illustranda nihil cujusquam oratione opus sit, sed ne occultari quidem, aut obumbrari ullo nec silentio, nec oblivione possint. Tam multæ enim Urbes munitissimæ, pulcherrimæ, ornatissimæ; tot bene moratæ, opulentissimæ, beatissimæ Civitates, nobilissimorum Civium, opum; copiarumque omnium ple-

plenæ, ac refertæ, neque initio constitui infinita quadam sine industria potuerunt, neque sine singulari, Divinaque providentia institui, regique possunt; qui quidem, quamquam veræ, ac justæ, minimumque immutatæ humanitatis sunt fructus; tamen equidem Italiæ cum hæc, tum vero reliquas laudes, quasi infinitum quemdam thesaurum, cum dinumerari ad unam posse diffiderem, faciendum mihi esse duxi, eas ut vobis dimetirer, idque ipsum grandi quadam mensura, ne longius scilicet fiat, vel potius, ut sit modus, finisque. Itaque non mea mihi præclarissima Patria nominatur; non ea, quæ mihi conjunctissima est, quæ me excepit, aluit, erudit Bononia excitatur; non hæc Urbs commemoratur; non Venetiæ appellantur; quam quidem Urbem, si conspiciata modo esset Antiquitas, quibus, Dii boni, eam laudibus extulisset! Quibus esset clamoribus, atque admiratione prosequuta! Neque enim opinor in ea prædicanda, monumentisque litterarum prodenda, & mandanda, ad quotidianum hominum sensum, consuetudinemque dicendi respicere contenta esset; sed Deum credo aliquem ex profundi cavitata, ac latebris excitasset, eumque divina illa testata struentem, ac fabricantem fecisset: qui tamen si nullus scilicet umquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit, nullum illi omnino attribui munus illa Urbe præclarius potuit. Verum nos suam veteribus vel vanitatem, vel jactationem concedamus; Christianam ipsi modestiam, ac veritatem retineamus: præsertim cum ea, quæ vere dici, & commemorari illa de Urbe possunt, plus etiam in se admirationis habeant, quam illæ ipsæ commentitiæ veterum fabulæ. Quid enim possit esse admirabilius, quam mediis prope in fluctibus tanta Urbs excitata, atque extructa? Cujus quidem opifex, atque ædificator Urbis haud equidem possum dicere, cum in eam cogitationem animum penitus intendo, quonam potissimum artificio, novo certe, ac divino, arenas, undasque Maris, res duas maxime inærmis, atque instabiles, stabilire, & confirmare aggressus sit. Quid porro tam novum, atque inauditum, quam cum natura comparatum esset, omnes ut animantes, aut terreni simus, aut aquatiles, atque homini certe terra attributa sit; repertos esse, qui quasi ancipites in utraque sede vivere instituerint, atque didicerint? Atque hæc quidem tum vere a me dicuntur,

tum

tum etiam libentissime prædicantur: multa enim habet illa Urbs, quæ delectare me debeant. Primum bene morata ipsa Civitas, prudentissimeque instituta Resp. quæ ex quo die primum convenit, & constituta est, ad hoc usque tempus suam obtinuerit majestatem, neque alieno umquam paruerit imperio; id quod unis Lacedæmoniis contigisse memoriæ proditum est, qui sese etiam eo nomine jactarent, atque Atyrannætos appellarent, præterea nemini. Itaque vetustiores quidem fortasse Urbes commemorare possumus; statum vero Reip. diuturniorem non possumus. Quod si qui ad extremam usque senectutem sine febre, atque morbo pervenerunt, rectissima quadam ratione, summaque continentia vitam, victumque institutum habuisse putantur: quanto Civitas magis suspicienda, atque in Cælum est laudibus extollenda, quæ sine ullo seditioso Civium motu, tranquillitate quadam perpetua, quasi bona valetudine, cum frueretur, non illa quidem consenuit, sed reliquas omnes Civitates diuturnitate facile superavit? Quanti autem illud faciendum est, quod bonas nobis illa Civitas artes alere, atque educare numquam intermittit? Quod tam est doctorum hominum, summorumque ingeniorum ferax, & fertilis? Quod Hermolaum illum Barbarum, quod Naugerium, quod Bembum, quod alios prope innumera-biles, quod te, Contarene, nobis edidit, atque procreavit? Tua enim me virtus secus omnino atque institueram agere cogit: qui cum pudoris tui non ignarus, faciendum mihi esse duxissem, uti nihil de te, cum ipse adesses, dicerem, contineri nequeo. Elicit enim invito vocem, atque exprimit summa quædam admirationis vis laudum, virtutumque tuarum. Verumtamen jam me comprimo, jam pudori tuo morem gero, præsertim cum, te modo appellando, Italiæ laudibus vel uberrime satisfactum putem: neque enim vereor, ne hoc Solum inlaudatum prætermis-sisse arguar, e quo te modo ortum, & procreatum commemorarim. Quid quod eam Urbem Italiæ propugnaculum, arcemque semper habuit munitissimam? Mitto enim exercitus sæpe maximos, atque fortissimos, semper certe paratos, atque instructos; classem quidem tantam, tamque ornatam, atque eum triremium numerum, quem ne universa quidem Christianorum, ut ita dicam, natio omnis si conveniat, viresque suas, conatusque omnes in unum si conferat, ædificare, atque instruere possit,

fit , quantas una illa Urbs paratas habet , semperque habuit . Quo quidem , præclarissima Civitas , præsidio non ab hac Terra modo cædem , depopulationem , vastitatem , perniciem , excisionem , flammam depulisti ; verum etiam ex ore , ac faucibus , cruentisque adeo e visceribus impotentissimi , atque immanissimi hostis Illyricum , Corcyram , Cyprum , Cretam eripuisti , & conservaisti . Sed illa quidem vetera : hoc autem novum , ac recens , quale , quantumque tuum extitit universam in Rempubli-
 cam beneficium ? Quod non communi hominum consuetudine præsentem amplexa quietem , pacem , tranquillitatem , otium adamaisti , cumque posses , diutissime retinere statuisti ; sed pristina tua virtute usa , commune ad incendium , cum privatim quidem nulla ad te ejus flammæ scintilla deferretur , tanto tuo periculo accurristi , ut id , nisi brevi restingeretur , teipsam omnium primam arsuram , & conflagraturam esse certo scires . Sed jam revocandus est orationis meæ cursus , atque in eam viam , de qua paulum , Venetiarum caussa , defleximus , convertendus ; tametsi minime fuit iniquum aliquam hius laboris nostri , quantumcumque tandem est , seorsum nominatim partem ei Civitati attribui , quæ gravissimi , ac periculosissimi belli maximam ipsa sibi privatim partem depoposcerit , susceperit , pertulerit . Sed ut in viam redeamus , atque illud , quod initio vere a me dictum est , confirmemus , ac repetamus : maxime præclaram , atque illustrem originis suæ stirpem habet exercitus noster , qui in hoc Solo ortus sit , ac procreatus ; cujus quidem proprium sit , ut veram , planeque germanam hominum frugem efferat , quodque humanitate , non adventitia , sed innata utatur . Quod quidem Terræ , ac stirpis naturale bonum , roburque Italiæ pubes lectissima cum teneret , atque adeo voluntate , ac studio auxisset , atque exercitatione , & usu excoluisset , plerisque Mortalibus insitam vitæ cupiditatem sic exanimavit , convulsit , atque excidit , ut summa alacritate , summoque ardore Patriæ dignitatem sua cum pernicie commutarit . Quamquam privatim quoque militum nostrorum nobilitas habet auctores claros , atque illustres , quorum cum virtutem viri fortes , natura insitam , animo conceptam , studio ac voluntate propositam semper habuissent ; as-
 sidua vero recordatione prope præsentem intuerentur ; facta

etiam sunt imitati. Neque enim familiæ, Triulti, vestræ res maximas gestas oblivisci, nec vero, cum recordarentur, summam præstare virtutem non potuerunt, nisi qui sese indignos confiterentur, qui e tam generosa stirpe profecti essent; multos enim habet vestra domus, quos non modo viros fortes, hominesque præclarissimos fuisse merito contendere possit; verum etiam duces optimos, prudentissimosque, quibus scilicet reges maximi florentissimas, integerrimasque res suas, seque adeo ipsos, fortunaque omnes, regna, opes, copias commiserint, & commendarint. Sfortiæ vero, cum memoria tenerent eam fuisse in Majoribus suis dignitatem, idque animi robur, ut non exercitibus solum præessent, sed Civitatibus etiam dominarentur; veterem virtutem generis, atque feminis renovarunt. Eadem prope mihi, Rodulphe Pie, vetustissimæ, clarissimæque familiæ vestræ de virtute singulari, totidem prope verbis repetenda sunt: vestra enim domus cum ita sese literis, optimarumque artium studiis dedidisset; cumque omnes liberales, atque homine nobili dignas doctrinas ita perceptas haberet, & cognitatas, ut a vobis nulla rerum gerendarum facultas, nulla imperatoria laus expectari deberet, eam tamen ad res gerendas, bellaque administranda prudentiam, eumque atulistis usum, id unum ut cogitasse in omni vita, atque origine videremini. Quid ego Caraphas viros fortes, hominesque nobilissimos commemorem? Quid vestras, Sanseverine, gentem collaudare coner, quæ, ut reliqui fileantur, qualem egregium hunc adolescentem aluit? Qui cum proximis annis extinctus est, maximum Italiæ non decorem modo, sed etiam præsidium desideravimus. Tuam vero, Gonzage, familiam, Italiæ solem, obstupefacti admirari tantum possumus; ad eam laudandam accedere non audemus. Sed omnino feracior est virorum fortium, atque illustrium hæc Terra, quam ut nominatim a nobis, aut etiam minutatim censerî possint.....

Reliquum, cum superioris Dialogi, tum hujusce Orationis, summa diligentia quæsitum, inveniri non potuit.

PLURES ORATIONES
THUCYDIDIS

Conversæ ab eodem , nec tamen omnes continentes : quod
suspiciari licet factum esse , quia nonnullæ ipsarum ,
interjectæ inter has , perierint .

Corcyræorum Concio ad Athenienses .

Uⁱ subsidium ad eos rogatum Athenienses veniunt , a quibus nullam pro magno aliquo beneficio gratiam , nullumque ex fœdere auxilium deberi sibi intelligunt , id quod nos in præsentia facimus ; ii primum eam rem , maxime quidem vilitati illis esse doceant oportet : si minus , certe non detrimento : deinde memores sese gratosque fore : quarum quidem rerum si nulla plane confirmata est , minime debent irasci , cum eorum nihil , quæ postulaverant , impetraverunt . Miserunt igitur nos Corcyræi , qui ita vos auxilium rogemus , ut hæc firmissima (ut sperant) ad vos adferamus : quamquam accidit , ut unum , idemque nostrum institutum cum vobis nostris cum postulatis minime congruere videri possit , tum vero nobis hoc tempore inutile sit : nam , qui antehac numquam cuiquam nostra voluntate socii fuerimus , nunc idipsum ab aliis implorare cogimur : unaque in hoc Corinthiorum bello propter idipsum deferti ab auxilio sumus , deque eo , quod antea nobis prudentiæ ascribebatur , cum minime cogemur alieno arbitrio , cum alterum auxilio juvaremus , ipsi periclitari in bello , id modo nobis reliquum est , ut inconsulti homines , imbecillique animi

judicemur . Tametsi profligavimus nos quidem proxima navali pugna ipsi per nos Corinthios : verumtamen , quoniam majoribus comparatis ex Peloponneso , reliquaque ex Græcia copiis bellum nobis inferre parant , neque domesticis nos opibus illorum impetum ullo modo sustinere posse confidimus , summumque nostrum periculum agitur , si forte sub horum imperium redigamur , opem cum a vobis , tum a ceteris omnibus cogimur implorare : est autem æquum ignosci nobis , si non malitia , sed opinionis errore , ea audemus , quæ priori otio nostro sunt repugnantia . Quod si ea , quæ volumus , a vobis impetrabimus , nempe casus hic nostræ necessitatis , multis vobis nominibus decori erit : primum quod non incommoda aliis ferentes , sed injuriam accipientes ope vestra tuebimini : deinde quod maxime necessario nostro tempore amplexi nos , testatum beneficium vestrum clarissima memoria , maximeque sempiterna collocabitis : tum valemus nos classe post quidem vos plurimum . Ac spectate quam magnam vobis fors occasionem ostendat , quam hostibus vestris acerbam : etenim ex copiæ , quas vobis esse adjunctas magnæ pecuniæ , magnæque gratiæ anteponeretis , sine periculo , sineque sumtu , non modo ultro sese vobis offerunt , sed adferunt præterea in vulgus quidem gloriam , a nobis autem quibus subvenitis , gratiam , vobis vero ipsis potentiam : quæ quidem perpauca unquam una omnia obtigerunt , paucique ita opem ab aliis imploratum veniunt , ut non minorem illis , unde auxilium sibi postulant , vacuitatem periculorum , atque ornamentum apportent , quam ipsi inde ablaturi sint . Bellum autem , in quo nostra extare poterit utilitas , si qui vestrum sunt , qui nullum fore arbitrentur , ii errant longe : neque sentiunt Lacedæmonios metu vestri bellum jam animo conceptum habere : Corinthios autem cum vobis esse inimicos , tum apud eos plurimum posse : atque eo nunc operam dare , ut antea vos occupent , & cum suo hoc in nos conatu implicent , ne propter commune odium contra se nobiscum conspiretis , neque eos alterutrum frustretur , quin aut nobis damnum , aut sibi firmitudinem comparent . Vestrum est igitur recipiendis in amicitiam Corcyræis , cupientibus quidem eos prævenire , præoccupaque ipsorum infidias , potiusquam contra aliquid infidiarum moliri . Quod si contendent , non esse rectum suos a vobis colo-

nos recipi, illud docendi sunt; colonias, quamdiu illis benigne fit a vetere civitate, tamdiu illam colere solere; ubi autem injuria inferatur, alienari ab ea; non enim ut servitutem perpetiantur deductæ sunt, sed ut juris æquabilitatem cum iis, qui domi remanent, retineant. Injuriam autem hos facere, id vero manifestum est; cum enim in judicium de Epidamno vocarentur, armis maluerunt, quam jure experiri; sitque adeo vobis pro disciplina id, quod in nos propinquos, cognatosque suos patrarunt, ne vos in fraudem deduci patiamini, neve, quod vos rogarint, temere faciatis; quem enim gratum hostibus fecisse maxime raro pænituerit, isquam diutissime tutus erit. Nec vero nobis recipiendis frangitis fœdus, quod cum Lacedæmoniis iktum est; cavetur enim quæ Græciæ Civitates fœderi adscriptæ non essent, eas utri commodum sit licere sibi focias adjungere: estque omnino illud haudquaquam ferendum, si his quidem licet naves ex fœderatis complere, prætereaque reliqua ex Græcia, nihiloque secius ex his, qui sub vestro imperio sunt; vobis autem cum hoc ipso auxilio, tum reliqua omni ope interdicerent: ponentque in injuria, si, quæ vos rogamus, ea auferemus a vobis. At vero nos longe sane plura habebimus, in quibus vos, nisi exorari vos sinetis, accusemus: nam nos quidem, quibus periculum intenditur, neque vobis sumus inimici, repellitis: hos vero, qui, & hostes sunt vobis, & nos oppugnatum veniunt, tantum abest ut prohibeatis, ut etiam e finibus vestris conductas copias habere eos patiamini: id quod minime æquum est fieri a vobis: sed aut interdicerere debetis iis, qui vestræ ditionis mercede apud aliquos militant, ne apud hos mereant, aut nos quoque omnino quidem, ut videbitur, juvare; maxime vero ut aperte in amicitiam receptos, tueamini. Ostendi igitur, quod initio proposueram, multis de causis hanc rem vobis utilitati esse, præcipueque quod eosdem habeamus inimicos, quod manifestissimum est argumentum: eosque haudquaquam infirmos, sed qui nocere iis, qui a se defecerint, valeant. Navali vero, & non terrestri auxilio oblato, non idem habet incommodi ipsum repudiare. Itaque prohibendi vobis omnes sunt, si quidem possitis, classes habere: sin minus, firmissimi quique amici vobis adjungendi. Si quis vero ex usu vestro ea, quæ a nobis dicuntur, esse existimat,

me-

metuit autem , ne , si hæc secuti eritis , fœdus rumpatur , is tenere debet , suum hunc metum , adjunctis viribus , pavori hostibus fore : quod autem illis animum auget , qui nos sententia sua non recipiunt , minime firmum cum sit , apud validos hostes fore a metu vacuum . Nec vero existimate de Corcyra magis nunc consuli , quam de ipsis Athenis : quibus quidem haud recte sane prospiciunt , qui præsentia modo intuentes , ad id bellum , quod impendet , quodque adeo prope jam jamque adest , civitatem sibi adjungere dubitant , quæ conciliata , alienatave magnas in utramque partem habitura sit opportunitates : est enim posita in eo cursu , qui est ex Italia , atque ex Sicilia , ut cum inde ad Peloponnesios ire classem , tum illic eo transmittere , facile prohibere possit , tum summa eadem ad alia omnia est opportunitate . Atque , ut perbrevis comprehendam , vosque cum universos , tum vero singulos doceam , minime vobis committendum esse , ut nos destituatis . Tres omnino Græcis sunt classes non contemnendæ : ea quæ apud vos est , nostraque , atque hæc Corinthiorum , quarum si unam deseritis , necesse est duas in unum coire : atque ita , ubi nos prius Corinthii oppræsserint , cum Corcyræis simul , Peloponnesiisque classe decertabitis : quod si nos receperitis , nostras naves , quibuscum bellum adversus eos geratis , ad vestras adjungetis .

CORINTHIORUM CONCIO AD ATHENIENSES.

QUoniam Corcyræi hi non modo de sese recipiendis , sed de nostra etiam injuria , deque eo , quod oppugnari se a nobis rectum esse negent , differuerunt , nos quoque necesse est utraque de re pauca prius memorare , quam ad reliquam orationem accedamus : sic enim , & de nostris postulatis certius , quod constituatis , habebitis ; & , quod hi vosrogant , non sine causa respuetis . Ajunt igitur sua factum esse temperantia , quod neminem antehac sibi socium adjunxerint ; illi vero non virtute , sed malitia id instituerunt , quod facinorum suorum nec socios , nec vero testes habere , nec adeo , eos cum invitarent , erubescere volebant . Tum civitas ipsa opportuno

loco posita , cum proficisci ipsi navibus minimum cogantur , & alios necessitate ad se appulso quampulurimos excipiant , eos injuriarum disceptatores constituit , quas ipsi aliis inferunt graviores omnino , quam ut ullius fœderis pactio pati possit ; atque in hac pulcra a fœderibus solutione , in qua se jactant , non illud spectatum est , ne in alienæ societatis injuriæ traherentur , sed illud , ipsi ut per se injuriam facerent ; atque , ubi plus viribus valerent , vim inferrent ; ubi clam essent , fraudarent ; ubi quid adripuissent , nulla esset verecundia . Etenim viri boni si essent , quemadmodum dicunt , quominus fortes fuissent , eo illustrius suam virtutem , cum æquo parique jure viverent , ostendere potuissent . Sed nec in alium quemquam , nec in nos tales extiterunt : cumque nostri sint coloni , semper a nobis discederunt ; nunc bellum etiam faciunt . Dicunt autem non se ad injuriam patiendam deductos esse : verum nos quoque negamus propterea a nobis eos in coloniam missos esse , ut contumelia ab illis adficeremur , sed ut principatum teneremus , & quoad decet , ab illis coleremur . Reliquæ itaque coloniarum magnopere nos observant , diligimurque a colonis plurimum : perspicuum est , si majori ipsorum parti placemus , his solis recte nos , meritoque displicere non posse : nec , contra quam decet , bello persecuturos ipsos fuisse , nisi insigni aliqua accepta contumelia : & tamen siquid aliquando a nobis peccatum esset , dolori nostro concedi id ab illis æquum erat : nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare . Verum contumelia , & divitiarum affluentia elati , cum alia multa in nos deliquerunt , tum Epidamnum oppidum nostrum , quoad intestinis malis vexatum est , non vendicarunt , ubi vero nos subsidio venimus , vi captum occuparunt . At petiisse dicunt , uti hac de causa jure antea inter nos disceptaretur : qua quidem in re animadvertendum est , non qui justitiam prætexat , quique , ubi in tuto sit , tum demum in jus eat , eum aliquid dicere : sed qui , priusquam in certamen venerit , factis pariter , atque oratione æquitatem retinuerit . Nam hi quidem non ante oppidum a se oppugnatum , sed ubi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt , justitiæ tandem splendorem objecerunt : atque huc veniunt , nec satis habent , quæ ipsi ea in re peccarunt , nisi vos quoque non belli , sed maleficii socios habere postulent , atque a nobis dissentientes secum consentire jubent :

beant: illi vero tum adire vos debuerunt, cum procul aberant a periculo, neque id tempus expectare, cum & nos injuriam accepimus, & ipsi in discrimen venerunt, cumque vos, qui minime illorum potentiae participes fuistis, nunc illis auxilium impertiamini, quique ab illorum facinoribus multum abfueritis, æque atque ipsi a nobis accusemini: sed communicata pridem potentia, quæ deinde consecuta essent, ea quoque communia habere, nec tam inique invidiam modo suorum vobiscum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur, & nos justitia confisi huc venimus, & ii violenti, injustique sint: nunc, cur eos a vobis recipi jus esse negemus, attendite. Quamquam enim foedere cavetur, quæ Civitates adscriptæ non sint, iis licere cum alterutro sese conjungere: tamen haud iis ea conjunctio permessa est, qui alteri injuriam faciant, sed iis, qui, cum nemini sese subtrahant, præsidio egeant; quique iis, a quibus recepti sint, si prudentes fuerint, pro pace bellum conflaturi non sint; id quod vobis, nisi audire nos voletis, usu venire necesse est: non enim his tantum adjutores, sed etiam nobis, pro foederatis, hostes efficiemini; etenim si cum iis vos conjungetis, minime selectis vobis, cum iis pugnare necesse habebimus. Est igitur æquum maxime quidem utrosque ut rejiciatis; sin minus, contra atque illi postularunt, nobiscum ut contra eos conspiretis; cum Corinthiis enim foedus jecistis, cum Corcyraeis autem ne inducias quidem umquam ullas pepigistis. Nec vero hunc morem instituite eorum, qui ab aliis defecerunt, recipiendorum; quando ne nos quidem, cum a vobis Samii defecissent, deque illis tuendis reliquorum Peloponnesiorum in contrarias partes sententiae distraherentur, contra vos suffragium tulimus, aperteque restitimus, cum contenderemus quemque ad se pertinentes socios punire jus esse. Quod si, qui aliqua in re deliquerunt, eos ad vos receptos tuebimini, profecto extabunt de vestris haud pauciores, qui ad opem nostram confugiant. Quare contra vos magis eam rem, quam contra nos inducetis in morem. Ac justas quidem postulandi causas, firmasque Græcorum legibus has habuimus; quibus autem vos admoneamus, ac rogemus, ut eam nobis gratiam, quam debetis, referatis, hæc habemus; quam quidem nos, qui neque hostes vobis sumus, ut damno; nec rursus amici, ut molestiae vobis futuri simus, nunc repetimus.

timus . Etenim cum longarum navium quondam egeretis , ad Æginetarum bellum id , quod supra Medorum res gestum est , naves a Corinthiis xx. numero accepistis ; atque hoc nostro beneficio ; itemque illo de Samiis , cum perfecimus nos , quominus illos Peloponnesii armis defenderent , consecuti estis , Æginetas ut superaretis , & Samios ulcisceremini ; idque ipsum eo potissimum tempore accidit , cum homines in hostem elati , omnia præ una victoria contemnunt , cum & eos , qui præsto sint , tametsi antea hostes erant , tamen amicos putant ; quique obstant , etiamsi forte amici sunt , pro hostibus habent ; quin proprias etiam res propter præsentis contentionis studium facere deteriores solent . Hæc vos animo repetere , hæc juniores de majoribus natu discere debetis , atque ita statuere , paribus nos beneficiis remunerari vos æquum esse ; nec vero sic existimare ; rectum quidem hoc esse , sed utile fore bellum : ubi enim minimum turpitudinis , ibi utilitatis est plurimum . Tum autem bellum quidem , quod cum futurum Corcyræi dicerent , ejus vos metu terribantes injuriam facere jubebant , incertum est ; nec eo decet suspensos vos certas jam , præsentisque cum Corinthiis inimicitias suscipere ; potiusque vestræ erit moderationis , siquid antea suspicionis propter Megarenses susceperatis , id nunc obliterare ; posterius enim beneficium , tametsi levius est , tempore quidem illatum , vel ad graviores delendas injurias satis virium habet . Nec vero , quod maritimas pollicentur copias , movere id vos debet ; firmiore enim potentia muniti sunt , qui ab æqualium injuriis sibi temperant , quam qui quod adest tantum , quodque præsens est cogitantes , cum periculo augentur , & crescunt . Et quoniam in id ipsum incidimus , in quo illud apud Lacedæmonios usurpatum est a vobis , suum quemque socium punire jus esse , nunc idem a vobis responsum expetimus : qui nostro cum suffragio beneficium consecuti fueritis , vestra sententia detrimentum inferre nobis non debetis . Par igitur pari referte , atque illud cogitate , hoc vobis tempus datum esse , in quo , & qui adsint , amici in primis judicentur ; & qui obsint , hostes ; ac Corcyræos hosce neque in societatem repugnantibus nobis recipite , nec injuriam facientes adjuvate . Atque hæc si ita feceritis , cum officio fungemini , tum optime vobis ipsis consulitis .

CORINTHIORUM CONCIO
AD LACEDÆMONIOS.

QUod vos fidentiores reddit, Lacedæmonii, de vestris publicis, privatisque institutis, facit, ut minorem fidem habeatis aliis, siquid dixerimus: atque ex hoc modestiam vos quidem conservatis, sed iidem in maiore externarum rerum ignorantione versamini. Nam cum sæpenumero, quæ nobis ab Atheniensibus damna impenderent, prædiceremus; non ut unumquodque dictum est a nobis, sic vos percepistis, sed ita arbitrati estis, suarum quemque potius privatim inimicitarum causa ad dicendum accedere: eoque non antea quam illa evenirent, sed cum geruntur jam, hosce convocatis socios, in quorum conventu ut loquamur, magnopere scilicet ad nos pertinet: quoniam & ab Atheniensibus contumelia adfecti, & a vobis neglecti, plurima de quibus queramur, habemus. Ac siquidem illi occulte injuriam Græciæ inferrent, planum id nobis esset faciendum, utpote cum ejus rei vos essetis ignari; nunc autem quid opus est longa iis oratione, quorum alios in servitute adductos, aliis insidias, in quibus nostri in primis socii, factas videtis? Quæ illi ad bellum, si quod forte gerendum fuerit, jamdudum præparata habent. Quorsum enim pertinuit, Corcyram repugnantibus vobis, occupare? Aut Potidæam obsidere? Quorum alterum est oppidum maximo ad res Thraciæ usui, alterum permagnum scilicet navium numerum Peloponneso suppeditabat. Atque hæc culpa evenerunt vestra, qui post Medorum res primum munire eos urbem passi sitis, deinde longos muros constituere; atque adeo hoc quoque tempore non modo iis, quos illi in servitute adduxerunt, sed vestris etiam sociis libertatem vos adimitis: siquidem non is, qui servitute opprimit, sed qui, prohibere cum possit, aspernatur, is verius id agit; præsertim cum sibi vindicandæ in libertatem Græciæ laudem asciscat. Vix igitur nunc tandem convenimus; ac ne nunc quidem certa de re: neque enim amplius fiat nobis injuria nec ne, sed quo maxime modo eam repellamus, quærendum erat. Nam hi quidem deliberata re, molientes jam abjecta cunctatione incertos animi invadunt: tenemus enim quamam Athenienses via, atque ut pedetentim
alios

alios aggrediantur . Ac quamdiu quidem latere se vos , propter vestram tarditatem , arbitrati fuerint , minus confident ; ubi vero animadverterint intelligere quidem vos quæ gerantur , sed ea negligere , tum vero acriter incumbent ; soli enim vos ex omnibus Græcis , Lacædemonii , cunctamini , neque vi cuiquam , sed procraftinando resistitis ; solique non crescentes statim hostium opes , sed posteaquam duplicatæ sunt , tum demum eas tollitis . At enim cauti dicti estis . In eo igitur oratio plusquam res valuit : etenim , & Medum ex ultimis Orbis terræ finibus , antea in Peloponnesum invecum scimus , quam vos satis ad occurrendum parati essetis , & iidem nunc Athenienses , qui haudquaquam tam longe quam ille , sed admodum prope absunt , negligitis ; defendereque bellum quam ipsi inferre mavultis , fortunæque , cum longe validioribus , quam vos estis , certantes vos permittere : propterea quod , & Barbaros ipsos quamplurima fefellisse tenetis , & ipsos vos Atheniensibus magis iis rebus , in quibus ab illis offensum est , quam vestro subsidio restitisse . Nam spes quidem vestra quosdam jam , qui vobis credentes , eo imparati erant , perdidit . Nec vero existimare vos velim , odii potius , quam objurgationis causa hæc a nobis commemorari : objurgatio enim errantium est amicorum : accusatio autem injuriam facientium inimicorum ; tum nos , si quisquam est alius , idoneos esse profitemur , qui alterum reprehendamus : præsertim cum multum inter vos , atque illos intersit : id quod minime vos sentire nobis videmini , minimeque ratiocinati esse , quales Athenienses sunt , quibuscum futura vobis res est , quamque multum , atque adeo quam prorsus vobis antecellant : illi enim , & ad novandum prompti , & ad excogitandum acuti , & ad ea perficienda , quæ mente præceperint celeres sunt : vos contra , quæ habetis , conservatis ; nihil excogitatis ; vixque necessaria quæ sunt , obitis . Illi rursum , & supra vires audent , & supra consilium experiuntur , & in rebus adversis bona spe sunt ; vestræ autem consuetudinis est , minus etiam , quam vires , quamque consilium vestrum ferat , suscipere , neque firmis rebus confidere , & adversis levatum iri vos desperare . Præterea illi strenui , vos tardi : illi multum peregrinantur , vos domi maxime manetis ; sic enim illi existimant , sua profectioe aliquid sibi quæsitum iri : vos

vero in eis quoque , quæ prompta jam parataque habetis , si ad alia aggressi fueritis , detrimenti aliquid accepturos vos putatis ; iidem , superatis hostibus , plurimum progrediuntur ; ac minimum , ipsi victi si sint , recedunt . Præterea corporibus quidem , tamquam maxime alienis , mentibus autem ut propriis , ubi patriæ profuturi sint , utuntur : atque ea , quæ animo perceperint , cum re non adsequuntur , suis se privati rebus arbitrantur : quod siquid invaserint , eoque potiti sint , parvi id præiis , quæ effecturi sint , pendunt ; sin autem conata minime perfecerunt , alia rursus sperando , id damnum sarciant ; soli enim ea , quæ concupierunt , uno eodemque tempore sperant , ac tenent ; propterea quod quæ in animum ut facerent induxerunt , confestim aggrediuntur , iisque in rebus omnem ætatem cum industria , ac labore exigunt ; & , quoniam continenter in quærendo sunt occupati , partis quam minimum fruuntur ; nec vero aliud esse diem festum agere putant , quam quæ agenda sunt , administrare ; desidiosum autem otium æque in molestiis numerant , atque operosum negotium . Quocirca recte aliquis sic brevi comprehendens dixerit ; tales eos extitisse natura , ut neque ipsi quiescere possent , nec alios paterentur . Atque hac vobis tali constituta adversaria civitate , Lacedæmonii , tamen cunctamini : atque ita statuitis , non iis mortalibus otium quam maxime esse diuturnum , qui re sane , ac factis justitiam colant , animi tamen ejus esse intelligantur , ut , si quis injuria provocaverit , minime id laturos sint ; sed eo æquitatem metiri , ut neque aliis graves vos sitis , & , dum injuriam acceptam ulciscimini , ne aliquid incommodi ipsi capiat ; id quod vix adsequeremini , si vobis vestræ similis civitas finitima accidisset . Nunc vero , id quod antea ostendimus , nimium antiquis institutis cum iis agitis . Necessario enim , ut in artibus , quæ novissime gignuntur , ea excellunt . Ac quietæ quidem civitati optimum est institutis stabilibus uti ; qui vero multis occurrere coguntur , ii multa nova excogitent necesse est : eoque Atheniensium res propter varios illorum conatus magis , quam vestræ renovatæ sunt . Verum sit in hunc usque diem vestra cunctatio definita , ferreque cum aliis , tum vero Potidæatis auxilium ita uti polliciti estis ; atque in Atticam confestim impetum facite , ne homines amicos , cognatosque

vestros inimicissimis prodatis: reliquosque nos ad aliam aliquam amicitiam per desperationem detrudatis nec enim ea in re quicquam aut in Deos fœderis testes, aut in homines, qui audituri hæc sunt, peccabimus: rumpunt enim fœdus, non qui destituti ad alios sese conferunt, sed qui, quibus auxilio sese futuros jurejurando sanxerunt, eos destituunt. Quod si promptos præbere vos voletis, permanebimus: nec enim sine scelere vestram commutare amicitiam possumus, aut quemquam invenire, quocum æque ac vobiscum consueverimus. Hæc prudenter statuite; dateque operam ne Peloponnesum, cujus principatum obtinetis, minus amplam, quam a majoribus accepistis, habeatis.

ATHENIENSIUM CONCIO AD LACEDÆMONIOS.

Non ob eam causam, Lacedæmonii, legati nos quidem sumus, ut socios vestros contra diceremus; sed ut de quibus nos civitas misit, ea ageremus. Verumtamen cum haud parvam nos increpantium vociferationem audierimus, adsumus: minime nos quidem, ut civitatum criminationibus respondeamus, quando neque nostra, nec vero illorum ad iudices tamen oratio haberetur; sed ne vos tantis de rebus facile sociis adsensi, minus prudens consilium caperetis: & simul ad omnem istam orationem, quæ habita est in nos, dicere volumus, docereque nos non immerito, quæ possidemus, tenere, & nostram non indignam esse civitatem, quæ aliquo in numero habeatur. Ac valde quidem prisca commemorare nihil attinet, quorum auditionem magis, quam aspectum eorum, qui audituri sunt, testem habeamus. Medicas autem res, atque ea, quorum conscii vos estis, usurpare, quamquam molesta est earum rerum assidua prædicatio, tamen necesse est: etenim si ea, quæ tunc cum periculo gessimus, utilitatem habuerunt, atque ejus vos re participes fuistis, iniquum est nos verborum fructu, siquis est, usquequaque privari: nec vero deprecandi potius quicquam, quam testificandi, ostendendique causa, qua cum civitate certamen vobis constitutum sit, nisi prouideritis, verba faciemus. Itaque, & ad Marathonem cum Barbaro nos manum per nos conseruisse

di-

dicimus, & ille cum post rediisset, neque ejus impetum ullo modo terra possemus sustinere, universa civitate in naves imposita, classe ad Salaminam una cum ceteris decertasse: quæ quidem res eum cohibuit quominus, ad unamquamque singulatim civitatem classe adpulsa, Peloponnesum vastaret, cum illæ contra tantum navium numerum opem inter se mutuo ferre non possent: cujus quidem rei ejus ipsius factum maximo est argumento: navali enim pugna victus, ut qui non jam easdem haberet copias, confestim cum maxima exercitus parte domum reversus est. Quæ cum ita ceciderint, aperteque intellectum sit, in navibus fortunas Græciæ constitisse, tria nos ad eam rem maxime utilia subministravimus, navium maximum numerum, ducemque hominem prudentissimum, atque animi eximiam quamdam alacritatem. Ac navium quidem quadringentarum numero duas tertias partes, aut paulo eo pauciores; ducem vero Themistoclem, cujus in primis opera perfectum est, uti navibus in freto confingeretur: quæ res sine ulla dubitatione rem Græciæ publicam conservavit. Itaque eam ob causam maxime ille homo peregrinus omnium, qui ad vos unquam accesserint, in honore apud vos fuit: animum vero summe promptum, summeque fortem præ nobis tulimus, qui cum pedestribus copiis subsidio nobis venisset nemo, cumque reliqui ad nos usque jam in hostium essent potestatem redacti, statuimus urbe relicta, corruptisque rebus nostris, communem tamen sociorum, qui reliqui erant, salutem non deserre, neque committere, ut dissipati inutiles illis essemus, sed navibus conscensis fortunam experiri: nec vero succensere, quod nos antea non defenderatis. Itaque illud adfirmare possumus, non majus nos a vobis beneficium accepisse, quam dederimus: vos enim, incolumibus etiam tunc oppidis vestris, atque ut ea incolere in posterum vobis liceret, cum de vobis jam solliciti maximam partem non de nobis essetis, nobis succurristis. Itaque quamdiu nos incolumes fuimus, subsidio non venistis: nos autem ea urbe, quæ jam nulla erat, nos commovimus: proque eo, quod tenui jam spe tenebatur, decertantes, vos pro nostra quidem parte, nosque ipsos salvos conservavimus. Quod si aut initio ne agri vastarentur metuentes, Medo, id quod alii fecerunt, nos dedissemus, aut postea naves conscendere,

dere, utpote amissis jam omnibus bonis, ausi non essemus, nihil profecto erat, cur vos, cum haudquaquam satis magnam pro hostium classe navium facultatem haberetis, prælio velletis contendere, omniaque illi sine ullo labore ex sententia successissent. Num igitur, Lacedæmonii, cum propter summam, quæ in nobis eo tempore fuit, animi alacritatem, tum propter existimandi prudentiam, propterque imperium hoc, quod obtinemus, digni videmur, qui non tanta invidia apud Græcos simus? Nec enim id ipsum imperium per vim occupavimus; sed cum vos, quod reliquum esset cum Barbaris belli persequi recusaretis, socii se ad nos contulerunt, & ut ipsorum duces in bello essemus, rogaverunt, quod nos ad hanc usque diem re ipsa primum coacti produximus, maxime quidem timore commoti, deinde dignitate, postremo etiam utilitate; nec enim tutum jam visum est, multorum odiis in nos excitatis; nonnullis etiam, qui defecissent a nobis, everfis; cum vos non æque atque antea amicos, sed suspectos, atque infensos haberemus, deposito imperio, in periculum nos committere; præsertim cum ii, qui a nobis desciscerent, vobis sese adjungerent. Nec vero accusandi sunt, qui in maximis periculis utilitati consulunt. Vos itaque, Lacedæmonii, sic Peloponnesi civitatibus præestis, ut vestrum in ea re commodum propositum habeatis. Quod si imperio eo tempore in perpetuum, id quod nos fecimus, retinendo, odia in vos concitassetis, exploratum habemus, cum sociis non secus, ac nos sumus, molesti essetis, coactum vos iri, aut fortiter illis imperare, aut ipsi periculum subire. Quare nihil nos mirandum, nihil a communi hominum consuetudine abhorrens, fecimus, quod, & delatum nobis imperium recepimus, neque nunc gloria, metu, utilitate, maximis quidem rebus, inducti illud deponimus. Nec vero id adeo nunc primum ortum est a nobis, sed ita semper comparatum fuit, ut potentior imbecillioerem coerceat. Tum vero digni eo nobis videmur esse, ne nobis quidem secus judicantibus, quoad utilitatis quidem rationem haberi placuit; nunc autem ad honestatem abitis, qua proposita, nemo tamen umquam, cui viribus aliquid consequi liceret, ab eo commodo obtinendo remotus est. Satis vero magnam laudem ii merentur, qui cum hominum secuti naturam, aliis dominantur, pro potentia non iniqui sunt. Itaque siqui ea, quæ nos obtinemus,

ac-

acceperint, illos perfecturos putamus, ut qua nos sumus æquitate appareat; nam nobis quidem vituperatio, potiusquam laus nostram ob æquitatem comparata est. Quod enim in rerum contractarum controversiis cum sociis nostri juris jacturam facimus, quodque illi apud nos eisdem legibus iudicio nobiscum contendunt, litigiosi habemur; nec cuiquam in mentem venit cogitare, quid sit, cur ceteris, qui alibi gentium rerum potiuntur, minusque æqui, quam nos, sunt iis, quos in ditione tenent, vitio id non detur: nam ubi vim adhibere licet, litigare nihil attinet. At hi adsueti jam æquo parique jure nobiscum vivere, si paulum modo de eo, quod ipsi æquum esse opinantur, aut propter nostrum iudicium, aut propter eam, quæ imperio comitatur, potentiam, aut quoquo modo imminutum fuerit, non propterea, quod maxima illis pars remissa est, gratiam habent, sed aliquid ademptum esse ægrius ferunt, quam si a principio, repudiatis legibus, aperte injuriam facere instituissemus. Namque illud ne ipsi quidem sic disputarunt, inopem potenti non decere succumbere; sed nescio quo pacto circumveniri iudicio se, quam vi cogi, iracundius homines ferunt: in altero enim par pari injuriam infert: in altero qui plus potest imbecilliori vim adfert. Itaque cum a Medis multo tractarentur asperius, sustinuerunt; nostrum autem imperium acerbum videri nihil mirum; semper enim id, quod instat, præsensque est, iis, qui sub alterius ditione sunt, grave est. Quod si, sublatis nobis, ad vos summa imperii redeat, næ vos benevolentiam, quam propter nostri metum collectam habetis, siquidem eam mentem, qua fuistis, cum contra Medos imperium brevi tempore obtinuistis, conservatis, celeriter effundetis. Vos enim nec admisceri se alios vestris inter vos legibus permittitis, & qui aliquo exitis, neque iis ipsis utimini, neque iis, quibus reliqua Græcia vivere consuevit. Quamobrem etiam atque etiam deliberate, nec enim parva res agitur, neque aliorum adducti voluntate, ac querela proprium vobismetipsis laborem imponite; atque in bello, quam multa improvisa accidant, priusquam id susceperitis, prospicite; ubi enim longius ductum est, in graves, & acerbos casus desinere consuevit; a quibus æque utrique absumus, atque utram in partem evasurum sit, incertum, periculo-

iosumque est : At homines movendis bellis præpostere faciunt ; rem enim præcipiunt , quod erat posterum : ubi vero jam plebuntur , tum demum ad orationem redeunt . Nos igitur , qui nullo dum tali in errore neque ipsi sumus , neque versari vos videmus , edicimus vobis , ut dum integrum est , dum recta capere utrisque consilia licet , ne fœdus rumpatis , neve iurandum violetis : de controversiis autem jure ex fœdere disceptetis . Si minus , Deos perjurii vindices testati , qua vos præeuntes nos deducetis , ea vos belli auctores propulsabimus .

CONCIO PERICLIS.

IN pristina ego mea sententia maneo , Athenienses , Peloponnesiis cedendum non esse : quamquam intelligo non eadem alacritate homines bellum cum suadetur , suscipere , & , cum usus venit , gerere solere , sed adversis in rebus animo immutari consuevisse . Hoc igitur quoque tempore faciendum mihi esse video , ut non dissimilis fere sim auctor consilii . Quamobrem , qui mihi assensi fueritis , communi sententiæ , si quid forte secus ceciderit , ut opem ferre memineritis , æquum erit ; aut ne si ex sententia quidem successerit , ullam vobis prudentiæ partem vindicetis . Fieri enim potest , ut adversi rerum casus temeritatem ipsi in se habeant , non minus , quam hominum cogitationes ; eamque adeo ob causam , ubi quicquam contra ac ratio postulet , evenit , fortunam accusare solemus . Lacedæmonii igitur cum jam antea inimico sese in nos animo esse præseferabant , tum vel maxime id hoc tempore aperte ferunt ; cum enim in fœdere sit : si quid controversiæ oriatur , uti de ea re jure inter nos disceptemus ; ab utroque autem , quod uterque habeat , teneatur , numquam nec ex jure agere nobiscum ; cum iudicium nos non recusaturos profiteremur , nec iudicium ipsi accipere voluerunt . Bello scilicet malunt , quam oratione de controversiis disceptare : nec jam huc expostulatum , sed imperatum , veniunt : jubent enim discedere nos a Potidæa , & Æginæ leges suas , juraque reddere : tum plebiscitum , quod de Megarensibus factum est , rescindere : Græciam etiam suis ut legibus uti permittamus , qui ad nos novissimi venerunt ,

runt, edicunt nobis. Nec vero, quod ad Megarensium plebiscitum adinet; id enim illi objiciunt in primis, quo etiam sublato bellum futurum negant; existimare vos velim, parvam ob causam bellum vos habituros, si de eo delendo recusaveritis, neque arbitrari culpam in vobis residere, quod levi de causa ad arma jeritis: nam parva hac in re vestrum omne firmamentum agitur: quo enim animo sitis tentamini, atque in hoc si parueritis, perinde, quasi metu adducti, in eo quoque dicto audientes futuri sitis, continuo majus aliud aliquid imperabitur: quod si contra enitemini, efficietis profecto, ut illi faciendum sibi esse intelligant, ut sese nobis æquiores posthac præbeant. Protinus igitur considerate, utrum obedire nullo dum damno facto malitis, an, id quod mihi utilius videtur, parva æque, & magna de causa bellum suscipere, neque ulla in re succumbere, atque earum, quas habetis, rerum possessionem sine ullo metu in posterum retinere. Etenim cum pares, ante factum ea de re iudicium, paribus satisfactionem imperant, sive ea de magnis, sive de parvis sit controversiis, eadem est libertatis imminutio. Quod autem ad bellum, atque ad utriusque nostrum facultates adinet, nihilo nos inferiores futuros esse de me, dum singula persequor, cognoscite. Sua Peloponnesii manu agros colunt, & officinas exercent; pecuniam nec privatam, nec in ærario habent. Diuturni præterea belli, atque etiam transmarini rudes, insolentesque sunt, utpote bellis inter se ob paupertatem levibus contendere adsueta: qui vero hujusmodi sunt, neque naves complere, neque terrestres exercitus sæpius summittere possunt, præsertim cum a privatis suis rebus absint, & de suo impendant, & mare præterea clausum habeant. Huc accedit, quod bella prompta magis, parataque pecunia, quam vectigalis, extortaque vi sustinet: at homines agricolæ, atque opifices promptiores ad bellandum corporibus sunt, quam pecunia: illa enim ex periculis salva exitura sperant; hanc antea consumtum iri metuunt: præsertim cum id, quod usu eventurum verisimile est, bellum sua opinione longius ducetur: nam uno quidem prælio vel totius Græciæ impetum Peloponnesii, quique cum illis consentiunt, sustinere possunt: bellum autem contra haudquaque suo similem hostium apparatus gerere, nullo modo poterunt: quippe qui commune concilium, ut si quid subito opus sit, ce-

seriter administratur, nullum habent: & pares in dicenda sententia alienigenæ; quæ inter se cum sint, de suis quisque rebus sollicitus est: hæc autem exitus habere nullos consueverunt, cum alii aliquos ulcisci maxime cupiant, alii res suas quam minimum detrimenti capere: cumque longo intervallo conveniant, brevi de Rep. consultant, maximam temporis partem in re quisque sua agenda distinetur: tum singuli suam sibi negligentiam minime obfuturam putant; aliis enim curæ fore, atque ita sibi quoque prospectum iri sperant. Itaque, dum hoc singuli separatim opinantur, interire universam Remp. non intelligunt. Valde etiam rei illos pecuniariæ angustia morabitur: tarde enim illam conficient, eoque cunctari cogentur. At rei gerendæ occasio instabilem, celeremque motum habet. Nihil est autem, quod circumvallari nos ab iis metuamus, aut cur eorum timeamus classem: nam urbem huic parem opponere, etiam si per hostem liceat, difficile est, nedum intra hostium fines, idque ipsum nostras nobis pariter contra munitiones objicientibus. Quod si castellum communierint: alicujus illi quidem agri nostri incurfionibus, transfugisve ad se recipiendis, nocebunt parti; sed vallo simul circummunire nos, & quominus classe, qua valemus plurimum, ad eorum fines penetremus, eosque ulciscamur, prohibere non poterunt: plus enim nobis maritimarum rerum exercitatio ad pedestre bellum, quam illis terrestrium usus ad navale attulit. Nec vero nauticarum rerum scientiam facile illi adipisci poterunt: quandoquidem ne vos quidem plene dum eam percepistis; quamvis a Medicis confestim rebus in id magno studio incubueritis. Qui igitur homines agricolæ, iidemque maris insueti, quibus ne exerceri quidem per nos licebit, quia semper cum magno navium numero in statione contra illos erimus, quicquam, quod operæ pretium sit, efficere poterunt? Contra paucas enim naves in statione manentes fortunam pugnæ tentarent, cum multitudine freta erit inscitia; tanto autem navium numero circumsepti quiescent, inexercitatieque imperitiores erunt, eoque etiam ignaviores. Artis enim, si quicquam aliud, res nautica est: nec subcivis operis, cumque vacamus, ediscitur, sed ipsa potius nullum ab operis vacuum tempus relinquit: at enim pecuniam, quæ Olympiis, quæque Delphis est, tollent; nautasque, quos peregrinos habemus, majori stipendio allectos a

nobis conabuntur abducere ; ipsique , atque inquilini naves oplebunt . Magni omnino id referret : nisi illis nos adversarii simus : nunc autem , præterquamquod nos hostes habent , illud quoque , quod maximum est , accedit , quod gubernatoribus , reliquisque nautis , civibus utimur Atheniensibus : iisque cum numero , tum scientia inter reliquos totius Græciæ omnes , præstantibus . Tum nemo e mercede conductis domo cum periculo exulare , ac minori proposita spe , majoris paucorum dierum stipendii causa , cum iis sese conjungere , atque eandem belli fortunam subire volet . Ac Peloponnesiorum quidem res hoc fere loco sunt ; nostræ vero cum iis incommodis , quibus eos laborare a me demonstratum est , vacant , tum haud paulo meliores sunt ; etenim si intra fines illi nostros pedestres copias introducent , nos in ipsorum navibus proficiscemur ; nec vero cum Peloponnesi pars modo aliqua , Attica autem vel omnis vastabitur , conferenda tamen hæc erunt ; alios enim illi agros parare sine prælio , ac dimicatione non poterunt ; nos magnam agrorum vim cum in Insulis , tum in Continenti habebimus ; maximum est enim maris imperium obtinere ; id quod ex eo intelligere licet ; etenim Insulam si incoleremus , qui magis vacui a periculo forent , ne capi umquam expugnarique possent ? Id ipsum igitur , quam proxime potestis , animo in præsentia versantes , spretis agris , ædificiisque , maris modo , atque urbis custodiam retinete ; neque earum rerum jactura , & dolore incensi cum Peloponnesiis manum conferite ; longe enim nobis multitudine antecedunt , ut , si eos devicerimus , paulo post tamen contra haudquaquam minores eorum copias de integro pugnandum nobis sit ; sin autem aliquid offendamus , etiam a sociis , quibus nostra nixa est civitas , relinquemur , nec enim , ubi non satis virium ad sese bello persequendos nobis superesse animadverterint , in officio continentur . Quamobrem non de agris nobis , ædificiisque nimio opere deplorandum est ; sed de corporibus ; neque enim per ea homines parantur , sed illa homines parant . Quin equidem , persuaderi si id vobis posse considerem , hortarer vos , uti ultro ipsi ex urbe egressi ea sponte vestra corrumperetis , quo perspectum Lacedæmoniis esset , nihil hæc vos movere , nec eorum quidem causa obtemperaturos esse . Multa præterea

rea ad spem victoriæ habeo , modo non uno eodemque tempore bellum gerere , atque imperium propagare velitis ; neque præterquam , quæ bellum hoc habet pericula , ultro aliqua addatis ; nam me quidem nostra , propriaque peccata magis , quam hostium consilia terrent . Verum alio loco hæc quidem una cum factis ipsis exponentur : nunc cum iis responsis hos dimittendos censeo : Megarensibus nos fori , & portuum potestatem facturos , cum Lacedæmonii neque nos , neque socios nostros oppido prohibebunt ; quando neutrum ne fieret , fœdere exceptum est . Civitates autem suis legibus uti jurebimus , si , cum fœdus quoque jecimus , suis eas legibus utentes habebamus ; & cum suis ipsi quoque civitatibus permiserint , ut non quomodo Lacedæmoniis commodum est , sed ut suo quæque arbitrato leges habeant institutas : tum judicium nos ex fœdere accipere paratos esse ; neque bellum priores illaturos , sed inferentibus restituros ; hæc enim cum justa sunt , tum vero digna , quæ ab hac civitate respondeantur . Illud autem tenendum est , necessarium esse bellum ; idque quo alacrius suscipietur a nobis , eo minus acriter instabunt hostes . Maxima vero , quæ sunt pericula , ea cum privatis , tum populis , maximam etiam gloriam pariunt . Itaque parentes nostri , cum Medos contra , initiis haudquam tantis , orsi consisterent , fortunis relictis omnibus : cumque plus consilii , quam secundarum rerum , plus animi , quam virium haberent , Barbaros propulsarunt , atque hæc , qualia nunc sunt , effecerunt ; quibus ignaviores nos esse haudquam decet . Hostem igitur omni ratione repellamus , atque enitamur , uti hæc ne minora , quam acceperimus , posteris nostris prodamus .

ORATIO QUA PERICLES LAUDAVIT
CIVES SUOS, IN HOC BELLO
INTERFECTOS.

PLerique eorum , qui antea ex hoc loco dixerunt , eum , qui orationem hanc ad vetus institutum addiderit , collaudarunt ; propterea quod eam de iis , qui in præliis interfecti sepelirentur , haberi præclarum esset : mihi vero satis futurum fuit

fuisse videtur, si iis, qui re virtutem præstiterunt, rerum etiam honos haberetur, cujusmodi hæc sunt, quæ hoc tempore circum sepulcrum illud publice comparata videtis: neque uno in homine recte, secusve ad fidem faciendam dicente multorum laus in discrimen adduceretur: difficilis enim est indicendo mediocritas ea de re, in qua vix opinio veritatis comprobetur: nam conscius quidem auditor, ac benevolus, minus fortasse pronuntiatum arbitrabitur, quam quod ipse tenet, cupitque: imperitus autem vel redundare aliquid, siquid majus, quam suum efficere possit ingenium, audierit, propter invidiam existimabit: eo enim usque aliena laus audiendo toleratur, quoad quisque se quoque, quod de alio audit, de se præstare posse confidit: in quo autem superari se sentiunt, invident, eoque fidem non habent. Verumtamen, quoniam a veteribus comprobatum est præclare hoc habere, me quoque necesse est legi obsequi, dareque operam, ut ad cujusque vestrum opinionem voluntatemque, quam possum proxime, oratione accedam. Ordiam igitur a majoribus primum: æquum est enim, simulque ad hoc tempus accommodatum, hunc illis memoriæ honorem tribui. Etenim cum terram hanc iidem continenter tenuerint, liberam eam per virtutem posteris deinceps ad hoc usque tempus tradiderunt. Atque cum hi laudem merentur, tum vero etiam magis patres nostri: cum enim ad ea, quæ acceperant, rantum addidissent, quantum hoc est imperium, quod obtinemus, magno id labore partum nobis reliquerunt; id quod multum quoque ab ipsis nobis præsertim, qui grandiores natu sumus, propagatum est, civitasque omni pacis bellique apparatu quam copiosissime instructa. Atque ego bellicas res, quoque modo singula bello parata habeamus, ac si quando vel ipsi, vel patres nostri, aut a Barbaris illatum nobis, aut a Græcis magno animo bellum propulsavimus, ne longior notis de rebus fuisse videar, præteribo: meque ad horum laudationem convertam, si quibus studiis adepti hæc sumus, qualique Republica, quibusve moribus hæc magna evaserunt, ante dixerò: hæc enim cum huic tempori congruere, tum universæ civitum, atque exterorum frequentia auditu non inutilia esse existimo. Nam ea nostra Resp. est, quæ non aliorum instituta æmuletur, multique nos sibi proponunt exemplar potius, quam ipsi
alios

alios imitemur: ac nomen quidem, propterea quod non a paucis teneretur, sed gereretur a multis, a populi sibi potestate invenit: legibus vero privata quidem in re eadem est juris omnibus æquabilitas constituta: dignitate autem, ut quisque in aliquo excellit, ita aliis in Republica præfertur; neque in honoribus mandandis, certo potius generi, quam virtuti favemus: nec vero ob paupertatem, qui aliqua modo re prodesse civitati possit, quamquam dignitatis splendor absit, repellitur. Libere vero nos cum in Republica administranda gerimus, tum vero in quotidiana inter nos vitæ consuetudine minime sumus suspiciosi; neque aliis, si quando voluptate potiantur, irascimur; nec vero tristitiam, minime noxiam illam quidem, sed tamen odiosam visu pretextimus. Ac qui in privata vitæ consuetudine minime difficiles sumus, a Republica violanda metu omnium maxime deterremur; & cum magistratibus continenter dicto sumus audientes, tum vero legibus paremus; iisque in primis, quæ de iis, qui per injustitiam opprimantur, injuria prohibendis scitæ sunt, quæque cum scriptæ non sint, communi omnium consensu ignominiam irrogant. Multa vero apud nos animo ad requiem conceduntur; sunt enim nobis certa anniversaria sacra instituta, ludique; tum lauta privatis res domestica, atque elegans est, cujus quotidiana oblectatione tristitiam excutiant; adportantur autem propter urbis magnitudinem ex omnibus terris ad nos omnia: contingitque nobis, ut eos fructus, quos hæc terra gignit, atque eos, qui apud alias gentes nascuntur, æque proprios habeamus. In rei vero militaris studio, iis rebus hostibus antecellimus; urbs enim nostra omnibus semper patet, neque ulla lege peregrinos pellimus, ab ullave disciplina, aut spectaculo excludimus, quod minime absconditum si qui ex hostibus aspexerint, adjuventur: nec enim commentatione, aut dolo tam in re gerenda, quam virtute propria nitimur. Atque illi quidem sic educantur, ut statim a pueris magno labore sese ad fortitudinem exercent: nos vero lenius instituti, nihilo secius æque, atque illi, æqualibus nos periculis objicimus; cui rei illud argumento est, quod neque singulatim Lacedæmonii intra fines nostros, sed universi exercitum ducunt; & nos, ubi in aliorum fines invasimus, haud magno negotio, pro suis dimicantes fortunis bello ple-
rum-

rumque superamus : cum universis autem copiis nostris nulli unquam hostes conflixerunt ; propterea quod uno eodemque tempore maritimis rebus studemus , & diversis in locis terra bellum gerimus . Quod si aliquando cum aliqua exercitus nostri parte manum conferuerint , ac nonnullos prælio vicerint , omnes sese nos fuisse gloriantur , victique ipsi rursus si sint , ab universis nobis superatos se prædicant . Quocirca si ab otio magis , quam a laborum exercitatione , atque a virtute , natura nobis potius , quam legibus tradita , profecti venire in discrimen velimus , supersit nobis , ut laborem in rebus asperis , antequam venerint , ne præceperimus , & ubi ad eas jam ventum sit , non minorem quam ii , qui continenter laborando male habiti sint , virtutem præstemus . Atque cum iis in rebus civitas nostra admiratione digna est , tum vero etiam in aliis : elegantiam enim cum parsimonia adamamus , & sapientiæ studio sine desidia delectamur : divitiarum vero fructum in illarum usu , ubi tempus postulet , potius , quam in verborum magnificentia ponimus , nec vero cuiquam turpe apud nos est de sua paupertate confiteri , sed eam non re evitare id vero multo est turpius ; præterea iisdem rem suam familiarem , iisdem publicam gerere licet ; quinimmo ne ii quidem , qui in opere faciundo occupantur , penitus sunt in Republica rudes : soli enim nos , si qui hæc non attingunt omnino , non inertes eos , sed rudes Reipublicæ cives judicamus . In deliberando autem iidem aut recte de rebus dijudicamus , aut recte nobis in mentem venit ; neque ii sumus , qui ita existimemus , dicta factis obesse , sed illud potius si , antequam oratione edoctus fueris , rem susceperis . Itaque in eo quoque maxime præcellimus , quod iidem excellenti animi magnitudine sumus , & quidquid agimus considerate , cogitateque agimus . At ceteris inscitia confidentiam adfert , cognitio ignaviam . Optimi vero jure illi habentur , qui cum asperas , ac jucundas res facile internoscant , ne sic quidem ullum adire periculum recusent . Quod autem ad benignitatem adtinet , contra nos , ac vulgo adsolet , facimus : non enim accipiendis , sed dandis beneficiis amicitias nobis comparamus ; firmiter enim in eo , de quo bene promeritus sis , utpote quæ propter benevolentiam debeatur manet gratia ; quam vero retuleris , ea imbecillior est ; non enim bene-

volentia adductum beneficium contulisse , sed , quod te debere intelligeres , dissolvisse arbitrantur ; tum soli omnium non utilitatis cogitatione , sed ipsius liberalitatis fidentia audacter benefici sumus . Atque , ut in pauca conferam ; cum universa nostra civitas totius Græciæ quasi ludus est , atque institutio , tum singuli quique , ut mihi quidem videntur , corporibus ad variâ multipliciaque rerum genera cum dignitate , ac lepore habiles sumus . Atque hæc non in verborum magnificentia temporis causa posita esse , sed factorum veritate niti , hoc ipsum civitatis nostræ imperium , quod iis moribus partum habemus , ostendit : sola enim ex omnibus hujus memoriæ , si quis periculum de se fecerit , ditionem vincit , ac famam : solaque ea est , a qua neque bellum inferentes hostes calamitatem accepisse pudeat ; neque , in quos dominetur , parere sese indigno querantur domino . Magna vero opum nostrarum monumenta (neque enim ex intestatæ sunt) cum habeamus , cum iis , qui nunc sunt , hominibus , tum vero etiam posteris magnam nostri admirationem relinquemus . Nec adeo Homerus laudator nobis adhibendus est , aut alius quispiam , qui versibus in præsentia modo delectet , sed ab existimatione rerum gestarum veritas discrepet : ad omnia enim maria , terrasque omnes , virtute nobis aditum patefecimus : atque omnibus in locis sempiterna secundarum , adversarumque rerum monumenta extruximus . Pro tali igitur Civitate cum hi , quod eam sibi eripi pati non possent , fortissimo , præstantissimoque animo dimicantes occiderunt , tum ceteros pro eadem omnem excipere laborem decet : cujus etiam rei causa in iis , quæ ad ea pertinent , fui ipse longior ; quo scilicet ostenderem , non pari vobis conatu eritendum esse , atque iis , quorum in Republica hæc paria non sunt : simulque ut horum laudationem iis , quæ a me exposita sunt , argumentis confirmarem : pleraque enim ad eos ipsos pertinent ; nam in quibus ego Civitatem laudavi , iis horum , taliumque virtus illam ornavit . Nec adeo multorum Græcorum res gestæ æque , atque horum , par orationi pondus habere reperientur . Atque equidem reor , horum hunc exitum , qui & primus indicavit , & postremus confirmavit , hominis declarare virtutem : nam , qui ceteris rebus minus aliquando probi fuerint , eos bellicam suam in patria tuenda virtutem extollere æquum est : male enim facta be-

nefactis delent : magisque profuerunt publice , quam privatim nocuerunt. At horum nemo vel propter divitias , quod iis diutius frui magnificeret , languidior fuit ; vel propter paupertatis effugiendæ , atque aliquando abundandi spem , periculum distulit : hostium autem pœnas sumere sua ipsorum salute optabilius cum ducerent , simulque statuerent omnium periculorum hoc esse pulcherrimum , illos ulcisci , atque has appetere laudes voluerunt ; & incertum quidem rei bene gerendæ eventum spei mandarunt : id autem , quod semel a se approbatum haberent , factis committendum statuerunt : cumque plus in eponerent , ut , pugnando , si quid adversi accidisset , ferrent , quam ut cedendo salutem consequerentur , verborum quidem ignominiam fugerunt ; rem autem corporibus subierunt , minimoque fortunæ , ac temporis momento cum summa potius spe , quam pavore ullo tenerentur , e vita discesserunt . Atque hi quidem merito tales in patriam extiterunt. Qui autem reliqui sunt , ii eam debent in hostem mentem dari sibi optare , quæ offensionis , non virtutis habeat minus ; nec ex oratione solum utilitatem attendere , quam pluribus apud vos , quibus ea nihilo secius nota est , persequi facile licet , quantum in conservanda Patria , hostibusque propulsandis boni insit , commemorantem ; sed potius ejus vires quotidie re intuentes , illius amore incendi : quæ cum magnæ nobis visæ fuerint , illud cogitare debemus , ab iis parta hæc esse , qui recta cum cognoscerent , tum etiam auderent , quique cum turpitudinis verecundia rem gererent , nec vero siquid conati aliquid offenderant , faciendum sibi esse existimabant , ut sua propterea Civitatem virtute privarent , sed præmium omnium præclarissimum ipsi permittebant : cum enim corpora publice traderent , privatim , quæ numquam consenesceret , laudem acquirebant ; clarissimumque monumentum consequerentur , non tam quidem illud , in quo siti ipsi sunt , quam in quo apud omnes , quæcumque aut verborum , aut rerum occasio sese dederit , illorum gloria perpetuis laudibus celebrata conditur . Clari enim viri universum Orbem terrarum sepulcrum habent , atque eos non tantum domesticis in bustis inscripta elogia apud suos celebrant , quantum apud exterarum nationes non scripta , nec operum magis , quam cogitationis uniuscujusque animo , ac menti illorum me-

memoria obversatur . Hos igitur vos nunc imitati beatam vitam
 in libertate , libertatem vero in fortitudine ponite , atque in re
 bellica periculum subire nolite spernere : nec enim miserorum
 est magis , quibus nulla meliorum sit rerum expectatio , mor-
 tem contemnere , quam eorum , quorum vitæ in contrariam
 partem conversio etiam nunc agitur : præsertim quibus , siquid
 adversi evenerit , magna mutatio futura sit : vehementius enim
 viros quidem generosos cum turpitudine conjunctum incommo-
 dum angit , quam cum animi robore communi in spe simul na-
 ta , sensuque carens mors . Quo circa ne vos quidem , quicum-
 que horum parentes adestis , miserebor potius , quam consolabor :
 nec enim ignoratis variis vos , multiplicibusque miseriis na-
 tos : præclare vero cum illis agitur , si quibus decora hæc obtige-
 rint , qualis horum interitus est , vesterque luctus , quibusque
 vitæ fuerit felicitas æqualis . Nec vero me fugit , quam difficile
 factu sit , hæc cuiquam persuaderi : præsertim cum persæpe futu-
 rum sit , ut aliorum res secundæ , quibus vos quoque aliquando
 florueritis , vobis memoriam refricent : nec enim cum iis , quæ
 numquam experti sumus , bonis caremus , dolori ea res est , sed
 cum ea , quibus adsuevimus , eripiuntur . Verumtamen qui qui-
 dem liberos etiam nunc procreare per ætatem possunt , consolari
 sese novæ spe sobolis debent : filiis enim aliis suscipiendis , cum
 privatim eorum , qui extincti sunt , obliviscentur , tum vero Ci-
 vitati dupliciter proderunt ; quod ea neque ab hominibus dese-
 retur , & protectior erit . Nec enim evenire potest , ut æqui bo-
 nique aliquid ab his cogitetur , qui collatis in commune pro vi-
 rili cujusque parte liberis , periculum non æquaverunt . Qui ve-
 ro majores natu estis , quibus maxima vitæ pars , quod lucro est
 apponendum , beate acta est , quæ reliqua sit , brevem fore co-
 gitate , atque eam ipsam ista horum gloria elevate : sola enim
 laudis cupiditas senescit numquam : nec vero languida , atque
 iners ætas pecuniam modo , quod nonnulli dicere solent , conse-
 ctatur , sed dignitatem . Magnum vero certamen horum filiis ,
 fratribusque paratum video ; eum enim , qui non sit , extollere
 omnes laudibus consueverunt . Itaque cum excellenti virtute fue-
 ritis ; vix tum demum non pares , sed aliquanto tamen deterio-
 res , quam hi , dicemini : vivis enim invidetur ab ejusdem laudis
 æmulis : qui vero e medio excesserunt , eos hominum benevolen-

tia sine ulla obtrectatione honorat. Quod si mihi de mulierum quoque officio non nihil dicendum est, quæ quidem viris estis orbatæ, breve est, quod de re tota præcipiam: etenim si vestra congruere cum natura voletis, magno id vobis honori erit, cum quamminimum de vestris cum vitiis, tum etiam bonis ad homines fama emanabit. Hæc nos quoque non inutilia habuimus; quæ, huic legi obsecuti, oratione persequeremur. Ac vobis quidem partim jam, qui humanatur decorati sunt, partim vero eorum liberis, quoad e pueris excefferint, ex hac die publice alimenta Civitas præbebit, quæ utilem in primis talium certaminum coronam iis, reliquisque omnibus decrevit. Etenim qui maxima virtuti præmia proponunt, eorum, fortissimi cives, Rempublicam gerunt. Sed jam, ubi suum quique luxerint, discedite.

CONCIO PERICLIS AD ATHENIENSES.

MInime mihi inopinata vestra in me accidit iracundia: etenim insimulari me sentio, eamque ob causam concionem advocavi: uti, si quid aut mihi injuria infensi estis, aut adversis in rebus animo succumbitis, admonerem vos, atque exoptularem. Nam equidem sic existimo, magis universa Rep. stante, fortunataque, privatos juvari, quam singulorum civium secundis rebus, illa afflicta: ut enim privatim aliquis fortuna sit optima, eversa tamen Rep. ipsum quoque concidere necesse est: at contra, qui in beata civitate miser ipse sit, multo magis servatur incolumis. Quod si ad singulorum civium tolerandas calamitates satis Resp. virium habet; illius autem ærumnas ferre singuli nequeunt, quid est, cur non omnes illi operam feramus? curve domesticis incommodis exanimati, Reip. conservandæ curam dimittamus? Id quod vos facitis, meque huius belli auctorem, vosque adeo ipsos, qui mihi ea de re adfensi estis, accusatis: habeoque ego vos infestos, qui sum is maxime, qui, & recte sentire, & id, quod sentiam, commode nihilo, quam alii, minus eloqui possim; idemque Patriæ amans, idem incorruptus, integerque sim. Namque cogitare si quis potest, sed oratione, quod vult, plane explicare nequit, perinde est,

est, quasi nihil illi in mentem venerit: qui vero utrumque præstiterit, is, si infensus Civitati sit, haudquaquam eodem modo amice quisquam dixerit; quod si adsit id quoque, pecuniæ autem non resistatur, profecto universa illa hanc unam ob rem venalia sint. Quocirca si hæc in me præter ceteros modica esse rati, de suscipiendo bello mihi adseni estis, injuste nimirum nunc, quasi injuriam fecerim, culpam sustineo: etenim si utrumvis licet, bene aliqui constitutis rebus, summæ stultitiæ sit bellum suscipere; cum autem ita res rediisset, ut vel cedentibus continuo in alterius ditionem cadendum esset, vel resistentibus cum periculo dimicandum; qui illud refugerit periculum, magis quam qui exceperit, reprehendendus est. Atqui equidem idem sum, nec a pristina sententia discedo, sed vos immutati estis: etenim cum hæc vobis persuadebantur, integri scilicet eratis: cum pænitet, detrimentum accepistis. Ergo propter consilii vestri imbecillitatem factum est, ego ut non recte sensisse videar: quoniam id, quod molestum est, doloris quidem sensum in unoquoque jam efficit; utilitatis vero fructus remotus adhuc, obscurusque est: tantaqua rerum commutatione facta, idque in brevi, imbecillus animus vester est ad constanter in sententia permanendum: frangunt enim animos, atque abjiciunt, quæ subita, atque improvisa, præterque omnem rationem eveniunt: qualia sunt quæ vobis acciderunt, in primisque pestilentia. Verumtamen qui tantam Civitatem incolatis, quique in ea dignis institutis educati sitis, omnem fortunam subire paratos esse decet: neque gloriam vestram obscurari pati: æque enim homines solent eos, qui quam habent dignitatem, eam per ignaviam amittunt, accusare; atque eos, qui qua indigni sint, eam sibi per temeritatem arrogent, odisse. Quapropter rem familiarem deplorare desinite; ad salutem Reip. incumbite: nam quod ad laborem adinet, qui necessario in bello sustinendus est, ne nimis magnus ille sit, ac nihilominus tamen hostes superaturi simus, ea quidem de re satis profecto vobis esse debent, quæ alias sæpe in eam sententiam a me dicta sunt; nihil esse, cur merito reformidare bellum hoc deberetis: sed illud tamen ostendam, quod neque venire vobis in mentem de vestris ad imperium obtinendum opibus mihi videtur, nec ego antea commemoravi, nec vero ne hoc quidem tempore dicerem, veritus scilicet ne inflatius
glo-

gloriari viderer, nisi timore vos præter modum exterritos intelligerem. Etenim vestris vos modo sociis imperare arbitramini; ego vero illud defendo, cum duo sint omnino, quæ perspicuum habeant usum, mare scilicet, & terra; alteri vos universo dominari, non modo quoad tenetis nunc, verum etiam quoad progredi voletis: tanta enim navium facultate navigantes vos, non Rex, non ulla alia natio est, quæ impedire hoc tempore possit. Quamobrem majores omnino hæ mihi opes videntur, quam ut cum agrorum, ædificiorumque, quibus privari vos magnum ducitis, usu comparanda vobis sit. Minime igitur graviter hæc ferte, sed potius leniter: divitiarumque istas delicias, hujus magnitudinem imperii spectantes, parvipendite, atque ita cogitate, si in libertatem jucubuerimus, illamque conservabimus, eam ipsam facile per se hæc esse recuperaturam; qui vero alterius parent imperio, ii ea quoque, quæ antea parta haberint, amittere consueverunt. Nec vero committamus ut utraque re inferiores, quam patres nostri fuerunt, deprehendamus; qui non ab alio tradita hæc, sed suo parta labore, & tenuerunt, & conservata a se nobis prodiderunt; turpius est enim quæ habeas, ea tibi eripi, quam, quæ acquirere coneris, ea adsequi non posse. In hostes autem animo non fidenti modo, sed etiam despicienti ire debetis. Nam fiduciam quidem fortunata stultitia vel ignavo peperit; despicientiam vero conscientia modo, quantum quisque hostibus consilio anteeat, id quod in vobis est, efficit; siquidem pari fortunæ conditione animum prudentia communit adversariorum contemtionem, & spei, cujus in rebus dubiis omnis vis, ac robur est, nihil magnopere confidit; sed suis viribus, consilioque, cujus providentia multo est certior, nixa est. Civitatis igitur majestati, quam propter imperium obtinet, quandoquidem ea universi gloriari soletis, succurrite; nec enim laborem fugere, aut ne honores quidem consecrari debetis; nec vero existimate una modo de re esse certamen, an pro libertate servitutem habeatis; sed etiam de imperio amittendo agi, deque periculo, quod vobis ab iis imminet, quos propter imperium infestos, inimicosque habetis; quod quidem vobis imperium, ne, si qui sint quidem, qui metu, atque inertia adducti hoc tempore ad justitiam remigrare velint, deponere jam liceat; jam enim illud quasi tyrannidem ositinetis, quam occupare, injustum habetur;

betur ; deponere , periculosum est . Nam hi quidem perbrevis Rempublicam , si hæc aliis persuadeant , aut sicubi ipsi per se suo arbitrato vivant , everterint : nec enim stabilis est inertia , quæ non industriæ comitatu instructa sit ; nec in ea Civitate , quæ imperium obtineat , sed in ea , quæ alteri pareat , ad tranquillam est servitutem utilis . Vos vero neque a talibus civibus induci vos patiamini ; neque mihi , cui de suscipiendo bello adfensi estis , ne si irruentes quidem hostes ea in nos fecerunt , quibus par fuit imperium recusantes affici , infensi sitis . Nam pestilentia quidem hæc omnibus improvisa , unaque omnium rerum maxime inopinata accidit ; propter quam certo scio aliquanto me etiam magis odio vobis esse , haud meo quidem merito , nisi si quid etiam vobis boni , non ratione , sed casu , evenerit , id quoque mihi assignaturi estis ; sed quæ divinitus accidunt , ut necessitas cogit ; quæ ab hostibus inferuntur , ut virtus postulat , ita ferenda sunt : isque mos civitati antea fuit , eum vos manere finite ; cogitateque hujus Urbis nomen summa esse apud omnes mortales gloria : proptereaquod in rebus adversis animo non deficiat , quodque maximum civium numerum , laboresque quamplurimos , bellis gerendis consumferit , maximasque ad hoc usque tempus opes habeat : quarum quidem in perpetuum , si quid etiam aliquando nobis accidat ; naturalis est enim rerum omnium imminutio ; posteris memoria relinquitur , quod & Græci Græcis quamplurimis imperavimus , & maximis bellis partim cum universis , partim cum singulis contendimus , Urbemque omnibus bonis undique referatam , ac maximam incoluimus . Atque hæc , inertes qui sunt , fortasse reprehendent ; qui vero moliri aliquid , atque agere cupiunt , etiam æmulabuntur , quibus autem opes nullæ sunt , invidiebunt . Sed omnes , qui hoc sibi sumunt , ut aliis imperent , odiosi , invisique in præsentia sunt . Verumtamen qui maximis in rebus invidiam subeunt , prudens consilium ineunt : odium enim minime diuturnum est : at splendor in præsens , atque in posterum gloria perpetuis laudibus celebrata , sempiterna est . Vos igitur id , quod in reliquum tempus honestum futurum est , nec est in præsentia turpe , cogitatione præcipientes , omnibus jam paratis rebus , utrumque vobis conservate ; neque ad Lacedæmonios de pace mittite , neque præsentibus malis premi vos

præ

præ vobis ferte. Nam qui rebus adversis animo minime franguntur, & re maxime resistunt, ii & populorum, & privatorum fortissimi sunt.

ORATIO PLATÆEORUM LEGATORUM AD LACEDÆMONIOS IN EXERCITU.

REm injustam facitis, Archidame, atque Lacedæmonii, minimeque vobis, ac patribus vestris dignam, qui exercitum in Platæorum fines introducatis: Pausanias enim ille Cleombroti filius Lacedæmonius, cum Græciam Medorum dominatu, una cum iis Græcis, qui pugnae illius, quæ apud nos facta est, periculum subire non recusarunt, liberasset, immolatis in Platæorum foro Jovi liberatori hostiis, omnibusque adhibitis sociis, Urbem, atque agrum Platæis reddidit, suisque legibus uti voluit, nec bellum illis ullo tempore quemquam injuste, aut servitutis injungendæ causâ facere; si minus, auxilium omnes socios, pro suis quemque viribus, ferre. Hæc igitur patres vestri virtutis nobis, atque alacritatis, qua in adeundis periculis illis fuimus, præmia tribuerunt. At vos contra quam illi censuerunt, facitis: una enim cum Thebanis, nobis inimicissimis, servitute oppressum nos venitis. Quamobrem Deos in illo fœdere testes interpositos, tum patrios vestros, nostrosque hosce Penates testati, edicimus vobis, ne quam Platæorum finibus injuriam inferatis, neque jusjurandum violetis, sed, quemadmodum Pausanias sanxit, nostris nos legibus uti permittatis.

ARCHIDAMI LACEDÆMONIORUM REGIS DEFENSIO.

ÆQuum vos quidem Platæei dicitis, si modo cum dictis facta consentient. In libertate igitur, quam Pausaniæ permissu habetis, cum ipsi remanete, tum vero alios, qui illorum socii periculorum vobiscum eo tempore conjurarunt, nunc autem Atheniensium imperio subiecti sunt, vindicate: horum enim, ceterorumque libertatis recuperandæ causâ tantus hic conatus, bellumque hoc excitatum est, cujus vos æquum est maxime quidem participes esse, ac vos quoque jusjurandum conservare: si
mi-

minus, at saltem quiescere, remque vestram agere, neutriusque esse partis: atque in amicitiam quidem utrosque recipere: in belli autem societatem neutros, & his quidem contenti erimus.

DEFENSIO ALTERA ARCHIDAMI CONTRA RESPON-
SUM, QUOD DEDERANT LEGATI ILLI.

AT vos Urbem Lacedæmoniis nobis, atque ædificia tradite, finesque monstrate; tum arbores, & siqua præterea habetis, quorum iniri numerus possit, nobis adnumerate: ipsi autem in quascumque commodum est partes, tantisper dum bellum est, cedite, atque eo confecto, nos, quæ acceperimus, reddemus vobis. Interim apud nos deposita habebimus, colemusque, & quod vobis futurum sit satis, pensitabimus.

CONCIO PLATÆENSIUM LEGATORUM AD SUOS
CIVES, RENUNTIANTIUM LEGATIONEM,
QUA FUNCTI FUERANT AD
ATHENIENSES.

CUm antehac, Platæenses, ex qua die vos sibi socios asciverunt, omisisse sese vos tueri Athenienses negant, tum hoc quoque tempore vestras injurias pro suis se viribus non neglecturos esse confirmant. Itaque a vobis per jusjurandum illud, quod Majores vestri jurarunt, ne quid novi consilii capiatis, postulant.

CONCIO CNEMI PRÆFECTI CLASSIS
LACEDÆMONIORUM, CUM INSTA-
RET NAVALIS PUGNA.

Superius, Peloponnesii, navale prælium, si qui forte sunt, qui eo commoti, futurum quoque extimescant, non justam causam ad formidinem habent: minus enim paratis nobis, quod vos non ignoratis, commissum est, cum ad pedestrem potius expeditionem, quam ad navalem pugnam navigaremus: adversa præterea multis in rebus fortuna usi sumus:

tum nonnulla etiam nos, utpote tunc primum navali prælio decertantes, propter insolentiam fefellerunt. Quapropter neque ob ignaviam victi sumus, nec animum, qui non plane superatus sit, sed aliquam etiam nunc in se habeat excusationem, adverso rerum eventu retundi decet, sed ita existimare casu labi homines posse, sed animo semper eisdem erecto stare. Nec vero ubi virtus adsit, incitiæ quemquam excusatione usum timerè licet, nec vos tantum usu posteriores estis, quantum virtute anteitis: horum autem scientia, qua maxime exterremini, siquidem fortitudinem habeat, quæ didicerit, ea cum ventum in discrimen sit, & meminisse, & explicare poterit: sine animi vero magnitudine nulla in arte satis est in periculis præsidii: excutit enim memoriam pavor: ars autem sine animi robore nullo est usui. Illorum igitur artificio vestram virtutem objicite: timori autem, qui propter adversum prælium in animos vestros invasit, quod imparatos tunc vos offenderint, opponite. Itaque eo illos vincitis, quod & navium numero præstatis, & prope vobis amicam terram, ubi parati in armis præsto vobis milites sunt, prælium committitis. Fit autem ferre, ut qui plures, paratioresque sint, ii victoriam consequantur. Itaque omnia vobis ad unum firma esse reperimus, nec accidere posse, ut ulla in re merito labamur: quin ea ipsa, in quibus antea offendimus, comparata nunc pro disciplina nobis erunt. Magna igitur fiducia gubernatores, nautæque suum quisque munus obite: nec vero locum, qui cuique attributus sit, deserite: nam nihilo secius a nobis, quam a superioribus ducibus instructi in prælium proficiscemini, neque nos cuiquam, cur turpis esse debeat, causam relinquemus. Quod si quis omnino decreverit ignavus esse, is pro delicto pœnam sustinebit: fortes autem pro virtute præmium ferent.

CONCIO PHORMIONIS DUCIS ATHENIENSIVM AD EXERCITVM NAVALEM.

CUm perterritos vos navium multitudine, milites, animadvertam; cumque turpe factu existimem, quæ minime formidolosa sunt, ea extimescere, convocavi vos. Nam illi quidem, primum quod victi antea, superatique a vobis sunt, ac
nc

ne ipsi quidem pares vobis sese esse confidunt, propterea non æquum in certamen descenderunt, sed navium multitudinem coegerunt: deinde id unum, quo maxime freti ad vos eunt: magnos enim in re militari quasi suosibi jure spiritus sumunt, nulla alia re confisi sperant, quam quod cum propter usum, quem in terrestribus habent, pleraque ex sententia gesserint, idem quoque in re nautica usu venturum arbitrantur. At hoc, si ea id in re illis adjumento est, nos certe hoc tempore plurimum præstabimus: nec enim illis virtute cedimus, sed, quod alteri in altero majorem habemus usum, propterea majore sumus fiducia: huc accedit, quod Lacedæmonii, qui propter auctoritatem imperium in socios obtinent, invitos plerosque in periculum trahunt: numquam enim longe superati illi iterum rem prælio committerent. Ne igitur illorum formidaveritis audaciam: multo vero vos illis majori, justiorique estis formidini; tum quod antea superastis, tum quod ita animum illi induxerunt, nisi præclarum quoddam virtutis specimen daturi essetis, numquam vos commissuros fuisse, ut contra consisteretis. Nam qui numero præstant adversariis, sicut hi, copiis magis, quam animo nixi, prælium ineunt: qui vero multis partibus sunt inferiores, neque ulla necessitate coguntur, propter excellens animi robur resistere audent, quæ reputantes hi, rei admiratione commoti, potiusquam consentaneo apparatu, nos metuunt. Multi vero exercitus, quod usum in re militari non haberent, sunt etiam qui propter timiditatem a paucioribus sunt superati: quarum rerum utraque a nobis hoc tempore longe abest: prælium vero ego minime intra sinum mea quidem sponte committam, nec adeo eo proficiscar: etenim scio paucioribus navibus, celeritate, & scientia præstantibus, contra majorem navium minus peritarum numerum adversariam esse locorum angustiam. Nec enim modo, & ratione quisquam, nisi ex longo intervallo prospectus fuerit, incitare se in hostes, neque, cum forte laborarit, tempore regredi poterit; nec vero hostium naves diducere, nec celeritate eludere, quæ sunt propria munera navium, remorum pulsu, & celeritate præstantium: sed navalem pugnam pedestrem facere necesse habeat, in quo major navium numerus plus potest. Hæc igitur ego, quoad fieri poterit, providebo. Vos pro navibus estote parati

in armis, præsertim cum parvo interposito spatio incurfus futurus sit : quæque jussi eritis , celeriter administrate , atque ordinem in re gerenda , ac silentium plurimi facite , quo modo multa bellicis in rebus , præcipueque navalibus pugnis prodest administrare ; ac pro pristina virtute vestra illis resistite . Magnum vero certamen , utrum Peloponnesiis rerum nauticarum spem præcidatis , an de Atheniensibus mari metum augeatis . Iterum igitur atque iterum vos moneo , ut plerisque horum victos a vobis esse memineretis : semel autem superatus animus similiter eadem experiri pericula nescit .

CONCIO MITYLENÆORUM AD LACEDÆMONIOS.

SCimus , Lacedæmonii , sociique , in more positum hoc esse Græcorum , ut qui in bellis defecerint , pristinamque amicitiam deseruerint , iis , a quibus recipiuntur , quatenus ea re juvantur , lætitiæ sint ; sed iidem , habiti veterum amicorum proditores , improbi judicentur : idque iudicium haud sane iniquum est , si modo qui defecerint , atque ii , a quibus sese disjuxerint , parem inter se nacti sint animi voluntatem , paresque cum viribus , tum præparatione fuerint , neque ulla justa defectionis causa intercesserit : quæ quidem nobis , atque Atheniensibus secus obtigerunt : nec ea re improbi cuiquam videri debemus , quod in honore apud hos in pace habiti , in periculis illos deserimus : differendum est enim nobis de justitia in primis , ac fide , præsertim qui in societatem recipi postulemus : nam nulla est neque privatis stabilis amicitia , neque populis firma societas , quæ non mutua virtutis opinione , & morum reliquis in rebus similitudine nitatur : studiorum enim dissimilitudines rerum quoque discordias gignunt . Est igitur nobis societas cum Atheniensibus inita bello Medico ; illo scilicet tempore , cum vos negotio destitistis ; illi autem extrema belli persecuti sunt ; nec tamen Græciæ servituti Atheniensium addicendæ , sed ejus Medorum dominatu liberandæ , societatem coivimus : itaque quamdiu æquo illi imperarunt jure , duces eos alacri animo secuti sumus . At postquam ex Medorum quidem inimicitis permultum remitti , sociorum autem servitutem in angustum ab il-
lis

lis adduci animadvertimus , metuere sane jam tunc incepimus : sed cum singuli seorsum ab aliis , id quod in tam magno , varioque sententiarum numero accidere necesse fuit , se defendere focii non possent , omnes servitute oppressi sunt , præter nos , atque Chios. Ergo nos , quibus leges , ac libertas nomine dumtaxat relicta est , focii , consortesque belli fuimus , cum jam Atheniensibus Ducibus parum fidei haberemus : erant enim nobis pro disciplina , quæ illi antea gesserant : neque enim consentaneum est , ut eos sustulerint , quibuscum una nobiscum ictum habuerint fœdus , & reliquis , ubi se patrandi facultas ostenderit , non idem parent . Etenim , si omnes etiam nunc libertatem retineremus , minus esset metuendum , ne quam illi novam rem molirentur : nunc autem , qui plerosque servitute oppresferint : nobiscum autem æquo adhuc jure vivant , verisimile est gravius id , quam ante , esse laturos ; quibus scilicet maxima succubuerit pars , cum iis solos nos exæquari : idque eo magis , quod illis opes , nobis solitudo , atque inopia adaucta est : solus enim utrimque par , mutuusque metus fidelis est fœderum custos . Nam siqui sunt , qui moliri contra quippiam cupiant , quoniam id nulla re superiores conantur , deterrentur : nobis autem ob eam causam libertas relicta est , quod orationis honestate , consilii-que itinere , ac fallaciæ , aditum sibi ad dominationem occupandam facilius munire posse , quam virium via , armorumque sperant ; testimonioque simul id esse voluerunt : æquo namque fœdere socios nullo modo belli ejus participes futuros fuisse , nisi ii , in quos illi impetum facerent , in aliquo deliquissent : tum potentissimos quosque in maxime infirmos primum concitarunt , ut eos ipsos cum ad extremum reservassent , amputatis , circumcisisque reliquis , imbecilliores ad expugnandum haberent . Nam a nobis si duxissent initium , omnibus cum sua vi etiam tunc integris , tum locum , ubi consisterent habentibus , non tam facile eos subegissent : nonnihil etiam nostra illis classis terroris injecit , ne quando aut ipsa per se , aut vobis , aliquibusve aliis adjuncta , eos in periculum arcesseret , tum multum quoque nostro in Civitatem eorum , ac Principes deinceps obsequio ad incolumitatem profectum est . Nec tamen ne sic quidem , nisi hoc intervenisset bellum , diu hoc præstare nobis videmur potuisse : conjecturam enim de aliis

aliis facimus. Quænam igitur ista firma fuit amicitia? Quæ ista
 secura sane libertas? In qua inviti nos mutuo amplexaremur,
 atque illi in bello nos metu adducti colerent, nos illis contra
 in otio idem præstaremus, ac fidem, quam benevolentia con-
 firmare plurimum apud alios consuevit, nos timoris præsidio
 munitam haberemus: metuque potius, quam amore copulati
 in societate contineremur: atque utricumque patrandi impuni-
 tas prius addidisset animum, princeps is peccandi initium factu-
 rus esset. Quocirca si quis est, qui nos sceleris condemnet, pro-
 pterea quod, cum illi ea, quæ in nos edituri erant flagitia,
 traherent, ipsi antevertimus: nec itidem dum certum sciremus,
 siquid de eo acturi essent, expectavimus, non rectam illeratio-
 nem inuit: etenim si illorum insidiis nostras opponere nobis li-
 cuisset, illisque rem trahentibus eodem nobis modo cunctandi
 data esset facultas, quid erat causæ, cur æqui, paresque cum
 illis essemus, eorum obtemperaremus imperio? Cum igitur,
 ubicumque vellent, uti in nos impetum facerent, illorum es-
 set arbitrii, nostri quoque arbitrii est, ut, ubi visum sit, an-
 ticipemus obsistere. Has nos defectionis, Lacedæmonii, socjique,
 defensiones causasque habuimus, cum audientibus ad intelligen-
 dum jure nos fecisse, perspicuas, tum vero ad perterrendos nos,
 atque ut salutem aliqua nobis ratione quæreremus hortandos fir-
 mas: antea quoque nos quidem id conatos, quo tempore, cum
 etiam nunc pax esset, de defectione ad vos misimus, atque a
 vobis rejecti eo conatu destitimus. Nunc autem a Bæotiis invi-
 tati e vestigio parvimus: duplicemque rati sumus defectionem
 nostram futuram; alteram a Græcis, ne una cum Atheniensibus
 vexandi nobis essent universi, sed una cum libertatis aucto-
 ribus servitute liberandi; alteram, ut ab Atheniensibus defice-
 remus, quo minus posthac ab illis tolleremur, sed ipsi antever-
 teremus. Verum præproperea, imparataque paulo magis nostra
 defectio fuit: quo etiam magis receptis nobis subsidium celeriter
 mittere debetis, ut, & quibus decet, auxilio esse vos cognosci
 possit, simulque hostibus ut detrimento sitis. Nam tempus qui-
 dem magis nunc idoneum est, quam umquam antea: Athenien-
 ses enim & pestilentia exhausti sunt, & suntibus: naves au-
 tem illorum partim circum vestra sunt litora, partim contra
 nos dispositæ sunt: ut verisimile sit, si pedestribus copiis simul,
 & na-

& navibus in eos hac quoque æstate impetum feceritis, nullam eos navium facultatem habituros. Quare aut vobis ad se proficiscen-
 tibus non resistent, aut ab utrisque discedent. Nec vero existi-
 mare quisquam debet, pro alienis fortunis proprium vos subire
 periculum: siquis est enim, cui Lesbos longinqua videatur, illi
 propinqua ex ea utilitas extabit. At non in Atheniensium fini-
 bus bellum geretur: verum in illorum, quibus Athenienses ju-
 vantur: ex sociorum enim vectigalibus pecunia illis reficitur,
 quæ quidem, edomitis nobis, etiam adaucta erunt: propterea
 quod nulli posthac deficient, unaque ad Atheniensium facultates
 nostræ addentur; simul & duriore nos erimus conditione, quam
 ii, qui servituti antea addicti sunt. Quod si vos auxilium prom-
 to nobis animo feretis; cum civitatem navibus abundantem, id
 quod vobis maxime deest, adjungetis vobis, & Athenienses, ab-
 ductis illorum sociis, facilius delebitis, fidentius namque cuncti
 se ad vos adplicabunt; tum, in quo accusamini, quod iis, qui
 ad vos defecerint, non subvenitis, ejus rei culpam effugietis.
 Quod si libertatis vindices profiteri vos cognitum fuerit, bellicas
 opes vestras multum ea re confirmabitis. Vos igitur spem illam,
 quam in vobis Græci repositam habent, Jovemque hunc Olym-
 pium, cujus in Templo non secus ac supplices sumus, veriti,
 Mitylenæis in fidem, atque amicitiam receptis succurrite: noli-
 teque nos respuere, qui proprio capitis nostri periculo commu-
 ne omnibus emolumentum, si quidem ex sententia successerit;
 contraque, si nihil a vobis impetraverimus, magis etiam com-
 mune detrimentum adferamus. Tales igitur vos præbete, qua-
 les vos viros esse Græci confidunt, qualesque noster hic postulat
 metus.

CONCIO TEUPTIAPLI.

EGo Mitylenas protinus contendendum, Alcida, ducesque
 Peloponnesii, prius quam de nostro adventu auditum sit,
 quo in statu sumus, censeo: existimandum est enim, multa nos
 apud hostes, quippe qui modo urbe potiti sint, sine præsidio of-
 fensuros: maxime quidem mari, qua nec illi hostium incursum
 verentur, & nobis usu evenit, ut plurimum valeamus: sed pe-
 destrem quoque manum, credibile est, utpote ratam se vicisse,
 disper-

dispersam incautius in testis esse. Itaque si improvise simul, & noctu, in homines impetum fecerimus, spero equidem ab iis nos adjutos, si qui reliqui in Urbe sunt, qui nobis cupiant, esse vi-cturos. Nec vero periculum reformidate, sed ita cum animis vestris cogitate, nullis aliis in rebus inane illud belli, quod fertur, quam in talibus esse positum: quas quidem qui ipsi in se caverint duces, atque eas ubi in hoste animadverterint, rei bene gerendæ occasionem non dimiserint, iis quam plurima ex sententia eveniunt.

QUASI ARGUMENTUM DUARUM, QUÆ
SEQUUNTUR, ORATIONUM EX AUCTORIS
VERBIS EXPRESSUM.

CUM populus Atheniensis multis de causis Mitylenensium defectionem acerbissime tulisset, simul atque eos per Pachetem receptos esse certior factus est, plebiscitum confestim per iram fecit, ut omnes puberes interficerentur: ac sine ulla mora cum eo plebiscito celeriter misit, qui in omnem Mitylenensium civitatem sævire eum extemplo juberet. Postridie ejus diei, defervescente jam iracundia, multi rei acerbiter accusare; plerisque tam immanis sententiæ pænitere; Mitylenensium vero legati, qui forte Athenis aderant, una cum iis Atheniensibus, qui ipsorum rebus favebant, ubi molliri civitas visa est, in spem miseri veniunt mitigari populum posse, atque ad humaniorem aliquam sententiam traduci. Qui cum per amicos anxii, sollicitique id agerent, cumque omnibus ad pedes prostrati supplices, flentesque jacerent, atque eos, prius die quoque ab aliis dissenserant, plebiscitumque illud impro- baverant, adjutores haberent; ecce tibi Cleo Cleæneti filius, hesternæ illius sententiæ auctor, vir natura unus ex omnibus civibus violentissimus, & auctoritate idem apud populum longe maxima; is plebis inconstantiam increpitans, ut civitatis labantem jam voluntatem confirmaret, & plebiscitum, quod se maxime contendente auctore factum esset, tueretur, advocata concione, ad hunc fere modum loquutus est.

CON-

CONCIO CLEONIS.

INtellexi equidem, & sæpe alias, & maxime hoc tempore, cum vestræ vos de Mitylenæis sententiæ pænitet, liberos populos aliis imperare nequire: adsueta enim securæ inter vos, minimeque insidiosæ vitæ rationi, eundem morem erga socios quoque vestros retinetis; nec quidquid, aut illorum oratione adducti peccaveritis, aut misericordia commoti dissolutiores fueritis, non sociis gratum, sed periculosum vobis languorem vestrum esse intelligitis; haud animo reputantes imperium hoc; quod obtinetis, tyrannidem esse; illos contra vos consilia iniire, vobisque invitos parere. Haud vos beneficiis magno quidem vestro detrimento dandis, sed cum viribus magis, quam illorum in vos benevolentia ut valeatis perficeretis, dicto ut vobis audientes sint, eos adducetis; illud certe minime omnium ferendum, si, quæ semel statuerimus, eorum firmum erit nihil; neque intelligemus commodius administrari Rempublicam, quæ minus præclaris legibus, verum stabilibus utatur, quam eam, quæ optimas leges habeat, sed parum ratas: plusque habere utilitatem inscitiam modestiæ compotem, quam intemperantia præditam perspicaciam: meliusque fere ab iis, qui paulo sunt tardiores, quam ab iis, qui ingenii præstent acumine, Republicas geri. Nam hi quidem anteire legibus prudentia, & in omni de Republica disputatione superiores discedere videntur; quasi vero non majoribus in rebus antea prudentiam ostentarent: atque iis quidem rebus civitates hi labefactant. Qui vero intelligentiæ suæ minus confidunt, ii nec suo plus quam legum consilio tribuunt, nec se idoneos esse arbitrantur, qui recte dicentis sententiam refutent: & cum existimatores in neutram partem propensi sint, potiusquam adversarii, plerisque in rebus recte statuunt: id quod vos quoque præstare debetis, neque eloquentiæ vi, & prudentiæ contentione elati, contra atque ipsi sentiat, civibus vestris suadete. Nam quod ad me adtinet, in eadem equidem sententia persevero, atque eos miror, qui de Mitylenæis iterum retulerunt, moramque quæsierunt, id quod iis utile est, qui injuriam intulerint; siquidem iracundia demum obtusa, qui læsus est, in eum, qui lacefferit, invadit: ac contra;

cum vindicatio quammaxime propinqua injuriæ acceptæ est, tum, paribus nixa viribus, justissimas pœnas repetit: tum eum quoque admiror, quicumque ille futurus est, qui contraditurus sit, & faciendum sibi esse existimet, ut Mitylenensium scelera utilitati nobis, nostras autem calamitates detrimento sociis esse ostendant; atque aut eloquentia fretus id, quod vobis summe placitum est, non ita decretum esse pugnabit, aut, suo compendio ductus, eleganti, elaborataque oratione ad aliam vos sententiam traducere conabitur. Res certe publica talium concertationum præmia aliis tribuit, periculum ipsa subit, cujus sane quidem rei culpa in vobis residet, qui certamina hæc perperam administratis: etenim dictorum spectatores, rerum autem auditores esse consuevistis. Nam & de futurarum rerum eventu ex disertorum hominum oratione statuitis, & quæ facta jam sunt, nihilo plus fidei iis, quæ oculis cernitis, quam iis, quæ fando auditis, habentes, quanta ea ornatae orationis ubertas fecerit, tanti æstimate: qui, cum ea dicuntur, quæ a consuetudine abhorrent, perfacile capi soletis: quæ vero approbantur in vulgus, ea respicitis, in unaquaque re novitati servientes, usitata autem, & quotidiana contemnentes: datisque operam maxime quidem pro se quisque, talia quædam ut dicere ipsi possitis: si minus in eo inter vos pugnatis, ut ne tardius, quæ dicta sunt, percepisse videamini: quod si qua acutius aliquis dixerit, in iis vos & approbatione, & intelligentia vestra præeundis prompti; in prospiciendo autem, quos ea eventus habitura sunt, tardi estis: cumque alia prope dixerim omnia, quam quæ in vita hac communi versantur, vestigetis, ne in iis quidem ipsis, quæ ante oculos posita sunt, sapitis satis; ac prorsus audiendi voluptate deliniti, sophistarum potius spectatoribus, quam de Republica consultantibus similes confiditis. Quibus ego a rebus abducere vos conor, doceoque Mitylenæos unam quidem civitatem, maximam vobis fecisse injuriam. Nam siqui sunt, qui cum imperium nostrum perferre non possent, aut siqui hostium coactu a nobis defecerint, veniam equidem illis tribuo: qui vero & insulam incolant, & mœnia habeant, quique cum hostes nostros mari modo vereantur, quo tempore triremium præsidio adversus eos muniti essent, cum suis legibus viverent, cumque honos illis a nobis, ut quibus maxime haberetur, hæc patravissent, quid aliud egif-

egisse eos dicamus, quam ut insidiarentur nobis, magisque in nos eos invadere, quam a nobis evadere voluisse (defectio certe eorum est, quibus per vim inferatur injuria) dedisseque operam, ut ubi cum inimicissimis nobis sese conjunxissent, tollerent nos? id quod acerbius est, quam si ipsi per se, nacti vires, bellum intulissent. Nec vero aliorum calamitates, qui, cum a vobis defecissent, in potestatem nostram redacti sunt, sibi exemplo habuerunt: nec adeo beatæ illorum res, ne in discrimen irruerent, illos retardarunt, sed præcipites audacia, plusque quam quantum suæ vires, minus autem, quam quantum voluntas ferebat, spei habentes, bellum susceperunt, atque æquitati vim anteposuerunt. Nam, quo maxime tempore vincere se posse arbitrati sunt, nulla laceffiti injuria, impetum in vos fecerunt: sic enim fere fit, ut eæ civitates, quibus maxime nec opinantibus, ut, vel breve modo ad tempus, fortunatæ sint, acciderit, insolentia efferantur: plerumque autem quæ consilio, ac ratione, quam quæ fortuito prospere hominibus evenerunt, stabiliora sunt: faciliusque fere adversam fortunam refellimus, quam secundam conservamus. Quod utinam nullo umquam præcipuo, præter ceteros, a nobis habiti honore Mitylenæi fuissent, neque enim hunc in locum eorum progressa esset audacia. Nam omnino sic est hominum ingenium, ut obsequentia contemnant, repugnantia admirentur. Luant igitur nunc saltem scelere suo dignas pœnas, neque culpa in Principes translata populus supplicio liberetur, æque enim omnes ad vestram perniciem incubuerunt, qui si ad vos sese contulissent (erat enim in illorum potestate) rursus nunc civitate fruerentur: verum, fortunam cum paucis experiri tutius arbitrati, una cum iis deficere maluerunt. Ac cum animis vestris cogitate, ecquem ex omnibus sociis non levi quaque de causa defecturum a vobis esse existimetis, si easdem iis pœnas constituetis, qui hostium coæctu, atque iis, qui sua voluntate a vobis defecerint, cum libertatem, si conata perfece- rint, propositam habeant: sin autem minus, nullam tamen insanabilem plagam accepturi sint: at vos de unaquaque civitate capitum, ac fortunarum vestrarum in discrimen venietis; & bene re gesta, tamen urbem recipietis perditam, & vectigalia, quibus opes vestræ nituntur, in reliquum tempus amittetis; siquid autem secus acciderit, ad eos, quos habemus hostes, alios addetis;

atque id tempus, quod maxime in iis propulsandis, qui inimici jam vobis sunt, ponendum erat, inferendo sociis vestris bello consumetis. Non igitur spes ostendatur, sive quæ oratione persuadet, sive quæ pecunia paratur, fore ut illorum scelera humana patiamur; nec enim imprudentes nocuerunt, sed scientes insidiati sunt: misericordiam autem error habet. Itaque cum a principio equidem pugnavi, tum vero nunc contendo, ne id, quod antea scivistis, irritum faciatis, neque tribus ad imperium obtinendum maxime inutilibus rebus, misericordia, orationis dulcedine, & clementia in fraudem induci vos patiamini. Nam & misericordia paribus tribuenda est, non iis, quos neque contra in futurum quicquam misereat, & in perpetuum hostes vobis esse ipsa res cogat; & qui dicendo aures vestras suavitate permulcent oratores, iis aliis minoribus in rebus campus non deerit. Nam nunc quidem brevis voluptatis fructu nimio civitas multaretur, ipsis autem pro bene dictis bene facta, commodaque tribuentur; clementia vero adversus eos exercenda est, quos deinceps vobiscum conjunctos, non in eos, quos similiter, atque antea hostes habituri sumus. Atque ut in unum conferam, si mihi assensi eritis, ea facietis, quæ justa in Mitylenæos sunt, & in Remp. vestram salutaria; sin aliter statueris, nec illi gratiam habebunt, & ipsi vestro vosmet judicio condemnabitis; injuste enim vos imperium, siquidem jure hi defecerunt, obtinetis; quod si contra quam deceat, tamen faciendum id vobis esse statuistis, contra quoque quam honestum sit, utilitatis causa in eos animadvertite; nisi forte principatum dimittere mavultis, & sine omni periculo ad officium vos convertere, ac pares ab illis pœnas repetite, ne major nostra, qui insidiis obstiterimus, quam eorum, qui insidias fecerint, videatur esse lentitudo, illud animo versantes, quales illos existimandum sit in vos futuros fuisse, si vicissent; præsertim cum ab iis initium injuriæ inferendæ ortum sit. Nam, qui sine causa quempiam læserunt, ii acerrime urgere, sanguinemque solent appetere, superstitis scilicet inimici periculo commoti; etenim qui ab eo, a quo minime fuit necesse, percussus sit, is capitalior, si forte evaserit, hostis est, quam qui pari etiam nunc conditione inimicitias gerit. Ne igitur vos ipsi perdideritis, sed mala, quæ ab ipsis accepissetis, vobis ante oculos, atque in conspectu statu-
tuite;

tuite; faciteque ut etiam atque etiam recordemini, ut omnia minoris æstimaveritis, quam ut illi vestras in manus devenirent; ac par pari nunc referte, neque in ipso negotio subito relanguescite; quantaque vobis acerbitas modo imminuerit, memoria retinete; & cum ab iis dignas pœnas repetite, tum in posterum documentum sociis vestris statuite fore, ut, quicumque defecerint, morte multentur; hac enim re intellecta, minus posthac cogemini, posthabitis hostibus, cum sociis vestris bellum gerere.

Hæc quoque sunt expressa e Thucydide.

AD HÆC DIODOTUS, EUKRATIS FILIUS, QUI IN
PRIORE QUOQUE CONCIONE VEHEMENTER
CLEONIS SENTENTIÆ DE MITYLENÆIS
NECANDIS RESTITISSET, CUM IN SUG-
GESTUM VENISSET, ITA RESPONDIT.

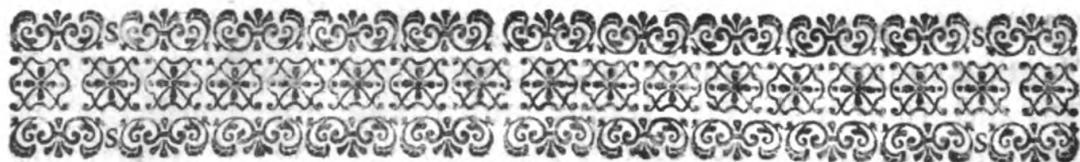
NEc eos, qui iterum de Mitylenæis referunt, reprehendo; nec eos, qui magnis de rebus sæpius deliberari queruntur, laudo: duas autem res maxime consilio inimicas, ac rationi esse existimo, festinationem, atque iracundiam; quorum alterum amentiam, alterum inscitiam, & levitatem habet. Quod si quis orationem rerum agendarum magistram negat, atque in eo pugnat, næ ille aut stultus est, aut sua id privatim aliquid refert: stultitiæ est enim aliquid præterea esse statuere, quo futuris, minimeque perspicuis de rebus differi posset; privatim vero interest, cum turpe aliquid persuadere in animo habeas, bene autem te de re minime honesta dicere posse diffidas, bene calumniari, atque cum adversarios, tum vero etiam auditores exterrere. Illi enimvero omnium maxime molesti sunt, qui alterius sententiam pretio additam criminantur: etenim cum stultitiæ is, qui nihil forte persuaserit, arguitur, imprudens habitus magis, quam improbus discedit: cui vero objecta est avaritia, is, & cum persuaserit, suspectus est, & cum id minus sit affecutus, præter stultitiam, improbitatis etiam reus sit. Ac ne e Rep. quidem id est, quippe quæ metu suis consiliariis privetur, multumque adeo illi prospectum sit, si hujusmodi civibus
nul-

nulla ad dicendum facultas fuerit: minimum enim in se fiducia
 ad peccandum habebunt. Quandoquidem boni civis est, non me-
 tu exterritis iis, qui contradicuri sint, sed æquo certamine con-
 tendentem superiorem in dicendo discessisse judicari: prudentis
 autem civitatis, qui plurima sapienter suaserit, eum haud ho-
 nore amplificare, sed ne de ea quidem, quam is obtinet, di-
 gnitate quicquam detrahare; contraque, qui minus prudenter
 fenserint, illis eam rem non modo fraudi, sed ne dedecori qui-
 dem esse censere: sic enim neque is, cui ex sententia evenerit,
 quo etiam plaris habeatur, contra atque ipse sentiat, dicen-
 do, gratiam aucupabitur: nec cui minus successerit, ipse quo-
 que, quo sibi aliquid conciliet gratiæ, sese concioni vendita-
 bit: quæ contra a nobis fiunt: atque huc accedit, ut si quis
 sui quidem quæstus causa, sed quæ nihilo tamen minus ad
 Remp. pertineant, dicere in suspensionem venerit, ob tenuis
 avaritiæ opinionis invidiam, certo Remp. utilitatis fructu pri-
 vemus: atque eo res deducta est, ut, quæ recta sunt, si sim-
 pliciter, sincereque dicantur, nihilominus suspiciosa sint, quam
 quæ improba sunt: ut æque necesse habeat, qui maxime per-
 niciosa suadere cupiat, populum inducere, atque is, qui salu-
 tare aliquid adferat, mendacio fidem facere; solaque hæc est
 civitas, cui propter perversam calliditatem aperte, sineque cir-
 cuitione prodesse nemo possit; nam, si quis aliquid attulerit,
 quod perspicue bonum sit, delitescere tamen in eo occulte
 fraudis aliquid, ac furti veremini. Quare in tam suspiciosa Ci-
 vitate, institutisque his vestris, maximis de rebus dicentibus
 nobis longius prospiciendum est, quam vos, quibus breve ad
 cogitandum spatium fuit, providetis; præsertim cum suasio
 nostra legibus teneatur, vestra autem auditio libera, solutaque
 sit: etenim si eadem, qui suaserit, ac qui in eam sententiam est,
 pœna plecteretur, profecto haud paulo vos consideratius judica-
 retis: nam nunc quidem, quacumque de re facti sitis iratio-
 res, si quando aliquid forte offendistis, ejus, qui auctor fue-
 rit, sententiam unam multatis; vestras autem, quæ multæ in
 ejus erroris societate fuerunt, absolvitis. Ego sane equidem non
 eo in concionem ascendi, ut Mitylenensium causam agerem,
 nec vero eos rursus ut accusarem: nec enim de illorum injuriis,
 si sapimus, suscepta nobis est hoc tempore contentio, de nostra
recte

reſte ineunda ratione: neque enim, ne ſi aperuero quidem plurimum eos peccaſſe, propterea occidendos illos cenſebo, niſi id Reip. conducat: neque contra, quamquam nonnihil illos loci veniæ reliquiſſe oſtendero, niſi ea res ad Remp. pertineat, ignoſcendum ſtatuam: puto enim de futuris magis vos rebus, quam de præſentibus conſuli. Itaque in quo Cleo maxime nitebatur, cum contenderet multum in poſterum ad defeſiones coercendas profuturum, ſiquis ei rei pœnam capitis conſtituerit, in eo ego quoque ex altera parte futuris niſus, ab illo vehementer diſſentio: enimvero haud æquum eſſe exiſtimo præ illius ſpecioſa ratione utilem meam a vobis ſententiam reſpui: etenim illius oratio, propterea quod magis juſ ſequeretur, ob præſentem veſtram in Mitylenæos iracundiam fortaiſſe vos traxerit: non enim iudicio cum iis contendimus, ut juſ ratio habenda ſit; ſed de illis deliberamus, quam potiffimum conditione plurimum Reip. noſtræ ſint profuturi. Multa igitur ſingulis in civitatibus, eaque haud quaquam huic paria, ſed multo leviora peccata capite ſancita ſunt: attamen elati ſpe periculum non reformidant: nemo autem deſperans conata ſe perficere poſſe majus aliquod facinus fuſcipit. Ac sæpe, quæ minus, aut ſuis viribus, aut externis auxiliis inſtructa Civitas defeſiſſe viſa eſt, hoc freta id incepit: natura enim omnes publice, privatimque ad peccandum ferimur; qui quidem impetus nulla lege coerceri poteſt: nam per omnia ſuppliciorum ſunt homines genera pervagati, ſiquid ab inferenda improbos injuria deterrere poſſent: ac veriſimile eſt graviffimis antiquitus criminibus mitiores fuiſſe pœnas conſtitutas: ſed cum illæ temporis diuturnitate negligenterentur, capitalia pleraque evaſerunt: perfringitur tamen id quoque. Aut igitur metus major aliquis inveniendus eſt, aut ne in hoc quidem ſatis eſt roboris ponendum. Nam egeſtas neceſſitatem, audaciam porrigit, incitat: copiæ, contumeliæ, & arrogantiam injuſtitiam miniſtrant: tum ceteri itidem caſus dolore, ut quiſque majore aliqua vi premitur, præcipites in pericula trahunt; ſpes in primis, atque amor; illum enim præeuntem hæc ſubſequitur; atque hic ingreſſionem meditando, illa ſecundum fortunæ eventum proponens, pleraque turbant, ac miſcent; atque hæc, quoniam latent, perſpicuis malis pejora ſunt. Ipſa præterea fortuna multa ad inſtigandum congerit; nam nec opinantibus nonnumquam ſe

se offert, atque imparatos in discrimen trahit, ipsasque præcipue, præter ceteros, Civitates impellit, utpote quæ res maximas, libertatem, aut etiam in alios imperium, propositas habeant, simul se quisque stulte, quam quanti sit, carius æstimat. Atque omnino nec fieri potest, magnæque inscitæ est, cum summo humanum ingenium studio ad aliquid agendum incubuit, legum severitate, ullove alio acerbitatis genere deterritum iri, existimare. Quare nec pœna capitis freti, tamquam eam vade acceperimus, minus prudens consilium inire debemus: nec quicquam statuere, quo spes iis, qui defecerint, ad sanitatem revertendi, peccatumque suum celeriter corrigendi præcidatur; sic enim cogitate. Nam sic quidem, si qui, cum defecerint, sustinere se non posse sentiant, integri adhuc, ut, & quod impensum sit, in præsentia sarcire, & vectigal deinceps pendere valeant, in deditioem veniant; illo autem modo equos putatis fore, qui non se multo acrius, quam nunc, ad tolerandam obsidionem comparent, atque eam, quam longissime possint, producant; quippe cum nihil referre intelligant, tarde ne sese, an celeriter dediderint? Quid igitur? Ea res nonne vobis damno erit? Cum in obsidionem sumtum facere cogemini, propterea quod nullum compositioni locum reliquum feceritis, & Urbe potiti, perditam Civitatem recipietis, vectigalque, quod ex ea percipitis, in reliquum amittetis. Atqui hoc uno maxime hostibus resistimus. Quamobrem non est nobis committendum, ut severi potius peccatorum iudices cum simus, damno afficiamur, quam ut moderatione in puniendo adhibita in futurum prospiciamus, ut integris Civitatibus firmiora vectigalia habeamus. Nec vero in legum severitate, sed in rerum procuratione satis esse ad custodiam præsidii existimemus, contra quidem, ac nunc facimus; etenim si quis, cum liber esset, atque imperio per vim opprimeretur, iure sese in libertatem vindicavit, acerbè nos in eum receptum animadvertimus. Atqui liberorum populorum defectiones non acriter puniendæ, sed acriter cavendæ sunt, præripiendumque, ut ne in eam quidem cogitationem deveniant, at, cum in ditionem recepti sint, culpa quamminimè dilatanda est. Ac videte, quam vehementer hoc etiam nomine, si Cleonis sententiam secuti fueritis, erraturi sitis: nam nunc singularum vobis

Civitatū populū favet, ac cupit, nec cum principibus sua voluntate conjurat, cumque armis opprimitur, continuo defectionis auctoribus hostis est. Itaque multitudine nos adversariæ Civitatis nobis amica, ac socia bellum gerimus. Quod si populū Mitylenæum interfeceritis, qui a defectionis consilio abfuit, & cum primum arma capiendi potestas data est, ultro nobis Urbem tradidit, præterquam quod iis, qui bene de vobis meriti sunt, necandis injuriam facietis, id etiam statuetis, quo nihil nobilitati possit esse optatius: civitatibus enim ad defectionem impulsū populū auxiliū paratum habebunt: siquidem exemplū vos statuetis, idem vos supplicium iis, qui scelus in se admiserint, atque iis, qui extra noxam sint, constituere; quinimmo, si maxime illi in culpa sint, dissimulandum id esset, ne, qui uni nobis amici reliqui sunt, hostes fierent. Atque equidem multo hoc magis ad imperiū tuendum conducere arbitror, si scientes injuriam perpetiemur, quam si vel jure, quos minime expediat, interfecerimus. Nam Cleonis quidem sententia pœnam, quæ utilitatem eadem cum justitia copulet, invenire non potest. At vos præstare hæc statuite, nec misericordiæ quicquam, aut clementiæ tribuite; quibus rebus ne ego quidem abduci vos velim, sed iis ipsis, quæ a me expositæ sunt, rationibus persuasī, Mitylenensium, quos Paches pro fontibus misit, otiose causam cognoscite, reliquos oppido uti jubete; hæc enim cum in futurum recta sunt, tum in præsens hostibus formidabilia. Nam, qui consilio nititur, plus hostibus nocet, quam qui sine animi ratione viribus.

JOANNIS CASÆ
 DESCRIPTIO
 PESTIS ATHENIENSIS
 EX THUCYDIDE L. 2.

Aucis diebus post horum in Atticam adventum, Atheniensibus morbus exortus est is, qui antea quoque alios locos invasisse dicebatur, Lemnum, Regionefque alias. Haud tamen tanta pestilentia vis, tantaque hominum clades usquam memorabatur fuisse. Nam neque medici, cum initio imprudentes curarent ægros, suppetebant, ipsique moriebantur plurimi, quo plurimi ad ægros adibant: neque alia ars humana ulla, neque in Deorum supplicationibus, aut in vaticiniis, ceterisve hoc genus, auxilium inveniebatur: tandem, malo victi, desierunt ea adhibere. Originem autem primum duxisse dicitur ex Æthiopia, quæ supra Ægyptum est: mox in Ægyptum, ac in Libyam descendit, atque Persarum Regis Terræ plurima in loca. In Atheniensium autem Civitatem irrupit extemplo, atque homines in Piræo corripuit, ut dicerent illi quidem Peloponnesios venenum in puteos dejecisse, neque dum .n. fontes ibi erant: deinde autem in superiorem Civitatem pervenit, multoque jam plurimi moriebantur. Dicant igitur Medici, alique, ut quisque sentit, qua potissimum ex re ortum eum esse verisimile videatur, causasque, ex quibus tanta rerum commutatio facta sit, investigent. Equidem, qualisque is fuerit morbus narrabo; cumque ipse eo affectus fuerim, laborantibusque aliis adfuerim, ea, quibus is, si forte aliquando rursus incidit, agnosci possit, ostend-

ostendam. Constat igitur eum annum, quantum ad reliquas at-
tinet ægri- tudes, fuisse omnium saluberrimum: si quis tamen
aliis morbis tentaretur, in hunc ipsum (a) delabebatur: alios
vero, nulla causa antecedente, sed repente valentes, primum
quidem capitis æstus vehementes, oculorumque rubores, atque
inflammatio occupabat; quæque intrinsecus sunt lingua, fauces-
que continuo cruentæ erant; spiritusque fædus, malique odoris
reddebatur: tum sternutatio, & raucitas consequebantur; mox
in pectus malum manabat cum magna tussi; cumque ad cor con-
stitit, ipsum contorquebat; & bilis purgationes, quotquot
nominantur a medicis, oriebantur, eæque ingenti dolore: ple-
rosque inanis singultus urgebat, qui vehementem etiam disten-
tionem concitabat; in nonnullis relevabatur postea morbus, in
nonnullis etiam diutius permanebat. Ac corpus extrinsecus qui-
dem manum admoventibus haud admodum calidum, neque pal-
lidum, sed subrubicundum livens erat, pustulisque parvis, ul-
ceribusque respersum: intrinsecus autem eo usque æstuabant, ut
ne sub tenuissimis quidem vestibus, linteisque contineri possent,
nudique jacerent, libentissimeque sese in aquam frigidam conji-
ciebant; id quod iis, qui minus asservabantur, accidit, ut sese
in puteos dejecerint, cum inexplebili tenerentur siti; in idem-
que recidebat liberalior potus, parciorque; perpetuaque jacta-
tio, & vigilia urgebat. Corpus vero, quamdiu vigeat morbus,
haud tabescebat, maloque mirum in modum resistebat. quare vel
moriebantur plerique infra nonum, septimumve diem, cum ta-
men etiam tunc aliquid superesset virium, ob intestinum ardo-
rem; aut si evasissent, descendente in ventrem morbo, cum ve-
hementer illum exulceraret, unaque alvus immodice flueret,
moriebantur ex imbecillitate plerique. Quod .n. initio steterat in
capite malum, id omne corpus obibat, ac si quis summa illa vi-
cisset, extremæ corporum partes morbo occupatæ indicio erant:
irrumpebat .n. in naturalia, summasque in manus, ac pedes,
multique adeo iis mutilati convaluerunt. Sunt etiam qui oculis
capti discesserint; quique omnium rerum obliti surrexerint, cum
sese, & necessarios omnes ignorarent. Cum .n. esset morbi ge-
nus majus omnino, quam ut dici possit, cum ceteris rebus dif-

---

(a) Secernebatur.

facilior singulis incidebat, quam ut tolerare eum hominis natura valeret; tum hoc uno vel maxime ostendit, quam prorsus ab omni consuetudine res quædam esset abhorrens, cum volucres, quadrupedesque, quicumque hominem attingere solent, tot infepultis cadaveribus jacentibus, aut ad ea non accederent, aut, simul atque degustassent, morerentur; clarumque ejus rei argumentum est, quod eæ volucres, neque circum ipsa cadavera, neque usquam alio in loco apparebant; multoque ea res in canibus, utpote una nobiscum viventibus, intellecta est.

Ac morbi quidem, ut multa, eaque fœda omittam, quomodo alios aliter vexarit, species omnino hujusmodi erat; neque per illud tempus aliæ ullæ forte erant ægri tudines, & si qui tamen ægrotabant, in hanc decidebant. Moriebantur autem multi neglecti; multi quoque egregie curati; neque etiam aliquod constabat medicamentum, quod prodesset adhibitum; quod .n. alios juvabat, idem aliis adhibitum nocebat: neque ullum, aut tam valens repertum est corpus, aut tam imbecillum, quod huic malo sufficeret, sed corpora omnia, quæcumque tandem adhiberetur curatio, tollebantur. Erat autem illud in primis grave, quod, ut quisque ægri tudinem fenserat, animo concidebant; cum .n. continuo mentem desperatio occupasset, eo se se magis abjiciebant, neque retinebantur: cumque alii alios curarent, (a) repleti morbo, pecudum more, interibant. Ex qua re maxima est orta pernicies: etenim, sive experterriti non adibant inter se, solique relictæ peribant, multæque exinanitæ domus sunt inopia medicorum; sive adibant, contagione contaminabantur; præcipueque ii, qui virtutem aliqua ex parte profiterentur; verecundia .n. adducti, ad amicos introibant, neque sibi parcebant; nam etiam decedentium propinqui, malo victi, lugere jam illos desierant. Sed illos in primis, & morientium miserebat, & ægrotantium, qui ipsi ex eo morbo convalescerant; tum quod in se antea ipsi essent experti, tum quod jam erant in tuto: nemo .n. eo iterum oppressus est, ut quidem interiret. Itaque fortunati aliis videbantur, ipsique læti extemplo erant, & in posterum quoque levi quadam spe teneban-

---

(a) ἕτερον ἀφ' ἑτέρου θεραπεύειν κρητιμπλικῶς.

bantur, fore ut nullo jam morbo interirent. Ad hæc mala illud etiam accessit: premebantur multitudine ea, quam pavor in urbem compulerat; nec vero levius ii ipsi, qui intra mœnia confugerant; nam cum eos testæ deficerent, in angustiisque tuguriis per id anni tempus manerent, fœdæ cladis omnia replebantur, jacebantque continenter cadaveribus mortui continuati, volubanturque in viis, & propter aquæ desiderium, circum fontes semimortui. Sacræ etiam ædes, in quibus divertebantur, referatæ cadaveribus erant ibidem mortuorum; malo .n. coacti homines, cum quid facerent incerti essent, eo se convertebant, ut sacra pariter, atque profana negligenter; perturbatæque leges sepulcrorum erant, quibus antea usi fuerant. Sepeliebant igitur, ut quisque poterat; multique ad impudentem sepulturam confugiebant, propriorum inopia sepulcrorum, propter multitudinem illorum, qui antea decessissent: alii enim prævenientes, in alienum rogam cum suum mortuum intulissent, incendebant: alii, ardentibus aliis, superjicientes quem ipsi ferrent, discedebant: fuitque initium morbus hic civitati dissolvendarum legum; facilius .n. audebant ea, quæ interdictum erat, ne ad libidinem fierent. Cum enim volubilem commutationem cernerent, quod beati, locupletesque repente morerentur, quique summa modo fuerant in egestate illorum bona habebant, festinandum esse statuebant, ut fruerentur ad voluptatem, & rem, & corpus in diem habere se rati. Neque vero in rebus honestis ut elaborarent, studebant, quisque incertus .s. an priusquam id consecutus esset, occumberet; quidquid autem jucundum usquequaque scirent, aut omnino lucrum haberet, id honestum esse, utileque statuebant. Deorum autem neque metus, nec hominum lex ulla retinebat, hos quidem nihil referre arbitrati colerent ne, an non, cum omnes pariter pereuntes viderent: peccatorum autem quoniam nemo erat, qui tamdiu victurum se speraret, ut judicium fieret, pœnam minime pertimescebant: multo autem majore se pœna multatos esse existimabant; quæ cum impenderet, antequam ea accideret, æquum esse vitæ commodis frui. Tali Athenienses casu premebantur, cum intra muros homines morerentur, & extra vastaretur ager. Veniebat autem in mentem inter hæc mala, ut fieri solet, ejus versus, quem pridem editum seniores dicebant.

(a) *Advenient Dores bellumque, famemque ferentes.*

Advenient Dores bellum, morbumque ferentes.

Fuerat igitur controversia, quod nonnulli existimarent a veteribus eo versu nominatam esse non pestilentiam, sed famem. Sed merito nunc quidem vicit nominatam esse pestilentiam; ad præsentia enim mala veterem memoriam homines referebant. Quod si posthac aliud incidat Doricum bellum, fames forte fortuna cum sit, ut res feret, ita canent. Redierant etiam in memoriam illius oraculi, qui non erant ignari, quod editum Lacedæmoniis est; sciscitantibus .n. illis de bello, oraculum datum est: si summa vi bellum inferrent, victuros esse; se ipsum quoque opem dixit laturum. Haud igitur dissimilia huic oraculo, quæ acciderant, existimabant. Ubi autem in Atticam Peloponneses invaserunt, continuo exorta pestilentia est: Peloponnesum autem haud magnopere attigit: vexavit autem Athenas quidem in primis; deinde frequentissima quæque loca..... memoratu digna.....

(a) Ἡξει Δωρικὸς πόλεμος, καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ

PLATONIS MENEXENUS
SIVE EPITAPHIUS;
AUT ORATIO FUNEBRIS.

DIALOGI PERSONÆ

SOCRATES, ET MENEXENUS.

Ocr. A Foro, an unde Menexenus? *M.* A Foro, Socrates, atque adeo a Curia. *S.* Quid tu autem in Curia? Num, absoluta scilicet eruditione, ac Philosophia, ut qui satis jam instructus tibi videris, ad majora convertere te cogitas? Nobisque senioribus ista ætate præesse aggredieris; eoque ad Rem publicam accessisti, ne vestra umquam domus sufficiens nobis custodibus defatigetur? *M.* Si quidem tu permittis, Socrates, atque suades præesse me, præsto fuero: sin minus, haud faciam. Sed nunc quidem eo ad Curiam veneram, quod in Senatu deletum iri acceperam, quinam de mortuorum laudibus diceret; justa enim facturos scis. *S.* Scilicet: sed cuinam decretum est? *M.* Nulli: nam in crastinum res dilata est. Archinum tamen, aut Dionem, puto, deligent. *S.* Profecto, Menexene, haud multum abest, quin in prælio occidere pulcrum sit; nam, & quamvis pauper quis occidit, magnificum tamen, ornatumque ille funus adipiscitur; laudatur etiam, tametsi nequam est, a sapientibus hominibus; idque non temere, sed multo ante oratione parata; qui eo usque pulcre laudant, ut suis, alienisque laudibus unoquoque ornando, tum oratione pulcherrima quadam verborum varietate illustranda, animos nostros deliniant, dum & Civitatem omni genere laudum celebrant, & eos, qui in prælio interfecti sunt. Addunt etiam Majores, qui olim fuerunt,

runt, nostros universos, ipsosque adeo nos, qui superstites adhuc. Quamobrem, Menexene, equidem valde mihi magnificus videor, cum ab iis laudor: itaque semper adsum, ausculto, permulceor; videor enim mihi repente generosior fieri, majorque, & pulcrior. Et quoniam fere solent peregrini aliquot homines, una nobiscum, ad audiendum convenire; iis igitur repente me jacto; etenim illi ipsi eodem modo animo mihi videntur affici, ut me, & Civitatem admiratione magis dignam existiment, oratione permoti, quam antea persuasum haberent: qua quidem in elatione triduum, aut eo etiam diutius persevero; adeo modulata oratio, sonusque in aures ab Oratore infunditur meas. Itaque quarto, aut quinto vix demum die in memoriam mei redeo, sentioque, ubi terrarum sum: tantum est Oratoribus in nostris artificium, ut ad id usque tempus Beatorum mihi pene insulas sim visus incolere. *M.* Semper tu quidem, Socrates, Oratores irrides. Verumtamen equidem existimo, cui Senatus laudationem decreverit, ei haudquaquam facile suppetere posse, quæ dicat; sub ipsam enim dicendi diem Senatusconsultum fiet; ut prope cogatur ex tempore dicere. *S.* Quomodo isthuc? Habet enim unusquisque eorum paratas orationes: & tamen ne subito quidem dicere hujusmodi de rebus difficile est: etenim si, aut apud Peloponnesios ornandi Athenienses forent, aut apud Athenienses Peloponnesii, bono, claroque opus esset ad persuadendum Oratore: ubi vero inter eos ipsos periclitatur quis, quorum de laudibus prædicat, haud magni negotii videtur esse, accommodate dicere. *M.* Ita isthuc tibi videtur, Socrates? *S.* Mihi quidem hercle. *M.* Quid te te opus si sit, tibi que Senatus decernat; putasne te idoneum esse qui dicas? *S.* Atqui me quidem idoneum ad dicendum esse nihil mirum est, propter vim dicendi, cui Magistra haud sane ignobilis obtigerit, a qua, cum multi alii, bonique Oratores, tum is, qui omnibus antecellit, Pericles Xanthippi filius eruditus est. *M.* Quænam ea est? An ne Aspasiam dicis? *S.* Istam ipsam, Connumque Metrobii filium; hos enim duos Magistros habeo, canendi hunc, illam dicendi: qui igitur ad hunc modum sit institutus, in eo dicendi facultatem inesse nihil mirum. Sed tamen etiam aliquis, qui deterius, quam ego, eruditus sit, ac musicam quidem, vel de Lampro didicerit, Rhetoricam vero a Rha-

Rhamnutio Antiphonte, is, si de laudibus Atheniensium apud Athenienses dicat, placere facile possit. *M.* Sed orandum tibi si sit, quidnam haberes, quod diceres? *S.* Per me quidem ipse fortasse nihil: Aspasiam autem audiui heri, cum orationem componeret, quæ ad horum ipsorum Busta diceretur; acceperat enim idem, quod tu dicis, decretum iri a Senatu, qui diceret: itaque partim ex tempore persecuta est, quæ dici oporteret; partim cum meditata antea fuisset, eo opinor tempore cum laudationem illam composuit, quam Pericles ad Busta habuit, ex ea igitur nonnullas sententias conglutinavit. *M.* Visne igitur memorare, quæ ab Aspasia dicta sunt? *S.* Sit modo fas: edidici enim de illa; atque adeo prope factum est, ut vapularer, cum oblitus essem. *M.* Quid causæ igitur est, cur eam non recitas? *S.* At metuo, Magistra ne mihi succenseat, siquid ejus orationem efferam. *M.* Haud faciet, Socrates: verum amabo te, recita; pergratissimum enim mihi feceris, sive tu Aspasiæ, sive alterius cujuscvis dicas. Dic modo. *S.* At tu fortasse me irrides; cum hoc ætatis ludere etiam nunc me videbis. *M.* Minime vero: Verum age, dic. *S.* Gerendus quidem tibi mos: nam si nudum saltare jubeas, propemodum obtemperem, soli enim sumus. Ausculta igitur: Ad hunc enim fere modum ab ipsis mortuis dicere exorsa est.

Res quidem a vobis habent hi jam, quibus digni sunt; easque cum assecuti sunt, quod iter illis fato datum est, id cum publice a Civitate, tum privatim ab amicis deducti inierunt. Reliquus est autem verborum honos, quem & haberi hisce lex jubet, & debitus est; nam recte facta, cum præclare dicuntur, iis memoriam, honoremque, qui ea gesserunt apud eos, qui ea audiunt, pariunt. Ea igitur oratione opus est, qua & mortui digne laudentur, & superstites benigne moneantur; & quæ liberos quidem, & fratres ad eos imitandos hortetur; parentes autem, majoresque, si supersunt, consoletur. Quænam igitur nobis ejusmodi existet oratio? Aut unde recte exordium capiemus de virorum fortium dicendi laudibus, qui dum vixerunt, propinquis, pro sua summa virtute, gaudio fuerunt, & suam mortem cum viventium salute commutarunt? Mihi quidem sic videtur, quemadmodum rerum natura postulat, ita decere eos laudare, ut natura viri boni, fortesque effecti sunt. Boni

autem effecti sunt propterea quod a bonis ortum habuerunt. Illorum igitur nobilitatem laudemus primum : deinde educationem , & disciplinam ; postea eorum res gestas demonstrabimus , pulcherrimas illas quidem , maximeque dignas , quæ a tali genere , disciplinaque orirentur . Atque in horum nobilitate illud est primum : quod auctores generis habent non advenas quosdam , aut peregrinos , sed eos , qui ex hac ipsa Terra sati sint , ac geniti , ut veram , germanamque Patriam incoluerint , ac non , ut alii , a noverca , sed a parente eadem , quæ eos genuerit Terra , alti , eductique sint ; eademque nunc excipiantur mortui , condanturque iisdem in locis , ubi nati sint , ubique habitaverunt . Eam igitur ipsam horum procreatricem ornemus primum : sic enim horum quoque nobilitas ornabitur ; digna vero regio , quæ ab universo hominum genere , nedum a nobis laudetur , multis illa quidem de causis ; sed illud primum , ac maximum , quod ea Diis immortalibus cara est . Testatur hoc Deorum inter se de ea concertantium lis , ac iudicium : quam igitur Dii laudarint , qui dubium esse potest , quin ea universis ab hominibus vere laudetur ? Proxima vero ejus laus illa est merito ; eo enim tempore , quo tellus animantia , omnisque generis feras , ac pecudes edidit , & procreavit , nostra tum Terra a partu ferarum belluarum immunis , puraque fuit , ex omnibusque animantibus hominem sibi delegit , quem pareret , qui & intelligentia reliquos antecellit , & solus justitiam , & Deum agnoscit . Maximo autem argumento est edidisse hanc Terram ipsam ex se Majores nostros ; omnia enim quæcumque pariunt , eadem etiam cibum foetui ferunt alendo accommodatum : quo etiam mulier , quæ vere peperit , quæque partum mentita est , deprehenditur , cum alimenti scilicet fontes , quos partui præbeat , nullos habet . Id igitur signum Terra hæc mater nostra præsefert ; ostenditque homines ex sese genitos esse ; sola enim , primaque eo tempore propriam homini escam tritici , hordeique frugem extulit , quibus optime , facillimeque hominum genus alitur , utpote quæ vere id animal ex sese peperisset . Æquum est autem plus hæc argumenta fidei in Terra habere , quam in Muliere : neque enim Terra graviditate , & partu Mulierem est imitata , sed Terram Mulier . Neque vero obstitit invidia , quin eas fruges per alias terras distribueret . Præterea oleum , quod laborum liberis suis esset levamen ,

men, protulit: quibus quidem a se altis, augeſcentibusque, & pubeſcentibus gubernatores, magiſtrosque Deos propoſuit, quorum nomina nunc quidem omittere decet. Tenemus enim a quibusnam, cum quotidianæ vitæ artes primum edoſti ſumus, tum vero a quibus armorum ad tutandos fines uſum accepimus. Sic itaque orti, atque educati horum Majores Rempublicam inſtituerunt, de qua breviter me dicere operæ pretium eſt.

Eſt enim Reſp. hominum educatio; bona quidem bonorum, contraria improborum. Quapropter neceſſe eſt, ut oſtendamus bona in Rep. Majores noſtros eſſe educatos, eoque, cum ipſos horum mortuorum Parentes, tum hos, qui nunc ſunt, probos eſſe. Nam & olim Remp. optimates tenebant, & iidem nunc obtinent, uſque ſumus magna parte eodem propemodum Civitatis ſtatu; ſed eum alii, quaſi populus rerum potiretur, ita nominarunt; alii ut cuique libitum eſt. Revera ea eſt Reip. noſtræ forma, ut Optimates bene apud multitudinem audientes principes ſint Civitatis. Sunt enim apud nos ſemper Reges, iique partim certo quodam e genere, ac ſtirpe, partim vero ſuffragiis fiunt; ſed omnis Reſp. propemodum in multitudinis poteſtate eſt, & Magiſtratus, poteſtatemque omnem optimo deinceps cuique mandat: neque quiſquam propter inopiam, paupertatemve, aut generis obſcuritatem repellitur; neque propter ea, quæ iis contraria ſunt, ullo in honore habetur, quemadmodum evenire aliis in Civitatibus ſolet; ſed una, eademque ratio eſt: qui prudens, qui bonus viſus ſit, ille plurimum poteſt, ille imperat. Ac nobis, Reip. ad hunc modum conſtitutæ cauſſa, eſt par, atque eadem noſtrum omnium origo. Aliæ enim Civitates ex vario, atque inæquali hominum genere conſtant; itaque ipſæ quoque Reſp. minime æquales ſunt; atque aut Tyrannis exiſtit, aut paucorum dominatus ſit, atque ita in Civitate degunt, ut habere alii ſeſe ſervos cenſeant, alii viciffim dominos. Nos vero ab una, eademque matre procreati germani fratres, neque ſervire æquum cenſemus, neque dominari, naturalisque originis æquabilitas, juris quoque æquabilitatem quærere nos cogit; atque nullam aliam ob rem alii aliis inter nos ſuccumbimus, quam propter virtutis, aut prudentiæ opinionem. Præclaro igitur ortu, ſummaque in libertate educati horum Majores, iique adeo ipſi, multa,

ta, eaque illustria, cum publice, tum privatim facinora ediderunt, cum existimarent pro libertate oportere Græcos cum Græcis pugnare, & cum Barbaris pro universa Græcia.

Eumolpo igitur, atque Amazonibus in nostros fines exercitum ducentibus, aliisque etiam ante ex tempore quemadmodum restiterint; quoque modo Argæis adversus Cadmæos suppetias tulerint, & Heraclidis contra Argæos, pro rerum magnitudine, cum tempus breve est ad narrandum; tum vero Poetarum voce, & cantu horum virtutis memoriæ prodita est, atque apud omnes gentes celebratur.....

F I N I S.

